

12361

**ZGODOVINA
SREDNJEGA VEKA
ZA VI. RAZRED SREDNJIH ŠOL**

SPISAL PROF. J. OROŽEN

1940

L J U B L J A N A

ZGODOVINA SREDNJEGA VEKA ZA VI. RAZRED SREDNJIH ŠOL

Spisal prof. J. Orožen

Kot učno knjigo odobrilo ministrstva prosvete z odlokom S. br. 1004/39
od 22. januarja 1940.

CEŃA 64 DINARJEV

1940

Zalažila Knjižna založba tiskarne Merkur v Ljubljani

Pridržujejo se vse pravice

Jug. št. 12361

št. 7510

sig. VIII - 361

D. Fr. Olanine 12. IV. 1954.

VSEBINA

	Stran		Stran
Občji značaj srednjega veka . . .	1	Postanek slovenske kneževine v dolnji Panoniji . . .	36
A. Zgodnji srednji vek . . .	3	Propad frankovskega gospostva v južnoslovanskih obmejnih pokrajinah . . .	37
Frankovska država Merovingov — predhodnica cesarstva . . .	3	Obnovitev nemškega gospostva nad Slovenci . . .	38
Ustanovitev karolinške države Karel Veliki (768—814) . . .	6	Dalmatinska Hrvatska med Franki in Bizantinci . . .	40
Propad frankovske države . . .	10	Hrvatska postane popolnoma samostojna	42
Dvig cerkve — Nikolaj I. (858 do 867)	13	Združitev dalmatinske in panonske Hrvatske . . .	42
Ustanovitev nemške države in rimsko-nemškega cesarstva — Prva borba s papežem . . .	13	Propad, dvig in ponovni propad	43
Saška dinastija (919—1024) . . .	13	Višek cerkvene borbe na Hrvatskem	44
Frankovska dinastija (1024 do 1125) — Borba s papežem	15	Reakcija in Dmitar Zvonimir	45
Zahodne obrobne države . . .	17	Borba za hrvatski prestol . . .	45
Španska	17	Južni Slovani pod pretežnim vplivom vzhoda	46
Francija	19	Bizantinsko cesarstvo in njegova politična vloga na vzhodu	46
Anglija	20	Dvig in padec stare bolgarske države	51
Severne obrobne države . . .	21	Srbija ali Raška	53
Slovanske države	22	Slovanska Makedonija . . .	54
Polabski Slovani	22	Zeta — vodilna srbska država	55
Velikomoravska in Češka . . .	23	Kultura Hrvatov in Srbov . . .	56
Poljska	27	Pregled	58
Početki ruske države	28	B. Visoki srednji vek . . .	60
Južni Slovani	30	Križarske vojne	60
Južni Slovani pod pretežnim vplivom evropskega zahoda . . .	32	Obnovitev borbe med cesarjem in papežem: Hohenstaufovci . . .	65
Politična in verska priključitev karantanskih Slovencev na zahod	32	Dvig cesarstva	65
Zahodni južni Slovani pridejo pod frankovsko nadoblast	33	Najvišji vzpon papeške moči: Inocenc III. (1198—1216) . . .	68
Upor Ljudevita Posavskega . . .	34		
Upravna reforma kot posledica upora	35		
Usoda posavske Hrvatske po Ljudevitovem uporu . . .	36		

	Stran		Stran
Padec cesarstva	72	Španija in Portugalska, od-	
Zahodne obrobne države	73	kritja	129
Španija	73	Francija	133
Francija pod Kapetoviči	74	Anglija	136
Anglija	77	Slovanske države	137
Severne obrobne države	79	Češka	137
Slovanske države	80	Poljska	142
Polabski Slovani	80	Rusija	144
Češka	81	Južni Slovani pod pretežnim	
Poljska	83	vplivom zahoda	146
Rusija	83	Slovinci pridejo pod Habs-	
Južni Slovani pod pretež-		buržane	146
nim vplivom evropskega		Celjski grofje	147
zahoda	86	Hrvatska pod raznimi di-	
Borba nemških rodovin za		nastijami	150
politično prevlado nad		Dubrovnik	158
slovensko zemljo	86	Južni Slovani pod pretežnim	
Přemysl II. Otakar postane		vplivom vzhoda	160
gospodar slovenskih po-		Obnova bizantinske države	
krajin	88	pod Paleologi (1261 do	
Hrvatska pod Arpadoviči	89	1453)	160
Bosna	94	Srednjeveška Srbija na vi-	
Južni Slovani pod pretež-		šku svoje moči	161
nim vplivom evropskega		Turki	173
vzhoda	95	Bitka ob Marici in osvoji-	
Bizantinska država, latin-		tev južnosrbskih pokrajin	174
ske cesarstvo, obnova bi-		Severna Srbija po bitki ob	
zantinske države	95	Marici	175
Obnovljena Bolgarska	97	Bitka na Kosovem (1389)	176
Obnovljena srbska država		Konec Bolgarske	178
v Raški	98	Turki napadejo Romunsko	178
Kultura visokega srednjega veka	105	Doba Štefana Lazareviča v	
Zahodna kultura	105	Srbiji (1389—1427)	180
Država	105	Doba Đurđa Brankoviča	
Plemstvo	108	(1427—1456)	183
Kmetje	110	Končni propad Srbije, Bos-	
Mesta	110	ne, Zahumlja in Zete	187
Pesništvo	112	Kultura poznega srednjega	
Znanost	113	veka (XIV. in XV. stol.)	191
Likovna umetnost	114	Država in družba	191
Pregled	114 ^s	Iznajdbe	193
Pozni srednji vek	120	Književnost in likovna	
Habsburžani, cesarstvo, cerkev	120	umetnost	194
Zahodne obrobne države	129	Pregled	196

SLIKE

	Stran		Stran
Karel Veliki	8	Notre Dame v Parizu	119
Samostanska cerkev v Clunyju	15	Cerkev v Amiensu, notranjščina	121
Cesar Henrik IV.	16	Cerkev v Reimsu	122
Cesar Friderik I. Barbarossa s svojima sinovoma	66	Cerkev sv. Štefana na Dunaju	123
Papež Inocenc III.	69	Cerkev v Canterburyju	124
Kralj Filip IV. Lepi z otroki	75	Stolnica v Zagrebu	125
Cerkev in papeška palača v Avignonu	76	Suknarska prodajalna v Ypernu	126
Papež Bonifac VIII.	77	Karlův Týn	127
Ruski bojevniki	84	Doževa palača v Benetkah	129
Knežji kamen	87	Vasco da Gama	131
Vojvodski prestol na Gosposvet-skem polju	88	Krištof Kolumb	132
Cesar Aleksej I.	96	Kralj Edvard III. in »Črni princ«	134
Kalojan	98	Kralj Karel VII.	135
Sv. Sava	103	Cesar Karel IV.	138
Cerkev sv. Pavla v Rimu, notranjščina	111	Husu vzamejo duhovniško dostojanstvo in ga vodijo na morišče	139
Vézelay, La Madeleine, glavna ladja proti vzhodu	113	Herceg Hrvoje Vukčić	153
Mainz, stolnica, notranjščina	115	Ivan Kantakuzen kot cesar in menih	161
Speyer, stolnica, zunanjščina	116	Gračanica	164
Pisa, stolnica z nagnjenim stolpom in baptisterijem	117	Samostan Visoki Dečani	166
Grad Wartburg	118	Despot Štefan Visoki	181
		Smederevo	188
		Trgovine v srednjeveškem (francoskem) mestu	191
		Burgundska lovška družba	192
		Godba na dvoru	195

Obči značaj srednjega veka

Preseljevanje narodov je uničilo zahodno rimsko državo in rodilo srednji vek. Kot nova, važna činitelja za nadaljnji zgodovinski razvoj je pridružilo romanskim in poromanjenim potomcem Rimljanov mladostne Germane in Slovane. Kulturno dediščino starega veka pa je prevzelo krščanstvo, ki je polagoma raslo v staroveški in srednjeveški svet ter ga prešinjalo tudi s svojim posebnim verskim duhom.

Ko so vstopili v zgodovinski razvoj novi narodi, se je tudi zemljepisno torišče svetovne zgodovine razširilo z obalnih pokrajin Sredozemskega morja čez vso Evropo.

Z zahodno rimsko državo, ki je imela v sebi značaj *svetovnosti* ali *vesoljnosti (univerzalnosti)*, rimska cesarska ideja ni propadla. Vendar se je glede na ozemlje razcepila na dve območji: na zahodu jo je prevzela najmočnejša izmed novih držav, frankovska, ki ji je sledila kot naravna dedinja nemška država, na vzhodu pa je izročilo rimske vesoljnosti nepretrgano varovala bizantinska država.

To je seveda rodilo spore, ki pa se niso mogli razviti v prelude že zaradi zemljepisne oddaljenosti obeh nositeljic vesoljnostne ideje.

Država je bila prvenstveno politična sila. Poleg nje je delovala krščanska cerkev kot nositeljica duhovne oblasti. Na vzhodu je bila cerkev podrejena državi, zato med obema ni moglo biti usodnejših sporov. Na zahodu pa je cerkev ohranila svojo samostojnost. Na svojem področju si je lastila vesoljnost. Ker pa ni bilo natančne meje med političnim in duhovnim področjem, je na zahodu med državo, ki jo je predstavljalo predvsem cesarstvo, in cerkvijo, ki jo je vodilo rimsko papeštvo, nastal silovit in dolgotrajen boj. Ta boj je oslabil obe sili, tako cesarstvo kakor tudi papeštvo.

Ta oslabitev je bila v korist okolnim državam, ki so medtem rasle v nekakem evropskem zatišju in so se po končanem boju med cesarstvom in papeštvom povzpele do tolikšne moči, da je okrog leta 1300. dobila Evropa nov politični obraz. Ne da bi bila propadla ideja cesarske vesoljnosti, je bilo zdaj okrog cesarstva več močnih narodnih držav, tako da se je v evropski zgodovini prvič začelo jav-

ljati (sicer neizraženo) *načelo političnega ravnotežja*. Ob tem času je cerkev začela izgubljati svojo popolno oblast nad duhovi.

Mlado — večinoma slovansko — državno življenje je začelo kliti tudi na obsežnem območju med zahodnim in vzhodnim — manj napadalnim — bizantinskim cesarstvom.

Usodnega pomena za srednjeveško zgodovino Evrope je bilo tudi njeno razmerje do vzhoda. Z vzhoda je prišlo več narodnih valov, ki so pretrgali ali preusmerili tok evropskega zgodovinskega dogajanja. Prvi je bil arabski val. Arabci so zgrabili Evropo od vzhoda in celega juga ter so na njeno kulturo deloma tudi ugodno vplivali. Drugi je bil val Seldžukov. Ti so se vgnzdili v prednje-azijskem arabskem svetu in zagrozili Evropi na vzhodu. Izzvali niso samo Bizantincev, ampak tudi zahodno Evropo, ki ji je stopilo na čelo prav tedaj v boju s cesarstvom zmagovito papeštvo. Razvile so se dolgotrajne križarske vojne, ki so zahodni Evropi končno samo kulturno koristile. Tretji je bil mongolski tatarski val, ki se je preko Rusije razlil tja do morja srednje in južne Evrope. Prav v dobi, ko se je ta val stekal nazaj v Azijo, je preko Male Azije prihrumel četrti, turški val, ki je uničil bizantinsko cesarstvo in slovanske države na Balkanu ter zapljusknil daleč v srednjo Evropo. To pa je bilo že ob koncu srednjega veka.

A. Zgodnji srednji vek

Premoč rimsko-nemškega cesarstva na zahodu, postanek narodnih držav – neslovanskih in slovanskih, vloga bizantinskega cesarstva

Frankovska država Merovingov – predhodnica cesarstva

Germanskemu plemenu Frankov je bilo usojeno, da je postavilo temelje veliki svetovnozgodovinski politični tvorbi.

Franki prvotno nikakor niso bili enotni; delili so se v dve skupini. Vsaka teh je obsegala več majhnih župnih kraljestev. Te majhne politične drobce je združil v enoto kralj Klodvik, ki je vrh tega svojo državo razširil tudi na sosedna, nefrankovska ozemlja. Klodvik je bil iz rodu Merovingov.

Klodvik (481—511). Ko je Klodvik kot neznan frankovski kralj nastopil na zgodovinskem torišču, je bila zahodna rimska država že uničena. Njen skromni ostanek je bil samo še v Galiji med rekama Sommo in Loiro. Vladal mu je *Siagriji*. Njega je Klodvik napadel in premagal (486) ter s tem razširil svojo oblast na rimsko ozemlje.

Slagrij, 486

Deset let pozneje je Klodvik premagal veliko sosedno pleme *Alemanov*, ki so bivali na obeh straneh srednjega Rena.

Alemanj

Stari kulturni dediščini se je Klodvik približal s tem, da je postal kristjan. Svetovnozgodovinskega pomena je bilo, da je Klodvik sprejel krščanstvo v rimskokatoliški obliki; s tem je bila ustvarjena podlaga za tesno zvezo med frankovsko državo in papeštvom.

Nekaj let pozneje je Klodvik že nastopil kot varuh katoličanstva. Napadel je arianske *Zahodne Gote* in jim vzel vse ozemlje do reke Garonne (507).

Zahodni Goti

Klodvikovi nasledniki. Klodvikovi sinovi so nadaljevali osvojevalno politiko svojega očeta. Usmerili so jo skoraj izključno proti germanskemu vzhodu. Najprej so premagali pleme *Turinžanov*, ki je bivalo v današnji Turingiji. Nato so si upokorili *Burgunde* ob Rhoni in Saôni, ostanek še svobodnih *Alemanov* v južni Nemčiji in Švici ter *Bavarce* ali *Bajuvare* na Bavarskem.

Pokoritev germanskih plemen

Izmed nemških plemen so ostali zunaj območja frankovske države samo še *Frizi* ob Severnem morju in *Sasi* zahodno od dolence Labe. Eden izmed poznejših Merovingov, *Dagobert*, je celo napadel moravsko-češkega kralja *Sama*, ta pa ga je pri *Vogastisburgu* l. 631. porazil in s tem otel svojemu narodu svobodo.

Delitev
države

Toda Merovingi so vladali trdno komaj okrog 100 let. Nato pa je frankovska država naglo propadala. Glavni vzrok je bil, ker so člani vladajočega rodu mislili, da je država njih zasebna posest, in so si zato sinovi podedovano ozemlje delili tako, kakor se dele zasebna zemljišča. Mnogo so pripomogli tudi drugi vzroki: krvave borbe med člani vladajočega rodu, silna npravna skvarjenost in nasprotje med romanskim in germanskim prebivalstvom.

Uprava in družba. Frankovska država (oziroma njeni deli) se je delila v *vojvodine*, obsegajoče posamezna plemena, ki so jim bili na čelu *vojvodi*, v *župe*, ki so jih upravljali *grofje*, in *stotnije*, v katerih so imeli oblast *stotniki* ali *centenariji*.

Majordomus

Vladarska rodovina ni imela stalnega bivališča, selila se je z dvora na dvor. Na dvoru so bili številni uradniki, ki se pa niso ukvarjali samo z dvorskimi posli, ampak so hkrati posegali tudi v upravo države. Prvo mesto med njimi je zavzemal *majordomus*, prvotno upravitelj kraljevih posestev in poveljnik dvorskega vojaškega spremstva.

Sodstvo so opravljali grofje po stotnijah in so se sodnih skupščin morali udeleževati vsi svobodnjaki. Rzsodbo je izvrševal stotnik. Krvno maščevanje je bilo že močno omejeno. Romane so sodili po rimskem pravu, medtem ko je za Germane veljalo njihovo plemensko pravo, ki so ga tedaj začeli zapisovati. Najhujši primeri so bili pridržani kraljevskemu sodišču.

V vojski, ki se je zbirala po potrebi, so služili vsi svobodnjaki. Ker so se morali sami opremljati in vzdrževati, jim je bila vojna služba težko breme.

Gospodarstvo

Gospodarstvo je bilo *naravno* ali *naturalno*, samo v romanskih delih države se je še deloma ohranila raba denarja. Plemstvo je prebivalo večinoma po lesenih dvorih, ljudstvo je živelo po raztresenih naseljih in vaseh, samo na zahodu se je iz rimskih časov ohranilo nekaj naselbin mestnega značaja.

Stanovi

Najvišjo plast prebivalstva je tvorilo *plemstvo*, ki je upravljalo državo, drugo mesto so zavzemali *svobodnjaki*, na tretjem mestu so bili na grudo prikovani *polsvobodnjaki*, najnižjo stopnjo so za-

vzemali sužnji. Število svobodnjakov je pa že tedaj pojemalo. Vojna služba na lastne stroške je bila zanje pretežko breme. Da bi se je rešili, so se podajali v varstvo velikašev, samostanov in cerkva in prejeli od njih nazaj svoja posestva v užitek. Na ta način so se približevali polsvobodnim in sužnjem ter se polagoma stapljali z njimi v nov stan *tlačanov*.

Cerkev. V srednjeveškem življenju si je cerkev zgodaj pridobila velik pomen. Na zahodu ji je postal prvi vodja *rimski škof*, ki se je izza 4. stoletja imenoval tudi papež (papa). To je bila predvsem posledica dejstva, da je po propadu cesarstva papež v Rimu ščitil prebivalstvo tudi v političnem pogledu. Že o Leonu I. se je pripovedovalo, da je Atilo pregovoril, naj prizanese večnemu mestu (452), pozneje pa so papeži skrbeli za obrambo proti Langobardom.

Rimski škof

452

Papeški ugled je silno dvignil *Gregor I. Veliki* (590—604). Ta papež je bil z duhovščino strog in je dvignil sijaj bogoslužja s tem, da je izboljšal petje, ki ga je v cerkev uvedel že sv. Ambrozij (gregorijanski koral). Najpomembnejše pa je bilo, da je pridobil za katoličanstvo dotlej arianske Langobarde in Zahodne Gote.

Gregor I.
Veliki
(590—604)

Veliko oporo je imela cerkev v *meništvu*. To je nastalo na vzhodu. Na zahodu mu je dal določnejšo obliko sv. *Benedikt* iz Nursije, ki je leta 529. ustanovil samostan na Monte Cassinu. Ta samostan je postal matica za mnoge druge samostane. Sv. Benedikt je izdal tudi pravila za svoj (benediktinski) red: poleg uboštva, devištva in pokorščine je zapovedal še bogoslužna, gospodarska in duhovna opravila.

Meništvu

529

Ko se je Klodvik pokristjanil, je stopil s cerkvijo v tesnejšo zvezo. Prvo skupno delo je bilo pokristjanjenje Germanov.

Gorečih apostolov za to nalogo si je cerkev našla med irskimi menihi. Tem menihom so se kmalu pridružili tudi frankovski blagovestniki. Eden izmed njih, sv. *Rupert*, je ustanovil samostan sv. Petra v Solnogradu.

Toda trdno cerkveno organizacijo v nemškem delu frankovske države je ustvaril šele Anglosas *Winfriid*, ki mu je papež pozneje podelil naslov *Bonifacij*. Winfrid je zelo goreče širil krščanstvo med Nemci. Končno je v sporazumu s kraljem in papežem ustanovil oziroma obnovil več škofij, med katerimi je bila tudi solnograjska.

Bonifacij

Ustanovitev karolinške države

Karel
Martel
(717—741)

732

Uvedba
fevdnega
sistema

Prvi Karolingi. Propadajočo frankovsko državo Merovingov je rešil rod *Arnulfingov* ali *Karolingov*. Kot majordomi so zopet združili vso frankovsko državo. Med prvimi Karolingi je pomemben *Karel Martel* (= Kladivo, 717—741). Kot majordom celokupne države je s trdno roko vzdrževal v njej red. Največjo zaslugo si je pa pridobil, ko je pri *Toursu* in *Poitiersu* zavrnil prodirajoče Arabce (732) in rešil s tem zahodno Evropo muslimanske poplave.

V zvezi z borbami zoper Arabce je Karel Martel podržaval ali sekulariziral cerkveno posest, ki jo je uporabil za to, da je dal državi dobro konjenico. Arabci so se namreč borili večinoma na konjih in je bila pehota proti njim brez moči.

Že dotlej je bila navada, da so vladarji in cerkev podeljevali posestva v užitek. Taka posestva so se imenovala *beneficia*. Druga stara navada je bila *vazalnost*: njeno bistvo je bilo v tem, da je gospod (senior) sprejel moža (vazala) v svojo zaščito, ta pa se je zavezal, da mu bo služil, kadar bi ga potreboval, posebno v vojni.

Karel Martel je združil obe ustanovi. Vazalom je poleg svoje zaščite poklanjal tudi posestva, ki mu jih je dala sekularizacija. Zdaj je od vazalov lahko zahteval mnogo več. Tako si je ustvaril močno konjenico. Posestva so se podeljevala dosmrtno, toda kmalu se je udomačila navada, da so se po smrti njihovega imetnika podeljevala tudi otrokom. Kdor je posest prejel, jo je lahko na enak način dalje podelil. Tako je nastala cela vrsta razmerij.

Posestva so se poslej imenovala *fevdi* ali *zajmi*, vsa ustanova, obsegajoča na eni strani službeno obveznost, na drugi pa zaščito in podelitev posestva, se je označevala kot *fevdni sistem*. Polagoma so kot fevde jeli podeljevati tudi razne pravice, uradniške, davčne, rudniške itd.

Fevdni sistem je postal glavna osnova srednjeveškega političnega, gospodarskega in socialnega življenja. Na tej osnovi se je razvilo *srednjeveško plemstvo ali viteštvo*. Toda v fevdni sistem se je vključila tudi cerkev.

Od fevdov so ločili pravo posest ali *alod*.

Pipin Mali
(751—768)

Pipin Mali (751—768). Iz sijajnega položaja, ki ga je ustvaril svojemu rodu Karel Martel, je izvajal posledice njegov sin Pipin Mali. Ta mož je vprašal papeža, kdo je pravi kralj, ali tisti, ki nosi kraljevski naslov, ali tisti, ki izvršuje kraljevsko oblast. Po ugodnem

odgovoru je sklical državni zbor, ki je merovinškega kralja Hilde-riha III. poslal v samostan, njega pa dvignil na prestol (751).

751

Pipin se je papežu kmalu izkazal hvaležnega. Prihittel mu je na pomoč zoper Langobarde. Prisilil jih je, da so zapustiti rimsko vojvodstvo (ducatu) in izročili zasedeni bizantinski ravenski eksarhat. To ozemlje je Pipin svečano podelil papežu. Kot »*patrimonium Petri*« je postalo temelj *cerkveni državi* (756). Tako je Pipin tesno povezal interese Karolingov in papeštva. S tem je bila podana stvarna podlaga za razvoj politične papeške moči, hkrati pa tudi možnost za bodoče spore med obema činiteljema: posvetnim in cerkvenim.

„Patrimonium Petri“

Karel Veliki (768—814)

Karlove osvojitve. Pipinu Malemu je sledil na prestolu Karel Veliki. Šele ta je dvignil frankovsko državo do svetovne veličine.

Vojne. Karel Veliki se je vojskoval na vseh straneh in je močno razširil meje frankovske države.

V Italiji je uničil *langobardsko državo* (773—774). Ker je langobardski kralj *Deziderij* napadal papeža, je prekoračil Karel s svojo vojsko Alpe, premagal Deziderija in ga zaprl v samostan, sam pa se je proglasil za kralja Langobardov.

Uničenje langobardske države

Večkrat je vodil Karel svojo vojsko preko Pirenejev, da bi udaril po *Arabcih*. Prvi pohod se je ponesrečil (778). Na povratku so Baski v gorski dolini Roncesvalles napadli mejnega grofa *Rolanda Bretanjskega*, ki je ščitil umikajočo se vojsko. Roland je v boju padel in njegova osebnost je kmalu postala mikaven predmet narodnih pripovedk in pesmi. S ponovnimi napori je Karel Veliki končno osvojil ozemlje med Pireneji in Ebrom ter ga uredil kot *Špansko marko*.

Arabci

Daljnosežnega pomena je bilo Karlovo vojskovanje s *Sasi*, poslednjim še svobodnim nemškim plemenom, ki je budno varovalo svojo svobodo in staro vero. Preteklo je več ko trideset let (772—804), preden je Karel Veliki strl ogorčeni odpor. Po priborjeni zmagi je Karel Veliki uvedel na Saškem krščanstvo in obče državne uredbe. S to zmago je preprečil, da bi se bila na nemških tleh razvila dva naroda: visokonemški — na jugu, nizkonemški — na severu.

Sasi

V zvezi z zmago nad Sasi so bile Karlove borbe z *Danci*. Ko jih je premagal, je ustanovil ob danski meji *Dansko marko*.

Danci

Karel Veliki se je vojskoval tudi s *Polabskimi Slovani*. Prisilil jih je, da so mu plačevali letni davek ali tribut. Na njihovih tleh je med Saalo in Labo ustanovil *Srbsko marko*.

Polabski Slovani

Čehi Tudi Čehi je prisilil z vojsko, da so mu plačevali letni davek.
 Tasilo II. Važna je bila njegova borba z bavarskim vojvodom *Tasilom II.*, ki ni hotel priznati frankovske nadoblasti. Karel Veliki ga je užugal in zaprl v samostan (788). S tem je bil odstranjen poslednji plemenski vojvoda v državi.

788

Z zmago nad Tasilom je Karel Veliki postal vrhovni gospod *karantanskim Slovincem*.

Karantanski Slovinci

Obri Ker so Tasilu pomagali v boju Obri, se je Karel Veliki po svoji zmagi nad njim vrgel še nanje. Obri so se bili po smrti slovanskega

kralja Sama zopet opomogli. Središče njihove države je bilo med Donavo in Tiso. Tam so z velikimi obrambnimi okopi varovali zaklade, ki so jih bili naplenili v 200 letih. Karel Veliki je poslal nad nje več vojsk (791—796) in jih končno užugal. Poraženi Obri so kmalu izginili z zgodovinskega pozorišča.

791—796

Z zmago nad Obri so prišla pod Karlovo oblast *slovenska plemena*, bivajoča ob gorinji Savi ter med Savo in Dravo.

Slovenska plemena med Jadratom in Dravo

Karel Veliki si je z orožjem pridobil tudi vrhovno oblast nad *hrvatskim in dalmatinskim* primorjem do Cetine. Tu so se mu upirali tudi Bizantinci, ki pa so se končno morali

zadovoljiti z oblastjo nad mesti in otoki. Po zmagi nad Obri je Karel Veliki na vzhodu države uredil dve veliki obrambni ozemlji: *Furlansko marko* (med morjem in Dravo) in *Vzhodno marko* (med Dravo in Donavo).

Karel Veliki — cesar. Ko je Karel Veliki zaključeval svoje osvojevalno delo, ga je prosil za pomoč papež *Leon III.*, ki so ga njegovi sovražniki pregnali iz Rima. Karel Veliki je poslal papežu močno spremstvo, s katerim se je lahko vrnil v večno mesto. Sledeče leto (800) je prišel Karel v Rim, kjer ga je papež na božični praznik

Karel Veliki

v baziliki sv. Petra slovesno kronal s cesarsko krono. Nato se je vrgel pred njim na kolena. Tako je storilo tudi ljudstvo, ki mu je klicalo: »Carolo Augusto, a Deo coronato, magno et pacifico Imperatori Romanorum, vita et victorial«* S cesarsko krono si je Karel Veliki pridobil najvišjo oblast v zahodnem krščanskem svetu ter varstvo nad cerkvijo in papežem. Tedaj je znova oživila na zahodu ideja rimskega cesarstva in se ohranila preko stoletij.

Ustava in uprava. Karel Veliki je izvrševal svojo vladarsko oblast s pomočjo že razvitega fevdnega sistema. O mnogih stvareh je odločal sam, pač pa se je često posvetoval z *državnim svetom*. V izredno kočljivih zadevah je skliceval *državni zbor*, na katerega so prihajali cerkveni in posvetni velikaši. Na državnem zboru so se sprejemali splošni državni zakoni, ki so se po razdelitvi v poglavja imenovali »*capitularia*«. Poleg njih pa so še vedno bila v veljavi *plemenska prava*.

„Capitularia“

Vojvod v državi ni bilo več. Sicer se je pa uprava državnega ozemlja spremenila samo v tem, da je Karel Veliki ustanovil več *mejnih grofij* (mark), ki so bile večje od navadnih grofij in je njihov načelnik, mejni grof, če je bilo treba, lahko sklical vojsko brez predhodne kraljeve odobritve. Posebni Karlovi odposlanci (*missi dominici*) so potovali po državi in nadzirali upravo.

Sodilo se je po načinu, ki se je bil ustalil že v merovinški dobi. Vendar je Karel Veliki odredil, naj se svobodnjaki udeležijo samo treh sodnih zborov na leto, pri drugih obravnavah so ugotavljali krivdo *porotniki* (scabini), ki jih je grof imenoval dosmrtno.

Duhovna kultura. Na Karlovem dvoru so se zbirali največji učenjaki njegove dobe. Med njimi so bili: Anglosas *Alkuin*, langobardski zgodovinar *Paulus Diaconus*, Karlov življenjepisec Frank *Einhard*.

Alkuin je vodil šolstvo, ki je bilo Karlu zelo pri srcu. Glavna šola je bila *dvorska šola*. Poleg nje so se ustanovljale tudi *škofijske in samostanske šole*. Na teh šolah so poučevali v latinskem jeziku *trivium* (gramatiko, dialektiko — logiko in retoriko — govorništvo) ter *quadrivium* (aritmetiko, geometrijo, astronomijo in glasbo). Karel sam si je pridobil znatno izobrazbo, samo pisanje mu je šlo vedno težko.

Šolsko vzgojo v latinskem jeziku so uživali samo bodoči duhovniki in pripadniki višjih slojev. Glede nižjega ljudstva je pa Karel Veliki ukazal, da ga morajo duhovniki v živem jeziku učiti očenaša, vere in temeljnih krščanskih resnic.

* Naj živi in zmaga Karel Vzvišeni, od Boga kronani, veliki in miroljubni rimski cesar!

Karel Veliki je skrbel tudi za stavbarstvo in notranji okras poslopij. Po Vitruvijevih pravilih in po vzoru cerkva v Raveni in Rimu je gradil cerkve in palače.

Karolińska
renesansa

Karel Veliki je torej skušal obnoviti staro rimsko kulturo; njegovo kulturno prizadevanje označujemo kot *karoliško renesanso* (preporod). S tem svojim prizadevanjem je Karel Veliki barbarski germanski svet povezal z antičnim in ustvaril podlago za oblikovanje romansko-germanskega sveta. Seveda se je rimska kultura tedaj dotaknila samo maloštevilne duhovne plasti naroda in ni prodrla pregloboko.

Materialna kultura. Gospodarstvo je bilo še večinoma naturalno (v blagu) in vladalo je načelo, da mora vsak *dvor* s svojimi pridelki in izdelki zadostovati vsem potrebam življenja. Karel Veliki je želel, da bi bili njegovi dvori gospodarsko tako vzorno urejeni, da bi vplivali na svojo okolico; v ta namen je izdal več ukazov.

V osvojenih pokrajinah so se vsa neobdelana in zaplenjena zemljišča štela za *kraljevo last*. Kralj jih je radodarno podeljeval cerkvam, samostanom in velikašem (uradnikom), ti pa so naseljevali na njih polsvobodnjake in sužnje. Tako so n. pr. na ozemlje ob srednji Donavi, ki ga je Karel Veliki vzel Obrom, prihajali nemški naseljenci (kolonisti) kot početniki *germanizacije*.

Početki
germa-
nizacije

Trgovina je bila še prav skromna, blago se je večinoma zamenjavalo. Največji promet je bil na Renu (ribe, vino), ob Donavi in Labi so frankovski trgovci zamenjavali blago s Slovani. Začeli so se celo prvi trgovinski stiki z Anglijo in Orientom. Denar se je zlasti na vzhodu še malo rabil, vendar je Karel Veliki uvedel za vso državo enotno srebrno veljavo: 1 funt srebra je štel 240 denarjev (pfenigov).

Trgovina
in denar

Osebnost Karla Velikega. Karel Veliki je s svojo mogočno osebnostjo napravljajl velik vtis na sodobnike. Zato je tako pri Germanih kakor pri Romanih postal pomemben junak narodnih pripovedk. Pri Slovanih spominja nanj beseda »kralj«.

Propad frankovske države

Ludovik Pobožni (814—840). Karla Velikega sin Ludovik Pobožni je bil premalo sposoben in odločen, zato je država začela propadati. Hud odpor se je pojavil na slovanskih tleh; v posavski Hrvatski in v Karantaniji je pod vodstvom Ljudevita Posavskega nastal velik upor, ki pa se ni posrečil.

Posebno velike težave so nastale v državi, ko je Ludovik Pobožni določil, naj se po njegovi smrti država razdeli med njegove sinove tako, da bi najmlajši izmed njih, Karel Plešec, prikrajšal svoje tri starejše brate. Nastala je krvava rodbinska vojna, med katero je Ludovik ponižan umrl.

Delitev države (843). Po očetovi smrti sta mlajša brata (*Ludovik Nemški* in *Karel Plešec*) prisilila starejšega, *Lotarja* (najstarejši je medtem umrl), da je sklenil z njima *delitveno pogodbo v Verdunu* (843).

Delitvena
pogodba
v Verdunu,
834

Po tej pogodbi je Lotar dobil Italijo in pas ozemlja, ki je segal od Italije do Severnega morja ter so ga na zahodu omejevale reke Rhone, Saône, Meuse in Escaut, na vzhodu pa Aar, Ren in Ems. Lotar je dobil tudi *cesarski naslov*.

Ludovik Nemški je dobil vse vzhodne pokrajine, ki so se označevale kot *vzhodna frankovska država*. Tu je prevladoval nemški jezik in nemško ime se je polagoma začelo uporabljati tako za državo kakor za njeno prebivalstvo.

Karel Plešec je dobil zahodne dežele, ki so tvorile *zahodno frankovsko državo*. V njej je prevladoval francoski govor, ki se je razvil iz ljudske latinščine. Tudi država se je polagoma začela imenovati *Francija*.

Usoda Lotarjeve države. Najhujša je bila usoda Lotarjeve države. Lotarjevi potomci so izumrli že leta 875. in država je za vedno razpadla v več delov. Severni del, *Lotaringijo*, sta si že leta 870. razdelila med seboj Ludovik Nemški in Karel Plešec. Proti jugu sta sledili *Visoka Burgundija* (na obeh straneh Jure) in *Nizka Burgundija* (ob Rhoni), ki sta se pozneje združili v *Burgundijo* ali *Arelat*. Onstran Alp je bila *Italija*, kjer so se razni nasilni gospodje med seboj borili za oblast. Tudi cesarski naslov je kmalu postal igračka v njihovih rokah.

875

Vzhodna frankovska država. Ludovik Nemški je vzdrževal v svoji državi red, njegovi pravi sinovi pa so bili slabiči. Šele Ludovikov vnuk *Arnulf* je bil zopet odločen vladar.

Arnulf
Normani

Tedaj so severne dele države napadali *Normani*, svobodni sinovi Skandinavije in Jutlandije. Ti v svoji domovini niso imeli dovolj kruha, pa so pričeli junačiti po svetu. Napadali so obmorska mesta, se ustavljali z ladjami ob izlivih rek in plenili tudi po notranjosti. Arnulf jih je leta 891. pri Louvainu tako temeljito porazil, da so se poslej vzhodne frankovske države ogibali.

Za Ludovika Nemškega in njegovih naslednikov se je razvila na vzhodu močna *velikomoravska* država. Proti njej je Arnulf poklical

Veliko-
moravska

na pomoč Ogre ali Madžare, narod ugrofinskega izvora, ki je prišel preko Urala in se naselil v južni Rusiji. Ogrji so pod Arpadovim vodstvom prispeli v Panonsko nižavje in končno uničili velikomoravsko državo (905). Nato pa so se vrgli na vzhodno frankovsko državo, ki ji je po Arnulfovi smrti vladal njegov sin *Ludovik Otrok* (899—911). Zasedli so Vzhodno krajino in ob južnem boku Alp udarjali v Italijo in Burgundijo. V stiski so si posamezna nemška plemena zopet izbrala vojvode in enotnost države je propadla.

905

Ludovik
Otrok

911

Z Ludovikom Otrokom je leta 911. izumrla vzhodnofrankovska veja karolinškega rodu.

Zahodna frankovska država. V zahodni frankovski državi so se ohranili Karolingi najdalj, čeprav so Karlu Plešču sledili na prestolu sami slabiči. Časi so pa bili neizrečno hudi.

Iz Španije, Afrike in Sicilije so prihajali *Arabci* (Saraceni), ki so se utrdili v Provansi in jo popolnoma opustošili.

Celo *Madžari* so včasih divjali po Franciji, prihajali so deloma preko južne Nemčije in deloma preko Italije.

Najhujša šiba pa so bili *Normani*, ki jih je zapadna frankovska država posebno mikala zaradi številnejših mest in večjega bogastva. Prebivalstvo pa ni bilo zaščiteno. Celo plemiški dvori so bili brez utrdb in mesta so bila obdana samo z lesenimi ograjami. Normani so si zgradili utrjena taborišča ob izlivu vseh večjih rek in so iz njih delali pohode v notranjost. Leta 886. so oblegali celo Pariz, vendar ga niso mogli zavzeti, ker je bil zgrajen na otoku sredi Seine.

Rollo, 912

Da bi povrnil narodu mir, se je kralj *Karel Preprosti* leta 912. spravil z normanskim vodjem *Rollonom*, ki je imel utrjeno taborišče ob izlivu Seine pri Rouenu. Rollo se je s svojimi Normani naselil v pomorski pokrajini med dolenjo Seino in Bretagno, dal se je krstiti, prisegel kralju zvestobo in dobil od njega vojvodski naslov.

Normandlja

V novi domovini, ki se je začela imenovati *Normandija*, so Normani kmalu sprejeli francosko civilizacijo in francoski jezik; iz Normandije so prišli tudi na Angleško in v južno Italijo.

Grolje
Parlški

Normansko vojvodstvo je bilo fevd krone. Podobnih fevdov je spričo slabosti kraljev v Franciji nastalo še več. V njih so gospodarili vojvode ali grofi. V bodočnosti je postala najvažnejša pokrajina *Ile de France*, kjer so imeli največjo oblast *grofje Pariški*.

Ti fevdalni gospodje se niso radi pokoravali šibkim kraljem in tudi med seboj so se pogosto bojevali. Končno so velikaši sami občutili

potrebo močne roke. Zato so leta 987. izvolili za kralja *Hugona Kapeta*, grofa Pariškega, čigar predniki so se odlikovali v boju z Normani; pri izvolitvi se velikaši niso ozirali na protest poslednjega še živečega Karolinga.

Hugon
Kapet, 987

S Hugonom Kapetom je zavladal v Franciji rod *Kapetovičev*.

Dvig cerkve — Nikolaj I. (858—867)

Popolnoma naravno se je pri propadanju frankovske države začela dvigati rimska cerkev, ki so jo prvi veliki Karolingi ščitili.

Povečana samozavest cerkve se je javljala posebno v delovanju papeža *Nikolaja I.* Ta cerkveni poglavar je uveljavljal svojo avtoriteto tudi proti vladarjem in s svojim odklonilnim stališčem do novega carigrskega patriarha *Fotija* je povzročil prvi cerkveni razkol (867).

Prvi
cerkveni
razkol

Po Nikolajevi smrti je pa ugled cerkve kmalu zopet padel, in sicer v silni meri.

Ustanovitev nemške države in rimsko-nemškega cesarstva — Prva borba s papežem

Saška dinastija (919—1024)

Ob smrti poslednjega vzhodnofrankovskega Karolinga je bila država sicer razdeljena na nekoliko vojvodin, vendar je bila zavest skupnosti že toliko močna, da so si vojvode zopet izvolili kralja. Takrat se je država že označevala za nemško.

Po kratki vmesni dobi so z izvolitvijo podelili prestol Henriku I. Ptičarju (919—936), vojvodi saškemu.

Henrik I.
Ptičar

Henrik I. se je trudil, da bi od države odvrnil zunanje sovražnike, in se je pri tem najbolj opiral na svojo Saško.

Da bi jo rešil hude nadloge, je za Saško sklenil z *Madžari* desetletno premirje, ki ga je uporabil za to, da je utrdil več krajev in zgradil več utrdb, iz katerih so se pozneje razvila mesta, ter ustvaril med svojimi saškimi rojaki izurjeno konjenico. Ko so Madžari po desetletnem premirju znova udarili na Saško, jih je Henrik tako premagal, da so poslej dali severni Nemčiji mir.

Medtem je Henrik poslal svojo konjenico proti Polabskim Slovanom, ki so izza Karla Velikega živeli v dokajšnjem miru. Boji mu niso prinesli posebnih uspehov. Znova je samo zasedel zemljo *Srbov Lužičanov*, nekdanjo Srbsko marko Karla Velikega. Nekak uspeh je

Henrik dosegel tudi na Češkem, kjer se je po propadu Velikomoravske razvilo samostojno državno življenje. Knez *Vaclav Sveti* je privolil v davek in nemško nadoblast, obvaroval pa je popolno notranjo neodvisnost.

Oton I.
Veliki
(936—973)

Oton I. Veliki (936—973). Po Henrikovi smrti so velikaši izvolili za kralja njegovega sina Otona I. Oton I. je imel izprva velike težave z vojvodi, ki jih je hotel ponižati v prave uradnike države. Ker se mu to ni posrečilo, si je pomagal tako, da je povečal moč cerkvenih knezov in se posledaj opiral nanje.

1000

Po zgledu svojega očeta se je Oton I. bojeval z Madžari. Ko so leta 955. pridrli na Bavarsko, jih je na *Leškem polju* pri Augsburgu tako temeljito porazil, da so posledaj opuščali večje bojne pohode. V Podonavju so se stalno naselili. Kralj *Štefan Sveti* (997—1038) iz Arpadovega rodu je sprejel krščanstvo in uvedel v svoji državi zahodne uredbe. Papež *Silvester II.* mu je leta 1000. poslal kraljevsko krono.

Oton I. se je bojeval tudi s *Polabskimi Slovani*. Ob dolnji Labi je vodil boje saški vojvoda *Herman Billung*, ob srednji Labi pa mejni grof *Geron*. Oton je uvajal v polabskih pokrajinah cerkveno organizacijo in jih je začel naseljevati.

Oton je pritisnil tudi na *Čehe*, da so morali priznati njegovo vrhovno oblast. To je dosegel tudi pri *Poljakih*, ki so prav tedaj pod vodstvom *Mieczysłava* iz Piastovega rodu osnovali prvo državo.

Kakor Karla Velikega je tudi Otona mikala Italija. Ko je napravil vanjo svoj prvi pohod, se je proglasil za kralja Lombardije.

Pozneje ga je papež *Ivan XII.* prosil, naj ga reši pred sovražniki. Oton je prišel z vojsko v Rim in hvaležni papež ga je kronal s cesarsko krono (962). Poslej je bila cesarska krona združena z nemško državo, ki se je začela imenovati »sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti«. Nekoliko pozneje so Rimljani cesarju prisegli, da ne bodo nikdar izvolili kakega papeža brez cesarjeve odobritve.

Tudi v tem spominja Oton I. na Karla Velikega, da je skušal razširjati med Nemci antično kulturo.

Oton II.
(973—983)
in
Oton III.
(983—1002)

Oton II. (973—983) in Oton III. (983—1002) sta se borila za cesarski ugled v Italiji in Nemčiji, pri tem pa nista mogla posvečati posebne pozornosti vzhodni meji: tedaj so se zopet osvobodili Polabski Slovani in Čehi, Poljaki pa so se notranje okrepili.

Henrik II.
Sveti
(1002—1024)

Henrik II. Sveti (1002—1024) je preprečil združitev Poljske in Češke, ki jo je hotel izvesti poljski kralj *Boleslav Hrabri*.

Frankovska dinastija (1024—1125) – Borba s papežem

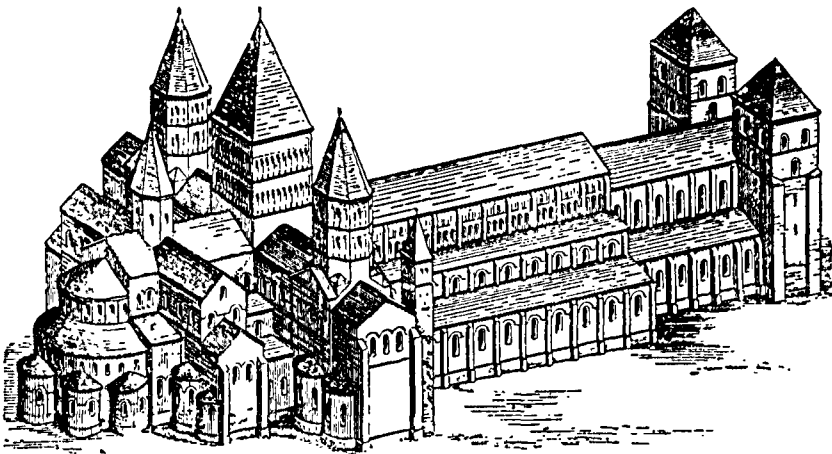
Drugi vladar frankovske dinastije je bil Henrik III. Ta je prisilil češkega kneza Břetislava, da je opustil svoj načrt, združiti Češko in Poljsko pod eno oblastjo.

Henrik III.
(1039—1056)

Henrik III. je imel trdne zveze s cerkvijo. Ko so bili v Rimu trije papeži, je pohitel v večno mesto, odstavil vse tri in imenoval novega papeža. Pozneje je dal Rimu še tri papeže, toda vedno je gledal na to, da si je izbral v ta namen dostojne duhovnike.

Henrik III. je bil namreč pristaš tako imenovane *reformne stranke*. Ta stranka je imela svoj početek v samostanu *Clunyju* na Francoskem. Z ustanavljanjem novih samostanov so menihi klinijevci

Cluny

Samostanska cerkev v Clunyju

širili svoje ideje po svetu. Pridobivali pa so si pristaše tudi med drugimi redi in med posvetno duhovščino. Posebno so se borili proti *simoniji*, t. j. prodajanju cerkvenih služb, in za *celibat* (ne-*oženjenost*) duhovnikov.

Henrik III. je delal složno s cerkvijo tudi v oznanjevanju občega notranjega miru. To oznanjevanje se je rodilo v Franciji, kjer so se velikaši nepretrgoma borili med seboj. Da bi se bojevanje omejilo, je duhovščina začela proglašati *božji mir* (*treuga Dei*): pod kaznijo izobčenja je moralo na območju, kjer je bil proglašen božji mir, počivati orožje od srede zvečer do ponedeljka zjutraj. To koristno gibanje je Henrik III. širil v svoji državi.

Božji mir

Henrik IV.
(1056—1106)

Henrik IV. (1056—1106). Henrik III. je s svojo podporo pomagal reformni stranki na noge. Po vladarjevi smrti je dosegla njena moč v Rimu višek in njeno delovanje se je kmalu obrnilo proti Henriku IV., sinu Henrika III.

Duša stranke je bil tedaj odločni Toskanec *Hildebrand*, prejšnji menih in takratni kardinal — subdiakon. Na Hildebrandovo pobudo je koncil v Lateranu sklenil, naj volijo v bodoče papeža samo *kardinali*, t. j. sedmeri škofje rimskega okrožja. S tem je koncil posegel v pravo rimskega prebivalstva in cesarja.

Gregor VII.
(1073—1085)

Ko je Hildebrand kot *Gregor VII.* (1073—1085) postal papež, je nastopil s še večjo odločnostjo. V strogi obliki je terjal od duhovnikov celibat in prepovedal vernikom hoditi k maši oženjenih duhovnikov. Z izobčenjem je zagrozil tistim, ki bi se pregrešili s simonijo. Največje politične važnosti je pa bilo, da je pod kaznijo izobčenja prepovedal *posvetno investituro*, t. j. podeljevanje cerkvenih služb po posvetnih osebah (1075).

Cesar Henrik IV.

Ker so bili cerkveni dostojanstveniki likratni posvetni knezi, je s poslednjo prepovedjo papež zadel vladarje v živo. Zlasti Henrika IV., kajti v Nemčiji so bile cerkvene kneževine izza Otona I. posebno močne.

Henrik IV. papeževe prepovedi ni upošteval. Papež mu je zagrozil z izobčenjem. Henrik pa je sklical cerkveni zbor in navzoči cerkveni dostojanstveniki so papeža odstavili: kot gospodarji teritorialnih kneževin so bili Henrikova opora. Papež je odgovoril s tem, da je Henrika IV. izobčil in odvezal njegove podložnike zvestobe.

Izobčenje je silno učinkovalo in je opogumilo posvetne kneze, ki so bili Henriku IV. nasprotni iz partikularističnih teženj. Knezi so se zbrali in sklenili, da se mora kralj v enem letu rešiti izobčenja,

dotlej pa ne sme izvrševati kraljevskih pravic. Gregorja VII. so pozvali, naj pride sledeče leto na nemški državni zbor, da bi nad Henrikom IV. izrekel sodbo.

Henrik IV. se je preplašil. Da bi odvrnil od sebe strahoviti udarec, se je pozimi 1076.—1077. napotil v Italijo, kjer je našel papeža, ki se je že odpravljal v Nemčijo, na gradu *Canossi*. Henrik se je podvrgel najhujši pokori, nakar ga je papež moral rešiti izobčenja.

Toda pomirjenje ni bilo odkritosrčno. Henrik IV. je v Nemčiji premagal svoje nasprotnike in se z vojsko napotil v Italijo. V Rimu ga je na njegovo pobudo izvoljeni proti-papež okronal za cesarja. Gregor VII. se je moral umakniti in zapreti v Angelski grad.*

Gregorju VII. so prihiteli na pomoč Normani. Ti so izza leta 1000. iz Normandije prihajali v južno Italijo, ki so jo iztrgali Bizantincem iz rok. Z njihovim mogočnim vojvodom *Robertom Guiscardom* se je Gregor VII. zvezal. Ko so se normanske čete približale večnemu mestu, ga je Henrik IV. zapustil. Normani pa so Rim opleni. Zdaj so se Rimljani jezili nad papežem. Da se izogne njihovi jezi, je odšel z Robertom. Umril je v Salernu (1085). Umirajoč je izrekel besede: *Dilexi justitiam et odi iniquitatem, propterea morior in exilio.***

Gregorju VII. je sledil odločni *Urban II.* Borba se je nadaljevala Henriku IV. je sledil sin *Henrik V.* (1106—1125), ki je prav tako trdovratno branil svoje pravice. Borba se je šele končala, ko je papež *Kalikt II.* sklenil s cesarjem wormški konkordat (1122). Dogovorili so se, da volijo škofa ali opata člani škofijskega ali redovnega kapitlja, izvoljenega posveti papež ali njegov namestnik, cesar pa mu podeli državne fevde. Simonija je odpadla. Z volitvijo so bili cerkveni knezi tesneje privezani na papeža, njihova posebna naklonjenost posvetnemu vladarju je pa prenehala. V Nemčiji so cerkveni knezi tvorili poslej s posvetnimi enotno opozicijo proti vladarju.

Zmaga v investiturni borbi je silno dvignila papeški vpliv v Nemčiji in drugih državah.

Zahodne obrobne države

Španska

Španska je v zgodnjem srednjem veku imela zelo važno nalogo; kakor bizantinska država na vzhodu tako je ona na zahodu zadrževala arabski naval in branila evropsko kulturo.

* Nekdanji Hadrianov mavzolej.

** Ljubil sem pravico in sovražil krivico, zato umrem v pregnanstvu.

Canossa

Robert
Guiscard

1085

Urban II.

Henrik V.
(1106—1125)

Kalikt II.
1122

Ko so Arabci v pričetku VIII. stoletja uničili državo Zahodnih Gotov, so se kristjani večinoma umaknili v gorate severne kraje polotoka, kjer so ustanovili več manjših držav. Te države so bile celice, iz katerih so polagoma prodirali v izgubljene južne pokrajine. To prodiranje je omogočal partikularizem, ki je kljub razmeroma visoki kulturi slabil odporno moč arabskega sveta. Podpiral ga je tudi rastoči narodni in verski zanos krščanskega španskega prebivalstva. Vsekakor so pa bile tudi med kristjani pogostne državljanske in dinastične borbe. Tako so se boji med njimi in Arabci vlekli sem in tja; zdaj so kristjani udarjali preko Duera, zdaj so muslimani ovladovali gorske doline. V celoti je bil napredek na krščanski strani. Kljub ostremu verskemu in narodnemu nasprotju se je na obeh straneh razvil nekak viteški bojni duh.

Med krščanskimi državicami je bila najodličnejša *Asturija* ali *Leon* v skrajnem severozahodnem delu polotoka. Vzhodno od Asturije je baskovska *Navara* znala ohraniti svojo svobodo. Majhna sosedna pokrajina, ki se je pozneje razširila v *Aragonijo*, se je zgodaj otresla arabske oblasti. Te državice je v njihovi borbi podpirala *Španska marka*; iz nje se je razvila grofija *Barcelona*, ki je nekaj časa pripadala Franciji.

V bojih z Arabci je prednjačila Asturija, ki je večkrat tudi politično priključila nase večino ostalih državic.

Asturija je že v VIII. stoletju začela prodirati proti jugu in v IX. stoletju je očistila obmejno ozemlje ter ga zavarovala z utrdbami ali kasteli. To utrjeno ozemlje se je začelo imenovati *Kastilija*, pozneje Stara Kastilija. Njeno ime se je okrog l. 1000. razširilo na vso državo.

Po zastoju, ki ga je v X. stoletju povzročil arabski odpor, so v XI. stoletju sledili novi uspešni krščanski sunki. Kastilski kralj Alfonso VI., enako pomemben kot vladar in kot vojak, je v usodni borbi zavzel *Toledo* (1085) in postal s tem gospodar Nove Kastilije. Tako je bil osvobojen osrednji del polotoka in Arabci so bili potisnjeni v južne in obmorske pokrajine Španije.

V teh bojih se je oblikoval španski narodni značaj, ki ga odlikujeta narodni ponos in verski fanatizem. Ti boji so tudi rodili španskega narodnega junaka *Cida Campeadora** (ki se je v resnici imenoval grof Rodrigo Diaz de Vivar); o njem pojo romance, cvet španske narodne poezije.

* Cid = arab. gospod, campeador — campi ductor, predbojevnik.

Ne samo v arabskem, ampak tudi v španskem delu polotoka je vladalo razmeroma živahno kulturno življenje. Kakor v Italiji in južni Franciji se je tudi na Španskem izza rimskih časov ohranila tradicija mestnega življenja. Niti boji z Arabci niti normanski napadi, ki jih je poleg vse oceanske Evrope doživljala tudi oceanska Španija, niso mogli preprečiti napredka bodrega ljudstva.

Francija

Zahodna dedinja frankovske države, Francija, je bila prva stoletja šibkejša od vzhodne dedinje, Nemčije. Medtem ko se je v Nemčiji za saške dinastije močno okrepila državna oblast in so si njeni vladarji s pridobitvijo cesarske krone pripravili ne samo večji ugled, ampak tudi idejno podlago za težnjo po svetovni nadvladi, so se francoski kralji morali boriti za svojo avtoriteto proti svojim vazalom, vojvodom in grofom. Tako je bilo za poslednjih Karolingov in ko so Kapetoviči leta 987. prevzeli vlado, se stanje ni izboljšalo.

Kapetoviči,
987

Toda Kapetoviči so pridno delali in so v sto letih omogočili napredek, ki je ne samo utrdil njihovo oblast, ampak je tudi ustvaril podlago, na kateri se je pozneje lahko razvilo kraljestvo, mnogo močnejše od nemškega. Kapetoviče je pri njihovem delu podpirala vrsta srečnih okoliščin.

Kapetoviči so izvrševali svojo oblast dedno. Prvi izmed njih so redno še za svojega življenja dajali kronati svoje sinove. Tako v državi ni bilo nemirov, ki redno spremljajo menjavo dinastij. Kapetoviči so imeli v pariški pokrajini sicer razmeroma majhno posest, toda dobro so jo držali v rokah in uporabljali za utrditev svoje vladarske oblasti; svojo neposredno posest so s pridobitvijo vazalnih teritorijev večše razširjali. V korist jim je bilo tudi to, da niso imeli sporov s papežem, kajti v Franciji ni bilo cerkvenih kneževin. Tudi se niso bojevali v tujini, ampak so svojo energijo uporabljali doma. Medtem ko so v Nemčiji po papeški zmagi v investiturni borbi cerkveni knezi bili na papeževi strani, so v Franciji podpirali krono, ker so s tem branili svojo neodvisnost proti papežu.

Francoski kralji so že v tem času dobivali prvo oporo v porajajočem se mestnem življu. Francija je že tedaj postala izhodišče nekaterih duhovnih gibanj, n. pr. cerkveno-reformnega, božjega miru itd. Duhovno prvenstvo v zahodnem svetu, ki si ga je tedaj ustvarila, si je v bodočnosti znala ohraniti.

Usodno je pa bilo, da je najmočnejši vazal francoske krone, normanski vojvoda, ki je bil gospodar tudi Bretagne, l. 1066. postal angleški kralj. Francoska kultura je dobila sicer novo torišče, toda vazalno razmerje, ki je vezalo angleškega kralja s francoskim, je skoraj ves srednji vek povzročalo spore in boje.

Anglija

V početku V. stoletja je padla rimska oblast v Britaniji.

Angli in Sasi

Briti

Tedaj so začeli prihajati preko morja bojeviti germanski *Angli* in *Sasi*, pred katerimi so se keltski *Briti* umaknili v zahodne in severne dele otoka.

Angli in Sasi spočetka niso imeli enotne politične organizacije; delili so se v sedem ali osem držav.

Irski menihi

Ob naselitvi so bili Angli in Sasi še pogani. Prvi so med njimi oznanjevali krščansko vero *irski menihi*. Popoln uspeh so pa šele dosegli rimski blagovestniki, ki jih je okrog l. 600. poslal k Anglosasom papež Gregor I. Tedaj je bila ustanovljena nadškofija v Canterburyju. Na otoku se je kmalu razvila znatna krščanska prosveta, katere najsijajnejša luč je bil *Beda Venerabilis*,* pisec zgodovinskih in verskih spisov.

Egbert
(802—839)

Alfred
Veliki
(871—901)

V početku IX. stoletja je združil vse anglosaške države kralj *Egbert* (802—839). Takoj nato pa so začeli na Angleško udarjati *Danci* (Normani iz Danske). Iz hude stiske je rešil rojake kralj *Alfred Veliki* (871—901), ki je Dance premagal in jih prisilil, da so se naselili v severnih pokrajinah njegove države.

Alfred Veliki močno spominja na Karla Velikega. Zelo je skrbel za materialni in kulturni napredek svoje države: urejal je upravo in vojsko, obnavljal mesta in samostane, ustanavljal šole, klical v državo učenjake in pisal tudi sam.

1002

Po njegovi smrti se je obnovila danska nadloga. Kralj *Etelred II.* jo je hotel odpraviti s tem, da je leta 1002. ukazal, naj se pomoré vsi *Danci* (*»danske večernice«*).

Knut

To je razkačilo danskega kralja *Knuta*. Prišel je z večjo vojsko in se polastil vse Anglije. Obenem je vladal na Danskem, Norveškem in Švedskem, tako da je bil gospodar velike severne države. Sledila sta mu dva sina. Nato pa se je na Angleškem vrnil na prestol član domače dinastije, *Edvard III. Spoznavalec*.

* Beda Častiljivi.

Normanska dinastija (1066—1154). Edvard III. je bil sin anglosaškega očeta in normanske princezinje. Ker ni imel potomcev, se je po njegovi smrti potegoval za prestol normanski vojvoda *Viljem Osvojitelj*. Na Angleškem pa je proti njemu nastal odpor. Zato se je izkrcal na otoku z veliko vojsko; pri *Hastingsu* je leta 1066. premagal sovražne čete in postal gospodar Anglije.

Viljem
Osvojitelj
Hastings,
1066

Po svoji zmagi je Viljem postopal zelo ostro. Zaplenil je posestva Anglosasov, ki so se bojevali proti njemu in jih podelil v fevd svojim normanskim bojevnikom. Tako je Anglija dobila novo plemstvo.

Pozneje je dal Viljem vse fevde natančno popisati v *državni zemljiški knjigi* (domesdaybook), prvi zemljiški knjigi na svetu.

Državna
zemljiška
knjiga

Viljem je privedel na Angleško tudi francosko duhovščino. Tedaj je v višji družbi zavladal francoski jezik in ko sta se pozneje oba narodna elementa spojila, je ostalo v angleščini še mnogo francoskih besed.

Leta 1154. so Viljemovi nasledniki v moškem kolenu izumrli; po ženski liniji je prešla krona na drug francoski rod: *Anjou-Plantagenet*.

Anjou-
Plantagenet

Severne obrobne države

V Jutlandiji in Skandinaviji je bila domovina severnih Germanov, ki so finska plemena potisnili proti severu. Kakor ostali Germani so se tudi oni delili v majhne narodiče, ki so jim vladali župni kralji. Nekakšno enoto med njimi so ustvarjala verska središča, izmed katerih je bilo eno v Jutlandiji, drugo na zahodu in tretje na vzhodu Skandinavije.

Te tri enote so se v IX. stoletju po trdih bojih oblikovale v tri države: v *Dansko*, *Norveško* in *Švedsko*. Najvažnejša med njimi je bila Danska. Njen kralj *Knut Veliki* (1018—1035) je zagospodoval vsem trem državam in še celo Angliji. Vendar je bila ta zveza kratkotrajna.

Danska
Norveška
Švedska

Danci so se borili tudi za posest severne obale Baltskega morja, kjer so gospodarili *Polabski Slovani*.

Polabski
Slovani

Severni Germani so si dolgo ohranili pogansko vero, zato se je razvila pri njih razmeroma bogata germanska mitologija, ki se zrcali v narodnem pripovednem pesništvu. Krščanski blagovestniki so sicer prihajali k severnim Germanom že v IX. stoletju, toda krščanstvo se je udomačilo pri njih šele okrog leta 1000.

Normani
in Varjagi

Normani in Varjagi. Domovina severnih Germanov je bila hladna in nerodovitna. Ker ni mogla preživljati vsega prebivalstva, je začelo odhajati po morju v zahodno in južno Evropo. Ali poleg stiske je pogostokrat odločala bojevitost z željo po bojni slavi. Ti bojni pohodi so bili huda muka za vse narode, bivajoče ob evropski atlantski obali in globlje v notranjosti ob plovnih rekah.

Nadarjeni kakor so bili so Normani po stalni naselitvi postali utemeljitelji razvitega državnega življenja v Normandiji, Angliji in južni Italiji.

Normani so si upali celo preko širokega morja in so že v IX. stoletju odkrili Islandijo, kjer so se stalno naselili in najlepše razvili severnogermansko pripovedno pesništvo. Sto let pozneje so dospeli do Grönlandije in okrog leta 1000. celo do sosednih delov Severne Amerike (Labradorja, Nove Fundlandije, Novega Brunsvika).

Normani so bili večinoma iz Norveške.

Odhajali pa so izseljenci tudi iz Švedske, in sicer v Rusijo; od Finskega zaliva so se spuščali proti Dnjepru in prihajali do Bizanca. Kot *Varjagi* so pomagali ustanoviti rusko državo.

Varjagi

Slovanske države

Okrog leta 800. se je pričelo tudi stalno oblikovanje slovanskih držav. Slovani so bivali na obširnem svetu med zahodnim in vzhodnim cesarstvom. V sosesčini zahodnega cesarstva je prevladoval zahodni, v sosesčini vzhodnega pa vzhodni vpliv. Na vmesnem ozemlju so se večkrat križali obojni politični vplivi.

Prav to velja tudi za cerkvene in kulturne vplive.

Polabski Slovani

Najtežji položaj izmed vseh slovanskih narodov so imeli *Polabski Slovani*. Po svoji naselitvi so segali do Labe in Saale, mestoma celo preko teh rek in na danske otoke. Bili so najbližji zamahu nemške države v času, ko si je ta osvojila rimsko politično idejo in si lastila pravico do vesoljnosti ali nadvlade nad vsem svetom.

Polabski Slovani so imeli znatno kulturo; bavili so se s poljedelstvom in živinorejo, ob Labi so trgovali z nemškimi sosedi, na Rujani so imeli pomorsko trgovinsko mesto *Rujano*, bolj v notranjosti pa *Retro*.

Škodovala je Polabskim Slovanom nesloga, koristna jim ni bila niti trdovratnost, s katero so branili poganstvo, kajti nasprotniku je

nudila cenen izgovor, da je treba po njih udariti ne samo iz političnih razlogov, ampak tudi zaradi vere; njihovo obrambo je slabilo tudi pomanjkanje naravnih ovir in mej.

Do politične skupnosti se Polabski Slovani niso razvili, čeprav jih je sovražni pritisk zgodaj prisilil k zbiranju narodnih sil. Že ob pričetku VII. stoletja si je pleme *Srbov*, bivajoče nekje ob sotočju Saale in Labe, pridobilo nadoblast nad okolnimi plemeni in se je v zvezi s kraljem Samom odločno postavilo po robu frankovskemu pritisku.

Večje politično zbiranje je nastalo za Karla Velikega. Tedaj se je med Saalo in Labo rodila zvezna država odločnega srbskega kneza *Miliduha*, med srednjo Labo in Odro je bila zvezna država *Ljuticev* in severno od njih *Obodritov*. Na otoku Rujani je nastala zvezna država *Rujanov* in vzhodno od Odre in ob bregovih dolnje Visle so se oblikovale podobne državnice iz plemen, med katerimi so bili pozneje najpomembnejši *Pomorjanci*.

Miliduh

Karel Veliki je z orožjem in zvijačo prisilil sosedna plemena Polabskih Slovanov, da so mu plačevala tribut. Samo na jugu je na njihovih tleh ustanovil »*Srbsko marko*«. Jedro Polabskih Slovanov si je pa tedaj še obvarovalo popolno samostojnost.

Po Karlovi smrti je nastal preobrat. Za njegovih šibkih naslednikov so se vsi Polabski Slovani otresli frankovske odvisnosti. Svoboda je trajala nad 100 let. Nato se je za Otona I. razvila borba za življenje in smrt. Ob dolnji Labi jo je vodil saški vojvoda *Herman Billung*, ob srednji Labi pa mejni grof *Geron*, imenovan ubijalec Slovanov.

Po strtem odporu so pričeli prihajati med Polabske Slovane nemški kolonisti, začela se je germanizacija in uvedla se je cerkvena organizacija.

Toda to nemško gospostvo nad Polabskimi Slovani je trajalo samo kratko dobo. Ko se je namreč Oton II., naslednik Otona I., bojeval v južni Italiji, so Polabski Slovani pregnali Nemce, se vrnili v svobodo in obnovili poganstvo. Poslej so bili svobodni okrog 150 let.

Velikomoravska in Češka

Po Samovi smrti je njegova velika država razpadla in predniki današnjih Čehoslovakov so se zopet povrnili k plemenski ureditvi.

Poslej zgodovina okrog 150 let molči o njih.

Šele za Karla Velikega in njegovih prvih naslednikov se je pričelo med njimi plemensko zbiranje. Karel Veliki je nekatere pogla-

varje sosednih plemen prisilil, da so mu plačevali letni davek. Večina plemen pa je bila popolnoma neodvisna.

Mojmir Velikomoravska. Pravo državno življenje se je najprej obnovilo na tleh današnje Moravske. Tu je ustanovil državo knez *Mojmir* (okrog 830). Imenovala se je *Velikomoravska*. Mojmir je pregnal iz Nitre kneza *Pribino* in združil Slovaško z Velikomoravsko. Za Mojmira so po Velikomoravski širili krščanstvo nemški duhovniki.

Rastislav Po Mojmirovi smrti (846) je s pomočjo Ludovika Nemškega zasedel velikomoravski prestol njegov nečak *Rastislav*. Vzhodni sosed Velikomoravske je bila tedaj napredujoča bolgarska država. Frankovska država in Bolgarska sta si bili zaveznici in Rastislav si je poskušal najti oporo v bizantinski državi, naravni nasprotnici Bolgarske. Izgovor za vmešavanje v velikomoravske razmere je bilo širjenje krščanstva po nemških duhovnikih, ki jih narod itak ni rad videl, ker jih ni razumel. Rastislav je torej prosil bizantinskega cesarja Mihaela III., naj mu pošlje blagovestnikov, ki bi narodu oznanjali Kristov nauk v narodnem jeziku. Mihael III. je izbral učena brata *Konstantina* in *Metoda*, ki sta leta 863. odšla na Velikomoravsko. Oba brata sta uvedla v državi slovansko bogoslužje; v ta namen sta prevajala svete knjige in postala utemeljitelja *starocerkvenoslovanske* ali *staroslovenske* književnosti.

863
Konstantin
in Metod

Nemški duhovniki pa so ju obdolžili krivoverstva. Zato sta se leta 867. napotila v Rim. Potovala sta skozi slovensko Panonijo, kjer je v okolici Blatnega jezera vladal knez *Kocelj*, sin kneza *Pribina*. Tudi *Kocelj* je vzljubil slovansko bogoslužje in je dal bratoma za spremstvo več svojih učencev. Brata sta se v Rimu odlično opravičila. *Konstantin* pa je zbolel, vstopil v samostan (kot *Ciril*) in umrl. Nato je papež *Metoda* posvetil za škofa. Kot škof se je *Metod* vračal na Velikomoravsko. Toda tam se je nečak *Svatopluk* dvignil proti svojemu stricu *Rastislavu*. Izdajalsko ga je ujel in izročil Nemcem, ki so ga oslepili in vrgli v samostan, kjer je bedno umrl.

867
Kocelj

Zaradi teh dogodkov je *Metod* ostal pri *Kocelju*. Odtod se je vrnil v Rim, kjer ga je papež na *Kocljevo* željo imenoval za *nadžkofa moravsko-panonskega*. Kot tak naj bi bil naslednik nekdanjih sirmijskih nadškofov. Po povratku iz Rima so nemški škofje pozvali *Metoda* na skupno posvetovanje. *Metod* se je odzval, škofje pa so ga izdajalsko zgrabili in vrgli v ječo, kjer je prebil blizu tri leta.

Svatopluk Medtem so se na Velikomoravskem nadaljevali krvavi dogodki. Frankovski kralj ni zaupal *Svatopluku* in je izročil vladno nad Velikomoravsko mejnemu grofu Vzhodne marke. Velikomoravci pa so se

pod knezom Slavomirom uprli. Zdaj je šla nad nje frankovska vojska pod poveljstvom samega Svatopluka. Toda Svatopluk je prešel k svojim rojakom, napadel Franke in jih popolnoma porazil. Postal je knez Velikomoravske.

Izprva je Svatopluk priznaval nemško nadoblast in plačeval letni davek. Pozneje je pa vladal povsem samostojno iz svojega središča na *Velehradu*.* Svojo oblast je znatno razširil. Njegovo nadoblast so priznavali Čehi (pod knezom Bořivojem), Polabski Srbi in Poljaki ob gorenji Visli. Svatopluk je torej vladal veliki državi in se je štel za kralja. Nemški kralj Arnulf mu ni mogel do živega, in tudi Madžari, ki jih je poklical na pomoč, Svatopluka niso premagali.

Manj svetla je Svatoplukova kulturna slika. Ko je Metod prišel iz nemške ječe, je nadaljeval svoje delo na Velikomoravskem. Toda Svatopluk ni ljubil slovanskega bogoslužja in je dovolil, da je padel na Metoda sum krivoverstva. Nadškof je bil poklican v Rim, kjer se je sijajno opravičil; slovansko bogoslužje je bilo zopet dovoljeno.

Metod je na smrtni postelji označil za naslednika Moravca *Gorazda* (885). Toda po posvetovanju nemških duhovnikov je bilo slovansko bogoslužje odpravljeno in Svatopluk je Metodove učence pregnal iz države. S tem je kopal grob svoji državi.

Gorazd, 885

Ko je Svatopluk umiral, je razdelil državo med svoje tri sinove in določil, naj bo najstarejši, *Mojmir II.*, vrhovni gospodar. Mojmir II. je bil sposoben vladar. Toda notranja nesloga, ki sta jo povzročila neposlušna brata, kakor tudi nemški in madžarski napadi so strli odpor. Ko so Madžari uničili Velehrad (905), je država propadla. Državna ideja Velikomoravske pa ni propadla, čeprav je njen vzhod, Slovaška, kmalu za stalno prišel pod Madžare.

Mojmir II.

905

Češka. Po propadu Velikomoravske se je preneslo središče državnega življenja na Češko, ki je bila izrazita naravna enota. Sredi Češke je prebivalo pleme *Čehov*, ki je v IX. stoletju pričelo zbirati okrog sebe sorodna plemena. Tu je s praškega gradu vladal rod *Přemyslovičev*, čigar početnika sta bila po pripovedki *Přemysl* in *Libuše*.

Iz Přemyslovega rodu je bil *Bořivoj*, prvi po imenu znani češki knez. Bořivoj je priznaval vrhovno nadoblast velikomoravskega kneza Svatopluka in ga je po izročilu krstil Metod. Njegova žena je bila *Ludmila*.

Bořivoj

Bořivojev vnuk *Vaclav* je pa priznal nemško nadoblast ter se je popolnoma naslonil na zahodno cerkev. To je storil iz modre uvidev-

Vaclav
Sveti

* Nekateri arheologi ga iščejo pri Devinu in drugi blizu Uherskega Hradišča.

nosti. Nemcem je vzel pretvezo, da bi z mečem širili krščansko vero med njegovim narodom, kakor so delali med Polabskimi Slovani. To pa ni bilo po volji mlajšemu bratu Boleslavu. Zvabil je starejšega brata na svoj grad in ga umoril (929). Vaclav je bil kmalu proglašen za svetnika.

929

Boleslav I.
(929—967)

Boleslav I. (929—967) je vladal zelo odločno. Nemške nadoblasti ni hotel priznati. Šele po dolgih bojih ga je Oton I. k temu prisilil; vendar je bilo priznavanje nadoblasti samo osebna zadeva knezova in je narod ni čutil.

Boleslav I. je močno razširil ozemlje svoje države; osvojil je vso Češko, del Šlezije in Krakovsko. S svojo vojsko je odločil zmago Otona I. na Leškem polju in je nato iztrgal Madžarom Moravsko in Slovaško.

Boleslav II.
(967—999)

Boleslav II. (967—999), sin Boleslava I., je pridobil državi večjo cerkveno in kulturno samostojnost s tem, da je dosegel ustanovitev škofije v *Pragi* (973).

973

Vojteh

V tem času je imela Češka že svojega verskega apostola, *Vojteha*. Ta mož, član odlične knežje rodbine Slavnikov, je bil drugi praški škof. Pozneje je živel v Rimu pobožno meniško življenje. Organiziral je cerkev v Ogrski in Poljski ter je umrl mučeniške smrti, oznanjujoč krščansko vero poganskim Prusom.

Po smrti Boleslava II. je nastala na Češkem zmeda, ki jo je povzročila okrutnost njegovega sina *Boleslava III.*

Boleslav
Hrabri

To priliko je uporabil poljski knez *Boleslav Hrabri* in zasedel Prago (1003), hoteč iz nje vladati skupni poljsko-češki državi. Toda cesar Henrik II. ga je prisilil, da se je vrnil na Poljsko. Češki prestol je zopet pripadel Přemyslovičem.

Břetislav
(1034—1055)

Dvema manj pomembnima knezoma je sledil *Břetislav* (1034 do 1055), velik junak. Udaril je celo na Poljsko in zasedel glavno mesto Gniezno (1039). Vendar njegove sile niso zadostovale za ustanovitev velike skupne češko-poljske države. Cesar Henrik III. ga je prisilil, da je Poljsko zapustil.

Břetislav je razpletel po državi trdno organizacijo; po gradovih so sedeli njegovi kastelani, ki so izpodrinili nekdanjo slovansko demokracijo, in tudi duhovniki so bili pod njegovo oblastjo. Nagrajal jih je s posestvi; v tem je začetek fevdalizma. Koval je denar, kar priča o pričetkih mestnega življenja.

Pred svojo smrtjo je Břetislav odločil, naj vlada državi najstarejši v rodu (*senioratni nasledstveni red*), mlajši pa naj imajo delne kneževine pod njegovim vrhovnim vodstvom.

Sledili so spori za prestol in cepitve državnega ozemlja, kar je povzročalo slabljenje državne ideje, nekoliko večjo odvisnost od rimsko-nemških cesarjev in izgubo Slovaške. To slabljenje je trajalo okrog 150 let.

Poljska

Zaradi nemškega pritiska se je tudi pri Poljakih začelo zbiranje plemen v eno državo. Pri njih se je občutil ta pritisk 100 let pozneje ko pri Čehih, t. j. šele tedaj, ko so Otona I. čete premagale Polabske Slované. Osrednje poljsko pleme so bili *Poljani* v porečju Warte. Prvi znani poljanski knez *Mieszko* ali *Mieczysław*, iz rodu pravljíčnega *Piasta*, velja za ustanovitelja države. Mieszko je stoloval v Gnieznu. Poročil se je z *Dubravko*, hčerko češkega kneza Boleslava I. Po vplivu svoje žene je postal kristjan in češki ter nemški duhovniki so kmalu v tolikšni meri razširili krščanstvo med Poljaki, da je bila v *Poznanju* ustanovljena škofija. Mieszko je moral priznati vrhovno nadoblast rimsko-nemškega cesarja Otona I. (963), ali ta nadoblast je bila samo kratkotrajna.

Mieszko,
rod Piastov

Mieszko je pripravil tla svojemu sinu *Boleslavu Hrabremu* (992—1025), velikemu bojevniku, ki je razen vse Češke osvojil še Pomorjansko, Lužice in Rdečo Rusijo. Po prizadevanju cesarja Henrika II. je sicer izgubil pravo Češko, toda vse druge dežele so mu ostale.

Boleslav
Hrabri
(992—1025)

Boleslav je šel tudi k Prusom, odkupil od njih ostanke Vojteha in jih prenesel v Gniezno. Zdaj je s podporo cesarja Otona III., velikega prijatelja umrlega Vojteha, dosegel, da je Gniezno dobilo *nadškofijo*. To je bil ogromen uspeh, kajti nemški cerkveni vpliv na Poljsko je s tem prenehal.

Boleslav se je malo pred smrtjo okronal za kralja (1025).

Že za njegovega sina *Mieszka II.* (1025—1034) je nastal preobrat. Poljska je izgubila osvojeno ozemlje. Še več. Po Mieszkovi smrti je nastal tak metež, da je češki knez Břetislav osvojil Poljsko, hoteč ustanoviti skupno češko-poljsko državo. Cesar Henrik III. je prisilil Břetislava, da je Poljsko zapustil in na prestol so se povrnili Piastoviči.

Mieszko II.
(1025—1034)

Prvi izmed njih, *Kazimir Obnovitelj* (1034—1058), je premestil prestolnico v *Krakov*.

Kazimir
Obnovitelj
(1034—1058)

Njegov sin *Boleslav II. Smeli* (1058—1079) se je bojeval na vseh straneh. Bil je vnet pristaš papeža Gregorja VII. in je zato imel

Boleslav II.
Smeli
(1058—1079)

med duhovščino mnogo nasprotnikov, zlasti med duhovščino slovanskega obreda.

V navalu jeze je pred oltarjem umoril slovanskega krakovskega škofa *Stanislava*. Končno je moral iz države.

Boleslav III.
Krivousti

Sledil je zopet padec. Državo je znova dvignil pogumni *Boleslav III. Krivousti* (1102—1138). Pomorjanske kneze je prisilil, da so zopet priznali poljsko nadoblast. Toda sam je oslabil državo s tem, da jo je razdelil med svoje štiri sinove, čeprav je določil, da bodi najstarejši izmed njih, vladajoč v Krakovu, veliki knez. S tem svojim zgledom je povzročil nadaljnje delitve države, ki so zlasti razdrobile Šlezijo. Njeni majhni knezi so začeli v njej naseljevati Nemce in v XIII. stoletju je bila že večinoma ponemčena.

Kakor na Češkem je torej tudi na Poljskem sledila doba propadanja, samo nekoliko kasneje.

Početki ruske države

Čeprav so živeli vzhodni Slovani daleč od meja zapadnega cesarstva, vendar zato njihov položaj ni bil ugodnejši od položaja zahodnih Slovanov.

Njihovo ozemlje je bilo izpostavljeno napadom raznih narodov. Najhuje je bilo na jugu, kjer so se skozi stepe severno od Kaspijskega, Azovskega in Črnega morja pomikali v Evropo razni nomadski narodi, posebno turkotatarski. Na jugu je zato nastala prva slovanska država. Med Dnjestrom in Dnjeprom so jo ustanovili *Anti*, toda avarskih navalov ni mogla vzdržati in je propadla.

Anti

Trajneje so vplivali na slovanska plemena *Kazari*, ki so se v VII. stoletju naselili severno od Azovskega morja in Kavkaza. Kazari so bili mohamedanci in so imeli znatno kulturo. Skozi njihovo ozemlje je vodila važna trgovska pot v Bagdad, središče svetovne trgovine.

Kazari

Pod kazarsko nadoblast je prišlo več južnih plemen, med katerimi so bili najvažnejši *Poljani*. Kazarski vpliv na Poljane in sorodna plemena je bil tako močan, da so od njih prevzeli ne samo nekatere šege, ampak tudi vojaško-državno organizacijo.

Poljani

Usodnejši je bil nastop od severa prodirajočih skandinavskih Normanov, ki so jih Slovani imenovali *Varjage*. Ti so prihajali k Slovanom radi trgovine. Od njih so kupovali kože, vosek, med in sužnje. Uporabljali so večinoma vodno pot, vodečo od Baltskega k Črnemu morju. Trgovske karavane so varovale vojaške družine, katerih poveljniki so se na važnih točkah polastili vlade in zagospodovali sosednemu ozemlju.

Varjagi

Prvo varjaško kneževino je ustanovil okrog leta 850. *Rurik* v (Velikem) Novgorodu ob Volhovu. Druga taka kneževina je nastala v poljanskem Kijevu. Rurik je združil pod svojo oblastjo pleme Slovenov in Krivičev in je postal ustanovitelj vladarskega rodu *Rurikovičev*. Njegov naslednik *Oleg* se je polastil *Kijeva* (882) in ga napravil za glavno mesto države, katere tržišče je s tem prenesel na jug. Z ladjicami je šel nad Carigrad (907) in si je izsilil ugodno trgovsko pogodbo. *Igor Rurikovič* je nadaljeval to politiko proti Carigradu. Padel je v boju z *Drevljani*, močnim plemenom, ki je vodilo zvezno državo v Volinju.

Rurik, 850

Oleg, 882

907

Igor

Igor je zapustil nedoraslega sina *Svjatoslava*, v čigar imenu je odlično vladala mati *Olga*, ki je bila že kristjanka. Svjatoslav, velik bojevnik, pa je bil še pogan. Svjatoslav je uničil kazarsko državo. S tem pa je odprl pot divjim *Pečenegom*. Nato je vdrl preko dolenje Donave in po naročilu bizantinskega cesarja zavojeval Bolgarijo. Hotel jo je ohraniti zase, toda bizantinski cesar je poklical na pomoč Pečenege in potisnil Svjatoslava iz Bolgarske. Svjatoslav je padel v boju s Pečenegi.

Svjatoslav

Takrat država še ni bila enotna. *Varjagi*, ki so se imenovali *Ruse*, so bili vodilna plast. Toda s stiki in ženitvami so se kmalu poslovanili. Njihovo tuje ime pa je kot skupno ime prešlo na plemena, ki so bila pod njihovo vlado.

Varjagi —
Rural

Izmed treh Svjatoslavovih sinov se je nasilno polastil vlade najmlajši, *Vladimir Veliki* (980—1015). Trudil se je, da bi vsa plemena v državi tesneje združil, in je v ta namen uporabil krščanstvo. Poročil se je z *Ano*, sestro bizantinskega cesarja Vasilija II. (988), in se sam dal krstiti. Nato je z grožnjo preganjanja ukazal, da se mora vsakdo dati krstiti. V kratkem je bila vsa država krščanska. Vladimir je proglasil krščanstvo za državno vero, in sicer krščanstvo v grški obliki; cerkev je dobila lastnega metropolita in slovanski obredni jezik. S krščanstvom so prišle v Rusijo starocerkvenoslovanske svete knjige. Na njihovi osnovi se je pozneje razvila knjižna ruščina.

Vladimir
Veliki
(980—1015)

Vladimir je v ruski cerkvi postal svetnik, bil pa je hkrati velik junak. V družbi z junaki (kakršen je bil Ilija Muromec) se je bojeval s Pečenegi in je postal središče ruskih narodnih pripovednih pesmi, *bilin*.

Vladimir je po redu starešinstva razdelil državo med sedem sinov, izmed katerih je pozneje *Jaroslav* (1016—1054) zavladal sam. Jaroslav je iztrgal Poljakom Rdečo Rusijo ter se je zlasti proslavil

Jaroslav
(1016—1054)

z okrasitvijo Kijeva, prestolnice in važnega tržišča. Mesto je imelo okrog 400 cerkva in samostanov, okrašenih z bogatimi freskami in mozaiki, ter mnogo tržnic. Iz Carigrada je Jaroslav dobil pevce, ki so učili peti ruske duhovnike, in umetnike, ki so kovali prvi ruski denar. Jaroslav je izdal tudi važen zakonik, imenovan *Ruskaja pravda*. V njem je mnogo spominov na skandinavsko pravo: osebno maščevanje je dovoljeno samo najbližjim sorodnikom, določa se odkupnina za zločine, dopušča se dvoboj pred sodiščem, toda ne omenjajo se smrtna kazen, mučenje, ječa.

Po Jaroslavovi smrti pa je prišel propad. Člani rodovine so razdrobili državo, poslušali niso velikega kneza v Kijevu in so se vojskovali med seboj. Nevarnosti iz step in od vzhoda pa niso prenehale.

Južni Slovani

Početki državnega življenja. Prvih 200 let po naselitvi so se južni Slovani prilagojevali novim razmeram, drugačni narodi in novim sosedom. Živel so še v plemenih, toda življenje jih je sililo k temu, da so se polagoma združevali v večje družabne enote, ki so jim bili na čelu *knezi*. To so bile prve državnice. Bilo jih je več in njihova velikost je bila odvisna od kakovosti zemljišča, na katerem so nastale. Zemljepisna razkosanost jugoslovanskega ozemlja se kaže v njih.

Najstarejša izmed njih je bila kneževina *karantanskih Slovencev*. Njeno središče je bilo na Koroškem, ki je po ozemlju prava naravna enota; na zahodu pa je segala do povirja Drave in na severu na gornje Štajersko. Za kralja Sama je vladal v Karantaciji knez *Valuk*, njegov zaveznik. Poslej nimamo za sto let nikakih poročil o karantanskih knezih, vendar o obstoju kneževine ne moremo dvomiti, saj bi brez države ne bili mogoči uspešni boji s Furlani.

Karantanska kneževina je bila skrajno zahodno jugoslovansko krilo. Še močnejša država je nekoliko pozneje nastala na vzhodnem krilu. Ustanovili so jo *Bolgari*, narod mongolskega izvora, ki je preko južnoruskih step dospel na ozemlje med Balkanom in dolinjo Donavo, kjer se je trajno naselil in si podjarmil tam že bivajoča slovanska plemena (679). Bizantinski cesar je moral novo državo priznati, čeprav je nastala na bizantinskem ozemlju. V bolgarski državi so bili Slovani podrejeni Bolgarom, nekakemu plemstvu, toda po 200 letih so jim vrinili svoj jezik in svojo kulturo, tako da je nova država dobila slovanski značaj.

Karantanski Slovenci

Bolgari

Manjše države so se porajale na vmesnem ozemlju.

Ob Jadranu je nastala *Hrvatska*, ki je segala od ustja Raše v Istri do ustja Cetine v Dalmaciji, od morja do razvodja med njim in Savo, samo na severovzhodu je segal ozek hrvatski pas preko Vrbasa in Bosne do Drine. Ta država je imela svoje ime po močnem plemenu Hrvatov, ki jo je ustanovilo. Danes jo označujemo kot *primorsko ali dalmatinsko Hrvatsko*.

Hrvatska

Vendar Hrvatska ni obsegala vse obale in vseh otokov. Mesta Zadar, Trogir in Split pa otoki Krk, Osor, Rab in Vergada so bili bizantinski; tvorili so provinco, imenovano *Dalmacija*. V Dalmaciji so prebivali Romani. Bizantinska je bila tudi *Istra*, ki je imela v mestih ob morju prav tako romansko (in deloma grško) prebivalstvo.

Dalmacija
Istra

Vzhodno od Hrvatske so nastale ob morju še štiri državice: *Neretljanska krajina*, domovina Neretljanov, drznih pomorščakov — med ustjem Cetine in Neretve; *Zahumlje* ali *Hum* — med Neretvo in Dubrovnikom; *Travunja* ali *Trebinje* med Dubrovnikom in Kotorom; *Duklja* (poznejša *Zeta*) med Kotorom in Drinom. V notranjosti so segale te državice do jadranske razvodnice.

Neretljanska
krajina
Zahumlje
(Hum)
Trebinje
Duklja
(Zeta)

Pomorski mesti *Dubrovnik* in *Kotor* sta bili še bizantinski.

V notranjosti sta nastali dve državici. Prva je bila *Bosna*, ki je obsegala porečje gorenje Bosne. Druga je bila *Srbija* ali *Raška*, ki se je širila ob Pivi, Tari, gornji Drini in Limu ter so jo obdajale visoke planine; ustanovilo jo je veliko pleme *Srbov*.

Bosna
Srbija
(Raška)

Mnogo južnoslovanskih plemen je bivalo na ozemlju Panonskega nižavja. Vsa ta plemena so živela pod obrsko oblastjo, ki se je po smrti kralja Sama zopet okrepila. Iz Panonskega nižavja je obrska oblast preko gorenjega Podonavja, Posavja in Pomoravja segala globoko v okolni (slovanski) svet.

Pod Obri

Spomin na Obre ali Avare se je dolgo ohranil v duši južnih Slovanov, v nekaterih besedah živi še danes: ober — velikan; ban (prvotno Bajan — ime obrskega vladarja ali kagana).

Južni Slovani so bili tedaj znani samo pod svojim imenom: Slovene. Šele v poznejši dobi sta ga v sredini izpodrinili imeni *Hrvati* in *Srbi*, ki sta se širili tako, kakor sta rasli od Hrvatov in Srbov ustanovljeni državi. Na zahodu se je ohranilo staro skupno ime v nekoliko spremenjeni obliki: Slovene — Slovenci. Ime Karantanci pa se ni moglo trajno ohraniti in razširiti, ker je politična samostojnost Karantancev trajala prekratko dobo. Na vzhodu je tuja državna tvorba dala Slovanom tudi tuje bolgarsko ime.

Ime

Južni Slovani so po svoji naselitvi v novi domovini izpolnili obširno vrzel med zahodnim in vzhodnim evropskim svetom, zato so bili pod močnim vplivom obeh; najmočnejši je bil vpliv na obeh krilih, proti sredini pa je pojemal in se križal.

Južni Slovani pod pretežnim vplivom evropskega zahoda

Politična in verska priključitev karantanskih Slovencev na zahod

Dobrih 100 let je obstajala neodvisna slovanska kneževina na Koroškem. Čeprav so se Obri po Samovi smrti okrepli, so vendar gore čuvale kneževino pred njihovimi konjeniškimi četami. Toda proti sredi VIII. stoletja je postala napadalna sila Obrov tako velika, da so znova začeli napadati Karantanijo, ki ji je bil tedaj na čelu knez *Borut*.

Borut

V stiski so prosili Karantanci Bavarce za pomoč (malo pred letom 743.). Bavarci so jim ustregli, toda za uslugo so morali Karantanci priznati njihovo nadoblast. Ko so se Bavarci vrnili v svojo domovino, so vzeli s seboj več karantanskih talcev. Med njimi sta bila tudi Borutov sin *Gorazd* in nečak *Hotimir*.

Borut je bil še pogan, Gorazda in Hotimira so pa (najbrž v samostanu sredi Chiemskega jezera) vzgojili v krščanski veri in krstili.

Borut je kmalu umrl in Bavarci so s privolitvijo frankovskega majordoma Pipina poslali Karantancem za kneza Gorazda (okoli 750). Karantanci so ustoličili Gorazda po starem slovanskem obredu. Gorazd je kmalu umrl (okoli 753), nakar je ravno tako postal knez njegov bratranec Hotimir.

Gorazd in Hotimir sta se vrnila v domovino v spremstvu krščanskih duhovnikov. Posebno vnet kristjan je bil Hotimir. Želel je dati svojemu narodu podrobnejšo cerkveno organizacijo. V ta namen je prosil solnograjskega škofa *Virgila*, naj pride v Karantanijo. Virgil tega ni mogel napraviti, pač pa je poslal k Hotimiru škofa *Modesta* in več duhovnikov. Modest je posvetil v Karantaniji prve krščanske cerkve: pri Gospe Sveti poleg Krnskega gradu, knezovega bivališča, na Lurnskem polju pri Spitalu in »ad Undrimas« ob Muri na gornjem Štajerskem. Pri Gospe Sveti je imel Modest svoj sedež.

Toda Karantanci niso radi sprejeli krščanske vere. Mrzili so tudi bavarsko nadoblast. Med njimi je nastala protikrščanska in protinemška stranka, ki se je po Modestovi smrti (okoli 763) še za Hotimirovega življenja dvakrat uprla. Hotimir je oba upora potlačil. Hujši upor je nastal po Hotimirovi smrti (769). Karantanija je bila zopet

Gorazd
Hotimir

Modest

poganska. Šele po treh letih se je vrnil vanjo novi krščanski knez *Volkun* (ali Valjhun), ki mu je bavarski vojvoda Tasilo poslal na pomoč svoje čete.

Volkun

Da bi utrdil krščansko vero med Slovenci, je Tasilo ob takratni narodni meji ustanovil dva samostana, prvega v *Innichenu* ob izviru Drave in drugega v *Kremsmünsteru* na Gornjem Avstrijskem; oba samostana sta mnogo storila za krščanstvo med Slovenci.

Zahodni južni Slovani pridejo pod frankovsko nadoblast

Frankovska država je doživela največji razmah za Karla Velikega, ki je hotel vso vzhodno mejo zavarovati s pasom polodvisnih narodov. Med temi narodi so bili tudi južni Slovani, ki so prišli postopoma pod frankovsko nadoblast.

Neposredna frankovska oblast je dosegla našo zemljo, ko je Karel Veliki premagal *Langobarde* (774). Vzhodna meja langobardske Furlanije se je namreč precej ujemala z narodnostno mejo.

774

Preko Furlanije je Karel Veliki Bizantincem iztrgal *Istro* (788), ki je tedaj poleg polotoka obsegala tudi Tržaški Kras.

Istega leta (788) je prišla pod neposredno frankovsko nadoblast *Karantanija*. Bavarski vojvoda Tasilo je namreč vnovič odrekel pokorščino Karlu Velikemu. Ta mu je zato vzel vojvodino in jo podredil sebi. S tem je Karel Veliki zasegel tudi Karantanijo. Toda Karantanci v boju niso hoteli pomagati Tasilu. Karel Veliki jim je to štel v dobro in jim je še nadalje pustil domače kneze. Kot taki se navajajo *Pribislav*, *Semika*, *Stojmir* in *Edgar*.

Karantanija
(788)

Zdaj so prišli na vrsto *Obri*. Karel Veliki jim je zameril, da so poprej pomagali upornemu vojvodi Tasilu. Po večletnih bojih (791 do 796) je bil strt obrski odpor. V teh bojih je Frankom pomagal slovenski knez *Vojnomir*, ki je bil najbrž poglavar nekje na Kranjskem ali Spodnjem Štajerskem.

Obri
(791—796)

Z zmago nad Obri je Karel Veliki postal gospod tudi vsem Slovenom, ki so bili pod njihovo oblastjo: v Podonavju, med Savo in Dravo. Vzhodna meja frankovske države se je tedaj pomaknila do črte: sotočje Rabe in Donave, Blatno jezero, Mohač, Fruška gora.

V zvezi s tem velikim uspehom je Karel Veliki poslal svoje čete nad *dalmatinsko Hrvatsko*. Po prvotnem uspehu so morali končno Hrvati priznati Karlovo nadoblast, ohranili pa so si svoje kneze. V to so morali privoliti tudi Bizantinci (812), pač pa so si ohranili

Dalma-
tinska
Hrvatska

Dalmacijo, kajti na morju jim Karel Veliki ni bil kos, ker ni imel dobre mornarice.

Obmojna
uprava

Ogromno ozemlje med Jadranom in Donavo je Karel Veliki razdelil na dve veliki krajini (marki). *Furlanska krajina* je bila na jugu. Razen prave Furlanije je obsegala vse ozemlje do Drave, v Panoniji se je pa širila celo do Rabe. *Vzhodna krajina* je bila na severu, na ozemlju med Dravo, Rabo in Donavo. Krajinama sta bila na čelu prefekta (po stopnji višja od mejnih grofov), podrejeni so jima bili deloma frankovski uradniki-grofi in deloma slovenski in hrvaški knezi.

811

Karel Veliki je poskrbel tudi za cerkveno organizacijo pridobljenega ozemlja. Nastal pa je spor med oglejskim patriarhom in solnograjskim nadškofom glede pravice oznanjanja krščanske vere. Karel Veliki ga je leta 811. rešil tako, da je določil Dravo za mejo med nadškofijo in patriarhijo. Ta meja je ostala v veljavi blizu 1000 let. V bojih z Obri so bile mnoge pokrajine strašno opustošene; izgubile so vse prebivalstvo in Karel Veliki je vanje usmeril tok nemških naseljencev. To velja posebno za gornje Podonavje na sedanjem Nižjem Avstrijskem. S tem se je pričela germanizacija slovenskega ozemlja.

Upor Ljudevita Posavskega

Za Karlovega sina Ludovika Pobožnega so imeli svojega kneza tudi južnoslovanski rodovi, bivajoči v Panonskem nižavju med Kolpo, Savo in Dravo. To je bil *Ljudevit Posavski*. Njegova prestolnica je bila v Sisku. Ozemlje, ki mu je vladal, je nosilo takrat in še dolgo pozneje slovensko ime. Danes ga imenujemo *posavsko* ali *panonsko Hrvatsko*.

819

Ljudevit je bil pod nadzorstvom furlanskega prefekta Kadolaja. Ta pa je nastopal proti njemu nasilno. Ljudevit se je pritožil pri cesarju. Ker to ni pomagalo, se je uprl. Kadolaj je šel z vojsko nadenj, toda bil je premagan in je po povratku umrl (819).

Zdaj se je Ljudevit pripravljal, da razširi upor. Zato si je pridobil za zaveznike Slovence ob Dravi in Savi ter pleme *Timočanov*, bivajoče ob Timoku. Tako je ustvaril politično zvezo, ki je imela širok južnoslovanski značaj.

Iskal je stikov tudi z dalmatinsko-hrvaškim knezom *Borno*. Ta pa mu je odrekel pomoč in ostal na strani Frankov. Pač pa je Ljudevit med nadaljnjim uporom stopil v stike z gradeškim patriarhom *Fortunatom*, ki mu je poslal zidarjev in tesarjev, da bi mu gradili trdnjave. Fortunat je živel v vzhodno-rimskem političnem

območju. Zato ga moramo šteti za posrednika za sklenitev južnoslovansko-bizantinske politične zveze. V tem primeru je bizantinska država s svojo zunanjo politiko, nanašajočo se na Slovane, posegla tako daleč na zahod, kakor je to storila edino še tedaj, ko je poslala na Velikomoravsko Konstantina in Metoda.

Ljudevit se je boril zelo odločno. Kadolajev naslednik Balderik ga je leta 819. sicer prisilil, da je izpraznil Panonijo severno od Drave, toda še istega leta je Ljudevit ob Kolpi popolnoma porazil frankovskega zaveznika Borno in ga preganjal prav do dalmatinskega morja.

Leta 820. so poslali Franki nad upornega kneza tri vojske. Prva je prodirala preko Krasa, druga preko Karantanije in tretja ob Donavi. Najtežje je bilo prodiranje druge vojske, kajti le s težavo je strla ogorčeni odpor karantanskih Slovencev. Končno so se vse tri vojske združile na Ljudevitovem ozemlju. Ljudevit se je s svojimi četami zatekel v utrjena gradišča. Franki so sicer plenili po njegovi zemlji, toda s svojimi pohodi so se izčrpali in se naposled vrnili.

Podoben uspeh so imele tri vojske, ki so udarile na upornega kneza v naslednjem letu (821).

Do odločitve je prišlo leta 822. Tedaj je zopet prodirala v posavsko Hrvaško frankovska vojska. Iz nepojasnjene vzroka je Ljudevit zapustil svojo državo in prešel k srbskemu knezu, ki je vladal nekje v nekdanji rimski Dalmaciji. Ljudevit je kneza ubil in se polastil njegove dežele. Kmalu pa se je umaknil v deželo, ki ji je vladal Ljudemisl, ujec kneza Borna. Ljudemisl je Ljudevita leta 823. najbrž po frankovskem naročilu zvijačno ubil.

Upravna reforma kot posledica upora

Likvidacijo upora je prevzel odločni sin Ludvika Pobožnega, mladi Ludovik Nemški.

Da bi omogočil uspešnejše nadzorstvo, je leta 828. preuredil upravo na vzhodu države.

Oblast furlanskega prefekta, ki se v boju ni izkazal, je omejil na Furlanijo in Istro. Vse ostalo ozemlje, segajoče od Notranjskega Krasa in Kolpe na jugu do Donave na severu, pa je podredil obdonavskemu prefektu. To ozemlje je hkrati razdelil v pet upravnih enot: v *grofijo ob Savi*, prednico kasnejše Kranjske, v *Karantanijo* ob gornji Dravi in Muri, v *dolnjo* in *gornjo Panonijo*, ki ju je ločila Raba, in v ozemlje med *Dunajskim lesom* in *Anižo*.

V upravi zdaj ni bilo več mesta za samoupravna področja domačih knezov. S tem so izgubili svoje vladarje tudi karantanski Slovenci.

To je bila kazen za udeležbo pri uporu. Toda kralj je šel dalje. Odvzel je zemljo vsem tistim, ki so se uprli. Ker je poleg tega tedaj vladalo načelo, da je njegova last vsa neobdelana zemlja, je razpolagal na vzhodu z ogromnimi površinami. Lahko je torej podeljeval obsežna zemljišča prefektom, mejnim grofom, cerkvenim knezom in samostanom. Ti pa so naseljevali na njih nemške naseljence. Tako se je nadaljevala za Karla Velikega započeta *germanizacija*; poleg ozemlja vzhodno od Aniže je zadela posebno obe Panoniji. Slovenci so pa doživeli še drugo ponižanje: marsikateri izmed njih je zaradi udeležbe pri uporu izgubil svobodo in postal suženj ali polsvobodnjak.

Usoda posavske Hrvatske po Ljudevítovem uporu

Po ponesrečenem uporu je tudi posavska Hrvatska izgubila samoupravo pod domačimi knezi. Toda v svojo upravno reformo je Ludovik Nemški ni mogel več vključiti.

To so preprečili *Bolgari*. Njihova država je okrog leta 800. postala silno močna in je rasla v škodo Bizantincev. Ko pa so Bolgari s temi sklenili mir, so se vrgli proti zahodu; najprej so premagali slovanska plemena v današnji severni Srbiji, nato pa so osvojili osrčje današnje Ogrske. Končno so iztrgali Frankom posavsko Hrvatsko.

Bolgari so v posavski Hrvatski izročili oblast svojemu varovancu, knezu *Ratimiru* (829—838), Srem pa so upravljali neposredno. Končno je Ratimira premagal obdonavski prefekt Ratbod in posavska Hrvatska je prišla pod upravo nemških grofov. Šele proti koncu stoletja je zopet dobila domačega kneza. To je bil *Braslav* (880—896), zvest frankovski vazal. Za Braslava so začeli udarjati preko Drave Madžari. Ni jih mogel ustaviti. Rešitev je prinesel šele dalmatinsko-hrvatski knez Tomislav, ki je po uspešni zavrnitvi Madžarov združil obe Hrvatski.

Ratimir
(829—838)

Braslav
(880—896)

Postanek slovenske kneževine v dolnji Panoniji

Sredi IX. stoletja je nastala na tleh dolnje Panonije nova samoupravna slovenska državnica. S podporo Ludovika Nemškega jo je ustanovil slovanski knez *Pribina*.

Pribina

Pribina je bil prvotno knez v slovaški Nitri. Velikomoravski knez Mojmir ga je pregnal iz njegove domovine in Pribina je s sinom Kocljem zbežal k obdonavskemu prefektu Ratbodu. Tam je bil krščen. Ko se je sprl z Ratbodom, je s sinom pobegnil k bolgarskemu varovancu Ratimiru. Toda Ratimira je napadel Ratbod in ga premagal. Tedaj je Pribina s sinom zopet odšel k Nemcem, ki so ga dobro sprejeli.

Sam Ludovik Nemški mu je okoli leta 840. izročil v fevd del dolnje Panonije ob reki Zali. Ob tej reki, ki se izliva v Blatno jezero, si je Pribina v gozdu in močvirju zgradil trden grad, ki se je imenoval *Blatograd*. Poleg tega je na vso moč skrbel za kultiviranje ozemlja, ki je bilo pusto še izza obrskih časov. Naseljeval je na njem slovenske in nemške naseljence ter gradil cerkve. S tem je na vzhodu močno utrdil frankovsko državno moč.

840

Ludovik Nemški mu je kot priznanje za zasluge dotedanji fevd spremenil v pravo last in ga je imenoval za *mejnega grofa* spodnje-panonskega (847). Mejna krajina, ki jo je s tem dobil Pribina, je bila velika, segala je od razvodja med Savinjo in Dravinjo do izliva Rabe in Mohača, od Subotišča do Srema.

847

Pribini je sledil sin *Kocelj*, ki je prav tako vneto skrbel za naseljevanje svoje majhne grofije in širjenje krščanstva kakor njegov oče.

Kocelj

Toda leta 867. sta potovala skozi Kocljevo deželo brata Konstantin in Metod, hitela sta v Rim. Tedaj je Kocelj vzljubil slovansko bogoslužje in je bratoma dal učencev, da sta jih povedla v Rim. Po svojem povratku je bival Metod pri njem najprej kot škof in nato kot nadškof. Nemški duhovniki so nevoljni zapustili deželo.

To je bilo v času, ko se je Ludovik Nemški boril z Velikomoravci. Za teh bojov je Kocelj odpovedal pokorščino Nemcem in sklenil zvezo z Velikomoravci. Nekaj let je vladal popolnoma samostojno. Toda moravski knez Svatopluk se je končno pogodil z Nemci, Metod se je tudi povrnil iz ječe, v katero so ga bili med bojem spravili nemški škofje, Kocelj sam pa je moral drago plačati svoje slovansko navdušenje. Leta 874. je izginil s pozornice. V njegovi Panoniji je zavladal nemški grof, z njim pa se je povrnila nemška cerkev.

Propad frankovskega gospostva v južnoslovanskih obmejnih pokrajinah

Proti koncu IX. stoletja so pridrveli v Panonsko nižavje *Madžari* in začeli zadajati sosedom težke udarce. Na enem krilu so povzročili hude neprijetnosti močnim Bolgarom, na drugem pa so uničili velikomoravsko državo.

Madžari

Ali zamajalo se je tudi frankovsko središče. Že proti koncu stoletja je izginil pod madžarskimi udarci panonsko-hrvatski knez Braslav in prav tako se jim je skozi slovenske pokrajine odprla pot v Italijo. Nekoliko pozneje so si nasilno odprli tudi obdonavsko pot. Leta 907. so strahovito porazili vzhodnonemške (bavarske) čete pri *Bratislavi*, tako da so imeli posledj odprto pot v osrčje nemških pokrajin.

907

Madžarom je kljubovala samo Karantanija, ob njenih obmejnih gorah se je ustavil madžarski val.

Madžari so s svojim prihodom pretrgali kolonizacijo in germanizacijo slovenskih pokrajin, samo v Karantaniji se je v skromni meri še nadaljevala. Prihod Madžarov pa je hkrati pretrgal naravno zvezo med zahodnimi in južnimi Slovani.

Obnovitev nemškega gospostva nad Slovenci

Po zmagi nad Madžari na Leškem polju (955) se je obnovilo nemško gospodstvo nad slovenskimi pokrajinami, ne pa nad posavsko Hrvaško, ki se je združila z dalmatinsko. Zmagovalec, Oton I., je ob Donavi obnovil Vzhodno krajino v manjšem obsegu. Južno od nje pa je Karantanijo razširil z na novo osvojenimi pokrajinami; ta novi pas je na jugu segal prav do severnega Jadrana.

Oton I. je Vzhodno krajino in Karantanijo izročil v upravo bavarskemu vojvodi. Bavarski vojvoda pa se je Otonu II. uprl. Ta ga je kaznoval s tem, da je od Bavarske odcepil Vzhodno krajino in Karantanijo (976).

Vzhodno krajino je Oton II. izročil rodu *Babenberžanov* (976 do 1246), ki so jo polagoma znatno razširili. Karantanijo pa je povzdignil v vojvodino, ki so ji vladali vojvode raznih rodov.

Karantanija je bila zelo velika, zato so ob njenih robih nastale mejne krajine, ki so izprva upravno še spadale pod Karantanijo. Da bi oblast karantanskega vojvode ne bila prevelika, je Henrik II. mejne krajine ločil od Karantanije in jih podredil sebi (okoli 1002). Te mejne krajine so bile:

Karantanska krajina, ki je obsegala izprva samo srednjo Štajersko ter se ji je šele pozneje pridružila gornja Štajerska. Ko so ji okoli leta 1055. zavladali *Traungavci*, posestniki gradu Steyra ob Aniži, se je začela imenovati Štajerska (marka).

Podravska krajina ali *Ptujska marka*, ki je obsegala Ptujsko polje in Slovenske gorice.

Savinjska krajina, ki je zavzemala Posavinje in Dolenjsko do Gorjancev. V njej sta bila mejna grofa dva člana rodbine Selško-Breške (Viljem I. in Viljem II.), oče in sin. Po njuni smrti je grofica *Hema*, žena prvega Viljema, vso svojo ogromno posest izročila krški cerkvi, tako da je krajinski oblasti bila odvzeta prava podlaga.

Kranjska krajina, ki je obsegala Gorenjsko in Notranjsko ter se je končno ob Kvarneru razširila do morja (obmorski pas:

Vzhodna
krajina in
Karantanija

Baben-
beržani
(976—1246)

Osamo-
svojitve
mejnih
krajn
o. 1002

Meranija). Kranjska krajina je bila včasih pod oblastjo oglejskega patriarha.

Istrska in *Furlanska krajina*, ki sta končno tudi prišli pod oglejskega patriarha.

Izjemen položaj je imel *Trst*, čigar škof si je pridobil vladarsko oblast nad mestom. V *Gorici* se je pa že zgodaj začela pripravljati oblast poznejših goriških grofov.

Po obnovitvi nemške državne oblasti se je na slovenskih tleh nadaljevalo nemško naseljevanje. Kralj je še nadalje podeljeval prosto in zasedeno nesvobodno zemljo vojvodom, mejnim grofom in drugim velikašem, škofijam in samostanom.

Nemška
kolonizacija

Zlasti velika posestva so dobile škofije: *solnograjska*, *bamberška*, *brižinska* in *briksenska*. Tako so škofje iz Brižina (Freisinga) na Bavarskem leta 973. dobili v dar porečje Sore in so si v *škofji Loki* uredili središče svojih posestev. Briksenski škofje pa so prejeli od vladarja v dar *Bled z Bohinjem* in so imeli središče na blejskem gradu.

Posvetna in cerkvena gospoda pa je spravljal k nam nemške kmete. Na jug v manjšem številu, kajti tu so bili slovenski kmetje večinoma dovolj številni. Priseljeni Nemci so se zato kmalu poslovenili. V večjem številu pa na sever: v Podonavje, na gornje Koroško, gornje in srednje Štajersko. V Podonavju je bilo ponemčevanje najbolj učinkovito, tu so zadnje slovenske vasi okrog leta 1300. postale nemške. Na gornjem Koroškem, gornjem in srednjem Štajerskem so se Nemci naseljevali najrajši v rodovitnih pokrajinah, ki so jih že kultivirali Slovenci; tu so nemške vasi nastajale poleg slovenskih, medtem ko so gorati kraji bili še popolnoma slovenski. Okrog leta 1300. so gorenja Koroška, gorenja in srednja Štajerska bile še narodno mešano ozemlje.

Slovenska družba. Slovenci so še nadalje izgubljali svobodo kakor že pred madžarskim navalom. Svobodni kmetje so težko prenašali vojna bremena in velike sodne globe, pa so stopali v odvisnost plemičev in cerkve; polagoma so se s sužnji in polsvobodnimi zlivali v nov sloj tlačanov.

Ponekod pa se je le ohranilo nekaj svobodnjakov. Odlično mesto med njimi so zavzemali tako zvani *kosezi* ali *kasazi*, ki so živeli tu in tam po slovenskih pokrajinah. Na Koroškem je pripadalo kosezom odlično pravo ustoličenja vojvod.

Staroslovensko plemstvo je popolnoma izginilo, le o nekaterih rodovih vemo, da so se stopili s tujim plemstvom.

Cerkev Po obnovitvi nemške državne oblasti je hitro delovala tudi cerkev. Do XII. stoletja so dobile naše pokrajine župnijsko organizacijo. Grofica Hema je ustanovila na *Krki* na Koroškem ženski samostan (1043) in to bogato darilo je solnograjski nadškof uporabil za ustanovitev *krške škofije* (1072) in *admontskega samostana* na gornjem Štajerskem (1074).

Brižinski spomeniki Iz cerkvene rabe je izšel tudi prvi zapis slovenskega jezika. To so *brižinski spomeniki*, ki obsegajo spoved starejše in mlajše oblike ter nagovor o grehu in pokori. Nastali so okrog leta 1000. in so pisani v nekem gornjekoroškem narečju.

Dalmatinska Hrvatska med Franki in Bizantinci

Karel Veliki je leta 803. prisilil dalmatinsko Hrvatsko k pokornosti in jo je podredil furlanskemu prefektu. Takrat je vladal Hrvatom knez *Višeslav*; stoloval je v *Ninu*, kjer so Franki ustanovili škofijo in Hrvate kmalu pokristjanili.

812 Bizantinski cesar je moral dovoliti, da je Hrvatska prišla pod Franke, sam pa je pri tem obdržal Dalmacijo (812). Poslej je bila **Borna** dalmatinska Hrvatska v nenavadni meri zvesta Frankom. Knez *Borna* se je na njihovi strani boril proti Ljudevitu Posavskemu, ki mu je bil nasproten tudi Bornov nečak *Vladislav*.

Mislav (o. 830) *Knez Mislav* (okoli 830), Vladislavov naslednik, ni stoloval več v *Ninu*, ampak v *Klisu*. Prav mu je prišlo, da je Ludovik Nemški s svojo upravno reformo zmanjšal moč furlanskega prefekta, kajti Hrvatska je prišla neposredno pod kralja Italije, s čimer se je zmanjšala možnost nadzorovanja in povečala samostojnost. Mislav je imel krvav spor z Benečani, ki so poslej preko stoletij ostali hrvatski sovražniki.

Benetke Že za hudih dni preseljevanja narodov je na italijanski strani prebivalstvo bežalo na ozke obalne otoke ali *lide*, kjer se je ukvarjalo z ribarstvom, pridobivanjem soli, brodarstvom in trgovino. Tako je nastalo več manjših naselbin. Iz ene izmed njih je v početku IX. stoletja zraslo mesto *Benetke*, ki so bile naravno središče vse otoške oblasti. Benetkam je bila v korist pripadnost k bizantinski državi, imele pa so samoupravo, ki jo je vodil *dož*. Že ob svojem postanku so imeli Benečani močno trgovsko brodovje in živahno trgovino. Prihajali so tudi na hrvatsko obalo, kjer so poleg lesa iskali sužnjeve. S tem pa so zadeli na ljut odpor, ki ga je še povečalo junaštvo hrvatskih pomorcev.

Za vlade Mislava je bilo več hrvatsko-beneških bojev. Na hrvatski strani so se borili proti Benečanom tudi junaški *Neretljani*. Ti boji so bili vobče uspešni.

Ob tem času so Benečanom škodovali tudi *Arabci*, ki niso udarjali samo na južno Italijo in Grško, ampak so se pojavljali celo na Jadranu. Seveda so plenili in rušili mesta tudi ob vzhodni obali.

Arabci

Trpimir (okoli 845—864) je bil praded dinastije, ki je z nekimi izmenami vladala na Hrvatskem do konca XI. stoletja. Trpimir je bil pomemben vladar in je nastopal popolnoma samostojno, čeprav je priznaval nadoblast italijanskega kralja in cesarja. Svoj dvor si je uredil po frankovsko; svojo oblast je izvajal od Boga in v njegovem osebнем nazivu se prvič javlja ime: dux Chroatorum (852).

Trpimir
(o. 845—864)

Trpimir se je bojeval z novim sovražnikom: z Bolgari. Njihov kan (vladar) *Boris* je obšel na severu gorato Srbijo ali Raško in ga napadel nekje na Bosni ali v bližini. Trpimir ga je porazil in prisilil k miru (855).

Borba
z Bolgari

Domagoj (864—876) je prišel na prestol najbrž po prevratu, kajti izpodrinil je tri Trpimirove sinove.

Domagoj
(864—876)

Domagoj je bil velik junak. Svoje junaštvo je pokazal v boju z Arabci, katerih napadalna sila na Jadranu in v južni Italiji je bila takrat na višku. Na Jadranu so Arabci oblegali *Dubrovnik* in je mesto rešilo šele brodovje energičnega bizantinskega cesarja Vasilija I. V južni Italiji pa so imeli Arabci že dalj časa v rokah *Bari*, od koder so ogrožali ostalo Italijo. Cesar Ludovik II. je sklenil, Bari Arabcem iztrgati iz rok. Domagoj mu je prišel na pomoč in Bari je padel (871). S svojim junaštvom si je Domagoj pridobil velik ugled.

Boji
z Arabci

Jadran so zdaj očistili Arabcev. Tedaj pa je razplamtela vojna med Benečani in Domagojem. Udeleževali so se je tudi *Neretljani* in je bila silno srdita. Benečani so se ljutili na Domagoja in ga v svojih spisih imenovali zločestega slovanskega kneza: pessimus Sclavorum dux. Papež pa je pisal Domagoju in ga rotil, naj miruje, da ne bi omadeževal slave, pridobljene pri Bariju.

Benečani
in Domagoj

Za Domagoja je izumrla Lotarjeva linija Karolingov (875) in v Italiji ji je sledila nemška linija. Domagoj pa ni hotel več priznavati frankovske nadoblasti. Razvila se je srdita vojna na kopnem in na morju, v kateri so Hrvati zmagali in se za vedno otresli frankovskega vrhovnega gospostva.

Zdeslav (878—879), Trpimirov sin, je s pomočjo bizantinskega cesarja Vasilija I. pregnal svojega prednika s prestola in priznal

Zdeslav
(878—879)

bizantinsko nadoblast, prav tako je ninsko škofijo podredil carigrajskemu patriarhu. Tedaj je na Hrvatskem nastala zarota, ki sta ji bila na čelu velikaš Branimir in pravkar izvoljeni ninski škof. Zdeslava so ubili in Branimir se je povzpел na prestol.

Hrvatska postane popolnoma samostojna

Ko je *Branimir* (879—892) zasedel prestol, je skupaj s škofom sporočil papežu svojo vdanost in povratek k apostolskemu prestolu sv. Petra. Papež je nato posredoval v Carigradu in cesar se je odrekel vrhovni oblasti nad hrvatsko državo, patriarh pa oblasti nad hrvatsko cerkvijo.

Še več: nekoliko pozneje je bizantinski cesar naročil dalmatinskim mestom in otokom, naj plačujejo hrvatskemu knezu letni davek zaradi miru in kot odškodnino za zemljišča, ležeča zunaj obzidij na hrvatskih tleh.

V tej dobi se je obnovila borba med Neretljani in Benečani. Sam dož Peter Candiano se je odpravil v vojno, toda bil je leta 887. pri *Makarski* poražen in ubit. Zaradi te nesreče so Benečani sledili zgledu bizantinskega cesarja: da bi v bodoče mogli varno pluti po morju, so se obvezali plačevati hrvatskemu knezu letni davek.

Za Branimira so Metodovi učenci zapustili Velikomoravsko in brez dvoma so nekateri izmed njih dospeli na Hrvatsko, kjer se je poleg latinskega ukoreninilo tudi slovansko bogoslužje.

Združitev dalmatinske in panonske Hrvatske

Branimiru je sledil na prestolu zopet Trpinov sin, in sicer *Mutimir* (892—910).

Tomislav (910—928), največji Trpimirović, je bil najbrž Mutimirov sin. Tomislav je *združil obe Hrvatski*: dalmatinsko in posavsko. Kako se je to zgodilo, ni natančneje znano. Očitno je moral Tomislav voditi ogorčene borbe z Madžari. Njegov uspeh je toliko večji, ker se Madžarom niso mogli uspešno upreti niti Velikomoravci niti Nemci.

Takoj po tem uspehu je moral Tomislav obrniti svojo pozornost proti vzhodu, kjer je bolgarski car Simeon (893—927) razvijal silno moč: pritiskal je na bizantinsko cesarstvo in uničil svobodno Srbijo. Nato je Simeon poslal proti Hrvatski vojskovodjo Alogobotura (926), ki ga je Tomislav premagal.

Branimir
(879—892)

Mutimir
(892—910)

Tomislav
(910—928)

To zmago je Tomislav dosegel kot zaveznik Bizantincev, ki jih je Simeonova bojevita politika spravila v težek položaj. Da si pridobe pomočnikov, so se Bizantinci leta 923. pomirili s papežem in ga prosili za posredovanje pri Bolgarih. Ob tej priliki je papež najbrž dobil oblast nad dalmatinskimi mesti in otoki, ki so bili tedaj izročeni knezu Tomislavu v upravo.

923

Zavedajoč se svoje moči, se je Tomislav, najbrž leta 925., proglasil za hrvatskega kralja in papež mu je priznal kraljevski naslov.

S priključitvijo dalmatinske cerkve, ki je bila *latinska*, je nastal v državi hud spor. Splitski nadškof se je skliceval na oblast nekdanje nadškofije v Saloni in je hotel razširiti svojo jurisdikcijo na vso državo. S tem pa je zadel ob pravice hrvatske škofije v Ninu. Hkrati se je razvnela borba proti slovanskemu bogoslužju.

Da bi se rešil spor, je papež na Tomislavovo prigovarjanje dvakrat sklical cerkveni zbor v *Splitu* (925, 928). Obakrat je ninski škof *Grgur* odločno branil pravice svoje škofije in slovansko bogoslužje. Ninska škofija je bila kljub temu odpravljena. *Grgur* je postal škof v Skradinu, slovansko bogoslužje se je pa še ohranilo.

Propad, dvig in ponovni propad

Tomislavu so sledili na prestolu vladarji, ki so vladali le kratko dobo. V državi so izbruhnili nemiri in dalmatinska mesta z otoki so se povrnila pod bizantinsko oblast. Šele kralj *Stjepan Držislav* (969 do 995) je zopet dvignil državo do znatne višine.

Stjepan
Držislav
(969 – 995)

Kakor za Tomislava je tudi zdaj grozila nevarnost od vzhoda, ki je Hrvatsko napravila za dragoceno zaveznico Bizancu. V Makedoniji je car *Samuel* ustanovil močno državo, s katero je združil vse južno-slovanske pokrajine do Srema, Bosne in Neretljanske krajine na severu. Končno je udaril tudi na Hrvatsko in jo je opustošil prav do Zadra. Toda *Stjepan Držislav* ga je zavrnil. Dalmatinska mesta, odrezana od Bizanca, so stopila v ožjo zvezo s Hrvatsko. Zelo verjetno je, da mu jih je bizantinski cesar izročil v varstvo kot svojemu eparhu in da mu je priznal kraljevski naslov ter poslal kraljevska znamenja: krono, žezlo, plašč in zlato jabolko.

Po smrti *Stjepana Držislava* je država zopet propadala. Njegovi trije sinovi so se borili med seboj. To priliko so uporabili Benečani, odrekli letni davek ter z dovoljenjem bizantinskega cesarja zasedli dalmatinska mesta, med njimi celo hrvatsko prestolnico Biograd na moru in glavne otoke (1000). S tem se je med Hrvatsko in Benetkami

pričela usodna borba za posest Dalmacije, ki je trajala mnogo stoletij. Tedaj se Benečani še niso mogli dolgo veseliti svojega plena, kajti ob ugodni priliki (po nemirih v Benetkah) so Bizantinci zopet zavzeli Dalmacijo. Edina svetla točka iz teh žalostnih let je *trajna združitev neretljanske oblasti s Hrvatsko*.

Višek cerkvene borbe na Hrvatskem

Peter
Kresimir IV.
(1058—1074)

Odločen vladar je bil šele *Peter Kresimir IV.* (1058—1074), čigar doba je vsa izpolnjena z ostro cerkveno borbo.

1060

Kakor v drugih državah je papež tudi na Hrvatskem hotel izvesti sklepe lateranske sinode (1059), tičoč se poleg drugih napak predvsem simonije in oženjenosti duhovnikov. Poslal je torej na Hrvatsko opata Majnarda z nalogo, da skliče v Splitu cerkveni zbor. Zbor se je vršil leta 1060. in so se ga poleg cerkvenih dostojanstvenikov udeležili kralj in mnogi velikaši. Na zboru sprejeti sklepi so določali, da se morajo v bodoče nadškof in škofje voliti po cerkvenih kanonih (določbah), da oženjeni, bradati in dolgolasi duhovniki ne smejo opravljati službe božje in da je popolnoma prepovedana raba slovanskega jezika pri službi božji.

Poslednji sklep je posebno razburil hrvatski svet, saj je bila nižja duhovščina slovanska in latinščine ali grščine ni razumela. Ko je prišla iz Rima vest, da je papež splitske sklepe potrdil, sta nastali dve stranki: *narodna* in *latinska*. V narodni stranki so bili nižji plemiči in duhovniki, v latinski pa visoko plemstvo in visoka duhovščina. Narodna stranka je poslala v Rim poslanstvo, ki ga je vodil duhovnik *Vuk*. Poslanstvo pa ni ničesar opravilo. Zato je nastal na Krku upor, ki so ga potlačili s silo. Vuka so vrgli v ječo.

Peter Kresimir IV. je zopet pridobil posest dalmatinskih mest in otokov. Bizantinski cesar mu jih je odstopil v hudi stiski, da si pridobi njegovo podporo v boju proti Normanom, ki so se skušali izkrcati na vzhodni obali Jadranskega morja (1066).

Peter Kresimir IV. je večje pokrajine upravljal z bani, ki so bili nad župani. Tak ban je bil Dmitar Zvonimir. Upravljal je ozemlje med Savo in Dravo ter je bil oženjen z madžarsko princeso Jeleno. Kot pristaš latinske stranke je bil določen za Kresimirovega naslednika, toda po Kresimirovi smrti je nastopila narodna reakcija, ki je preprečila, da ni takoj dosegel svojega cilja.

Reakcija in Dmitar Zvonimir

Narodna stranka je namreč zbrala svoje sile in posadila na hrvatski prestol *Slavca* (1074—1075), moža, ki je bil najbrž Neretljjanec iz pomembnega rodu *Kačićev*. Latinska stranka Slavca ni priznala ter se je obrnila na papeža za pomoč. Papež je poslal na Hrvatsko svojega normanskega pristaša *Amika*. Razvila se je vojna, v kateri je bil Slavac ujet. Zmagovalec ga je odvedel v Apulijo, kjer je umrl.

Slavac
(1074—1075)

Dmitar Zvonimir (1076—1089) je prišel na hrvatski prestol po prizadevanju latinske stranke in papeža.

Dmitar
Zvonimir
(1076—1089)

Po zmagi nad Slavcem je papež poslal na Hrvatsko dva legata, ki sta sklicala sinodo v baziliki sv. Petra v Solinu (1076). Legata sta najprej povedala, kaj terja papež od bodočega vladarja, nato pa so zbrani duhovniki in narod izvolili za kralja Dmitra Zvonimira. Kmalu nato je eden izmed legatov v isti cerkvi kronal Dmitra Zvonimira s kraljevsko krono. Ob tej priliki je novi kralj prisegel papežu zvestobo in je zato prejel iz legatovih rok papeško zastavo. S tem je Dmitar Zvonimir postal papežev vazal; takrat je bil papež Gregor VII.

Dmitar Zvonimir se je za vse svoje vlade vneto bojeval na papeški strani. Najprej proti Henriku IV. in njegovim pristašem na zahodni meji Hrvatske, nato pa na morju proti Benečanom in Bizantincem, in sicer v zvezi s Robertom Guiskardom.

To trajno vojskovanje je Hrvate razburjalo. Končno pa je papež pozval Dmitra Zvonimira, naj povede vojsko v Malo Azijo na pomoč bizantinskemu cesarju Alekseju proti Seldžukom (Turkom). Da bi izvršil to nalogo, je Dmitar Zvonimir sklical sabor na Kninskem polju. Toda na saboru se je pojavil velik odpor, v državi pa so nastali nemiri, sredi katerih je Dmitar Zvonimir umrl (1089).

Borba za hrvatski prestol

Zdaj so Hrvati posadili na prestol poslednjega Trpimirovića *Stjepana II.* (1089—1090), nečaka Petra Kresimira IV., ki je dotlej živel v samostanu poleg Splita. Sicer se je potegovala za prestol tudi Zvonimirova žena Jelena-Lepa, sestra ogrskega kralja Ladislava, ali njena stranka je bil še slaba.

Stjepan II.
(1089—1090)

Toda Stjepan je umrl že naslednje leto. Tedaj se je okreplil položaj kraljice vdove, ki je v sporazumu s pristaši poslala odposlanstvo k svojemu bratu, ogrskemu kralju, in ga pozvala, naj prevzame tudi vladu hrvatsko-dalmatinskega kraljestva. Del Stjepanovih pristašev

pa je skušal rešiti vprašanje v narodnem smislu in se je v ta namen obrnil na bizantinskega cesarja Alekseja za pomoč.

Ladislav se je takoj odzval. Z vojsko je prekoračil mejo in brez odpora prispel do Gvozda. Tu je strl odpor nekaterih plemen, toda še preden je prišel do morja, se je moral vrniti, da zavrne Kumane, ki jih je na Ogrsko najbrž poslal bizantinski cesar.

Pred svojim povratkom je Ladislav imenoval svojega nečaka *Almoša* za hrvatskega kralja med Gvozdom in Dravo (1091—1095).

Vrh tega je ustanovil v Zagrebu škofijo, za prvega škoda je imenoval Čeha *Duha* (1094). Ob tej priliki se Zagreb prvič omenja v zgodovini.

Hrvati v primorju so medtem izvolili za kralja *Petra*, ki je bil menda iz plemena Svačićev. Proti Petru je začel vojno Ladislavov nečak in naslednik kralj *Koloman* (1095—1116). V Gvozdu je prišlo do bitke. Peter je padel v boju (gorovje je zato dobilo ime Petrov gvoz, danes pa se imenuje Petrova gora) in Koloman je pridrvel do Biograda na moru (1097).

Toda njegova oblast je bila kratka, moral se je vrniti, kajti pri Przemyslu v Mali Poljski so njegove čete potolkli Rusi in Kumani. Nato se je zopet pripravljajal za udarec na Hrvatsko. Ko je že bil na pohodu, je pozval Hrvate, naj pošljejo k njemu odposlanca, da bi se z njimi mirno dogovoril o prevzemu kraljestva. Zastopniki dvanajsterih hrvatskih plemen med Gvozdom in Neretvo so res prišli do Drave, kjer so sklenili s Kolomanom poseben *dogovor*. Koloman je privolil v samostojnost hrvatsko-dalmatinskega kraljestva in v poseben sabor ter je potrdil njihove plemiške pravice.

Potem so šli Hrvati s Kolomanom v Biograd na moru, kjer so ga kronali kot zakonitega kralja hrvatsko-dalmatinskega. Ob tej priliki je Koloman s svečano prisego zajamčil javne in državne pravice pridobljenega kraljestva. To se je zgodilo leta 1102.

Med borbo za hrvatski prestol so Bizantinci zopet zasedli dalmatinska mesta in otoke.

Južni Slovani pod pretežnim vplivom vzhoda

Bizantinsko cesarstvo in njegova politična vloga na vzhodu

Središče vzhodnega sveta je bilo bizantinsko cesarstvo. Po svoji kulturi je v znatni meri prekašalo zahodni svet, četudi ni ustvarjalo novih vrednot, ampak je samo varovalo stare. Tudi v politiki se je držalo stalne črte, čeprav je zaporedoma nasilno menjavalo dinastije in čeprav so zunanje nevarnosti pogosto resno ogrožale

Almoš
(1091—1095)

Duh
(1094)

Peter
Svačić

Koloman
(1095—1116)

1097

Dogovor
ob Dravi

1102

obstoj države. Oboje priča o veliki notranji sili narodnega in državnega organizma.

Politični in kulturni vpliv bizantinske države je bil obsežen in se je kazal razmeroma mirno.

Izza cesarja Herakleja je imela država grški značaj, čeprav se ni odrekla vesoljnosti, ki jo je črpala iz rimske cesarstvene ideje.

Heraklej in njegova dinastija (610—717). Cesar Heraklej (610 do 641) je rešil državo iz velike stiske, v katero je prišla za poslednjih let Justinijanove dinastije, s tem, da je zmagovito zavrnil Perzije, ki so ogrožali že sam Carigrad. Nato je z najboljšo voljo odbijal Arabce, ki so v zaletu svoje moči osvojili bizantinsko Sirijo s Palestino in Egipt ter uničili perzijsko državo. Medtem so slovanska plemena za trajno zasedla Balkanski polotok. Slovani so vobče še priznavali bizantinsko oblast nad ozemljem, ki so ga zasedli. Ali do praktične veljave je prihajala samo v bližini večjih in kulturnih središč. Med slovanskimi plemeni se je kmalu neovirano širila krščanska vera, predvsem iz Soluna. Slovani so poleg drugih barbarov stopali v bizantinsko službo (zlasti vojaško) ter so bili v nevarnosti, da se pogrčijo. Toda držali so se dobro; svojo narodnost so izgubila samo plemena, ki so zašla predaleč med grški svet, n. pr. plemena na Tajgetu v Peloponezu.

Heraklejeva
dinastija
(610—717)
Heraklej
(610—641)

Konstans II.* (641—668), Heraklejev vnuk, je hotel zaustaviti prodiranje Arabcev s tem, da je prenesel svoj sedež v Sirakuze. Ta ukrep pa ni imel izdatne vrednosti. Na zahodu je cesarstvo res še imelo južno Italijo, ali v Rimu je prava oblast prešla na papeža in ravenski eksarhat je malo pomenil sredi langobardskega morja; prava moč države je bila na vzhodu.

Konstans II.
(641—668)

Konstantin IV. Pogonatos (Bradati, 668—685) se je zato vrnil v Carigrad. Tu je bil kmalu nato močno potreben. Arabci so z brodomjem napadli Carigrad (673). Toda Grki so jih odbili s tem, da so arabske ladje zažgali z »grškim ognjem«, ki ga je izumil inženir Kalinikos. Ni pa mogel Konstantin preprečiti ustanovitve bolgarske države (679) na bizantinskih tleh.

Konstantin
IV.
Pogonatos
(668—685)
673

Konstantin je zapustil državo v popolnem miru. Nato pa so prišli nadnjo hudi časi. V notranjosti so se bile surove borbe za prestol. Arabci so zavzeli severno Afriko in uničili državo Zahodnih Gotov na Španskem, preko Male Azije pa so se bližali Carigradu.

* Uradno se je imenoval Konstantin II.

Leon III.
(717—741)

Sirska ali izavrijska dinastija (717—820). Državo je rešil Leon III. (717—741), utemeljitelj sirske ali izavrijske dinastije, izkušen vojskovodja, a zelo nasilen državnik. Ko je nastopil vlado, so Arabci začeli oblegati Carigrad. Leon III. jih je prisilil, da so po enoletnem obleganju (717—718) odšli. Evropa, ki jo je preplašil propad zahodnogotske države, je slavila Leona III. kot rešitelja.

717—718

Leon III. pa je hotel popraviti tudi temelje države. V ta namen je dokončal preosnovo (reformo) *tem* ali *provinc*. Njihovi namestniki so združili v svojih rokah vso civilno in vojaško oblast; zato se je močno okrepila odpornost države. Enakemu namenu je služilo zakonodajno delo. V latinskem jeziku pisanega Justinijanovega prava Grki niso več razumeli, zato se je v življenju bolj in bolj uveljavljalo *običajno pravo*, kar je povzročalo pravno negotovost. Da bi temu odpomogel, je Leon III. izdal nov pravni priročnik, *Eklogo*. V njem je dal pravu tudi novega duha: Justinijanovo pravo je bilo izraz človeške volje, Leonovo pravo pa ima svoj izvor v božji volji. Hoteč zaščititi majhne kmete pred veleposestniki, je Leon III. pod vplivom slovanskega običajnega prava izdal *selski zakon*, s posebnim *trgovinskim zakonom* pa je skušal urediti trgovino, ki je v tistih nemirnih časih mnogo trpela.

Nova kodifikacija
(zapis)
prava

Svoje reformno delovanje je Leon III. brez sreče raztegnil tudi na cerkveno področje. V orientu so takrat divjali spori zavoljo češčenja svetih podob. Proti nekaterim, ki so to češčenje napačno pretiravali, so nastopali drugi, ki so pod vplivom židov in Arabcev češčenje svetih podob obsojali kot pogansko razvado. Cesar je kot strog orientalec prepovedal vsako *češčenje svetih podob* in jih ukazal uničiti (ikonoklazem, 726). S tem je izzval strašen vihar. Javnost se je razdelila v dve stranki: v častilce (ikonodule) in v uničevalce (ikonoklaste) svetih podob. Svetna duhovščina se je cesarju zvečine uklonila, uprli pa so se mu vsi štirje vzhodni patriarhi: carigrajski, ki je zato moral odstopiti, in trije izpod arabske oblasti, antiolijski, jeruzalemski in aleksandrijski. Nauk, ki so ga zagovarjali papeži, so z vnemo širili med ljudstvom zlasti menihi. Ko je začel cesar menihe krvavo preganjati, je nastal na Grškem in na Kikladih strasten upor ljudstva, ki ga je cesar s silo potlačil. Ker je papež ponovno obsodil ikonoklazem in ikonoklaste izobčil, se je Leon III. maščeval nad njim s tem, da je južno Italijo in Ilirik podredil carigrajskemu patriarhu.

Prepoved
češčenja
svetih
podob, 726

Po cesarjevi smrti se je boj zoper svete podobe večkrat pomiril, a zopet divje izbruhnil. Odločno je nastopila proti ikonoklazmu cesa-

rica Irena, ki je omogočila, da je 7. splošni cerkveni zbor v Nikeji in Carigradu (787) natanko določil cerkveni nauk o svetih podobah.

Pod zadnjim Izavrijcem *Leonom V.* (813—820) in pod frigijsko dinastijo (820—867) pa je spor znova vzplamtel. Končala ga je slednjič cesarica *Teodora*, ki je vladala v imenu svojega mladoletnega sina *Mihaela III.* (842—867). in sicer na sinodi leta 843. V spomin na srečni konec tega boja še danes praznujejo v grški cerkvi praznik »pravoslavja« (pravovernosti).

Mihael III
(842—867)
843

Boj za svete podobe je bil tem neprijetnejši, ker so na mejah države skoraj neprenehoma divjale nevarne borbe. Arabci so napadali v Mali Aziji pa tudi na zahodu, kjer so se polastili Sicilije in Krete ter silili v južno Italijo in na Jadran. Od severa pa so udarjali preko meje Bolgari in je sam Carigrad ponovno trepetal pred njimi.

Za Mihaela III. je dozorel tudi prvi razkol med carigradsko in rimsko cerkvijo. Že prej je bila cerkvena edinost med vzhodom in zahodom v dogmatičnih bojih večkrat začasno pretrgana. Spor zaradi svetih podob je odtujenost hudo povečal. Še bolj je bolelo Grke, da se je na zahodu obnovilo rimsko cesarstvo (800); tega ponižanja v Carigradu niso nikoli preboleli. Celotno narodno in politično nasprotstvo je zaradi cezaropapizma nujno prehajalo tudi v nasprotje patriarha proti papežu. Prvič je prišlo do razcepa v boju med Ignatijem in Fotijem.

Cerkveni
razkol,
prvi

Cesarica Teodora je namreč postavila za patriarha Ignatija, pobožnega sina cesarja Mihaela I. Ta patriarh je pozneje prišel v spor z Bardo, ki je zavajal mladega Mihaela III. k razuzdanemu življenju. Bardas je odstavil svojo sestro Teodoro, pregnal Ignatija, za patriarha pa postavil največjega učenjaka te dobe, lokavega in častihlepnega Fotija (858). V nastali spor je posegel papež Nikolaj I., ki je Fotija odstavil in mu zagrozil z izobčenjem (863); za patriarha je papež priznal Ignatija. Fotij je branil svoj položaj, v ta namen je izkoriščal zlasti spor zaradi Bolgarije. Tu se je namreč kan Boris dal krstiti na ime Mihael, ker mu je bil Mihael III. krstni boter, zahteval pa je cerkveno samoupravo, da se izogne političnemu vplivu iz Bizanca. Ker tega ni dosegel, se je zvezal z Rimom; grški duhovniki so se morali umakniti iz Bolgarije. Fotij je naslikal ta izgon kot sovražno dejanje rimske stolice in sklical cerkveni zbor. Ta je papeža Nikolaja I. odstavil, majhne razlike v cerkveni upravi pa razglasil kot rimske verske zmote in zablode. Iz osebnega in političnega spora se je razvil cerkveni razdor — prvi razkol (867).

Ignatij,
Fotij

Procvit države za armensko-makedonske dinastije (867—1056) in sledeči padec (1056—1081). Proti nesposobnemu in pijančevanju vdanemu Mihaelu III. se je pojavil velik odpor. Nastala je zarota, ki mu je vzela življenje. Vodja zarote je kot *Vasilij I.* (867—886), ustanovnik armensko-makedonske dinastije, zasedel prestol. Napravil je v državi red. Takoj je odstranil Fotija, poklical Ignatija iz pregnanstva in obnovil edinstvo z Rimom. Neka napetost je pa vendar ostala, in sicer zaradi Bolgarske. Ko je namreč Boris-Mihael videl, da mu tudi papež noče priznati posebne bolgarske cerkve, se je zopet naslonil na Carigrad, kar je bilo Vasiliju I. prav ljubo. Po Ignatijevi smrti je Fotij znova postal patriarh, zopet je nastopal proti Rimu, dokler ga papež Ivan VIII. ni odstavil (881). Da je mogel obnoviti cerkveno edinost, ga je odslovil tudi cesar (886).

Vasilij I.
(867—886)

Vasilij I. se je mnogo bojeval z Arabci, in sicer na vsej črti od Italije do Male Azije. Tudi v razmerju do balkanskih Slovanov se je javljala njegova moč, celo Hrvati so ga priznavali za svojega vrhovnega gospoda.

Vasilijevi nasledniki so pa bili več desetletij v težavnem položaju. Največje neprijetnosti jim je povzročal bolgarski car *Simeon*, ki so ga z muko odbijali, čeprav so jim pomagali drugi balkanski Slovanii. Kot sovražniki so se javljali tudi Rusi. Velik preobrat je nastal šele v drugi polovici X. stoletja za dveh regentov Vasilija II.; prvi je bil Nikifor Fokas in drugi Ivan Cimiskes.

Nikifor
Fokas
(963—969)

Nikifor Fokas (963—969) je uničil po Simeonovi smrti oslabeledo bolgarsko državo. V ta namen je poklical na pomoč ruskega kneza *Svjatoslava*. Vrh tega se je v Aziji tako uspešno bojeval z Arabci, da jim je iztrgal celo severno Sirijo. Velikega pomena je bila tudi ponovna osvojitve Krete.

Ivan
Cimiskes
(969—976)

Proti Nikiforu Foki je nastala zarota, v kateri je bila tudi njegova žena *Teofana*. Nikifor Fokas je bil umorjen in vodja upornikov, *Ivan Cimiskes*, je postal regent (969—976). Tudi on je odločno vladal. Predvsem je izrinil iz Bolgarske ruskega kneza *Svjatoslava*, ki je ni hotel dati prostovoljno iz rok, želeč jo uporabiti kot oporo za dosego velikih ciljev, celo Carigrada. S tem je Ivan Cimiskes pomaknil mejo države do Donave in Srema.

Vasilij II.
(976—1025)

Po Cimiskovi smrti je *Vasilij II.* (976—1025) sam prevzel vlado v svoje roke. V bojni slavi ni zaostajal za svojima varuhoma. V dolgotrajnih bojih je uničil makedonsko državo carja Samuela in pomaknil na tej strani meje države do Jadrana. Tako je bizantinska država segala od Donave in Jadrana do sirijskih puščav in gornjega Evfrata.

Nato je sledil hiter padec. Poslednji vladarji iz armensko-makedonske dinastije so bili slabiči in nič boljši niso bili njihovi nasledniki iz raznih dinastij. Prav tedaj (1053) pa so se v južni Italiji vgnezdili Normani in silili celo na Balkanski polotok. Mnogo huje je bilo na vzhodu. Tam so Seldžuki (Turki) uničili prednjeazijske arabske države in se polastili skoraj cele Male Azije.

V teh hudih časih je prišlo do dokončnega razkola med zahodno in vzhodno cerkvijo. Med njima je nastal spor zaradi nekaterih verskih nauk. Že od leta 1009. niso v Bizancu priznavali nobenega papeža, ker so bili vsi papeži prijazni — Nemcem. Proti Normanom je bila zdaj potrebna zveza med Bizancem in rimsko-nemškim cesarstvom, obenem pa sprava v cerkvi. Da bi prišlo do sporazuma, je papež *Leon IX.* poslal v Carigrad svoje legatske pod vodstvom kardinala *Humberta*. Namesto da bi iskal spravo, je kardinal *Humbert* nesrečno obnovil pozabljene prepire. Patriarh *Mihael Kerularios* pa ga je enako ostro zavrnil, tako da so se pogajanja razbila. Fotijev razdor se je zdaj še poglobil. Legatske so se vrnili in pred odhodom izrekli prokletstvo nad patriarhom in njegovimi pristaši (1054). Odslej imamo dve krščanski cerkvi: *zahodno* ali *katoliško* in *vzhodno* ali *pravoslavno* (ortodoksno ali anatolsko). Nikoli več se ni posrečilo, da bi se za stalno in v celoti zedinili. Globlji vzrok razkola tiči v notranji razliki med vzhodno grško in zahodno rimsko miselnostjo ter v dejstvu, da je bila na vzhodu cerkev tesneje povezana z državo nego na zahodu.

Bizanc

Končni razkol

1054

Dvig in padec stare bolgarske države

Bolgarska država je prvotno obsegala ozemlje med Donavo in Balkanom, v začetku IX. stoletja pa se je začela naglo širiti. Tedaj ji je vladal kan *Krum* (802—814). *Krum* je najprej osvojil Erdeljsko, Banat in Srbijo do Morave, nato pa se je na jugu polastil Sredca ali Sofije in si odprl pot v Makedonijo. Bizantinski cesar *Nikifor* je šel nadenj, ali ko je prekoračil Balkan, je bil premagan in ubit. *Krumov* naslednik *Omortag* (814—831) je sklenil z Bizantinci tridesetletni mir in se vrgel na Panonsko nižavje. Po ponesrečeni vstaji *Ljudevita Posavskega* je začel vojno s Franki, se polastil Srema in vzhodne Slavonije, v posavski Hrvatski pa postavil za kneza svojega varovanca *Ratimira*.

Krum
(802 - 814)Omortag
(814—831)

Medtem se je na Raškem višavju v varstvu gora razvila *Srbija* ali *Raška*. Ker je tvorila nekak klin med severozahodnim in jugo-

Presjam
(836—853)
Boris
(853—888)

zahodnim območjem bolgarske države, sta se nanjo vrgla zaporedoma kana *Presjam* (836—853) in *Boris* (853—888), pa je nista mogla premagati.

Boris se je dal krstiti in je dobil pri krstu ime svojega botra, bizantinskega cesarja Mihaela III. Ker je videl, da bi kulturna naslonitev na bizantinsko cesarstvo utegnila škodovati bolgarski politični samostojnosti, je sklenil, da se nasloni na Rim. Toda papež je poslal na Bolgarsko dva škofa, ki sta uvedla latinski obred. Zdaj se je Boris-Mihael povrnil k Bizancu ter je dobil za svojo cerkev nadškofa in slovanski obred.

Vladimir

Boris-Mihael je na starost izročil prestol svojemu sinu *Vladimiru* in šel v samostan. Vladimir pa je hotel obnoviti poganstvo, ki ni imelo zaslonbe med že pokristjanjenimi Slovani, pač pa med višjo bolgarsko plastjo naroda. Ko je Boris-Mihael to opazil, se je vrnil iz samostana in posadil na prestol svojega mlajšega sina *Simeona Velikega* (893 do 927). Ta je bil določen za meniha ter je bil v Carigradu zelo skrbno vzgojen.

Simeon
Veliki
(893—927)

Simeon je hotel zavzeti Carigrad ter prevzeti dediščino bizantinskih cesarjev, podobno kakor je to na zahodu napravil Karel Veliki. Posrečilo se mu je, da je razširil državo do Egejskega in Jonskega morja, oblegal je tudi Carigrad, pa ga ni mogel zavzeti, kajti bizantinski cesar je bil v zvezi s Srbi in Hrvati in se je moral Simeon z juga ponovno napotiti proti severu. Srbijo je končno zasedel, Hrvati pa so premagali njegovo vojsko. V znak visokih misli se je proglasil za carja *Bolgarov in Grkov*, bolgarskega nadškofa je pa povzdignil za patriarha. O visokem Simeonovem stremljenju je pričala prestolnica v *Preslavi*, ki so jo krasile lepe cerkve in palače.

O njegovi skrbi za kulturo priča še bolj njegova ljubezen za književnost. Sam je pisal in dajal pisateljem pobudo. Tedaj je književnost tako vzcvetela, da se doba njegove vlade imenuje *zlata doba* stare bolgarske književnosti. Književni jezik je bil *starocerkvenoslovanski*. Ta jezik so prinesli na Bolgarsko iz Velikomoravske izgnani Metodovi učenci. Na Bolgarsko so pribežali še za Borisa-Mihaela. Nekateri so ostali na dvoru, drugi pa so odšli v Makedonijo, kjer je *Klement* postal škof in se je v *Ohridu* razvilo važno versko in kulturno središče. Za Simeona se je pisala še *glagolica*, kmalu nato pa je prišla v rabo *cirilica*. Vsebina književnosti je bila predvsem verska, pisali pa so tudi letopise. Večina del so prevodi iz grščine.

Zlata doba
stare
bolgarske
književnosti

Peter
(927—969)

Po Simeonovi smrti je sledil nagel padec. Njegov sin *Peter* (927 do 969) je bil slabič, oženjen je bil z Bizantinko, podpiral je širjenje

grščine, ki je na dvoru izpodrinila narodni jezik, in cerkev je izročil patriarhu, ki je bil po rodu in miselnosti Grk. Proti tej smeri je nastal v narodu močen odpor bogomilov.

Bogomili so bili verska sekta, ki ni priznavala ne posvetne ne cerkvene oblasti in je zametavala zakramente in duhovništvo. Na Bolgarskem je širil to sekto pop *Bogomil* in je po njem dobila svoje ime. Med preprostim ljudstvom je imela uspehe, ker je gradila na poganskem vražarstvu (slovanski besi!). Njen nauk je v osnovi dualističen: loči načelo dobrega in hudega, Boga in Satana. Duša izvira od Boga, vsa snov od Satana; zato ta vera taji vstajenje mesa. Naslanja se na maloazijsko-sirsko sekto pavlikijanov, ki so jo v VIII. stoletju bizantinski vojaški naseljenci prinesli na bolgarsko mejo. Bogomili so močno pospeševali apokrifno in fantastično orientalsko književnost (roman Barlaam in Joazaf).

Bogomili

V celoti je torej Bolgarski zmanjkalo odporne sile in Nikifor Fokas jo je po Petrovi smrti s pomočjo ruskega kneza Svjatoslava uničil. Ivan Cimiskes pa je odvedel *Borisa II.*, Petrovega naslednika, v Carigrad (972) in Bolgarska je postala grška provinca.

Boris II.

Srbija ali Raška

Prva srbska država, *Srbija* ali *Raška*, je nastala na Raškem višavju v zavetju visokih gora. Po Konstantinu Porfirogenetu, bizantinskem cesarju in pisatelju (nasprotniku Simeona Velikega), je bil prvi srbski knez *Višeslav* (okoli 780), njegov naslednik naj bi bil *Radoslav*. Toda popolna zgodovinska osebnost je šele knez *Vlastimir* (okoli 840), ki je bil že kristjan. Vlastimir je uspešno odbijal napade bolgarskega kana Presjama.

Višeslav
(o. 780)
Vlastimir
(o. 840)

Vlastimiru so sledili na prestolu trije sinovi: *Mutimir*, *Strojimir* in *Gojnik*. Nad nje je pridrl bolgarski kan Boris, toda bratje so ga v gorah premagali in prisilili, da je sklenil mir. Kmalu nato je Mutimir pregnal svoja brata in zavladal sam. Ko je umrl (okoli 890), je zapustil prestol svojim trem sinovom: *Pribislavu*, *Branu* in *Štefanu*. Iz Bolgarske pa je prispel Gojnikov sin *Peter* in se polastil prestola.

Mutimir,
Strojimir
in GojnikPribislav,
Bran
in Stefan

Peter Gojniković (892—917) je vladal trdno nad 20 let. Toda bolgarskemu carju Simeonu Velikemu je bil močno na potu. Zato je podpiral izgnane kneze. Vrh tega je sklenil zvezo z *Mihajlom Viševičem*, gospodarjem Huma, Travunje in Duklje, ki se je čutil ogroženega, ker je Peter Gojniković osvojil Neretljansko krajino in ga s tem oklenil na obeh straneh. Peter Gojniković pa se je naslonil na Bizanc.

Peter
Gojniković
(892—917)

Pavel
Branović
(917—922)
Zaharija
Pribi-
savljevič
(922—924)

To je bilo Simeonu preveč. Zato je udaril na Srbijo, zvijačno ujel Petra Gojnikoviča, ga poslal na Bolgarsko in postavil za srbskega kneza *Pavla Branoviča* (917—922). Čez nekaj let pa je tudi Pavel Branović prestopil na bizantinsko stran. Tedaj je car izročil prestol *Zahariji Pribisavljeviču* (922—924).

Časlav
Kloni-
mitrovič

924

Ko se je končno izneveril tudi Zaharija, je Simeon poslal nadenj vojsko, v kateri je bil novi pretendent na prestol *Časlav Klonimirovič*. Srbski velikaši so se dali premamiti in so prišli v bolgarski tabor, da se poklonijo novemu knezu. Tam pa so jih vkovali in jih s Časlavom vred poslali na Bolgarsko (924). Simeon je spremenil Srbijo v bolgarsko provinco, mnogo ljudstva je odvedel v suženjstvo, mnogo pa ga je zbežalo preko meje in v gore.

931

Po Simeonovi smrti je Časlav pobegnil iz Bolgarske in se vrnil v Srbijo (931). Brez težave ji je zavladal in se naslonil na Bizantince. Tedaj so se vrnil v domovino tudi mnogi begunci. Časlav je Bosno združil s Srbijo. Padel je najbrž v bojih z Madžari (okoli 962). Z njegovo smrtjo se zaključuje zgodovina najstarejše srbske države.

o. 962

Slovanska Makedonija

Nikola

Ko sta propadli Bolgarska in Srbija, se je dvignila na jugu nova politična tvorba, država makedonskih Slovanov. Njen početnik je bil bolgarski velikaš *Nikola*, ki ni maral prenašati bizantinskega gospodstva ter se je umaknil v bolj oddaljeno Makedonijo. Tu je ustanovil manjšo državo. Nikola je imel štiri sinove. Izmed njih je končno ostal kot vladar najmlajši, *Samuel* (976).

Samuel
(976—1014)

Samuel je z neverjetno naglico razširil svojo državo. Osvojil si je Srbijo in današnje srbsko Podonavje, Srem (ki so ga bili poprej Bolgarom iztrgali Madžari), Bosno, Dukljo, Travunjo, Zahumlje in Neretljansko krajino. V tej smeri se mu je ponesrečil samo napad na Hrvatsko.

Ivan
Vladimír

Pozneje je Samuel vrnil politično samostojnost samo Duklji, ki se je bila začela dvigati po propadu Časlavove Srbije. Ko je Samuel osvojil Dukljo, je odpeljal s seboj v ujetništvo kneza *Ivana Vladimira*. Ujeti knez se je nato poročil s Samuelovo hčerko *Kosaro* in se kot Samuelov zet vrnil v Dukljo. Samuel se je proglasil za carja in je imel prestolnico najprej v *Prespi*, na otoku sredi Prespanskega jezera, in nato v *Ohridu*. V Ohridu je stoloval tudi njegov patriarh.

Bizantinski cesar Vasilij II. je videl v Samuelu svojega največjega nasprotnika, tembolj, ker je ta zavzel tudi zapadno Bolgarsko

s Sofijo in je preko Tesalije prodiral v Helado. Med obema nasprotnikoma se je razvilo vojskovanje na življenje in smrt. Šele po dvajsetih letih je zadal Vasilij II. Samuelu smrtni udarec. Leta 1014. je premagal njegovo vojsko pod *Belasico*. V boju je ujel nad 10.000 vojakov, ki jih je oslepljene poslal Samuelu tako, da je vsakemu stotemu pustil eno oko. Ko je Samuel videl pred seboj tužni sprevid, je bil njegov odpor zlomljen. Kmalu potem je umrl.

Belasica

Nadaljnji makedonski odpor je slabila notranja nesloga. Samuelovega sina *Radomira* je umoril njegov bratranec *Ivan Vladislav*, ki je prevzel vlado. Ivan Vladislav je spravil s sveta tudi Ivana Vladimira. Zvijačno ga je izvabil iz Duklje. Vdova Kosara je postala opatica. Grob Ivana Vladimira, svetnika, so pobožno obiskovali kristjani in pozneje tudi mohamedanci. Ivan Vladislav se je opiral na gore, ali leta 1018. je Vasilij II. strl poslednji odpor.

Radomir,
Ivan
Vladislav

1018

Zaradi krutosti, s katero je Vasilij II. nastopal proti odporu makedonskih Slovanov, si je zaslužil naslov: »Ubijalec Bolgarov« (Bulgaroktonos). Ko je strl odpor, je postal pomirljiv. Njegovi nasledniki pa pomirljivosti niso poznali in so vsemu javnemu življenju dali grški značaj: ohridski nadškof, naslednik patriarha, in duhovniki so bili Grki. Narod se je dvakrat uprl, leta 1038. pod vodstvom *Petra Deljana* in leta 1073. pod *Bodinom*, ki je prišel iz Duklje. Obkrat brezuspešno.

Peter
Deljan
(1038)
Bodin 1073

Zeta — vodilna srbska država

Po padcu Samuelove države se je v *Zeti*, kakor se je imenovala stara Duklja, izoblikovala nova celica svobode. Tu je vladal rod, ki mu je pripadal Ivan Vladimir. Njegova oblast se je raztezala tudi na Travunjo in Zahumlje. Prestolnica je bila v *Skadru*.

Prvi naslednik Ivana Vladimira je bil *Štefan Vojslav*. Ko je padla makedonska država, je Štefan Vojslav priznal nadoblast bizantinskega cesarja, toda v soseščini je gojil nezadovoljstvo proti Bizantincem in ko so se uprli Makedonci pod Petrom Deljanom, je postal popolnoma samostojen. Bizantinsko vojsko, ki si je upala v zetske gore, je premagal.

Štefan
Vojslav

Po Vojslavovi smrti so nastale v Zeti notranje razprtije, v katerih je končno zmagal Vojslavov junaški sin *Mihajlo* (1050—1081), ki je močno dvignil državni ugled. Mihajlo je spoznal, da bo njegovi oblasti koristila zveza z Rimom. Zato se je obrnil do papeža Gregorja VII. in ga prosil za *kraljevski naslov*. Papež mu je ustregel

Mihajlo

1077 in mu s tem priznal vse pravice neodvisne države (1077). Tudi cerkvena uprava njegove države je bila oprta na zahodno cerkev. V državi je bilo več škofij, ki pa so bile podrejene nadškofiji v Dubrovniku. Mihajlu to ni bilo prav in je prosil za lastno nadškofijo.

1089 Papež je prošnji ustregel leta 1089., ko je že vladal Mihajlov sin Bodin; ustanovil je nadškofijo v Baru.

Pa tudi vzhodu je moral v veliki meri posvečati pozornost. Tam so se dvignili Makedonci in pozvali njegovega sina za vodjo. Proglasili so ga za carja (1073). Bodin se je pozivu odzval in se je izprva srečno bojeval. Prodiral je iz Prizrena proti severu. Medtem je njegov podpoveljnik prodiral proti jugu in bil premagan. Bodin se je obrnil in hitel na pomoč. Toda nekje na Kosovu je bil poražen in ujet. Bizantinci so ga odvedli v Antiohijo. Tu so ga rešili najeti benečanski mornarji.

Normani Nekaj let kasneje je Bodin sledil svojemu očetu na prestolu. Ves je bil zapleten v dogodke, ki so se vršili v sosesčini. Tu so Normani udarili preko morja, hoteč se zasidrati tudi na Balkanskem polotoku, in so oblegali *Drač*. Bodin je bil na strani bizantinskega cesarja Alekseja I. Komnena. Toda v boj ni hotel poseči in ko je videl, da Normani zmagujejo, se je vrnil domov. Izkoristil je stisko bizantinskega cesarja in je svoji državi pridružil *Raško* in *Bosno*. Kasneje pa ga je bizantinski cesar v boju ujel, tako da mu je ugled zelo padel. Vzporedno s tem je rasel ugled Raške, katere vladar, *veliki župan*, je polagoma prevzemal vodstvo v razvijajočih se bojih z Bizantinci.

Križarji Za poslednjih Bodinovih let so korakali skozi njegovo državo križarji. Prebivalstvu so bili v nadlego, kajti hoteli so od njega živil in so se vedli zelo surovo; narod jim je vračal milo za drago. Bodin je umrl okrog leta 1100. Po njegovi smrti so nastali med sorodniki prepiri, pomen Zete je padal, dvigala pa se je Raška.

Kultura Hrvatov In Srbov

Država
in družba

Pri vseh južnih Slovanih opažamo izprva enak način življenja in enake ustanove. Ker so Slovenci zgodaj prišli v sestav tuje države, zato so se pri njih razmeroma zgodaj razvijale tuje ustanove, ki so izpodrivale ali preraščale prvobitne pojave domačega življenja. Pri Hrvatih in Srbih pa se je pod večjim ali manjšim tujim vplivom še nadalje svobodno razvijalo domače življenje.

Na čelu države je bil *knez*. V grških spomenikih se navaja kot arhon, v latinskih kot dux. Hrvatski vladar je bil izza leta 925. kralj, enako zetski izza leta 1077.

Knezovo (kraljevo) oblast so omejevali *župani* in *narodne skupščine*. Župani so bili še vedno stari plemenski poglavarji, ko pa je kneževska oblast porasla, so začeli knezi župane polagoma nastavljanje sami, tako da so začeli dobivati uradniški značaj. Župani so vodili vse javne posle v župi. Bili so navezani na mnenje svobodnih župljanov, ki so se shajali na župnih skupščinah. Globe so se plačevale v naravi. Kot pomočniki županov se javljajo sotniki, njih pomen je predvsem vojaški. Župani so se imenovali tudi najvišji dvorski uradniki: dvorski župan, komorniki, točaj, ščitonoša itd.

Pri Hrvatih se za Petra Kresimira IV. prvič javlja ban kot vladarjev namestnik in poglavar nekaterim županom.

Iz županov so izhajali tudi vladarji, saj se je država razvila iz plemena; pri Srbih se izza leta 1100. imenuje vladar *veliki župan*.

Člani vladarskih rodbin, dvorski uradniki in župani so bili nekak gospodujoči element ter so postali podlaga *višjemu plemstvu*. Navadni svobodni ljudje se označujejo kot »*vlasteličiči*«.

Stara plemenska organizacija je med Srbi in Hrvati še dolgo živela: *rod* (zadruga), *bratstvo*, *pleme*.

Prebivalstvo so tvorili deloma tudi *sužnji*, ki so izvirali iz dela romanskega in ilirskega praprebivalstva, iz vojnih ujetnikov in takih, ki so svojo svobodo zapravili.

Prvotni prebivalci dalmatinskih mest (Romani) so ohranili svobodo. Prav tako ilirski, poromanjeni in romanski gorjanci. Njihovi potomci so Albanci ter Aromuni ali Kucovlahi; poslednji so se v veliki meri poslovanili.

Glavno opravilo tega prebivalstva je bila živinoreja, drugo mesto je zavzemalo poljedelstvo. Živina je bila glavno plačilno sredstvo. Le polagoma se je uvajal bizantinski denar.

Mest v stari dobi med Slovani na Balkanu še ni bilo, začela so se razvijati kot trgovinski in obrtni kraji, deloma na razvalinah starih naselbin.

Vzor so nudila romanska mesta v Dalmaciji, ki so imela samoupravo s priorji na čelu. Priorji so bili važne osebnosti, stopali so celo v sorodstvo s sosednimi slovanskimi knežjimi rodbinami.

Pogansko vero je že v VII. stoletju začelo izpodrivati krščanstvo, ki je prihajalo iz dalmatinskih mest in Soluna. Končno pokristjanjenje se je izvršilo v IX. stoletju v izdatni meri pod vplivom Metodovih učencev. Od Adrije do Bosne-Srema se je čutil močan obojestranski vpliv zahoda in vzhoda, ki je postal usoden šele po delitvi obeh cerkva (1054).

Pregled

Rimska cesarstvena ideja je bila imperialistična: v svojem bistvu je obsegala težnjo po gospostvu nad vsem svetom. S tem, da je Rimljan zavladal vsem sredozemskim in okolnim pokrajinam, je bila ta miselnost uresničena: tu in le tu je bila domovina zahodne (evropske) kulture. Z zmago krščanstva se je uveljavila druga vesoljstvena ideja, verska.

Ko je rimsko cesarstvo za Konstantina sprejelo krščanstvo, sta se obe omenjeni ideji združili v politično-cerkveni vesoljnostni ideji. Ko se je rimsko cesarstvo zrušilo, je prav ta združitev preprečila, da ni propadla tudi politična ideja. Obvarovala jo je cerkev, ki je rešila tudi glavne pridobitve antične kulture. Te med dediči rimskega sveta, med romanskimi in poromanjenimi narodi, itak nikdar niso popolnoma zamrle. Politična vesoljnostna ideja pa je s cerkvijo prešla na Germane, ki jih je preseljevanje narodov zaneslo v srednjo Evropo. Znatni germanski narodi so zašli tedaj v romanski svet in utonili v njem. Franki, ki so ostali v zvezi s svojim narodnim zaledjem ter so samo nekako objeli romanski svet, so bili izbrani za to, da postanejo nositelji cesarske vesoljnostne ideje. Rešili so papeštvo iz hude stiske, v katero so ga spravili germanski Langobardi, in v zameno za to je papež Karla Velikega kronal za rimskega cesarja. Stara ideja z vsemi njenimi težnjami je bila obnovljena. Karel Veliki pa je tudi pospešil prenos antične kulture na Nemce, ki ga je posredovala cerkev.

Ker se je frankovska država razdelila v svoj italski, francoski in nemški del, je cesarstvena ideja znova oslabela. Ko je bilo papeštvo v ponovni stiski, ji je zopet poiskalo novo podlago. Tudi tokrat je bila germanska nemška država izmed frankovskih dedinj najmočnejša: tako je bilo v osebi Otona I. obnovljeno rimsko cesarstvo (962); čeprav se je opiralo na Nemce, je bilo v svojem bistvu rimsko — to se zrcali zlasti v težnji, pridobiti si zopet oblast nad Italijo.

Toda nositelja vesoljnostne ideje sta bila dva. Čeprav je bil eden duhovna, drugi pa posvetna oblast, vendar ni bilo lahko odmeriti medsebojne meje. Tako je prišlo do hude borbe med cesarstvom in papeštvom. Zmagalo je papeštvo in s tem premaknilo svoje težišče na posvetno stran. Cesarska moč je oslabela, cesarstvena ideja pa vendarle ni popolnoma obledela.

S tem porazom cesarstvene ideje pa ni bila bistveno prizadeta vladarska moč obrobnih evropskih držav, romanskih in germanskih. Te države so se medtem notranje krepile in se pripravljale na to, da postanejo uspešen protiutež cesarstveni ideji in nemški sili. Normanski vihar jim ni trajno škodoval, marveč je v novi sredini postal celo politično in kulturno pomemben.

Tako je bilo na evropskem zahodu, na vzhodu pa je bilo drugače. Ko je propadel zahodni nositelj cesarstvene ideje, se je vzhodni del države rešil; nje vladar, bizantinski cesar, je vzdrževal dalje staro cesarstveno idejo. Poleg njega je bil poseben nositelj verske ideje, patriarh, toda bil mu je podrejen. Tako je bila na vzhodu politično-cerkvena vesoljstvena ideja združena. S tem so bili tu onemogočeni hudi boji, ki so pretresali evropski zahod. Bizantinska država je torej lahko izpolnjevala svojo nalogo: ohranjala je staro kulturno dediščino in jo v svoji obliki oddajala ne samo poznejšim rodovom, ampak tudi sosedom, orientalskim in slovanskim.

Slovani so bili nov činitelj, ki jih je srednji vek poleg Germanov privedel na zgodovinsko prizorišče. Po svojem preseljevanju so segali od Labe do Črnega morja, od Jadrana do Balika. Iz lastne notranje sile in iz potrebe odpora proti tujim napadom so razvijali svoje politično življenje. Stapljanje plemen in boji sinov in sorodnikov za nasledstvo prestola so pri njih povzročali znatne težkoče. Kulturno so bili glede na razsežnost svoje zemlje tako pod vplivom zahodne (rimske) kakor vzhodne (bizantinske) cerkve. Že ob početkih svojega življenja v novi domovini so občutili na zahodu strašen pritisk Nemcev: najmočnejši je bil v Polabju in Alpah, viden pa je že tudi v sudetski trdnjavi.

Nadaljnji činitelj evropskega razvoja so bili Arabci. Čeprav so sprejeli staro grško kulturo, so bili vendar sovražniki evropskega sveta, kajti imeli so vero, ki jih je podžigala k bojevitosti. Od Črnega morja do Pirenejev je segala bojna črta. Bizantinci na vzhodu in Španci na zahodu so bili predstraža evropskega sveta, v središču, na Siciliji, so to nalogo prevzeli Normani. Obramba je bila možna in je pogosto prehajala v uspešen napad: koristili so ji arabski prepiri in arabski partikularizem.

B. Visoki srednji vek

Spopad vzhoda in zahoda (v križarskih vojnah)

Križarske vojne

Vzroki. Križarske vojne pomenjajo največji srednjeveški spopad v borbi med mohamedanstvom in krščanstvom. Dokler so islam zastopali versko dokaj strpni Arabci, ki so napadali krščanski svet v Španiji in južni Italiji, je ta borba bila sicer ogorčena, vendar še ni zajela vseh zahodnih krščanskih narodov. Višek je dosegla šele potem, ko je papeštvo pokazalo svojo premoč v boju s cesarstvom. Tedaj je papeštvo povedlo vso zahodno Evropo v borbo proti mohamedanstvu na vzhodu, kjer so Arabcem iztrgali vodstvo mohamedanskega sveta nestrpni Seldžuki in hoteli tam krščanstvo iztrebiti. Vojne, ki so nastale, imenujemo *križarske vojne*.

Križarske vojne so se razvile v velika podjetja. Vzrokov za to je bilo več. Duh srednjeveškega človeka je bil prevzet z verskim mišljenjem in čustvovanjem. Na bojevitost so vplivali tudi klinijevei, saj so imeli v svojem programu boj proti islamu. Verskim ciljem so se pridružili tudi posvetni nameni. Težnja po junaštvih in pustolovščinah je bila zelo velika. Iz političnih nagibov so sodelovali zlasti Normani in Bizantinci. Razmnožilo se je število prebivalstva in obetal se je bogat plen. Vsak nesvobodnik, ki se je vojne udeležil, si je pridobil prostost.

Križarskih vojn so se udeleževali predvsem Francozi, Normani in italijanska pomorska mesta, v manjši meri Nemci in drugi narodi. Španci so pa že tako imeli na lastnih tleh usodne boje.

Povod za začetek križarskih vojn je bilo seldžuško osvojevanje Prednje Azije. *Seldžuki* so se vgnezdili v arabsko prednjeazijsko posest in se polastili tudi Palestine. S tem so zadeli v živo kristjane, kajti dokler so Arabci gospodovali svetim krajem, so jih kristjani lahko neovirano obiskovali, Seldžuki pa so obisk ovirali in romarje nadlegovali ter mučili.

Val navdušenja za boj je sprožil bizantinski cesar Aleksej I. Komnen. Papežu Urbanu II. je poslal prošnjo za pomoč proti Seldžukom, ki so ogrožali vso bizantinsko maloazijsko posest. Papež je sklical velik cerkveni zbor v *Clermontu* na Francoskem (1095). Ko je pozval udeležence na boj za osvojitve Jeruzalema, jih je prevzelo ogromno navdušenje, ki so mu dajali duška z vzklikom: »Deus lo volt!«* in tisoči so si pripeli na desne rame rdeč križ, da bi se s tem označili za Kristusove borce, križarje.

Clermont,
1059

Prva križarska vojna (1096—1099). Navdušeni pridigarji so hodili po deželah in pozivali na udeležbo. Med njimi je imel največji uspeh asketski menih *Peter* Amienski. Že spomladi 1096 se je velika neurejena množica, večinoma kmetje in menihi, pod vodstvom Petra Amienskega odpravila na pot. Dospela je do Nikeje v Mali Aziji, kjer so jo Seldžuki popolnoma zdrobili.

Peter
Amienski

Medtem se je zbrala prava križarska vojska, ki se je poleti 1096 napotila proti vzhodu. Na čelu ni imela nobenega vladarja, pač pa razne kneze. Bojevnike iz severne Francije sta poleg drugih vodila vojvoda lotariški *Bogomir Bouillonski* in njegov brat *Balduin Flandrski*, bojevnikom iz južne Francije je načeloval grof *Rajmund Toložanski*, normanske borce iz Italije sta pa vodila *Boemund Tarentski*, sin Roberta Guiscarda, in njegov nečak *Tankred*. Oddelki so ubirali razna pota. Bogomir in Balduin sta vodila svoje čete skozi Podonavje, Rajmund je korakal skozi Lombardijo, Dalmacijo in Zeto do Drača in čez Balkanski polotok. Boemund pa je preplul morje in sledil Rajmundu. Zbirališče je bilo v Carigradu, tu se je nabralo 300.000 dobro oboroženih bojevnikov. Glavni vodje so prisegli bizantinskemu cesarju, da ga bodo priznali za vrhovnega gospoda nad vsem ozemljem, ki ga bodo osvojili. Nato je Aleksej dal za prevoz potrebne ladje.

Pri *Dorileju* so križarji premagali veliko seldžuško vojsko. Nato so osvojili *Antiohijo* in odbili številne seldžuške čete, ki so prihitele mestu na pomoč. Po treh letih so križarji — bilo jih je še 20.000 mož — dospeli pred *Jeruzalem*. Z nepopisnim naporom so zavzeli utrjeno mesto, neusmiljeno pobijali dobro oborožene mohamedance in se nato skrušenih src napotili k sv. grobu (1099).

Osvojitev
Jeruzalema

Vodje so sklenili, da ustanove v Jeruzalemu kraljestvo in so ponudili krono Bogomiru Bouillonskemu. Bogomir je prevzel vlado, toda imenoval se je samo »*varuh sv. groba*«, češ da ne more nositi

* Bog hoče to!

kraljevske krone tam, kjer je Zveličar nosil trnjevo. Po enoletnem vladanju je Bogomir umrl in sledil mu je Balduin kot kralj (1100).

Jeruzalemsko kraljestvo. Jeruzalemsko kraljestvo je bilo sprva volivno, pozneje pa je postalo dedno. Kralji so v junaških bojih močno razširili meje kraljestva. V dobi svoje največje razsežnosti je segalo od obale do egipčanske meje, Kilikije in sirske puščave.

Razen jeruzalemskega kraljestva so ustanovili križarji še kneževino v *Antiohiji* in grofiji v *Edesi* in *Tripolisu*.

Jeruzalemsko kraljestvo je bilo urejeno na fevdalni način, in sicer je vladalo v njem francosko pravo. Vendar notranje ni bilo močno. Velikaši niso radi ubogali kralja, vladalo je nasprotje med kraljem in patriarhom, med priseljenimi in domačimi kristjani. Kneževina v Antiohiji in grofiji v Edesi in Tripolisu pa niso bile niti v fevdni zvezi s kraljestvom. Vrh tega so imele vse te državnice dolge in odprte meje, ki so zahtevale mnogo utrdb in številnih bojnikov. Vedno znova so prihajali z zahoda novi bojvniki. Dovažale so jih večinoma bizantinske, genueške in benečanske ladje.

Ker pa je bilo končno tudi teh bojnikov premalo, so se ustanovili *trije viteški redi*, ki so trem meniškimi obljubam (uboštvo, devištvo, pokorščina) dodali še četrto, boj proti nevernikom. Ti redi so bili: *templjarji* (Francozi), *ivanovci* (Italijani) in *nemški vitezi*.

Druga križarska vojna (1147—1149), Mohamedanci so srdito napadali jeruzalemsko kraljestvo in krščanske države v Siriji. Ko je padla *Edesa* (1144), se je zopet zganil zahodni krščanski svet. Papež je naročil *sv. Bernardu*, opatu samostana Clairvaux, sijajnemu pridigarju in enemu najvplivnejših mož svoje dobe, naj pridobiva svet za novo križarsko vojno. Zopet se je razvnelo silno križarsko navdušenje. Tokrat sta bila na čelu vojske francoski kralj *Ludovik VII.* in nemški kralj *Konrad III.* Čete obeh kraljev so prispele v Carigrad. Konrad je hotel skozi Malo Azijo, toda Seldžuki so ga premagali in vrnil se je v Carigrad. Nato sta se oba kralja po morju napotila v sveto deželo, kjer pa nista nič opravila. Vrnila sta se domov, ne da bi bila prišla pred Edeso.

Tretja križarska vojna (1189—1193). Medtem je v Egiptu prejšnji namestnik sultan *Saladin*, nadarjen in viteški vladar, silno dvignil državno moč in je osvojil tudi *Jeruzalem* (1187).

Ves zahod se je razburil ob tej novici. Takoj so se začeli pripravljati na novo križarsko vojno. Vodstvo so prevzeli trije najodličnejši vladarji: cesar *Friderik Barbarossa*, angleški kralj *Rihard Levjesrčni* in francoski kralj *Filip II. Avgust*.

Največji oddelek je zbral Barbarossa. Štel je 100.000 vitezov. Dobro urejena vojska je skozi Podonavje dospela v Carigrad in je prisilila cesarja *Izaka Angela*, da jo je prepeljal preko Bospora. Na maloazijskih tleh je Friderik Barbarossa premagal Seldžuke pri *Ikoniiju* in došel v Kilikijo. Tu je utonil v deročih valovih reke Salefa, ko se je po naporu vročega dne hotel okopati.

Njegova vojska je nato korakala pred *Akon* in ga začela oblegati. Tja so dospeli tudi Francozi in Angleži. Angleški kralj je razžalil tako francoskega kralja kakor tudi enega izmed nemških vodij, avstrijskega vojvodo Leopolda V. Babenberškega. Posledica je bila, da je končno ostal pred Akonom sam s svojo vojsko. Bil se je neizrečno hlabro. Ali Saladin je bil odličen vojskovodja, tako da Rihard ni nič opravil. Leta 1192. sta sklenila mir: sultan je odstopil kristjanom obalo med mestoma Jafo in Tirom in nekaj posestev v severni Siriji, vrh tega jim je dovolil svoboden obisk svetih mest.

Tako zvana četrta križarska vojna (1202—1204). Izguba Jeruzalema kristjanom ni dala miru. Ko je Saladin umrl, se je pojavila nova nada. Takrat je bil papež *Inocenc III.*, velik in odločen mož, ki je znal vzbuditi novo križarsko navdušenje. Toda smoter križarskih vojn se je zdaj razširil: ne samo proti nevernikom, ampak tudi proti krivovercem in poganom se je treba bojevati.

Ko se je vojska pripravljala na odhod, se je pojavil na zahodu *Aleksej*, sin bizantinskega cesarja *Izaka Angela*. Prosil je pomoči zoper svojega strica, ki mu je očeta vrgel s prestola in oslepil. Nemški kralj *Filip*, Aleksejev svak, in sivi beneški dož *Dandolo* sta to prošnjo pri križarjih toplo priporočala. Beneške ladje naj bi prepeljale križarje preko morja. Ker križarji niso imeli dovolj denarja za plačilo prevoza in ker jim je Aleksej marsikaj obetal, so sprejeli ta načrt.

Med potjo je Dandolo, ki je postal pravi vodja križarjev, prisilil Trst, da je priznal benečansko nadoblast, in osvojil *Zadar* (1202). Nato so križarji zavzeli Carigrad in posadili na prestol *Izaka Angela*. Toda niti Izak niti njegov sin Aleksej, ki je postal socesar, nista hotela izpolniti danih obljub. Križarji so zato znova napadli mesto in ga opustošili (1204). Poleg tega so odpravili bizantinsko cesarstvo in ustanovili *latinsko* cesarstvo s sedežem v Carigradu. *Baldwin Flandrski*, glavni vodja križarske vojske, je postal prvi latinski cesar. Poleg tega so križarji ustanovili še več drugih držav: kraljestvo solunsko, vojvodstvo atensko, kneževino ahajsko, mnogo manjših grofij in baronij. Največ so pa vzeli zase *Benečani*: glavne trgovinske

Zadar, 1202

1204

Latinsko
cesarstvo

točke na celini, Kreto in druge otoke, poleg tega so se polastili vse trgovine. Carigrajski patriarh se je umaknil katoliškemu škofu.

Nikejsko
cesarstvo

Iz razvalin so se rešile tri samostojne države: Epir, Nikeja in Trapezunt. Najvažnejša je bila nikejska. V Nikejo se je umaknil tudi patriarh. Leta 1261. je *Mihael Paleolog*, nikejski cesar, s pomočjo Genuežanov uničil latinsko in obnovil prejšnje bizantinsko cesarstvo. Benečani so si ohranili svoje pridobitve.

1261

Peta križarska vojna (1228—1229). Papež Inocenc III. in njegova dva naslednika so hoteli pripraviti novo križarsko vojsko. Cesar *Friderik II.* se je zavezal, da jo bo vodil. Iz raznih vzrokov pa je izvedbo odlašal in papež ga je izobčil.

Končno se je odpravil na pot in se izkrcal v Akonu. Vešče se je pogajal z egipčanskim sultanom *Al Kamilom*, ki mu je odstopil Jeruzalem, Betlehem, Nazaret in pas zemlje med temi mesti in obalo. Ko je cesar nato prispel v Jeruzalem, je patriarh izrekel nad svetimi mesti interdikt, kar je križarje zelo razburilo. Kljub temu se je *Friderik II.* kronal za jeruzalemskega kralja. Toda že leta 1244. so kristjani Jeruzalem za vedno izgubili.

1244

Šesta križarska vojna (1248—1254). Križarska vnema je na zahodu pojemala, saj velike žrtve niso donašale nikakih uspehov. Šesta križarska vojna je bila zato omejena samo na Francijo, kjer je bil duh časa najmočnejši, ne samo v narodnih krogih, ampak zlasti v osebnosti kralja *Ludovika IX. Svetega*. Kralj sam je bil z vojsko, ni pa napadel Palestine, ampak je preko Cipra jadral v Egipt. Tam je imel izprva nekaj uspehov, nato pa so *mameluki*, najemniki, ki so tvorili sultanovo telesno stražo, obkolili Francoze v Nilovi delti. Kralj je moral vrniti vse osvojene kraje in plačati veliko odkupnino, da je smel oditi z vojsko, ki jo je silno razredčila tudi kuga.

Sedma križarska vojna (1270). Tudi sedmo križarsko vojno je vodil Ludovik Sveti. Prepeljal se je s četami v *Tunis*, ker so se širili glasovi, da hoče tamkajšnji knez postati kristjan. Toda te vesti so bile neutemeljene. Bolezni so kosile vojsko in umrl je tudi sam kralj.

S tem so bile križarske vojne končane. V Siriji so kristjani še imeli nekaj postojank. Mameluki pa so jih napadali in leta 1291. je padla poslednja izmed njih, *Akon*. Pripadniki viteških redov in krščanski trgovci, ki jih je bilo v pomorskih sirskih mestih mnogo, so se preselili na *Ciper*, kjer je do konca XV. stoletja obstajala samostojna križarska država. Cipra so se nato polastili Benečani, ki pa so jim kmalu sledili Turki.

Pad Akona,
1291

Ciper

Posledice križarskih vojn. Križarske vojne so imele za Evropo znatne materialne posledice. Evropejce so seznanile z izdelki orientalske obrti (raznimi tkaninami, steklenimi izdelki, orožjem, barvami itd.), s koristnimi rastlinami, naprednejšimi šegami in navadami. V veliki meri so tudi dvignile evropsko trgovino, ki je pospeševala razvoj evropskih mest. To velja neposredno za Italijo, posredno pa tudi za ostalo zahodno Evropo.

Prav tako znatne so bile duhovne posledice. V orientu so kristjani še bliže spoznali razvitejšo arabsko kulturo in iz arabščine povzeto poznavanje Aristotela je dalo filozofsko podlago srednjeveški krščanski teologiji. Ker so se v križarskih vojnah razni narodi združevali, da bi dosegli isti cilj, je to med njimi budilo duha solidarnosti, na drugi strani pa je spoznavanje tujih kultur probujalo početke strpnosti. Silno se je razširilo tudi zgodovinsko in zemljepisno obzorje. Poleg tega je orient vzbujal domišljijo in nudil obilico tehniških in umetniških vzorov. S tem se je močno povzdignila zahodna umetnost.

Velepomembne so bile politične posledice. Čeprav so vse križarske države končno propadle, so vendar s svojim obstojem za nekaj stoletij zadržale propad bizantinske države in omogočale njeno nadaljnje kulturno poslanstvo.

S propadom gospostva so izgubili tudi viteški redi torišče svojega dela. Morali so se obrniti drugam. Ivanovci so se naselili na Rodu in končno na Malti (malteški vitezi). Templjarji so se preselili v Francijo, kjer so si pridobili veliko premoženje. Kralj Filip IV. Lepi je red obdolžil krivoverstva, da bi mogel zapleniti njegovo premoženje (1312). Nemški viteški red pa je svoje delovanje prenesel v pokrajine ob dolnji Visli in na vzhodnih obalah Baltskega morja, kjer je pokristjanjeval in ponemčeval Pruse in Litavce ter naseljeval Nemce.

Usoda
viteških
redov

Obnovitev borbe med cesarjem in papežem: Hohenstaufovci

Dvig cesarstva

Po smrti Henrika V., poslednjega cesarja iz frankovske dinastije, je kmalu nastala v Nemčiji borba za prestol. Zanj so se potegovali *Welfi*, vojvode bavarski in saški, in *Hohenstaufovci*, vojvode švabski.*

* Italijani so Welfe imenovali Guelfe in Hohenstaufovce Ghibelline; ker so bili prvi na strani papežev, sta v Italiji označevala izraza Guelfi in Ghibellini papeško oziroma cesarsko stranko.

Konrad III. (1138—1152) Končno je zasedel prestol Hohenstaufovcev Konrad III. (1138—1152), ki je vodil Nemce v drugo križarsko vojno.

Po Konradovi smrti so knezi izvolili za kralja njegovega nečaka Friderika, izredno sposobnega in viteškega moža.

Friderik I. Barbarossa

Friderik I. (1152—1190), imenovan *Barbarossa*, t. j. *Rdečebradec*, se je kmalu pomiril z Welfi. Pri tem je pustil njihovemu voditelju Henrik Levu obe vojvodini: Bavarsko in Saško.

Oba mogočnika sta si potem nekako delila svoji vlogi. Henrik Lev se je mudil v saški vojvodini ter je svojo pozornost posvečal Polabskim Slovanom, ki so izza dobe zadnjih dveh Otonov 150 let živeli v svobodi in stari veri. Zdaj se je maščevala napaka, da si kljub grozeči nevarnosti niso ustanovili večje države in se niso dobrovoljno priključili krščanstvu. Henrik Lev je osvojil vse njihove baltske pokrajine med Labo in Odro in preko nje. Južneje je podobno delo opravljal *Albreht Medved*, gospodar tako zване Severne marke, ki je osvojil važno pokrajino Braniborsko.

Albreht Medved

Friderik Rdečebradec pa je svojo pozornost posvetil Italiji, hoteč jo zopet tesneje združiti z Nemčijo. Svoj pogled je uprl razen na srednjo Italijo zlasti na severno Italijo. Tu se je pod vplivom križarskih vojn razmahnilo živahno mestno življenje. Meščani so se ukvarjali s trgovino in obrtništvom, deloma že tudi z denarništvom. Rastoče blagostanje je krepilo njihovo samozavest. Zato so si lastili popolno samoupravo: odklanjali so cesarske uradnike, imeli so mestne svete in voljene konzule, v katerih pristojnost sta spadala uprava in sodstvo, prisvajali pa so si tudi regalije, t. j. carinske, denarne in tržne pravice. Nekatera izmed mest so se vladala kot prave neodvisne republike. Najvažnejše med njimi je bil *Milan*, naravno središče

Italija

Cesar Friderik I. Barbarossa s svojima sinovoma

Lombardije. Primorska mesta *Benetke*, *Genua* in *Pisa* so se pa že od početka razvijala neodvisno od cesarstva.

Ko se je Friderik I. pomiril s Henrikom Levom, se je napotil v Italijo. V Paviji je dobil lombardsko kraljevsko krono. Nato je hitel v Rim. Tu ga je papež Hadrijan IV. kronal za cesarja (1155).

1155

Ko je Friderik I. nekaj let pozneje zopet prišel v Italijo, je zavzel in ponižal Milan. Nato je imel na *Ronkaljskem polju* pri Piacenzi državni zbor, ki so se ga udeležili cerkveni in posvetni velikaši, zastopniki lombardskih mest in najpomembnejši učitelji prava na univerzi v Bologni. Na državnem zboru so se ugotovile pravice, pripadajoče cesarju v mestih. To se je zgodilo na temelju rimskega prava Justinijanovega kodeksa; zato je bila cesarju priznana popolna oblast.

Državni
zbor na
Ron-
kaljskem
polju

Milan pa ronkaljskih sklepov ni hotel priznati, zato ga je cesar drugič oblegal. Mesto se je branilo silno hrabro in se je vdalo šele po dveh letih. Cesar ga je popolnoma razdejal in prebivalstvo razselil.

S cesarjevim ravnanjem je bil nezadovoljen tudi papež Hadrijan IV. in se je zvezal z lombardskimi mesti, da ohrani neodvisnost papeške države. Hadrijan IV. je kmalu po izbruhu spora umrl in pri izvolitvi novega papeža je nastal med kardinali razdor; večina je izvolila cesarjevega nasprotnika *Aleksandra III.*, le manjšina je bila za nekega njegovega pristaša.

Friderik I. se je odločil za učinkovito dejanje. Napotil se je v Italijo in pregnal Aleksandra III. iz Rima. Tedaj je bil na višku svoje moči. Toda v njegovi vojski je izbruhnila nekaka kuga in pokosila cvet nemškega viteštva. Komaj se je rešil v Nemčijo.

Zdaj so lombardska mesta v složnem delu obnovila Milan. Vrh tega so ob Tanaru zgradila močno trdnjavo, ki so jo papežu na čast imenovala *Aleksandrijo*.

Cesar je zopet krenil v Italijo. Toda pri *Legnanu* je bil poražen (1176), kajti privedel je s seboj prešibko vojsko; najmočnejši izmed knezov, Henrik Lev, mu je bil odrekel pomoč.

Aleksan-
drlja
Legnano
1176

Ko je zdaj cesar uvidel, da ne more računati na bojni uspeh, je sklenil s papežem mir v *Benetkah* (1177). Odrekel se je nadoblasti nad cerkvenim poglavarjem. Končno se je pogodil tudi z lombardskimi mesti. Sklenil je z njimi mir v Kostnici (1183): pustil jim je samoupravo in regalije, mesta so se samo obvezala, da mu bodo plačevala neki davek in predlagala konzule v potrditev.

1177

1180

Medtem je cesar kaznoval nezvestega Henrika Leva; odvzel mu je obe vojvodini in mu pustil samo alodna posestva, Saško je razdrobil v manjše teritorije, Bavarsko pa je podelil *Wittelsbachovcem* (1180).

Nato se je cesar še poslednjič napotil v Italijo. Tedaj je oženil svojega sina Henrika s Konstanco, dedinjo normanske južne Italije in Sicilije. S tem je pripravil pridobitev teh ozemelj. Kot star mož se je Friderik I. udeležil tretje križarske vojne in je utonil v deročem kilikijskem potoku (1190).

Henrik VI.
(1190—1197)

Frideriku I. je sledil na prestolu njegov odločni in častihlepni sin *Henrik VI.* (1190—1197), ki si je, ne brez uporabe orožja, pridobil normansko dediščino. Kakor oče je tudi on sanjal o svetovni nadvladi: prisilil je ujetega angleškega kralja Riharda Levjesrčnega, da mu je prisegel vazalsko pokorščino in pripravljal se je na vojno proti bizantinskemu cesarstvu, ki ga je hotel osvojiti. Velike načrte pa je prekrižala smrt. Zapustil je triletnega sina Friderika.

Najvišji vzpon papeške moči: Inocenc III. (1198—1216)

Smrt pomembnega Hohenstaufovca je prišla prav novemu papežu *Inocencu III.*: za njegovega pontifikata je triumfirala ideja papeške vesoljnosti.

Inocenc je izhajal iz italijanskega plemiškega rodu in si je na najpomembnejših univerzah svojega časa, v Parizu, Bologni in Rimu, pridobil bogato teološko in juridično znanje. Ko je postal papež, mu je bilo 37 let.

Supremat

Ko je nastopil visoko službo, je izjavil, da pripada cerkvi *supremat* (prvenstvo) nad posvetno oblastjo: Bog je oba meča, simbol posvetne in cerkvene oblasti, izročil papežu, ki posvetno oblast prepušča kralju; kraljevska in kneževska moč izvirata iz papeške moči, zato se morajo mogočniki uklanjati papežu in ga priznavati kot najvišjega fevdnega gospoda in sodnika.

Te ideje je Inocenc III. takoj začel izvajati tudi v dejanju. Razmere so bile za to izredno ugodne. Najprej je obnovil in uredil cerkveno državo; vse cerkvene fevde, ki jih je prej podeljeval cesar na svojo roko, je pridobil nazaj; tisti vazali, ki so jih obdržali, so mu prisegli zvestobo. V južni Italiji pa je Konstanca, vdova po Henriku VI., prostovoljno priznala cerkveno nadoblast ter je v svoji oporoki tik pred smrtjo (1198) določila papeža ne samo za varuha svojemu sinu Frideriku, ampak tudi za regenta.

Usoden je bil papežev poseg v nemške zadeve. Hohenstaufovski sovražniki niso hoteli priznati za kralja mladoletnega cesarjevega sina in so zahtevali izvolitev novega kralja. Hohenstaufovski pristaši so se vdali. Toda prvi so izvolili za kralja *Otona IV.* (1198—1214), sina Henrika Leva, medtem ko so se drugi odločili za *Filipa Švabskega* (1198—1208), brata pokojnega cesarja. V Nemčiji je nastala uničujoča državljanska vojna. Papež se je odločil za Otona, ker je ta priznal njegove uredbe v srednji Italiji.

Ko je nato Filip padel kot žrtev zavratnega morilca, je bil Oton IV. splošno priznan. Papež ga je kronal za cesarja (1209); takrat je Oton IV. obljubil, da bo ščitil pravice in posest cerkve. Ko pa je dosegel krono, je nastopil proti papežu in si lastil svetno oblast v cerkveni državi. Tedaj ga je Inocenc III. izobčil in na njegovo pobudo so knezi izvolili za kralja mladega Friderika.

Zopet se je razvnela državljanska vojna. Oton IV. si je poiskal za zaveznika angleškega kralja, nasprotniki so si pa pridobili zavezništvo Francije. Vojna se je razširila v evropsko. Pri *Bouvinesih* v Belgiji se je bila odločilna bitka (1214). Oton IV. je bil premagan in Friderik II. je bil kronan v Aachenu za cesarja (1215).

Vrsta političnih uspehov Inocenca III. pa s tem še ni bila zaključena. Dal je pobudo za četrto križarsko vojno, ki je ustanovila latinsko cesarstvo. Angleškega kralja je zaradi nasilnosti nad cerkvijo odstavljal in tako prisilil, da je sprejel od njega svojo državo v fevd in mu obljubil letni davek; zdaj je Inocenc vzel Anglijo v zaščito proti

Spor za
prestol
v Nemčiji

Papež Inocenc III.

Bouvines,
1214

Franciji. Razne manjše države so ga klicale za razsodnika ali so mu plačevale letni davek. Papež je nastopal tudi proti nenravnosti in krivičnosti vladarjev, opirajoč se pri tem na svojo duhovno avtoriteto.

Lateranski koncil, 1215 Vso svojo moč in ves svoj sijaj je Inocenc III. pokazal na *četrtem lateranskem* (12. splošnem) *koncilu*, ki so se ga poleg mnogih cerkvenih dostojanstvenikov udeležili odposlanci skoraj vseh vladarjev zahodnega sveta (1215). Smrt je preprečila papežu, da bi bil važne koncilske sklepe izvršil sam, pač pa je že prej podpiral frančiškane in dominikance, oba nova »beraška« reda, ki sta obnovila versko življenje.

Četrty lateranski cerkveni zbor je zoper tedanje zmote natanko določil cerkveni nauk o zakramentih, zapovedal enkratno spoved in obhajilo na leto, sklenil novo križarsko vojno in izdal stroge odredbe proti krivoverskim albižanom in valdenzom.

Valdenz Zadnji sklep je imel velik politični pomen, ker so bili ti krivoverci ali heretiki nevarni tudi državnim oblastim, po svojih posledicah pa je okrepil francosko kraljestvo. Postanek teh sekt (t. j. krivoverskih družb) je bil različen. *Valdenzi* so oznanjali ideal popolnega ubožstva po zgledu bogatega trgovca Petra de Vaux ali Valdes iz Lyona (od tod ime: lyonski ubožci), ki je (1173) zapustil premoženje in živel od miloščine. Njegova družba je hotela obnoviti prvotno krščanstvo. Nastopala je zoper cerkveno imetje, zavrgla skoraj vse zakramente, pa tudi desetino in vojaško službo. Širila se je v Italijo, Nemčijo, na Češko in Poljsko; njeni ostanki so se kasneje strnili s protestanti.

Albižani *Albižani* so bili v bistvu pogani kakor bogomili. Na zahod, tja do Atlantika, zlasti pa v južno Francijo, je ta sekta zašla s križarji. Prvotno so te krivoverce imenovali »Bolgare«, pozneje patarene, navadno pa albižane po mestu Albi v Franciji. Sami so si radi vzdevali ime katari (grško: katharoi, t. j. čisti). Verovali so v dobri in zli početek sveta; kdor hoče biti čist, mora sprejeti »duhovni krst«, ki je popolna odpoved materiji. Nekateri so po tem krstu šli prostovoljno v smrt, drugi (»nepopolni«) so krst odlašali. Učili so, da je greh, imeti premoženje, živeti v zakonu, uživati meso, vojskovati se in ubijati živali. S studom so zametavali zakramente, papeža so imeli za antikrista, ponekod so plenili cerkve in samostane, drugod širili nenravnost (n. pr. okrog Anversa), splošno pa odrekli pokorščino državi in pripravljali družabne prevrate.

V lepih pokrajinah Languedocu in Provensi so bili heretiki (krivoverci) posebno močni, kajti ščitil jih je grof Rajmund VI. Toložanski. Inocenc III. je poslal tja najprej pridigarje, nato pa še posebnega legata Petra iz Castelneaua. Ta pa je bil ubit. Zdaj je papež pozval francoskega kralja na križarsko vojno proti njim. Razvila se je surova in dolgotrajna vojna (1208—1229). Vodil jo je najprej *Simon Montfortski*, nato pa francoski kralj sam. Krivoverci so bili uničeni, razdejana pokrajina pa je pripadla večinoma francoskemu kralju.

Po končani vojni so proti skritim ostankom herezij na novo uredili *inkvizicijo*, t. j. poseben poizvedovalni urad, ki je preiskoval vero Inkvizicija sumljivih ljudi (1229). Cerkveno sodišče je nalagalo le cerkvene kazni, trdovratne krivoverce, ki so jim krivdo dokazali, pa je izročalo državni oblasti. Ta je že prej krivoverstvo kaznovala kot zločin, poslej pa je krivce sežigala na grmadi. Vse to je bilo v soglasju s pravnimi nazori te dobe. Preiskavo so vodili prvotno škofje, pozneje pa so jo izročili dominikancem. Eden izmed dveh prisednikov sodišča je bil vedno laik. Posamezni inkvizitorji so šli v svoji vnemi predaleč in so ravnali proti navodilom cerkve. Splošni pravni postopek je bil v srednjem veku krut in ga tudi cerkev ni mogla vedno ublažiti, papeži pa so zoper krivice vedno ostro nastopali.

Od 14. stoletja dalje je obravnavala inkvizicija tudi druge pregrehe, kakor bogoskrunstvo, bogokletje in čarovnijo. Od prvotne inkvizicije, ki sega s svojimi početki v dobo Konstantina Velikega in Justiniana I., je treba ločiti tkzv. špansko inkvizicijo, ki je nastala šele leta 1480. Ta je preganjala skrivne Jude in Mavre, vladarji pa so jo izrabljali tudi proti drugim neljubim osebam; bila je mešana državno-cerkvena ustanova.

Za Inocenca III. je cerkev v borbi zoper krivoverce dobila novih pomočnikov v tako zvanih *beraških redih*, ki niso smeli imeti ne Beraški redi skupne ne osebne posesti. Italijan Frančišek Asiški je ustanovil *frančiškanski* ali *minoritski* (fratres minores), Španec Domingo (Dominik) pa *dominikanski red*. Frančiškani so v pravi luči pokazali krščanski ideal uboštva, dominikanci pa so s pridigovanjem učili ljudstvo nepokvarjeno versko resnico.

Samostani beraških redov so bili večinoma v mestih, kjer so se redovniki lahko posvečali pridigovanju in verski skrbi za vernike; v tem so se ločili od starejših redov, ki so ljubili samoto.

Padec cesarstva

Križarska
vojna

Friderik II. je papežu Inocencu III. obljubil, da bo šel na križarsko vojno, da bo Sicilijo kot papeški fevd podelil svojemu sinu Henriku in je ne bo nikdar združil z Nemčijo.

Toda svoje obljube ni držal. Svojega sina Henrika je dal izvoliti za nemškega kralja, križarsko vojno je stalno odlagal, pač pa je poskušal osvojiti papeško državo. Papež ga je zdaj izobčil iz cerkve. Friderik pa je kljub temu prepeljal svojo vojsko v Sirijo in s poganji dosegel znaten uspeh. Ker so med tem njegovi namestniki preganjali papežu zveste duhovnike in jih celo na križ pribijali, so papeški vojaki vkorakali v južno Italijo. Ko se je Friderik vrnil, jih je premagal. Nato je bil sklenjen mir: Friderik se je odpovedal srednji Italiji in papež ga je rešil izobčenja (1230).

1230

Organi-
zacija
sicilskega
kraljestva

Naslednja leta je Friderik uporabil za organizacijo svojega južno-italijanskega kraljestva. Ustvaril je pravo *moderno državo*. Ločil je upravo od sodstva in financ, uradništvo je plačeval z denarjem, uredil si je stalno vojsko in mornarico.

Za uradnike je predpisal študije in izpite. Najvišje študije so si pridobivali na univerzah v Salernu in Neaplju. Sam cesar je znal celo vrsto jezikov ter se je odlikoval po veliki izobrazbi; imel je živ smisel za umetnost, ki jo je na vso moč podpiral; bil je popolnoma strpen. V njegovi najemniški vojski so se odlikovali muslimani, ki jih niso strašile nikake cerkvene kazni.

V Nemčiji je pa cesar postopal drugače. Ker je za svojo italijansko politiko potreboval pomoč nemških knezov, jim je s posebnim zakonom zajamčil take pravice, da so postali dejanski deželni gospodje — *domini terrae* (1231).

Po desetletnem mirnem delu so se v Italiji razvili novi, srditi in surovi boji. Lombardska mesta niso priznavala več kostniškega miru in so terjala popolno samostojnost. Papež je stopil na njihovo stran, ker ga je strašila rastoča cesarjeva moč. Poleg tega mu je očital stike z Arabci, krivoverstvo in bogokletstvo. Friderik se je junaško branil. Preprečil je shod koncila, ki ga je *Gregor IX.* hotel sklicati proti njemu. Gregorjev naslednik *Inocenc IV.* pa je zbežal na Francosko in sklical koncil v *Lyonu* (1245). Tu so prekleli cesarja in vse njegove pristaše, nemške kneze pa so pozvali, naj si izvolijo novega vladarja. Zdaj so se začeli boji tudi v Nemčiji. Friderik se ni dal zlomiti. Toda sredi bojev je umrl (1250).

Koncil
v Lyonu,
1245

1250

Papež je bil rešen velikega nasprotnika. Friderikov sin *Konrad IV.* (1250—1254) je po očetovi smrti hitel v Italijo, toda že po štirih letih ga je pobrala mrzlica.

Konrad IV.
(1250—1254)

Zdaj je prevzel vodstvo odpora Konradov polbrat *Manfred*. Papež se je naslonil na Francijo. Sicilsko kraljestvo je izročil v fevd *Karlu Anžuvinskemu*, bratu francoskega kralja Ludovika IX. Svetega. Manfred je padel v boju (1266) in papež je triumfiral.

Manfred
Karel
Anžuvinski
1266

Karel Anžuvinski pa je bil strog in krut ter je izgubil naklonjenost svojih južnoitalskih podložnikov. Na Siciliji je nastalo tako razburjenje, da so domačini leta 1282. pomorili vse tamkaj živeče Francoze: »*sicilske večernice*«. Nato so poklicali v deželo *Petra Aragonskega*, Manfredovega zeta. S tem je bilo južnoitalsko kraljestvo raztrgano na dvoje.

Sicilske
večernice,
1282

V Nemčiji je s Konradovo smrtjo nastopilo tako zvano *medvladje* — interregnum (1254—1273). V tem času je v Nemčiji zavládala anarhija. Ker ni bilo cesarja, so se knezi neovirano bojevali med seboj. Bilo jih je mnogo, kajti pogostne delitve so večino kneževin razdrobile. Knezom so sledili višji in nižji plemiči. Medsebojno bojevanje je končno dobilo roparski značaj; razvil se je tip *roparskega viteza*, ki je napadal zlasti trgovinske karavane, prežal nanje z gradu na strmi skali. Mesta so sklepala med seboj zveze, da bi ohranila mir in zavarovala trgovinska pota.

Inter-
regnum
v Nemčiji
(1254—1273)

V teh žalostnih časih je pri Nemcih oživel spomin na sijajno hohenstaufovsko dobo. Začeli so pripovedovati o cesarju Frideriku, ki spi pod goro Kiffhäuser v Harzu, kjer se mu ovija brada okrog mize, in čaka na čas, ko vrani ne bodo več letali okrog gore, da pride in obnovi v Nemčiji red. — Izprva se je to pripovedovanje nanašalo na Friderika II., pozneje pa je prešlo na Friderika Barbarosso.

Zahodne obrobne države

Španija

Španci se križarskih vojn niso udeleževali, ker so imeli doma dovolj opravka z Arabci, vendar pa se je tudi pri njih občutil križarski zanos. Arabcem so zaman prihajali na pomoč poarabljeni severnoafriški *Mavri*.

Mavri

Španskim borcem so prihajali na pomoč tudi križarji in ustanovili so se trije viteški redi za borbo proti Arabcem. Ti redi so bili

posebno važni, ker so se borili tudi tedaj, kadar je bila moč kraljevin zaradi njihovih notranjih in medsebojnih bojev oslABLJENA.

Tolosa
Granada
Alikante

Leta 1212. so doživeli Arabci hud poraz pri *Tolosi* (v Sierra Moreni) in sredi stoletja jim je ostala samo pokrajina okrog *Granade* in *Alikante*, ali tamkajšnji knezi so morali priznavati nadoblast kastiLSKIH kraljev. Toda tudi tu so se Arabci držali samo zaradi nesloge med kristjani.

V medsebojnem razmerju držav so nastale spremembe.

Kastilija,
Aragonija
Portugalska

Kastilija in *Navara* sta še zmeraj ločeni kraljevini, *Aragonija* in *Barcelona* sta se pa leta 1137. združili v eno državo. Tem državam se je ob koncu XI. stoletja pridružila še *Portugalska*, potem ko se je otrsela arabskega gospodarstva.

Francija pod Kapetoviči

Kapetoviči izprva nikakor niso bili močni. Pod svojo neposredno oblastjo so imeli samo svojo nekdanjo grofovsko posest v Pariški kotlini (Ile de France). Po vsej ostali Franciji pa so bili mogočni vazali, ki jim kraljeve volje ni bilo mar. Pogosto so se bojevali med seboj in dajali s tem slab zgled plemičem, med katerimi so mnogi postali pravi roparski vitezi, napadajoči trgovce, ki so hiteli na trg. V tem času je dobrodejno vplivala cerkev, ki je s proglaševanjem božjega miru vsaj nekoliko krotila strasti. Ugled francoskega kralja se je zmanjšal tudi zato, ker je leta 1066. eden izmed njegovih vazalov, vojvoda normanski, postal angleški kralj.

Ludovik VI.
in
Ludovik VII.

Šele v XII. stoletju so se začele razmere boljšati; kralja *Ludovik VI.* in *Ludovik VII.* sta z uspehom krotila roparske viteze, ki so imeli svoje gradove sredi kraljevske posesti. Ludovik VII. je vodil Francoze v drugi križarski vojni. Pač pa je ta vladar drugače škodoval oblasti krone. Oženil se je bil z *Eleonoro*, hčerjo vojvode Akvitanskega, ki mu je prinesla za doto Akvitanijo, to je vso *južno-zahodno* Francijo. Toda kralj se je od žene ločil, ona se je pa nato poročila z angleškim kraljem in mu prinesla k ogromni posesti, ki jo je že imel v Franciji, še svojo bogato dediščino. Tedaj se je ustvarilo stanje, ki je nujno privedlo do vojne med Francijo in Anglijo.

Filip II.
Avgust
(1180—1223)

Boji so se pričeli za *Filipa II. Avgusta* (1180—1223). Francoski kralj je napadel posest svojega vazala, angleškega kralja *Henrika II.* Pomiril pa se je z njegovim naslednikom *Rihardom Levjesrčnim*, ko sta se odpravljala na tretjo križarsko vojno. Po povratku obeh kraljev

se je borba nadaljevala z nezmanjšano srditostjo. Rihard je v boju padel. Na njegovo mesto je stopil brat *Ivan brez dežele*.

Francoski kralj ga je bil pozval pred sodišče, ker je umoril svojega nečaka Arturja, ki so ga velikaši v Bretagni priznavali za vojvodo. Ivan se je zvezal z nekaterimi Filipovimi vazali in s cesarjem Otonom IV. Toda bitka pri *Bouvinesih* (1214) je dala zmago francoskemu orožju.

Bouvines,
1214

Uspešni boji z Angleži so silno povečali kraljevsko posest, kajti Filip II. Avgust je iztrgal iz njihovih rok Normandijo, Bretagno, Anjou, Maine in Touraine. S tem je postal gospodar največjega dela francoskega severa. Da bi povečal svojo odporno moč, je Filip II.

Kralj Filip IV. Lepi z otroki

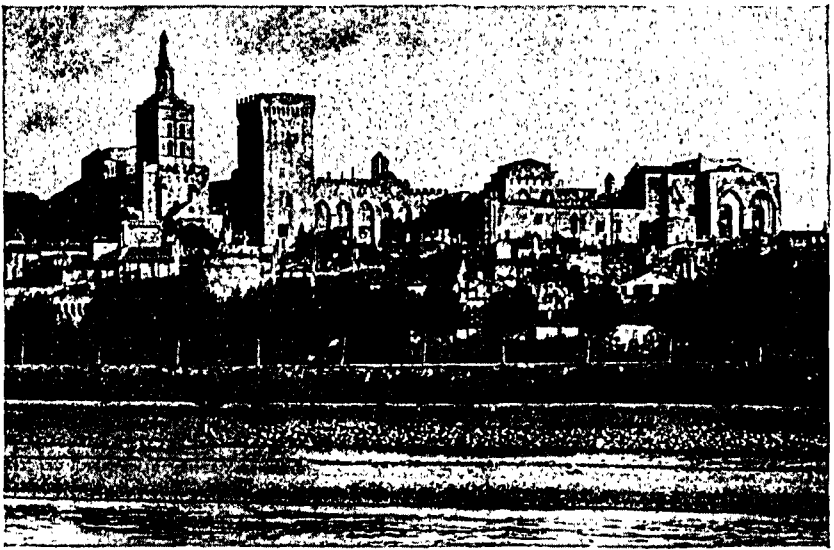
Avgust zgradil več gradov in utrdil Pariz, ki se je z otoka na Seini razširil na oba bregova reke. Filip II. Avgust je začel krepkeje uveljavljati kraljevsko oblast tudi do svojih vazalov. Izdajal je ukaze, ki so veljali za vso državo. Prav tako je v upravi svoje kronske posesti napravil korak k moderni državi; za upravo njenih posameznih delov je uporabljal uradnike (*baillis*), ki jih je nameščal in odstavljaj po svoji volji.

Uspešno je vladal tudi vnuk Filipa II. Avgusta, *Ludovik IX. Sveti* (1226—1270), resnično pobožen, pravičen in skrben vladar. Končal je vojno z albižani in si priboril pokrajino *Languedoc*.

Ludovik IX.
Sveti
(1226—1270)

Glavni pomen Ludovika IX. Svetega pa je na upravnem in kulturnem področju. Za njegove vlade je vladal red na ozemlju vse Francije, ki je hitro vzcvetela. Posebno pozornost je posvečal mestom. Kraljevski ugled je dvignil z uvedbo rimskega prava in ustanovitvijo *pariškega parlamenta*, posebnega sodišča, pri katerem so večji juristi krojili pravo za vso državo. Do velike veljave je dvignil pariško univerzo, kjer se je gojila posebno sholastična (bogoslavna) znanost. Tedaj je severna francoščina potisnila v ozadje poprej cvetočo provansalsščino.

Ludovik IX. Sveti je pokazal svojo versko gorečnost tudi s šesto in sedmo križarsko vojno; na sedmi križarski vojni je umrl (1270).

Cerkev in papeška palača v Avignonu

Filip IV.
Lepi
(1285—1314)

Izrazito posvetnega duha je bila vlada Ludovikovega vnuka *Filipa IV. Lepega* (1285—1314). Filip IV. Lepi je pridobil kroni *Champagno*, ki mu jo je žena prinesla kot doto. Ker se je vedno bojeval bodisi z Anglijo, bodisi z grofom Flandrskim, je potreboval mnogo denarnih sredstev. Pridobival si jih je na razne načine: boljše novce je nadomeščal s slabšimi, plenil je premoženje židom in lotil se je tudi cerkvene posesti. S tem pa je zadel na velik odpor.

Bonifac VIII.
Unam
sanctam

Ko je Filip naložil davek na cerkveno posest, se je papež *Bonifac VIII.* uprl. Nastal je hud spor, med katerim je papež izdal slovečo bulo *Unam sanctam*: po zgledu Inocenca III. terja v njej za

papeža oba meča, posvetnega in cerkvenega. Filip pa je sklical v Pariz zbor svojih velikašev, duhovščine in zastopnikov mest (états généraux — prvič v zgodovini) in je na njem obdolžil papeža hudih grehov, predlagajoč hkrati, naj se papež zagovarja pred koncilom. Filipov svetnik Nogaret pa je hitel v Italijo in z oboroženci ujel papeža na gradu Anagniju. Prebivalci Anagnija so ga sicer kmalu osvobodili, ali Bonifac VIII. se je tako razburil, da je umrl.

Papež Bonifac VIII.

Filipov pritisk je trajal dalje. Bonifačev drugi naslednik *Klement V.* se je naselil v *Avignonu* na Francoskem. S tem se pričinja doba tako zvane *druge babilonske sužnosti* (1309 od 1377), ko je bilo papeštvo popolnoma pod francoskim vplivom. Veliki zmagi nad cesarstvom je sledil še večji padec.

Druga
babilonska
sužnost
(1309—1377)

Izredno ostro je Filip IV. Lepi udaril po templjarjih, ki so se v Franciji ukvarjali s posvetnimi, zlasti z denarnimi posli ter si pridobili ogromno premoženje. Filip IV. jih je obdolžil krivoverstva. Na podlagi

Razpustitev
templjarjev

izsiljenih priznanj je dosegel pri papežu, da je red odpravil (1312). Mnogo templjarjev je zgorelo na grmadi, med njimi tudi veliki mojster Jakob Molay. Posestva je dobil papež, ves denar pa kralj.

Filipu IV. so sledili trije sinovi. Z njimi je izumrlo direktno moško koleno Kapetovičev. Ženske pa niso mogle slediti na prestolu, kajti leta 1317. so generalni stanovi (državni zbor velikašev, cerkvenih dostojanstvenikov in zastopnikov meščanskega stanu) uvedli tako zvano *salijsko nasledstvo*, ki je ženskim potomcem vzelo pravico do prestola.

Salijsko
nasledstvo

Anglija

Leta 1154. je na Angleškem izumrla normanska dinastija. Ker se je bila ena izmed normanskih princesinj poročila z vojvodom francoske pokrajine Anjou, je zdaj njun sin zasedel angleški prestol.

Henrik II.
(1154—1189)
Anjou-
Plantagenet
(1154—1199)

To je bil *Henrik II.*; on je ustanovil rodovino *Anjou-Plantagenet* (1154—1199). Zaradi tega nasledstva se je še povečala francoska fevdna posest angleških kraljev, kajti fevdni posesti normanske dinastije, Normandiji in Bretagni, so se pridružile zdaj še pokrajine Anjou, Maine in Touraine. Pri tem pa ni ostalo: Henrik II. se je namreč poročil z Eleonoro Akvitansko, ki mu je prinesla za doto bogato Akvitanijo. Odtod sledeče dolgotrajne vojne. Toda vladarji dinastije Anjou-Plantagenet so še dolgo ohranili francoski značaj in so na Angleškem širili francoski jezik in francosko kulturo.

Tomaž
Becket

Henrik II. je bil dober vladar, vzdrževal je red in podpiral mesta, zlasti London. Lastil pa si je višjo oblast nad cerkvijo. Ko je duhovščino podredil posvetnemu sodstvu, se je dvignil proti njemu nadškof v Canterburyju, *Tomaž Becket*, tako da se je tudi na Angleško prenesel boj med posvetno in cerkveno oblastjo. Nadškofa so končno umorili kraljevi služabniki. Ljudstvo pa je umorjenega nadškofa častilo kot svetnika in kralj je moral spokorno obiskati njegov grob; s tem se je sicer opravičil, ali njegov ugled je papežu v korist začel padati.

Rihard
Levjesrčni
(1189—1199)
Ivan brez
dežele
(1199—1216)

Že Henrik II. se je bojeval s francoskim kraljem. Te boje je nadaljeval njegov sin *Rihard Levjesrčni* (1189—1199), junak tretje križarske vojne, ki je v teh bojih tudi padel. Podobno politiko do Francije je vodil tudi Rihardov brat *Ivan brez dežele* (1199—1216). Zveza z rimsko-nemškim cesarjem Otonom IV. mu ni koristila; poraz pri Bouvinesih (1214) je zapečatil izgubo vseh francoskih fevdov razen Akvitanije (pokrajini: Normandije, Bretagne, Anjou, Maine, Touraine).

Medtem je imel Ivan lud spor s papežem. Ker ni hotel priznati po papežu imenovanega nadškofa v Canterburyju, ga je papež izobčil in proglasil nad Anglijo interdikt. Razen tega je papež obljubil Anglijo sinu francoskega kralja. S tem je strl odpor: Ivan se je obvezal plačevati letni davek in je priznal Anglijo kot papeški fevd.

„Magna
charta“

Ivan je bil zaradi svoje samovoljnosti v lastni deželi silno osovražen. Da bi se v bodočnosti preprečila samovoljna vladarjeva dejanja, so velikaši, cerkveni dostojanstveniki in londonski meščani leta 1215. svojega kralja prisilili, da jim je dal poročstvo za njihove pravice. V listini, imenovani »*Magna charta*«, se je obvezal predvsem, da ne bo nalagal davkov brez odobritve »državnega sveta« in da ne bo nikogar nepostavno zaprl. »*Magna charta*« je postala temelj angleške svobode.

Henrik III. (1216—1272), sin in naslednik Ivana brez dežele, je potrdil Veliko karto. Za njegove vlade se je državni svet začel imenovati *parlament*; člani so mu bili posvetni velikaši in cerkveni dostojanstveniki. Kralj je pa začel klicati na zborovanje tudi zastopnike grofij (nižje plemiče) in zastopnike mest; ti so zasedali posebej.

Henrik III.
(1216—1272)

Edvard I. (1272—1307), sin in naslednik Henrika III., je osvojil Wales — po tej pokrajini se prestolonaslednik še danes imenuje waleški princ — in Škotsko. Tedaj je angleški parlament dobil dokončno organizacijo: velikaši in cerkveni dostojanstveniki so tvorili višjo, *lordsko*, nižji plemiči in zastopniki meščanov (po dva iz grofije oziroma mesta) pa nižjo, *poslansko zbornico*. V tem času sta se francosko-normanski in anglosaški živelj zlila v *angleški narod*.

Edvard I.
(1272—1307)

Severne obrobne države

Izmed severnih držav je bila *Danska* tudi po propadu velike Knutove državne tvorbe najvažnejša. Kakor sosedni Slovani so morali tudi Danci braniti svojo samostojnost proti Nemcem; nekateri kralji so priznavali vrhovno nadoblast rimsko-nemških cesarjev. Na drugi strani pa so Danci sami napadalno nastopali na Baltskem morju; *kralj Valdemar I.* je iztrgal Polabskim Slovanom Rujano (1168), *Valdemar II.* pa se je polastil celo vzhodnega Baltika, domovine Livov in Estov (1219). Toda že v sledečem stofetju so Nemci iztrgali Dancem vso to posest.

Danska

V večji zunanji tišini se je razvijala *Norveška*, ki si je leta 1262. osvojila *Islandijo*.

Norveška

Sosedna *Švedska* tudi ni imela večje zunanje vloge, samo leta 1240. je brez uspeha napadla ruski Novgorod.

Švedska

Končno so se zopet združile vse tri kraljevine. To delo je izvedla kraljica *Margareta*. Danski prestol ji je pripadel kot članici kraljevske rodovine, Norveško je dobila kot vdova umrlega kralja, na Švedskem pa je bila za kraljico izvoljena.

Margareta je leta 1397. sklicala na skupno posvetovanje velikaše in cerkvene dostojanstvenike vseh treh kraljevin; z njimi je sklenila *Kalmarsko unijo*, ki določa, naj bodo vse tri kraljevine tudi v bodoče združene pod oblastjo enega kralja.

Kalmarska unija, 1397

Slovanske države

Polabski Slovani

Ko so Polabski Slovani za poslednjih Otomov izgnali nemške naseljence in duhovnike, so si obnovili svobodo, ki so jo uživali nadaljnjih 150 let. Toda niso je izkorisili. Niso si ustvarili močne skupne države, ki bi se bila uspešno uprla novemu napadu, nitn niso dobrovoljno sprejela krščanstva, da bi bili izbili sovražniku izgovor za napad.

Tako se niso mogli uspešno upreti navalom, ki so se pričeli tik pred nastopom Hohenstaufovcev. Padli so, čeprav so se borili tako hrabro, da so vzbujali začudenje pri nasprotniku. Nemci so nastopali proti njim neizrečno surovo, pobijali so jih kot divje zveri. Glavna nemška vodja v novih napadih sta bila *Henrik Lev* in *Albreht Medved*.

Niklot

Henrik Lev je udarjal preko dolenje Labe na Obodrite, ki jim je vladal knez *Niklot*. Ta se je branil zelo hrabro, toda naposled je moral priznati saško nadoblast. Za Niklotovega sina *Přibyslava*, ki je bil zvest slovanskemu narodu, so se na opustošeni zemlji že začeli naseljevati Nemci. Přibyslavov sin Henrik *Borvin I.* pa je bil že ponemčen in je sam nastopal proti Slovanom. Od njega izhaja nemška dinastija mecklenburška.

Branibor,
1157

Albreht Medved je napadal južneje, kajti bil je gospodar tako zvane Severne marke ob srednji Labi. Udarjal je preko Labe na Ljutice. Po junaškem odporu se je polastil gradu *Branibora* (1157), ki ga je napravil za izhodišče nemških napadov. Poslej se je Albreht Medved imenoval mejni grof braniborski. Braniborska marka je pozneje postala središče nemške države.

Rujana,
1168

Približno takrat je preko morja napadal danski kralj Valdemar I., ki je osvojil *Rujano* (1168), kjer je razdejal Svetovitovo svetišče.

Na osvojenem in opustošenem ozemlju so se naseljevali Nemci, ne samo plemiči in duhovne osebe, ampak tudi kmetje in meščani. Slovani, ki so ostali med njimi, so bili brezpravni, le polagoma so se izgubili med novimi naseljenci. Vendar so pa pokazali znatno odporost: na Braniborskem jih srečavamo še v XV. stoletju, zahodno od dolenje Labe in na Mecklenburškem so živeli še v XVIII. stoletju in Lužiški Srbi (Gornji in Dolnji) so se — čeprav v skrčenem številu — ohranili do danes.

Pomor-
jansko

Ob dolenji Odri je šlo nemško prodiranje najdalje proti vzhodu; tu je padlo *Pomorjansko* v XIII. stoletju, ali še pred desetletji se je mestoma čul slovanski govor. Ob dolenji Visli in vzhodno od nje pa je bilo ponemčevalno torišče nemškega viteškega reda.

Češka

Slovanski nasledstveni red po starešinstvu, ki ga je v zvezi z mogočimi delitvami ozemlja uvedel Břetislav I., Češki ni bil v korist: porajali so se prepiri za prestol (sinovi umrlih knezov so se sklicevali na prvorojenstvo) in delni knezi se niso pokoravali vladajočim knezom. To je dajalo cesarjem priliko, da so se vmešavali v češke notranje zadeve. Knezi pa so vobče podpirali cesarsko politiko. Včasih v izdatni meri. Knez *Vratislav II.* (1061—1092) je toliko koristil Henriku IV. v borbi za investituro, da je dobil od njega — za svojo osebo — kraljevski naslov. Prav tako dragocena je bila pomoč, ki jo je Frideriku I. Barbarossi nudil *Vladislav II.* (1140—1173); tudi ta je dobil kraljevski naslov.

Vratislav II.
(1061—1092)

Vladislav II.
(1140—1173)

Vobče pa je bila to doba ponižanja, ki je trajalo okrog 150 let. Nato pa se je za Přemyslovcev ugled češke države dvignil do največje višine; temu ni škodovalo, da so bili češki vladarji hkrati nemški volivni knezi, to pravo je še krepilo njihov vpliv.

Prvi izmed velikih Přemyslovcev je bil Přemysl I. Otakar (1197—1230). On je večje izkoristil razmere, ki so vladale v Nemčiji. Najprej se je sporazumel s kraljem Filipom Švabskim in je dobil od njega kraljevski naslov (1197). Kmalu nato sta mu kraljevski naslov podelila še Oton IV. in papež Inocenc III. Tako so se potegovali za pomoč češkega vladarja. Ko je po Filipovi smrti in izpremenjeni Otonovi politiki papež določil za nemški prestol mladega Hohenstaufovca Friderika II., je Přemysl stopil odločno na njuno stran. Plačilo ni izostalo. Friderik II. je izdal *zlato sicilsko bulo* (1212), s katero je za večne čase potrdil Přemyslovo kraljevsko dostojanstvo.

Přemysl I.
Otokar
(1197—1230)

Zlata bulo
sicilska, 1212

Svojo hčer Dagmar je Přemysl I. omožil z danskim kraljem Valdemarjem II.; češka princezinja je s svojo lepoto in ljubeznivostjo tako očarala ljudstvo nove domovine, da pojo o njej danske narodne pesmi. V svoji kraljevini je Přemysl I. spremenil nasledstveni red: uvedel je nasledstvo po prvorojenstvu ali primogenituro. Ko je Přemysl I. umrl, je zapustil kraljestvo v najlepšem redu.

Vaclav I. (1230—1253) je vladal popolnoma v njegovem smislu. Za njegove vlade je prišel od vzhoda silen mongolski val. Vaclav pa mu je zaprl pot — dotaknil se je samo Moravske — in rešil s tem pogube ne samo svojo državo, ampak tudi vso srednjo Evropo. Vaclav je pripravljaval pridobitev alpskih dežel, ki jo je izvedel njegov sin Přemysl II. Otakar.

Vaclav I.
(1230—1253)

**Přemysl II.
Otakar**
(1253—1278)

Přemysl II. Otakar (1253—1278) je po smrti zadnjega Babenberžana (1246) pridobil najprej Avstrijo in nato še Štajersko. Ko je umrl njegov bratranec Ulrik III. Koroški, je po dogovoru postal gospodar Koroške, Kranjske in dela Istre, vrh tega mu je oglejski patriarh podelil kraške prehode in ga leta 1272. imenoval za svojega generalnega kapitana v Furlaniji. Ob zahodni meji je prisilil Bavarce, da so mu izročili Chebsko (1265) in k dolnji Visli je vodil dve križarski vojski na pomoč nemškemu viteškemu redu; tu je ustanovil Kraljevec.

Toda velika senca pada nad Přemysla II. Njegova mati je bila Nemka in ljubil je nemške šege. Na Češkem in Moravskem je ustanovil mnogo mest in vabil vanje nemške meščane, ki jim je podeljeval osebne pravice. V državi je naseljeval tudi nemške kmete, in sicer večinoma ob meji, kjer je bilo dovolj proste zemlje. S tem je dvignil gospodarstvo države, ali bodočnosti je zapustil neprijetno in nevarno dediščino.

Přemysl II. je imel lepo urejeno državo in je bil zelo bogat; imenovali so ga »zlatega kralja«. Toda strogo je nastopal proti nepokornemu plemstvu, kar je kmalu postalo zanj usodno.

Novi nemški kralj Rudolf Habsburški je zahteval od njega, naj mu vrne alpske in sprejme od njega češke dežele kot fevd. Přemysl II. se je upiral. Toda ko se mu je izneverilo plemstvo, ne samo alpsko, marveč tudi češko, se je moral vdati (1276). Kljub temu pa se je pripravljaj na odpor. Leta 1278. je prišlo do vojne. Přemysl je padel v junaški borbi pri *Suhih krutih* na Moravskem polju (1278).

Suhl kruti
(1278)

Vaclav II.
(1278—1305)

Na Češkem in Moravskem mu je sledil na prestolu sin *Vaclav II.* (1278—1305). Izprva je bil še mladoleten in je mesto njega vladal namestnik. Ko je odrasel, je vzel vlado v svoje roke in se je dobro uveljavljaj. Za Vaclava II. je silno vzcvetelo češko rudarstvo; v Jihlavi, Nemškem brodu in Kutni gori so bili veliki srebrni rudniki. Rudarsko pravo, po katerem so se ravnale njegove rudarske nasebine, je postalo vzor za srednjo Evropo. Vaclav je koval srebrni denar, znane češke groše. Bil je bistrega duha, žal pa je bil tudi on Nemcem preveč ustrezljiv.

Velik uspeh njegove vlade je pridobitev Poljske. Leta 1300. je bil v Gnieznu slavnostno kronan za poljskega kralja.

Vaclav III
(1305—1306)

Vaclav III. (1305—1306) je sledil svojemu očetu še kot mladenič. Proti njemu je nastal na Poljskem upor. Ko se je pripravljaj, da ga zatre, ga je v Olomoucu umoril neznan zločinec (1306). Z njim je izumrlo moško koleno Přemyslovcev.

Poljska

Za Poljsko je bilo nasledstvo po starešinstvu, ki ga je uvedel Boleslav III. (1102—1138), še usodnejše nego za Češko. Država se je razdelila v mnogo večje število majhnih kneževin, in njihovi gospodarji, knezi, se niso pokoravali velikemu knezu v Krakovu. Posebno močno se je razdrobila Šlezija.

Ko je bila razcepljenost največja, je preko Rusije pridrl mongolski val in preplaval vso vzhodno Poljsko. Šele v Šleziji mu je zastavil pot *Henrik Pobožni*, veliki knez krakovski in vojvoda šlezijiški; ne da bi bil pričakal češko pomoč, se je pri Lignici spustil v odločilno bitko, v kateri pa je bil poražen in ubit (1241). Šlezija je bila strašno opustošena. Da bi jo gospodarsko zopet dvignili, so knezi na prazno zemljo klicali Nemce. Ti so ustanavljali vasi in mesta. Že v XIII. stoletju je bil ponemčen velik del pokrajine. Tudi šlezijiški knezi so se izneverili svojemu narodu.

Poljska je imela vsaj enotno duhovno oblast, katere središče je bila nadškofija v Gnieznu. Poljska duhovščina je bila nasprotnica političnega drobljenja državnega teritorija in z njeno pomočjo si je pridobil poljsko kraljevsko krono češki kralj Vaclav II. (1300). Proti njegovemu sinu Vaclavu III. se je uprl Pijastovič Vladislav Łokietek in preden je mladi kralj mogel upor zatreti, je bil umorjen (1306). Tako se je zopet ponesrečila ideja o združitvi Češke in Poljske pod isto dinastijo.

Usodno je bilo, da je v tej dobi poljski delni knez Konrad Mazovski poklical v deželo *nemški viteški red*, ki je zapustil Palestino. Podelil mu je ozemlje ob dolnji Visli (1226) z nalogo, da pokristjani tamkajšnje litavske Pruse. Viteški red pa je začel vzhodno od Visle naseljevati Nemce in je s tem povzročil Poljakom vekovne neprilike.

Rusija

Za Rusijo je bilo nasledstvo po starešinstvu, ki ga je uvedel Jaroslav II., še usodnejše nego za Poljsko. Zaradi delitev je nastalo silno število delnih kneževin in njihovi vladarji niso bili pokorni velikemu knezu v Kijevu. Poleg tega pa je bila zunanja nevarnost strašna. Iz južnih step so udarjali na rusko zemljo razni mongolski in nomadski narodi. Posebno nevarni so bili *Pečenegi* in pozneje *Polovci* ali *Kumani*. V hudih časih je veliki knez *Vladimir Monomah* (1113—1125) še enkrat zedinil večino ruske zemlje in v junaškem pohodu premagal

Mongolski
naval

Poraz pri
Lignici
(1241)

Združitve
s Češko

Težkoče

Vladimir
Monomah
(1113—1125)

vsiljive sosede. Ločeno so se borili z nomadi tudi drugi ruski knezi. Te borbe predstavljajo junaško dobo ruskega naroda. O njih pojo »*biline*« in narodni ep »Slovo o polku Igorevč«. Obmejne pokrajine ruske zemlje so silno trpele, sam Kijev so sovražniki večkrat oplenili.

V teh hudih časih je narod zapuščal dnjeprsko ozemlje in se naseljeval v severnejši, gozdnati pokrajini, od koder je polagoma izpodrival finske *čude*. Sin Vladimirja Monomaha, *Jurij Dolgorukij*,

Jurij
Dolgorukij

Ruski bojevniki

je tu ustanovil mesto *Vladimir Suzdalskij* in Jurija Dolgorukega sin *Andrej Bogoljubskij* je Vladimir Suzdalskij izbral za prestolnico velikega kneza. Sijajna doba Kijeva, ki je poprej tekmoval s katerim koli zahodnim mestom, je bila končana.

Suzdalski veliki knezi so opustili demokratični način vladanja, ki se je bil razvil na Ruskem: narodnih zborov niso sklicevali več, marveč so vladali s svojimi boljari (plemiči); uvajali so tako zvano *samoderžavje* (samodržstvo).

Suzdalski veliki knezi so ustanovili *Moskvo* in *Nižji Novgorod*.

Andrej
Bogo-
ljubskij

Izmed drugih držav je dobil poseben pomen *Veliki Novgorod* ob Volhovu, ki se je razvil v veliko trgovinsko mesto, trgujoče z zahodno Evropo. Novgorod je bil nekaka mestna republika, kajti narod, ki so ga pozneje predstavljali samo plemiški rodovi, je na večih odločal o vojni in miru in si volil vse uradnike, celo kneza. Novgorodsko ozemlje se je polagoma razširilo do Severnega Ledenega morja in Urala. Prostrani gozdovi obširnega ozemlja so dajali obilo kožuho-vine, ki je bila najodličnejše trgovinsko blago.

Veliki
Novgorod

V dobi velike teritorialne razcepljenosti ruske zemlje je prišel od vzhoda grozen mongolski tatarski val. *Temudžin*, tatarski plemen-ski načelnik, si je podvrgel okolna mongolska plemena, zavojeval Kitajsko, Turan in Iran in se okrog l. 1200. proglasil za *džingiskana*, to je velikega kana. Iz želje po plenu se je obrnil tudi proti Evropi. Tu je premagal Kumane in nato Ruse pri reki Kalki (1223), potem pa se je vrnil na Mongolsko. Tataři so uničili vse, kar so na svojem pohodu našli.

Tatarski
naval
Temudžin

Naslednik groznega Temudžina, *Oktaj*, je poslal v Evropo svo-jega nečaka, ki se je imenoval *Batu*. Ta si je podvrgel vso Rusijo in zažgal Kijev (1240), nato pa je v dveh ločenih oddelkih prodiral dalje, eden je vdrl na Poljsko, drugi pa na Ogrsko. Batu se je vrnil na Mongolsko, ko je zvedel, da je umrl Oktaj. Toda na svojem povratku je ustanovil državo *Zlate horde* ali *Kipčak*, ki je imela svoje središče v Saraju nad Volgo ter je bila gospodarica vse Rusije razen Velikega Novgoroda, čeprav je bila sama odvisna od džingiskana.

Zlata horda
ali Kipčak

Tataři so pustili Rusom domače kneze in so se zadovoljevali z letnim davkom. Tatarska nadoblast je zapustila sledove v ruskem jeziku in ruskih šegah ter je pospešila razvoj samoderžavja.

V dobi tatarskega navala je velikonovgorodski knez *Aleksander Nevskij* branil na zahodu rusko zemljo proti sovražnikom: Švedom in Nemcem. Švede je porazil na *Nevi* (1240) in red nemških meče-noscev (podoben nemškemu viteškemu redu) na zamrzlem *Pejpuškem jezeru* (1242); s tem si je pridobil zaslužno ime v ruski zgodovini in cerkev ga je proglasila za svetnika. Pozneje je Aleksander Nevskij postal veliki knez (1252—1263) in se je preselil v Vladimir Suzdal-skij. Kot veliki knez je priznaval vrhovno oblast Zlate horde, vendar se je tudi zdaj odlikoval po daljnovidnosti in energiji.

Aleksander
Nevskij

Sodobnik Aleksandra Nevskega, knez *Danilo*, gospodar Haliča (Rdeče Rusije), je pa mislil, da mu papež pomore v boju proti Tatarom. Zato je podredil svojo cerkev Rimu. Toda dobil je samo kraljevsko krono, pričakovanih križarjev pa ni bilo. Bil je razočaran

Danilo

in je unijo ustavil. Po njegovi za Karpati ležeči zemlji so segali tako Madžari kakor Poljaki in v 14. stoletju je postala poljska.

V tej nemirni dobi se je ruski narod polagoma razdelil v 3 skupine: v *Maloruse* (Ukrajince), bivaajoče na ozemlju prvotne ruske države, *Velikoruse*, v novejših naseljih na severu, kjer so se pomešali s Finci (Čudi), in *Beloruse*, dotikajoče se na zahodu Poljakov, Litvancev in Latvijcev.

Južni Slovani pod pretežnim vplivom evropskega zahoda

Borba nemških rodovin za politično prevlado nad slovensko zemljo

Okrog leta 1100. se zaključuje politično drobljenje slovenske zemlje, sledeči dve stoletji se razvija obratni proces: izmed mnogih nemških rodovin, ki so se naselile na naših tleh, so nekatere z uspehom povečevale svojo posest in oblast; to je bilo v skladu s splošnim razvojem tedanje nemške države. Take rodovine so bile: *Andechs-Meranijski*, *Traungavci*, *Babenberžani* in *Spanheimi*.

Grofje *Andechs-Meranijski* so imeli obsežno posest na Kranjskem, kjer jim je bilo središče v *Kamniku*. V imenu oglejskih patriarhov so upravljali Kranjsko marko, kjer so svoje gospode vedno bolj in bolj izpodrivali. Poleg tega so postali še mejni grofje Istrske marke. Kot gospodarji Meranije so *Andechs-Meranijski* veljali za vojvode. Toda leta 1228. so izumrli.

Traungavci so bili mejni grofje Karantanske krajine. Leta 1147. so podedovali Podravske krajino. Na slovenskih tleh so ustanovili kartuzijanski samostan v Žičah. Leta 1180. jim je cesar Friderik I. podelil čast štajerskih vojvod. Leta 1192. je rod izumrl.

Babenberžani, izprva mejni grofje Vzhodne krajine, so l. 1156. dobili od cesarja Friderika I. vojvodski naslov. Leta 1192. so si na podlagi dedne pogodbe s *Traungavci* pridobili vojvodstvo štajersko. Nato so pa podedovali še *andechs-meranijsko* posest in oblast na Kranjskem. Friderik II. Bojeviti, *Babenberžan*, je imel namreč za ženo Nežo, hčer poslednjega *Andechs-Meranijsca*. Leta 1246. je Friderik II. Bojeviti padel v boju z Madžari; bil je poslednji *Babenberžan*.

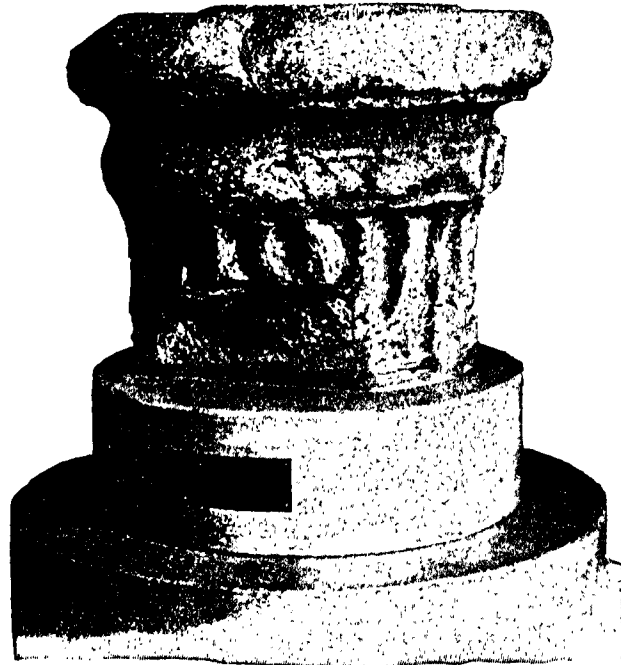
Spanheimi so bili dedni vojvode na Koroškem. Vladali so od leta 1122. do 1269. Glavno mesto jim je bil št. *Vid* ob Glini. Imeli pa so tudi velika posestva na Kranjskem. Tu je bilo središče *Ljubljana*.

Drugo središče so imeli v Kostanjevici ob Krki. Opirajoč se na Kostanjevico, so si osvojili ozemlje na obeh straneh Gorjancev. To ozemlje je dotlej pripadalo k Hrvatski, poslej se je pa skupaj z ostalo Dolenjsko imenovalo »Slovenska marka«.

Spanheimi so ustanovili sloveči cistercijski samostan v Vetrinju na Koroškem.

Najznamenitejši Spanheimovec je bil vojvoda *Bernard* (1202 do 1256). Poročil se je s češko princezino Juto. Bernard je pospeševal

Bernard
(1202—1256)

Knežji kamen,

nekdaj na prostem pri Krnskem gradu na Koroškem, danes v veži Deželnega muzeja v Celovcu

opravljal v slovenščini, je bil prilagoden novi krščanski dobi. Bil pa je takle:

Svobodni kmet je sédel na knežji kamen v bližini Krnskega gradu. Okoli njega se je zbralo ljudstvo, ki je čakalo na prihod novega vojvode. Vojvoda se je približeval knežjemu kamnu v kmetski obleki, držeč v levi palico, vodeč v desnici na vrvi bika in kobilu. Med njim in kmetom ter ostalim ljudstvom se je razvil razgovor, v katerem je kmet opominjal vojvodo, naj bo ljudstvu pravičen sodnik, nato pa mu

razvoj mest in je skrbel za ceste, prav posebno še za cesto čez Ljubelj. Za Bernarda je bila slovenščina na Koroškem zelo čislana. Sam vojvoda je pozdravil Ulrika Lichtensteinskega, prihajajočega iz Benetk, ob deželni meji s slovenskimi besedami: Buge vaz primi, gralva Venus (Bog vas sprejmi, kraljeva Venus).

Za Spanheimov je bil tudi živ starodavni obred *ustoličenja* na Gosposvetskem polju. Obred, ki se je

Ustoličenja

je prepustil svoj sedež na knežjem kamnu ter odgnal bika in kobilu, ki mu ju je vojvoda izročil. Zdaj je vojvoda sédel na kamen, mahnil z mečem na vse štiri strani in prisegel, da bo ljudstvu pravičen sodnik.

Od knežjega kamna je ljudstvo med prepevanjem slovenskih narodnih pesmi spremilo vojvodo v Gosposvetsko cerkev k slovesni maši. Nato je bil slavnostni obed. Po obedu se je napolnil vojvoda s spremstvom k vojvodskemu stolu blizu gosposvetske cerkve. Na ta stol je sédel ter javno sodil in podeljeval fevde.

Bernardu je sledil sin *Ulrik III.* (1256—1269), ki se je oženil z vdovo poslednjega Babenberžana, Nežo Andechs-Meranijsko, ter je po njej podedoval vsa posestva tega rodu. Umrl je leta 1269. brez otrok. Z njim je spanheimski rod izumrl.

Ulrik III.
(1256—1269)

Vojvodski prestol na Gosposvetskem polju

Přemysl II. Otakar postane gospodar slovenskih pokrajin

Ko je še živel zadnji Babenberžan, je češki kralj Vaclav I. v Avstriji pripravljajl tla za svojega sina Přemysla II. Otakarja. Nekoliko let po Babenberžanovi smrti so avstrijski velikaši izvolili Přemysla II. Otakarja za svojega vojvodo (1251). Tudi na Štajerskem je imel češki kraljevič — ki je kmalu nato postal kralj — mnogo pristašev. Vendar ga je v tej vojvodini izpodrinil ogrski kralj *Bela IV.*

Toda ogrska oblast je bila trda in je težila velikaše. Zato so se uprli in ponudili vojvodstvo češkemu kralju. Ta je ponudbo sprejel.

Z zmago pri *Kroissenbrunn* je prisilil svojega nasprotnika, da mu je odstopil Štajersko (1260).

Kroissen-
brunn
(1260)

Nato je Přemysl II. sklenil dedno pogodbo z Ulrikom III. Spanheimskim, in ko je ta leta 1269. umrl, je postal še gospodar Koroške in Kranjske s Slovensko marko. Ulrikov brat, solnograjski nadškof Filip, se je sicer upiral, toda moral se je vdati in je za odškodnino dobil oglejski patriarhat. Vrh tega je Přemysl II. dobil od patriarha kraške prehode in leta 1272. ga je patriarh imenoval za svojega generalnega kapitana v Furlaniji.

1269

Tako so bili pod oblastjo češkega kralja tako rekoč vsi Slovenci. Přemysl II. je bil dober vladar. Skrbel je za red in krotil nebrzdano plemstvo. To mu je ustvarjalo sovražnike.

Ko je bil leta 1273. Rudolf Habsburški izvoljen za nemškega kralja, je zahteval od Přemysla II. alpske dežele. Podpirali so ga nemški knezi, ki niso marali, da bi na vzhodnem robu Nemčije nastala močna slovanska država. Přemysl ni maril za Rudolfove zahteve. Vdal se je šele, ko ga je izdalo plemstvo v alpskih in deloma tudi v čeških deželah (1276).

1276

Toda odpoved je bila samo začasna. Přemysl II. se je pripravljaj na boj. V imenu slovanskega bratstva je pozval na pomoč tudi Poljake. Odločilna bitka je bila pri *Suhih Krutih* (Dürrenkrut) na Moravskem polju. Zmaga se je nagibala na češko stran. V usodnem trenutku pa se je pojavila v Přemyslovih plemiških vrstah izdaja. Přemysl je padel v junaškem boju (1278). Rudolf je zmagal. Rudolfu so pomagale čete goriško-tirolskega grofa Majnharda in ogrskega kralja.

Suhi Kruti
(1278)

S slovenskimi deželami je razpolagal zdaj prvi Habsburžan.

Hrvatska pod Arpadoviči

Čeprav je Koloman leta 1102. priznal poseben položaj hrvatskega kraljestva in so se Arpadoviči nad 100 let dajali kronati s posebno hrvatsko krono v Biogradu na morju, je bila zgodovina Hrvatske za Arpadovičev tesno povezana z Ogrsko.

Ogrska in
Hrvatska

Obe kraljevini so težili medsebojni boji Arpadovičev za prestol, obe sta morali prenašati poseganje bizantinskega cesarja Manuela v nasledstvene zadeve; obe kraljevini sta enako težko prenašali vpad divjih Mongolov in sta na podoben način celili rane. Obe sta zastavljali svoje sile v borbi z Benečani za Dalmacijo in obema je bilo enako težko, ko se je proti koncu XIII. stoletja razvnela ponovna borba za

prestol. Obe kraljevini sta morali trpeti tudi zaradi objestne borbe, ki jo je plemstvo vodilo med seboj in s kraljem.

Borba za Dalmacijo. Ko je Koloman postal hrvatski kralj, je štel za svojo dolžnost, da si pridobi dalmatinska mesta in otoke. V ta namen se je dogovoril z bizantinskim cesarjem Aleksejem Komnenom. Toda Koloman si je moral Dalmacijo z orožjem osvojiti; posebno Zadar se je trdovratno branil za močnim mestnim obzidjem. Šele ko je Koloman potrdil meščanom popolno avtonomijo in jim podelil pravico, da si sami volijo kneza in škofo, da si sami določajo zakone in volijo sodnike, so se mesta podala kralju in prisegla zvestobo. Vrh tega jih je Koloman oprostil vsakega davka. Toda Benečani se niso hoteli spoprijazniti z izgubo Dalmacije. Prav so jim bili pogostni dinastični prepiri na Madžarskem in koristilo jim je tudi sovražno razmerje, ki je bilo za poslednjih let Kolomanove vlade med Ogrsko in Bizancem. Med Benečani in Arpadoviči so se razvili hudi boji, vendar je bila premoč na strani poslednjih, kajti Benečani so si mogli obdržati le Zadar in nekatere otoke.

Zadar

Za kralja Bele II. (III.)* se je pa tudi Zadar povrnil pod oblast ogrsko-hrvatskega kralja (1180). Benečani so se zaman trudili, da bi ga osvojili. To se jim je posrečilo šele s pomočjo križarjev četrte križarske vojne (1202).

Tako je ostalo. Zadar z nekaterimi otoki je bil potlej benečanski, ostala Dalmacija pa je spadala pod oblast ogrsko-hrvatskega kralja.

Borba z Bizantinci. Kralj Koloman je bil izprva prijatelj bizantinskega cesarja Alekseja in mu je pomagal v njegovi borbi z Normani. Prijateljstvo pa se je spremenilo v sovraštvo, ko se je bizantinski cesar zavzel za Almoša. Prišlo je do bojev, ki so se obnovili za Aleksejevega naslednika Ivana. Sedaj je kralj Štefan III. (II.) udaril preko Save in zavzel Beograd, ki ga je popolnoma porušil. Kamenje je dal prepeljati preko Save in je tam položil temelj današnjemu Zemunu. Kmalu pa se je moral umakniti preko Save.

Bizantinski
uspeh
in neuspeh

Velika vojna je izbruhnula potem, ko je zasedel bizantinski prestol cesar Manuel (1143—1180). Ta vladar je hotel obnoviti nekdanje rimsko cesarstvo. Zato si je hotel osvojiti vse ozemlje, ki mu je nekoč pripadalo. V ta namen je začel vojno z ogrskim kraljem Gejzo I. (II.) in njegovimi srbskimi zavezniki. Velik uspeh je dosegel šele za Štefana III. Proti njemu je podpiral oba strica. Ker ju ni mogel spraviti na prestol, ju je nehal podpirati, pač pa je dosegel, da je Štefan IV. (III.) poslal v Carigrad svojega brata Belo, ki je dobival

* Prva številka označuje mesto v vrsti hrvatskih, druga v vrsti ogrskih kraljev.

tam bizantinsko vzgojo. Še več: odstopiti mu je moral Srem in kot Belovo doto Hrvatsko južno od Velebita in Dalmacijo. S tem je bizantinska država dobila na Balkanu obseg, kakršnega ni imela nikdar prej.

Toda po Manuelovi smrti je nastal preobrat. Bela, ki je bil tedaj že ogrsko-hrvatski kralj, je napadel izgubljene pokrajine in jih osvojil.

Tatari na Ogrskem in Hrvatskem. Ko so Tatari uničili Rusijo, se je en oddelek vrgel na Poljake, drugi pa je prekoračil Karpate. Blizu *Mohija* ob reki Šajo je razbil vojsko ogrsko-hrvatskega kralja Bele III. (IV.) in se vsul preko širokih ravnin. Strah in trepet se je polotil prebivalstva, kajti Tatari so strašno divjali, uničevali so polja in naselbine ter ubijali prebivalstvo. Bela III. je pred njimi pobegnil proti jugu. Tatari so udarili za njim čez zamrzle reke. Bela III. je bežal preko Zagreba in Splita na dalmatinske otoke. Tatari so mu sledili in opustošili pri tej priliki tudi Zagreb. Utrjenih primorskih mest pa niso mogli zavzeti. Smrt Oktajeva je povzročila, da so preko Bosne in Srbije ter Bolgarske odšli nazaj v Rusijo. Tu so se sešli z oddelkom, s katerim se je iz Poljske povrnil Batu.

Obnova države. Tatarsko divjanje je povzročilo silno zmedo na Hrvatskem in Ogrskem. Prebivalstvo je bilo tako prestrašeno, da je zbežalo v gore in gozdove. Na stotine vasi je bilo požganih, preostali ljudje so begali v strahu in trepetu po skrivališčih. Nihče ni obdeloval zemlje, zato je kmalu nastala silna lakota. Pojavila se je tudi kuga in ljudje so umirali v silnih množinah. V teh strašnih časih so pričeli divjati tudi razbojniki v velikih trumah, izrabljajoč splošno zmedo.

Ko se je kralj Bela III. prepričal, da so Tatari odšli, se je preko Zagreba vrnil na Ogrsko. Toda vse je pričakovalo, da se bodo Tatari z južne Rusije kmalu zopet vrnili. Ker je kralj spoznal, da so bila močno utrjena mesta poleg gradov edina obramba proti tatarskemu divjanju, je dal na mnogih prikladnih krajih zidati *gradove*, ki naj bi bili prebivalstvu zavetje, kamor bi se zateklo, kadar bi znova privihrale tatarske trume. Da bi privabil novih prebivalcev v opustošene in zapuščene predele, je ustanovil nova *mesta*, prebivalcem, ki so se naselili v njih, pa je podelil velike pravice. Tako so nastala n. pr. mesta *Gradec*, danes Gornji grad v Zagrebu, Zagreb sam je imel takrat samo utrjen kraj okrog škofijske stolnice (Kaptol), potem *Samobor*, *Križevci*. Meščani in tržani so se sami upravljali, volili so sodnika in mestni svet ter župnika in bili podložni neposredno kralju. Meščani so morali sami skrbeti za mestno obzidje in njegovo obrambo. Te svoboščine so privabile v mesta mnogo priseljencev iz Nemčije, a tudi iz hrvatskih vasi in celo nižje plemiče. Tako so se pričela v

Mohl

Gradovi
in mesta

Slavoniji in notranji Hrvatski razvijati prva mesta. Tudi gradovi, ki jih je bilo tod dotlej le malo, so se hitro namnožili. Ali Tatarov k sreči ni bilo več na Hrvatsko.

Herceg

Vlada na Hrvatskem in notranje razmere. V prvi dobi ogrske vlade se je pogosto dogajalo, da je kralj postavil za svojega namestnika na Hrvatskem nekoga od najbližnjih sorodnikov, navadno brata ali sina, ki je izvrševal vlado v deželi kot *herceg* (dux). Stoloval je navadno v Zagrebu, včasih v Kninu ali v Zadru, pozneje tudi v Bihaču na Uni. Herceg je imel vse kraljevske pravice. Skliceval je sabor in vodil hrvatsko vojsko.

Ban

Kadar ni bilo hercega, je bil na čelu upravi na Hrvatskem *ban*. Iz početka je bil samo en ban za vso deželo, od druge polovice XIII. stoletja pa sta bila redno po dva. Eden je vodil upravo v *Slavoniji*. Tako se je začela imenovati pokrajina, obsegajoča pretežno ravninski svet med pogorjem Kapelo in Dravo. Drugi ban je načeloval pravi *Hrvatski*, kakor se je imenovala pokrajina med Kapelo in morjem, obsegajoča tudi dele poznejše zapadne Bosne. Za bana je kralj imenoval domačega hrvatskega velikaša ali pa kakega plemiča, ki je imel vsaj posestva v deželi. Vsak ban si je na saboru imenoval namestnika izmed domačega plemstva. Imenoval se je *banovec*.

Banovec

Pod madžarskim vplivom so nastale spremembe v notranji upravi. Dokler je imela Hrvatska svoje domače kralje, se je delila na *župe*, katerih vsaka je obsegala posebno pleme. Na čelu župi je stal župan, ki ga je izvolilo prebivalstvo samo. Pod madžarskim gospostvom so nastajale večje *županije* tako, da se je več plemenskih žup združilo. Županijam je župane kralj kar imenoval. Med kraljem in županom je vladalo fevdno razmerje. Tako se je poprej narodno hrvatsko plemstvo *fevdaliziralo*. Kmalu se je uvedlo celo to, da je kralj podelil posameznemu velikašu županijo v dedno oblast; župan je vladal v njej odslej kakor kak knez ali grof. Tako so nekatere plemiške rodbine postale silno mogočne. Prvo mesto med njimi so zavzeli knezi Bribirski iz plemena Šubićev, imenovani pozneje Zrinjski. Bili so gospodarji bribirske županije, ki jo je kralj podelil njihovemu rodu v dedno last; vrh tega so imeli dostojanstvo kneza po dalmatinskih mestih, razen v Zadru. Knezi Krški, imenovani pozneje Frankopani, so bili gospodarji primorja med Kapelo, Senjem in Trsatom. V Slavoniji so bili najmogočnejši knezi Babonići, pozneje imenovani Blagajski, ki so imeli svoja posestva med kranjsko mejo in Vrbasom. V Slavoniji se je tudi več priseljenih madžarskih in nemških velikašev povzpelo do velike moči. Toda velikaši so le

Fevdall-
zacija
hrvatskega
plemstva

redko mirovali, skoraj neprenehoma so se bojevali med seboj. Kakor drugod so se na Hrvatskem poleg višjih razvili tudi *nižji plemiči* ali *vitezi*.

Velikaši in nižji plemiči so neposredno vplivali tudi na upravo vse dežele. Herceg ali ban jih je namreč po kraljevem nalogu klical na *sabore*, ki so se jih poleg njih udeleževali tudi cerkveni dostojanstveniki ter zastopniki mest, da se posvetujejo o upravi, davkih, vojnih zadevah in da sodijo v bolj zapletenih sodnih primerih. Pozneje, ko se je Hrvatska delila na dva dela, sta se posebej shajala hrvatski in slavonski sabor.

Sabori

Mogočni in samovoljni kralji pa pogostokrat niso upoštevali pridobljenih plemiških pravic. Da bi se to v bodoče ne moglo več dogajati, so ogrski in slavonski plemiči leta 1222. prisilili kralja Andreja I. (II.), da jim jih je v tako zvani »*Zlati buli*« potrdil. Kralj se je med drugim zavezal, da ne bo brez sodne razsodbe preganjal nobenega plemiča, da ne bo svojevolsjno nalagal davkov, da bo zunaj svoje države zahteval vojno udeležbo samo na svoje stroške. Plemiči so dobili pravico, da se z orožjem upro, ako bi se kralj ne držal dogovora. Vendar »*Zlata bula*« ni odpravila vseh bodočih sporov. Na Hrvatsko med Gvozdom in morjem se ni nanašala.

»Zlata bula«
(1222)

Na Ogrskem in Hrvatskem se je še posebno okrepila plemiška moč za zadnjega Arpadoviča Andreja II. (III.) Benečana. Njemu so začeli odrekati arpadsko poreklo. Zato je neapeljska kraljica Marija, sestra prejšnjega ogrsko-hrvatskega kralja Ladislava III. (IV.), zahtevala krono za svojega sina *Karla Martela*. Na njeno stran se je postavil sam papež. Obe stranki, Andrejeva in neapeljska, sta se trudili, da si pridobita podporo ogrskih in hrvatskih velikašev. Največ jima je bilo za naklonjenost kneza *Pavla Šubića Bribirskega*, ki je bil tedaj hrvatski ban. Da si ga pridobi na svojo stran, mu je neapeljski kralj v imenu svojega sina Karla Roberta leta 1292. izročil v dedno posest vso Hrvatsko od Gvozda do Neretve. Sledečega leta je storil isto kralj Andrej III. Pavlu je podelil dedno bansko oblast na Hrvatskem (1293). Knez Pavel je postal tako mogočen, da si je pridobil celo nadoblast nad Bosno.

Spor za nasledstvo je rešila šele Andrejeva smrt (1301). Tedaj je ban Pavel sprejel kraljeviča *Karla Roberta Anžuvincea*, ki je na njegov poziv došel na Hrvatsko, ter ga povedel v Zagreb, odtod pa dalje na Ogrsko, kjer je zares zavlada kot *Karel I.* Kot kralj je še enkrat potrdil Pavlu dedno bansko dostojanstvo.

Karel
Robert

Bosna

O najstarejši bosenski zgodovini vemo le malo. Dežela ima svoje ime po reki Bosni, ob katere gorenjem toku je bilo središče dežele. Za Časlava je bila Bosna pod vrhovnim vodstvom srbskih vladarjev. Potem je bila pod Hrvatsko. Za Bodina je prišla pod Zeto.

1137 Od leta 1137. [kralj Bela I. (II.)] so si nadoblast nad Bosno lastili ogrsko-hrvatski kralji. Toda dežela si je ohranila svojega vladarja, ki se je imenoval ban. Prvi po imenu znani ban je bil Borić (1150). Ko je bizantinski cesar Manuel pritiskal na Ogrsko, je prišla pod njegovo nadoblast tudi Bosna. Takrat je vladal tu *Kulin ban* (1170—1204). Z Manuelovo smrtjo je pa propadla bizantinska nadoblast nad Bosno.

Kulin ban
(1170—1204)

Za vlade Kulina bana se je v Bosni razširila *bogomilska vera*. Mnogi bogomili so pribežali sem iz Srbije, kjer jih je preganjal Štefan Nemanja. Tudi Kulin z velikaši je sprejel novo vero, ki se je širila zlasti zato, ker so latinski škofje iz Dalmacije, kamor je spadala Bosna glede cerkve, preganjali slovansko bogoslužje.

Ogrski kralj Emerik, ki je stremil za tem, da razširi svoj vpliv na balkanske države, se je pričel vmešavati v bosenske zadeve. Pri tem so mu zelo koristile njegove dobre zveze s papežem Inocencem III. V sporazumu z njim je zagrozil Bosancem s križarsko vojno, ako ne opuste bogomilstva. Ban Kulin se je vdal in se s svojimi velikaši odrekel bogomilski veri (1203). Odslej so ogrski kralji s pretvezo verske gorečnosti večkrat posegali v bosenske zadeve, zakaj Bosanci so se kmalu zopet vrnil v bogomilstvo in o katoličanstvu niso marali ničesar slišati. Ogrji so skušali kot varuhi katoliške vere povečati svoj vpliv v Bosni in jo spraviti popolnoma v svojo oblast.

Vendar se jim to dolgo ni posrečilo, čeprav je bil Kulinov sin *ban Štefan* (1204—1232) vdan katoliški cerkvi.

Ban Štefan
(1204—1232)

Bogomili pa so bili močni, zato so ga vrgli s prestola in postavili na njegovo mesto bana *Mateja Ninoslava* (1232—1250), enega izmed najimenitnejših bosenskih vladarjev. Za Ninoslavove vlade je v Bosni bogomilstvo popolnoma prevladalo. Tedaj je papež znova pozval Ogre, naj udarijo po bogomilih. Ogrji so razglasili križarsko vojno zoper Bosance in jih napadli z veliko vojsko. Bogomili so se dolgo branili, ko pa se niso več mogli ustavljati, se je Ninoslav vdal in se s svojimi rojaki odrekel bogomilski veri. Ogrji so proglasili Bosno za popolnoma svojo deželo, kar je potrdil tudi papež, glede cerkve pa so Bosno ločili od dubrovniške škofije ter jo podredili madžarskemu

Matej
Ninoslav
(1232—1250)

nadškofu v Kaloči. Sedež bosenske škofije so prenesli iz Vrhbosne v *Djakovo*. Ogrji so prodrli še dalje in so za nekaj časa pokorili celo Zahumlje, kjer se je bila tudi razširila bogomilska vera.

Toda komaj je križarska vojska zapustila deželo, je ban s svojimi podložniki zopet zapustil katoliško vero. Notranje zmede, ki so zavladatale na Ogrskem (borbe z velikaši), so Bosno obvarovale pred vmešavanjem, da je ostala svobodna in bogomilska do Ninoslavove smrti. Ninoslav se je nazival *veliki ban Bosne*.

Po Ninoslavovi smrti so zavladatale razprtije, ki so Bosno močno oslabile. Razpadla je na posamezne dele, s katerimi je razpolagal kralj Bela IV. popolnoma po svoji volji. *Usorsko* banovino, ki je obsegala porečje reke Usore, in banovino *Soli*, ležečo ob Spreči in v kotu med Drino in Savo, je ločil od Bosne ter jo dal v upravo zanesljivim madžarskim velikašem. Ninoslavovi nasledniki so obdržali le *pravo Bosno* ob gorenji Bosni in gorenjem Vrbasu.

Južni Slovani pod pretežnim vplivom evropskega vzhoda

Bizantinska država, latinsko cesarstvo, obnova bizantinske države

Iz velike stiske, v katero je zašla bizantinska država v drugi polovici XI. stoletja zaradi seldžuških in normanskih napadov, jo je rešil bivši general cesar *Aleksej* (1081—1118), ustanovitelj dinastije *Komnenov*.

Aleksej I.
(1081—1118)

Za borbo proti Seldžukom je poklical na pomoč papeža. Z zahoda je prišla križarska vojska, ki jo je Aleksej prepeljal v Malo Azijo, potem ko so mu vodje križarjev priznali nadoblast za vse v bodočnosti osvojene pokrajine. S pomočjo križarjev je Aleksej osvojil vso zahodno polovico Male Azije, nadaljnje prodiranje pa je prepustil križarjem samim.

Imel je namreč ob Jonskem morju mnogo posla z Normani, ki so iz južne Italije hoteli prodreti tudi na Balkanski polotok. Z velikimi napori je Aleksej to preprečil.

Alekseju je sledil sin Ivan (1118—1143), imenovan tudi *Kalojoanes* (Lepi Ivan), ki je na vzhodu in na zahodu nadaljeval očetovo delo. Na vzhodu je osvojil Kilikijo in se je trudil, da uveljavi svojo nadoblast nad mnogimi krščanskimi državami v Siriji. Prav tako je uspešno zavračal normanske napade ob Jonskem morju (albanski obali). Kot varuh princa Almoša je nastopil tudi proti Ogrski, čeprav

Ivan
(1118—1143)

brez posebnega uspeha, nasproti Srbiji, ogrski zaveznici, pa je vzdrževal bizantinsko pravico nadoblasti.

Manuel I.
(1143—1180)

Ivanov naslednik *Manuel I.* (1143—1180) spada v vrsto najimennitnejših bizantinskih cesarjev. Na vzhodu je uspešno branil bizantinske meje in pravice, glede zahoda si je pa napravil daljnosežen načrt: obnoviti je hotel staro rimsko cesarstvo. Živeč v tem duhu, je ponižal Ogrsko in z večjim ali manjšim uspehom držal v pokornosti Srbijo. Na Apeninskem polotoku pa njegovim načrti niso uspeli. Tu je hotel znova osvojiti južno Italijo. Toda s svojimi silami Normanom ni bil kos, zavezništva (z zahodnim cesarjem, papežem, Genuo, Benetkami) so pa v usodnih trenutkih odpovedala. Pozneje je Manuel stopil v zvezo s papežem zato, da bi ta priznal enotnost cesarske oblasti. Obljubljal je celo cerkveno unijo. Toda papež se je pogodil z Barbarosso (1177) in cesarski sen se je razblinil v nič.

Manuel je zapustil mladoletnega sina *Alekseja II.* (1180 do 1183). Njega je vrgel s prestola stric *Andronikos I.* (1183 do 1185), strastna in neuravnotežena osebnost, ki se je s strašnimi grozodejstvi znašal nad svojimi nasprotniki.

Andronika je vrgel s prestola *Izak II. Angelos* (1185 do 1195). Za njegove vlade so notranji boji pretresali vso državo. Tedaj so se Bolgari znova osvobodili in Srbi so se otresli bizantinske nadoblasti. *Izaka II.* je vrgel s prestola njegov brat *Aleksej III.* (1195—1203).

Cesar Aleksej I.

Aleksej II.
(1180—1183)

Andronikos I.
(1183—1185)

Izak II.
Angelos
(1185—1195)

Aleksej III.
(1195—1203)

Izakov sin Aleksej je šel na zahod po pomoč zoper strica. Tam se je pripravljala IV. križarska vojna. Benečanski dož *Enrico Dandolo*, velik sovražnik Bizantincev, ki so ga bili nekoč zvijačno oslepili, je pridobil križarje za to, da so (na potu osvojivši Zadar) krenili na Carigrad. Osvojili so mesto in ponudili prestol Izaku (1203), ki mu je sin Aleksej IV. postal sovladar. Toda oče in sin nista mogla izpolniti velikih denarnih obljub. Križarji so zato naskočili Carigrad in ustanovili latinsko cesarstvo (1204) poleg nekaterih drugih kneževin, pri čemer so si najvažnejše trgovsko-politične postojanke osvojili Benečani.

Izak III.
(1203)

Bizantinska državna misel se je umaknila v Malo Azijo. Tam je *Teodor I. Laskaris* utrdil bizantinsko državno oblast in se naselil v Nikeji. Sem je premestil svoj sedež tudi carigrajski patriarh. Druga grška država je nastala v Epiru. Latinska država nikdar ni bila močna. Slabili so jo notranji prepiri in vznemirjali Bolgari in Grki. Končno je nikejski cesar *Mihael VIII.* nenadoma napadel Carigrad in ga zavzel (1261).

Teodor I.
Laskaris

Mihael VIII.
Paleolog

Bizantinsko cesarstvo je bilo obnovljeno.

Obnovljena Bolgarska

Nered, ki je zavladal v bizantinski državi po smrti Manuela Komnena, so izrabili Bolgari in se osvobodili (1186). Po dvestoletnem robovanju so si obnovili državo. V boju sta jih vodila brata *Peter* in *Ivan Asjen* (1186—1195). Pri obnovitvi države so jim pomagali Romuni, s Slovani in nomadskimi Mongoli pomešani potomci nekdanjih Dakov, ki so prejeli iz Bolgarske krščanstvo in cerkveno slovanščino, ter Kumani. Glavno mesto obnovljene Bolgarske je bilo *Trnovo*. Dinastijo je ustanovil Ivan Asjen. Njegov naslednik car *Kalojan* (= Lepi Ivan, 1196—1207) je bil velik bojevnik. Zlasti so čutili njegovo pest carigrajski Latini. Državo je razširil na zahodu do Morave in na jugu do Marice.

1186

Peter in
Ivan Asjen
(1186—1195)

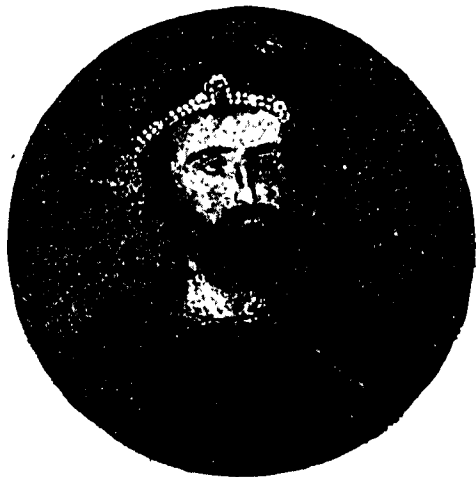
Kalojan
(1196—1207)

V Rimu je dobil *kraljevska krono* (1204), vendar v cerkveni zvezi s papeško stolico ni hotel ostati.

Kalojan je umrl nasilne smrti in je v narodnem spominu ostal kot velik junak. Deset let pozneje je zavladal *Ivan II. Asjen* (1218 do 1241), ki je pri *Klokotnici* razbil epirsko vojsko, se polastil vsega severnega dela te grške države in tako razširil bolgarske meje do Egejskega in Jadranskega morja. Bil je drugi Simeon. Prestolnico je

Ivan II.
Asjen
(1218—1241)

okrasil s sijajnimi stavbami, podpiral je književnost in stremil po bizantinski cesarski kroni. Njegovi potomci pa niso mogli ohraniti pridobljene moči in so leta 1257. izumrli. Država se je sicer še ohranila, toda bila je v križišču bizantinskih, ogrskih in srbskih teženj. Najhuje pa je bilo, da so Bolgarijo začeli napadati Tatari, ki so si končno pridobili nad njo vrhovno oblast. Vendar je imela svoje vladarje do prihoda Turkov.

Kalojan

Obnovljena srbska država v Raški

Ko je okrog leta 1100. padel pomen obeh nekdanjih pomembnih južnoslovanskih držav, Zete in Hrvatske, je postala Srbija ali Raška zopet glavno torišče svobode.

Vlkan Na čelu so ji bili vladarji, ki so se imenovali *veliki župani*. Prvi izmed njih je bil *Vlkan*. Na velikožupansko mesto ga je sicer postavil zetski Bodin, ali ker se je po Bodinovem ponovnem ujetništvu zmanjšal ugled tega vladarja, je na Vlkana padla vsa teža borbe z bizantinskim cesarjem Aleksejem. Vojskovali so se večinoma na Kosovem polju.

Uroš I. Vlkanov naslednik je bil *Uroš I.* Kot zaveznik ogrsko-hrvatskega kralja Štefana II. se je boril z bizantinskim cesarjem Ivanom Komnenom in je osvojil *Ras*.

Uroš II. Ko je bizantinski cesar Manuel zaradi ostvaritve svojega cesarskega načrta napadal Ogrsko-Hrvatsko z dveh strani, mu je bila seveda Srbija na potu. Ta je razumela nevarnost in se je opirala na zavezništvo z Ogrji. Veliki župan je bil *Uroš II.* V stiski je moral priznati Manuelovo nadoblast.

Desa Kasneje je vladal veliki župan *Desa*. V odnosih med Ogrsko in Bizancem je igral dvolično vlogo. Nekoč ga je Manuel kot ujetnika odvedel v Carigrad. Vendar ga je kmalu zopet postavil za velikega župana. Ko se je še enkrat uprl, ga je Manuel odstavil in imenoval za velikega župana *Tihomira*, sina Zavide, ki je bil iz rodu velikih

Tihomir

županov. Vsakemu od ostalih Zavidinih sinov je dal v upravo po en del Srbije; Štefan Nemanja, najmlajši med njimi, je dobil pokrajino nad Rasom in Nišem. Toda med brati je kmalu prišlo do prepira in boja. Zmagal je Nemanja in sam postal veliki župan. Tihomir je v boju padel, ostala dva brata sta pa pod Nemanjino nadoblastjo obdržala oblast v svojih pokrajinah.

Štefan Nemanja. Ko je Štefan Nemanja premagal svoje brate, ni vladal samo nad Raško, ampak tudi nad Dukljo, Zahumljem in Trebinjem. Kljub bojem z Bizantinci so njegovi predhodniki širili vladarsko moč na sosedne pokrajine. To delo je nadaljeval tudi Štefan Nemanja.

1168—1195

Toda izprva ni imel uspehov. Zoper Manuela se je zvezal z Benečani in Ogrji. Benečanska vojska pa ni imela sreče. Na Kiosu, kjer je prezimovala, jo je kosila kuga in dož se je vrnil v Benetke. Na Ogrskem pa je Štefanu III. sledil Bela III. z bizantinskimi prijatelji. Sedaj se je mogel Manuel z vsemi silami obrniti zoper Nemanjo, udaril je v Srbijo in prisilil Nemanjo, da se je najprej umaknil v gore in se nato vdal. Manuel je ujetega velikega župana odvedel v Carigrad, da je tam dičil njegovo zmagoslavje (1172). Vse je občudovalo lepo postavo izredno močnega srbskega kneza.

V zvezi z
Benečani
in Ogrji

Cesar Manuel je kmalu izpustil Nemanjo, ki se je vrnil v Srbijo in odslej zvesto vladal pod cesarjevo nadoblastjo.

Ko so se po Manuelovi smrti (1180) razvili v Carigradu dolgotrajni boji za prestol, je nastal preobrat. Bizantinska nadoblast nad Srbijo in Ogrsko je prenehala, Nemanja je sklenil zvezo z ogrskim kraljem Belo III. in zaveznika sta napadla Bizantince ter si osvojila porečje Morave z Beogradom, Nišem, Braničevim in celo Sofijo. Nato je Nemanja udaril v dukljansko primorje ter zavzel utrjena mesta Skadar, Bar, Ulcinj in celo Kotor, ki je že takrat slovel po svoji trgovini. Potem je Nemanja pričel oblegati tudi Dubrovnik, ki je postal najbolj cvetoče mesto na nekdanji dalmatinski obali. Za Nemanjo se je bojeval brat *Miroslav*, ki je pod njegovo vrhovno oblastjo zagospodoval v Zahumlju. Privedel je veliko vojsko pred mesto in pripeljal s seboj oblegovalne stroje, toda zavzeti močno utrjenega mesta vendarle ni mogel. Ladje, ki jih je dal zgraditi, da bi z njimi napadel trdnjavo tudi z morske strani, so mu razbili Dubrovčani. Ker so se Normani pripravljali, da iz južne Italije pridejo mestu na pomoč, je sklenil Nemanja z Dubrovnikom mir, priznal mu je vse njegovo ozemlje, njegovim trgovcem pa dovolil svobodno trgovanje po vseh srbskih pokrajinah.

Uspehi po
Manuelovi
smrti
v zvezi
z Ogrji

Ogri so medtem sklenili z Bizantinci mir in jim vrnilo osvojene kraje v Moravski dolini. Tedaj je Nemanja stopil v zvezo s pravkar obnovljeno Bolgarsko in ji pomagal v boju proti skupnemu sovražniku.

Ta čas se je raznesel glas, da zbira cesar Friderik I. Barbarossa veliko križarsko vojsko, da osvobodi Jeruzalem. Bizantinci so se bali njegovega prihoda, kajti v spominu jim je še bilo nasprotje med Friderikom I. in Manuelom. Srbi in Bolgari so pa računali s tem, da se vname vojna med Nemci in Bizantinci. Nemanja je poslal poslanca na cesarski dvor v Nürnberg ter naznanil Frideriku, da pričakujejo na Balkanu križarsko vojsko z velikim veseljem. Poleti leta 1189. so se pomikale silne križarske trume mimo Braničeva skozi velike gozdove proti Nišu. Po poti so jih napadali bizantinski najemniki, nadlegovali zlasti zadnje straže in pratež in obstreljevali križarje z ostrimi puščicami. V Nišu je sprejel Barbarosso Štefan Nemanja z velikim spremstvom in mu poklonil bogate darove. Pripovedoval je cesarju, kako je z mečem v roki iztrgal Bizantincem močno utrjeni Niš z vso okolico tja do Sofije in da namerava nadaljevati osvajanje. Pripravljen je pomagati cesarju z vso svojo vojsko zoper Grke. Tudi bolgarski odposlanci so se pojavili v Nišu in prav tako ponudili pomoč zoper Grke. Toda Barbarossa, ki mu je bila osvojitve Jeruzalema glavni cilj, ni želel vojne z Bizantinci. Kljub temu je moral z orožjem odbijati napade grških čet, ki so bile v velikem številu zbrane okrog Sofije. Najrajši so Bizantinci napadali križarje v taboru ponoči ali pa so iz grmovja in z visokega drevja streljali nanje z zastrupljenimi puščicami. Križarji so se krepko branili in so za strašilo čete ujetnikov obešali po volčje, t. j. z nogami navzgor. Prišedši med hudimi boji v Drinopolje, se je Barbarossa pripravljala, da napade Carigrad. S Srbi in Bolgari se je po odposlancih dogovarjal o številu vojske, ki naj mu jo pošljejo na pomoč.

Štefan Nemanja je medtem nadaljeval vojno ter si osvojil vso pokrajino ob gorenji Strumi in gorenjem Vardarju z mnogimi močno utrjenimi mesti. Toda veliko je bilo njegovo razočaranje, ko je nenadoma prišel glas, da je Friderik Barbarossa sklenil mir z Bizantinci ter se preko Helesponta prepeljal v Malo Azijo. Sedaj se je bizantinski cesar z veliko vojsko obrnil proti Srbom ter premagal Nemanjo *v bitki ob Moravi*. Toda vojna se ni nadaljevala; sklenil se je mir, v katerem so Srbi obdržali večino osvojenega ozemlja, in sicer na severu pokrajino tja do bližine *Beograda*, na vzhodu do Morave *pri Nišu*, na jugu vse *Kosovo polje* in severni del *Metohije* s Pečjo

V zvezi
z Bolgari

Nemanja
in
Barbarossa

Bitka
ob Moravi
Pridobitve

ter severno *Albanijo* s Skadrom in dolino Velikega Drima, ob morju *dukljansko primorje* z Barom, Uleinjem in Kotorom.

Sedaj je za Srbijo nastopila mirnejša doba. Nemanja je celo oženil svojega drugega sina Štefana z bizantinsko cesarično.

Za Nemanje se je iz Bolgarske širila po Srbiji *bogomilska vera*. Ker so bili bogomili zaradi svojega nauka in življenja nevarni tako cerkvi kakor državi, jih je Nemanja začel preganjati. Sklical je državni zbor proti novi veri, nato je dal zgrabiti vodje verske ločine in jih ukazal strogo kaznovati, nekaterim je dal odrezati jezik in jih izgnati, njihove knjige pa vreči v ogenj, druge so sežgali na grmadi, mnoge so izgnali iz države, a njihovo imetje zaplenili v korist gobavih in siromakov. S temi krutimi ukrepi in kaznimi, ki so jih uporabljali proti krivovercem po bizantinskih zakonih, je Štefan Nemanja popolnoma zatrl bogomilstvo v Srbiji, kjer odslej ni bilo nič več čuti o njem. Mnogi bogomili so se spreobrnili, drugi pa so se zatekli v Bosno, kjer se je ta vera močno razširila.

Nemanja
in bogomili

Štefan Nemanja je imel tri sinove: *Vlkana*, *Štefana* in *Rastka*. Najmlajši izmed njih, Rastko, je bil prav izredne narave. Mnogo je čital svete knjige in življenjepise svetih mož. Nekoč so prišli na dvor menihi s Svete gore atoške prosit darov; Rastko je vneto poslušal njihova pripovedovanja, zlasti so nanj vplivale besede nekega ruskega meniha. Tedaj sklene, da zapusti očetovski dom in pobegne za menihi na Atos. Napravil se je, kakor da gre na lov. Odšel pa je dalje in dospel brez zaprek na Atos. Nemanja je poslal svoje velikaše za njim, toda našli so ga že med menihi, preoblečenega v meniha *Savo*; ni se dal pregovoriti za povratek.

Rastkov zgled je zelo vplival na očeta, ki je vse svoje življenje slovel tudi po dobrih in pobožnih delih in je ustanovil več cerkva in samostanov, med njimi najimenitnejšega v *Studenici*, v odljudni dolini ob majhni rečici, pritoku Ibrovem. Ker je videl, da je država dobro urejena, utrjena na znotraj in zunaj, je sklenil zadnja leta svojega življenja preživeti v samostanski samoti, k čemur mu je prigovarjal tudi sin Rastko. Treba pa je bilo urediti nasledstvo. Dotlej je bila navada, da so vladarski sinovi vladali skupno pod vrhovno oblastjo najstarejšega brata. Nemanja pa je želel, da mu sledi na prestolu mlajši sin Štefan, ki je imel za ženo hčerko tedanjega bizantinskega cesarja Alekseja III., zlasti ker je tudi ta želel, da postane njegova hči vladarica v Srbiji. Nemanja in cesar sta upala, da bo na ta način ostalo prijateljstvo med obema državama. Spomladi leta 1195. je sklical Štefan Nemanja *državni zbor* v Rasu, se odpovedal prestolu

Štefan
se odpove
prestolu
in postane
menih

v korist drugemu sinu Štefanu, Vlkanu in njegovim potomcem pa prepustil upravo v Zeti. Ali Vlkan se je nerad pokoril očetovi naredbi.

Po urejenem nasledstvu je stopil stari Nemanja v samostan v Studenici, dobivši pri tem meniško ime *Simeon*. A kmalu se je preselil k sinu Savi na Atos, kjer sta odslej živela skupaj. Da bi srbski menihi na Atosu mogli imeti svoj posebni skupni dom, sta oče in sin sklenila, da sezidata zanje nov samostan. Izbrala sta si primeren prostor na severni strani atoškega polotoka, kjer so bile razvaline samostana *Hilandara*, ki so ga bili oplenili in razdejali pomorski razbojniki. Tu sta s pomočjo, ki sta jo dobila iz Srbije, zgradila velika samostanska poslopja, tako da je imel novi samostan Hilandar značaj močno utrjene trdnjave.

Osem mesecev pozneje (1200) je stari Štefan Nemanja zatisnil oči za mirnimi hilendarskimi zidovi. Njegovo truplo so pozneje prepeljali v Studenico, kjer počiva še danes. Hvaležni narod ga je kmalu uvrstil med svetnike kot sv. Simeona.

Štefan Prvovenčanl (1196—1228) je bil eden najbolj nadarjenih Nemanjičev. Vzgojen je bil v bizantinskem duhu in se je vse življenje odlikoval kot spreten diplomat, preudaren vojskovodja in moder vladar.

Toda prestola ni zasedel brez odpora. Dokler je še živel stari Nemanja na Atosu, se je brat Vlkan zatajeval, po očetovi smrti je pa vedno očitneje kazal svoje nasprotje do brata in ni mogel pozabiti, da bi prav za prav on moral biti vladar. Prišel je iskati zaslombe zoper Štefana pri Ogrski, ki je takrat upala, da postane naslednica oslabljenega bizantinskega cesarstva na Balkanskem polotoku in je skušala razširiti svojo nadoblast tudi nad Srbijo.

Prav takrat se je obrnil veliki župan Štefan na Inocenca III. s prošnjo, naj ga prizna za kralja in mu pošlje kraljevsko krono. Papež je bil pripravljen Štefanu ustreči, ker je mislil, da se s tem poveča njegov ugled v pravoslavni Srbiji. Toda temu je nasprotoval ogrski kralj Emerik. Pri tem ga je vzpodbujal celo Vlkan, ki se je kot gospodar Duklje skliceval na stari dukljanski kraljevski naslov. Vlkan se je celo dvignil zoper brata ter ga s pomočjo ogrskih čet vrgel s prestola; zato pa je moral priznati Emerikovo nadoblast nad seboj.

Toda Vlkan se ni dolgo veselil zmage. Na Ogrskem se je Emeriku uprl brat Andrej in Štefan je mogel uspešno obnoviti borbo za prestol. Tedaj se je vrnil domov Sava z Atosa, od koder se je umaknil, ker so prišli tja Latinci (po ustanovitvi latinskega cesarstva).

Hilandar

Štefan
Prvo-
venčanl
(1196—1228)

Spor z
Vlkanom

Borba
z Latinci
in Bolgari

Posrečilo se mu je doseči spravo med obema bratoma. Vlkan je kmalu nato umrl in njegovi potomci so mirno vladali.

Kmalu nato je moral Štefan braniti svobodo svoje države proti zunanjemu sovražniku. Latinsko cesarstvo je hotelo nad njo razširiti svojo nadoblast ter se je v ta namen zvezalo z Bolgari. Toda Štefan je združene sovražnike pognal *pri Nišu v divji beg*.

Sv. Sava

V tem se je Štefanu izpolnila davna želja. Poslal je znova odposlance v Rim in novi papež *Honorij III.* mu je podelil *kraljevski naslov*. Štefan se je nato kot prvi izmed vladarjev Raške ovenčal s kraljevsko krono (1217). Zato mu je srbska zgodovina dala naslov *prvovenčanega kralja*.

Štefan —
kralj
(1217)

Štefan pa je hotel dvigniti pomen svoje države tudi glede cerkve. V tem se je strinjal z njim brat Sava. Ta je odšel v Nicejo na bizantinski dvor. Tu so se s cesarjem in patriarhom dogovorili, da postane Srbija *samostojna nadškofija* (arhiepiskopija); za prvega srbskega arhiepiskopa so takoj imenovali in posvetili meniha Savo (1219). Srbija, ki je spadala cerkveno dotlej pod ohridsko

Sava —
nadškof
(1219)

nadškofijo, v kateri so odločali Grki, je postala v cerkvenem pogledu *avtokefalna* (samostojna).

Ko se je Sava po tem uspehu vrnil domov, se je z veliko vnemo lotil preuredbe cerkvenih razmer v Srbiji. Najprej je kralj Štefan dal zgraditi nov samostan *Žičo* ob izlivu Ibra v zahodno Moravo. Žiča naj bi bila sedež nove srbske arhiepiskopije in tu v samostanski cerkvi naj bi vselej kronali novega kralja. Zato sta se brata potrudila, da bi bila zgradba kolikor mogoče lepo poslikana in okrašena; v samostanu se vidi nad freskami še danes slika kralja Štefana, lepega

Žiča

moža z dolgo črno brado, v pokrivalu, okrašenem z biseri, v škrlatni obleki z žoltim dvoglavim orlom.

Dotlej je bila v Srbiji samo ena škofija, in sicer v Rasu. Sava je ustanovil več novih škofij in skrbel za dobro duhovščino s tem, da je ustanavljal šole, v katerih se je vzgajala. Sam je pisal in prevajal cerkvene knjige v domači (cerkvenoslovanski) jezik. Spisal je tudi življenjepis svojega očeta. S tem je ustvaril temelj srbski prosveti, zato mu je zgodovina dala ime *srbskega prosvetitelja*.

S cerkveno osamosvojitvijo se je Srbija oprostila grškega kulturnega vpliva; z ureditvijo *narodne cerkve* pa so Srbi dobili ono krepko vez, ki jih je tako dobro vezala in jim dajala moč v dobi turškega gospostva, ko jih nobena druga sila ni mogla braniti.

Sinovi Štefana Prvovenčanoga. Štefanu Prvovenčanemu je sledil na prestolu prvi sin *Radoslav* (1228—1234). Njegova mati je bila Grkinja, prav tako tudi žena. Žena je bila hči epirskega cesarja Teodora. Radoslav sam se je ponašal ko kakšen Grk in je bil v politiki odvisen od svojega tasta. Tega pa je premagal bolgarski car Ivan II. Asjen (1230). Zdaj je Radoslav zgubil svojo oporo. Zato se je proti njemu dvignil brat *Vladislav* (1234—1243). Podpiral ga je bolgarski car, njegov tast. Nanj se je Vladislav naslanjal tudi kot kralj. V državi pa ni bilo pravega miru. Zato se je Sava odpovedal arhipiskopskemu mestu in (drugič) potoval v Jeruzalem. Na svojem povratku je umrl v Trnovu (14./27. januarja 1235). Njegovo truplo je dal Vladislav prepeljati v samostan *Mileševo*, ki ga je ustanovil sam.

Za Vladislavove vlade so se preko Srbije vračali v Rusijo Mongoli in jo opustošili.

Vladislav je prepustil prestol tretjemu bratu *Urošu I.* (1243 do 1276), ki je bil izmed vseh treh bratov najboljši.

Uroš I. je zlasti skrbel za povzdigo gospodarstva. Ko je nastopil vlado, je bila Srbija še močno opustošena od tatarskega navala. Mnogo ljudi je še begalo brez doma. V Srbijo so se zatekli iz Erdeljske *Sasi*; to so bili rudarji iz Saške, ki so jih poklicali ogrski kralji v svoje dežele, da so jim kopali rudo. Uroš je Sase sprejel na delo in začeli so mu kopati rudo. Kmalu je rudarstvo v Srbiji prav lepo zacvetelo; za Sasi-begunci so poklicali v deželo še več rudarjev in pričeli z rudarstvom na mnogih krajih. Najimnitnejši rudniki v Srbiji so bili na *Rudniku*, na *Kopaoniku*, ki so ga tujci imenovali Srebrno goro, in hribovju južno od Kosovega polja, posebno v *Novem Brdu*, največjem srbskem rudniškem kraju. Glavna ruda je bilo srebro, a kopali so tudi železo, baker in svinec.

Sava —
prosvetitelj

Radoslav
(1228—1234)

Vladislav
(1234—1243)

14./27. jan.
1235

Uroš I.
(1243—1276)

Rudarstvo

Pričetek rudarstva je pospeševal razvoj raznovrstnih obrti in živahnjšo trgovino. Dotlej so v Srbiji rabili tuj denar, največ beneške, dubrovniške in bizantinske novce. Kralj Uroš I. je pričel prvi od srbskih vladarjev kovati lasten denar. Iz rudarstva in kovanja denarja so vladarjem Srbije dotekala odslej bogatejša sredstva. To jim je omogočilo, da so mogli imeti sijajnejši dvor in večjo ter boljše opremljeno vojsko.

V svoji zunanji politiki pa Uroš ni bil srečen. Hotel si je osvojiti *Dubrovnik*, toda Dubrovčani so se zvezali z Bolgari in ubranili svojo samostojnost. Dubrovnik

Potem se je zvezal z epirskim vladarjem proti *Nikejcem*, ki so bili Latincem iztrgali že skoraj vse nekdanje bizantinske pokrajine na Balkanu. Uroš si je osvojil že velik del severne Makedonije. Tedaj pa so Nikejci popolnoma premagali Epirce. Posledica je bila, da je moral tudi Uroš vrniti osvojeno ozemlje. Ostal mu je le *Prizren* z okolico tja do Šar planine. Ko so Nikejci zavzeli Carigrad in obnovili bizantinsko državo (1261), je Srbija dobila staro sosedo in nasprotnico.

Borba
z Nikejci

Z *Ogrsko* je bil Uroš I. izprva v dobrih odnošajih. Oženil je celo svojega sina *Dragutina* z vnukinjo ogrskega kralja Bele IV. in temu pomagal v bojih proti Přemyslu II. Otakarju. Toda Uroša je užalilo, ko ga je Bela začel prezirati in ga imeti za svojega vazala. Dvignil se je nadenj in mu skušal iztrgati *Mačvo*. Bela pa ga je premagal in ujel; v mirovnem dogovoru mu je moral Uroš obljubiti, da bo poslej vladal skupno s sinom Dragutinom. Ko se je pozneje branil izvršiti mirovno pogodbo, se je Dragutin uprl, z madžarsko pomočjo premagal očeta ter sam zavladal v Srbiji.

Razmerje
do Ogrske
Dragutin

Kultura visokega srednjega veka

Zahodna kultura

Država

Med poglavarji zahodnih držav je bil prvi po stopnji *rimsko-nemški cesar*. Cesarski naslov je nosil nemški kralj in si ga je pridobil s posebnim kronanjem, ki ga je opravil papež v Rimu. Skoraj vsi kralji so se potrudili, da so si ga pridobili. Kraljevska čast v Nemčiji se je podedovala na podlagi prvorojenstva v moškem kolenu, vendar so državni krogi po rojstvu določenega kralja še posebej izvolili. Pogosto so to storili še za življenja prejšnjega kralja. Včasih

Rimsko-
nemški
cesar

so ga pa tudi obšli. Volivno pravo se je sredi XIII. stoletja omejilo na 7 tako zvanih volivnih knezov. Ti so bili: nadškofje v Mainzu, Kölnu in Trieru, češki kralj, palatinski grof ob Renu, vojvoda saški in mejni grof braniborski. Volitvi je sledilo kronanje.

Toda ugled cesarstva je zaradi izida borbe med papežem in cesarjem močno padel in prav tako tudi cesarska oblast; v Italiji so se mesta, katerih oblast se je pogosto raztezala na vso pokrajino, skoraj popolnoma osamosvojila in je cesarska oblast postala samo formalna. Padla je pa tudi kraljevska oblast v Nemčiji; skoraj vsa njena opravila (funkcije) so prešla na pokrajinske (teritorialne) kneze: posvetne in cerkvene, in tudi že na mesta. Vrh tega se je kralj moral pri svojih lastnih odločbah ravnati po sklepih državnega zbora, kakor so bili tudi pokrajinski knezi omejeni po stanovskih deželnih zborih. Državne zборе so imele najprej španske države, na njih so se že v XI. stoletju shajali posvetni in cerkveni velikaši, ki so se jim v XII. stoletju pridružili zastopniki mest. Druge države so jih dobile 100 do 200 let pozneje.

Vladarji *obrobnih držav* so bili kralji (pri Slovanih prvotno knezi, vojvode — duces). Njihova moč je naraščala vzporedno s padanjem cesarske moči. Vobče so svojo oblast podedovali, in sicer v moškem kolenu. V zahodnih obrobni državah je bilo v veljavi nasledstvo po prvorojenstvu. Pri Slovanih je pa od nekdanj veljalo nasledstvo po starešinstvu. Delitve državnega ozemlja med nasledniki so bile v navadi zlasti med Slovani, povzročale po so jim silno škodo. Med južnimi Slovani ni prišlo do prave veljave nasledstvo po starešinstvu, tudi delitve pokrajin so bile med njimi izreden pojav. Izmed drugih Slovanov so oboje najprej odpravili Čehi in ustvarili s tem podlago za zdrav razvoj države.

Po svojem značaju je bila Nemčiji izprva najbolj podobna *Francija*, naslednica zahodne frankovske države. Tudi Francija je bila ob nastopu Kapetovičev razdeljena v vojvodstva in grofije in je kraljem pripadala oblast samo nad njihovo pokrajino. Toda polagoma so se znali uveljaviti tudi drugod. Pri tem so jih podpirale razne okoliščine: osrednja lega Pariške kotline, energija in dolgo vladanje posameznih kraljev in dinastije, razmeroma složno delovanje države in cerkve, srečne vojne in ženitve.

Srednjeveška država je bila *fevdalna*. Vladar je opravljal državne funkcije z organi, ki so bili z njim v fevdnem razmerju. Izvrševanje javnih služb, upravne, sodne in vojne, je nagrajeval s podeljevanjem velikih posestev in dobiček donašajočimi pravicami, sodno, carinsko,

Vladarji
obrobni
držav

Fevdalni
značaj
državne
uprave
in ustave

novčno, rudarsko. Na enak način je mogel prepustiti vazal posestva in pravice ter z njimi združene javne dolžnosti vazalom nižjega reda, ki so smeli ravnati enako. Tako je nastala cela lestvica vazalnih razmerij. Na vazalnem razmerju sloneče opravljanje javnih funkcij pa je bilo pogostokrat malo učinkovito. Vladar se je lahko neposredno obračal samo do prvega vazala, ki je bil zvezan z njim po vazalni prisegi; vazal je kot zemljiški posestnik trdno sedel na svojem fevd; fevdna posest je končno postala dedna v moškem kolenu, dedič je samo opravil fevdno prisego. Na ta način je n. pr. vojvodska oblast, ki je bila po svojem postanku uradniškega značaja, postala deželno-knežja.

Novi gospodje so pa omejevali tudi osebno vladarjevo oblast. Vladar jih je hkrati s cerkvenimi dostojanstveniki in zastopniki mest skliceval na državne zборе, kjer se je posvetoval z njimi o državnih zadevah. Državni zbori so bili stanovsko zastopstvo, njihovi udeleženci so bili državni (v pokrajinah: deželni) stañovi.

Nekateri izmed papežev so posebno poudarjali prvenstvo duhovne oblasti nad posvetno. Vendar so to prvenstvo lahko izvajali samo v omejenem obsegu. Krone so pač podeljevali, ne pa državne oblasti, v posameznih primerih so izvoljene vladarje potrjevali, tu in tam so reševali spore za prestol in dobivali Petrov novčič. Sicer je pa cerkev zase zahtevala davčno svobodo in sodno neodvisnost (imuniteto). Poleg lastne je imela cerkev tudi fevdno posest ter razne fevdne pravice in dolžnosti. Vrh tega je imela pravico do tako zvane cerkvene desetine. Od Slovanov je izprva zahtevala manjšo, slovansko desetino, pozneje so pa tudi oni morali dajati redno desetino.

Spričo fevdnega sistema uprave in majhnega števila državnih nalog tudi neposredne materialne potrebe države niso bile velike. Vladar jih je kril z dohodki domen (posestev) in regalij. Redne davke so začeli plačevati šele meščani in židje.

Prva moderno urejena država (izvzemši bizantinsko) je bilo sicilsko kraljestvo v južni Italiji. Friderik II. je uvedel tu pravo uradništvo, ki ga je plačeval z denarjem, s čimer je silno dvignil učinkovitost poslovanja, stalno vojsko in urejeno finančno upravo z natanko določenimi davki. Podobne moderne uredbe so uvajale mestne republike v Italiji. Posnemati so jih začela samoupravna mesta drugih dežel. To pot je v XIII. stoletju začela ubirati tudi Francija.

Moderna država je potrebovala stalnejših pravnih norm. Te je obsegalo *rimsko pravo*, ki so ga začeli gojiti in upoštevati predvsem v Italiji in v Franciji.

Politični
položaj
cerkve

Počutki
modernih
državnih
uredb

Rimsko
pravo

Plemstvo

Visoko
in nižje
plemstvo

Kralji, vojvode, knezi, grofje in svobodni gospodje so tvorili s posebnimi svoboščinami (privilegiji) obdarjen sloj *visokega plemstva*. To je izviral iz nekdanjih plemičev raznih plemen in svobodnjakov, ki so se pozneje dvignili socialno (družabno) in gospodarsko. Visokemu plemstvu se je pridružilo *nižje plemstvo*, čigar jedro so bili ministeriali, prvotno nesvobodni ljudje, ki so se v službi visokih gospodov (na dvoru in v vojni) tako odlikovali, da so jih ti obdarovali s fevdi.

Vitezi

Višji in nižji plemiči so se ukvarjali z vojnim poslom in lovom, neposredno pridobitno delo so imeli za nečastno in ravnali so se po posebnih stanovskih navadah. Izza XII. stoletja so postali zaključen stan in so se imenovali *viteze* (chevaliers, Ritter). Za vzdrževanje enotnega duha in življenja so vitezi uživali posebno, viteško vzgojo.

Viteška
vzgoja

Mladi sinovi plemičev so prišli na dvor kakega imenitnega velikaša, kjer so se že kot dečki urili v rabi orožja, bojevanju in jezdarjenju, učili so se zlasti lepega vedenja ter kot paži stregli gospodi. Ko je bil deček 14 let star, je postal *oproda*. Odslej je spremljal svojega gospoda v boj ali na lov, mu stregel ter skrbel za njegovega konja in orožje. Ko je bil v vsem, kar je moral znati, dobro izurjen, je postal z 21. letom *vitez*. Povitezitev se je vršila zelo slovesno. Ob prisotnosti mnogoštevilnih plemenitašev in njihovega spremstva je stari vitez mlademu oprodi opasal meč in mu nato izročil kopje, oklep in drugo potrebno viteško opravo. Hkrati je moral mladi vitez priseči, da bo vedno branil pravico, ščitil vdove in sirote ter služabnike cerkve. Mnogokrat se je povitezitev izvedla na bojišču.

Viteške hčere so ostale doma pod varstvom matere. Vzgjajali so jih skrbno. Naučiti so se morale ne samo lepega vedenja, marveč tudi čitanja in pisanja, dveh umetnosti, ki pri vzgoji dečkov nista bili potrebni. Čitanja in pisanja je učil deklice grajski duhovnik, ki je bil sicer gospodarjev tajnik.

Viteška
oprema

Vojska tedanje dobe je sestajala samo iz vitezov in njihovega spremstva. Njihovo orožje se je vedno bolj izpopolnjevalo, nosili so po vsem telesu močne oklepe iz železnih plošč ali iz goste železne mreže, na glavi pa so imeli šlem (čelado) z naličnico, ki jim je v boju zakrivala ves obraz. Bojevali so se z meči, kopjem in sulicami ter puščicami in se ščitili s ščitom. Spoznavali so se po grbih.

Turnirji

Vitezi so pogosto prirejali *turnirje*, velike viteške tekme, na katerih so se zbrali vitezi od blizu in daleč, da se vpričo mnogoštevilnih

gledalcev, plemenitašev ter njih gospa in hčera poskusijo v raznih načinih bojevanja.

Najpogosteje sta se na turnirju poskusila po dva in dva viteza, pri čemer je šlo v glavnem za to, kdo bo nasprotnika z dolgim kopjem vrgel iz sedla. Včasih sta se pa spoprijeli tudi skupini. Zmagovalce so pričujoče gospe obsipale s hvalo in jim v spomin na zmago darovale dragocenosti, orožje, opremo, konja ali kako drugo dragocenost.

Priljubljena viteška zabava je bil *lov*. Lova s sokoli so se udeleževale tudi ženske.

Lov

Plemenitejšo zabavo so nudili potujoči *pevci*. Tudi nekateri vitezi so se bavili s pesništvom.

Pevci

Bivališča vitezov so bili *gradovi*, ki so začeli nastajati v XI. stoletju. Redkokje so stali v ravnini; tedaj pa so jih obdajali močni zidovi, jarek in nasip. Včasih so bili na otokih sredi rek. Ponajveč so bili zgrajeni na težko dostopnih strminah. Kjer gradu niso varovale strme skalne stene, je bil obdan z globokim jarkom, preko katerega je bil pred grajskimi vrati pridvižni most, ki so ga spustili le, kadar so šli v grad ali iz njega. Glavna dela gradu sta bila *veliki stolp* (berchfrīt, donjon) in glavno poslopje ali *palas* z dvorano in sobami ali kemenatami. Gradovi so postali naposled majhne nepremagljive trdnjave, v katerih so mogli vitezi kljubovati vsakemu sovražniku. Včasih so imeli skrite podzemeljske hodnike, tako da niti z lakoto ni bilo mogoče premagati odpora. Ali trdni gradovi so postali velikašem celo premočna opora, tako da so se mnogokrat uprli tudi lastnemu vladarju.

Gradovi

Sicer pa je bilo bivanje v gradovih zelo pusto. Gospoda je komaj čakala pomladi, da je mogla na prosto.

Za križarskih vojn je viteštvo najbolj cvetelo. Potem pa je polagoma začelo propadati. Dajatve tlačanov so se često spremenile v denarno plačilo. Ker je vrednost denarja padla, vsote pa so ostale nespremenjene, je bila viteška gospoda močno oškodovana. Tudi njihov vojaški pomen je nazadoval: že v XIII. stoletju so v Švici, Franciji in Angliji pošiljali na bojišče z lažjim orožjem (n. pr. loki) oborožene pešce, neviteze, ki so bili mnogo gibčnejši od njih. Ko je nato prišlo v rabo še strelno orožje, je borbeni pomen vitezov in gradov še bolj padel. Nekateri izmed vitezov so se prilagodili novim razmeram, drugi so pa začeli prežati na potujoče trgovce, da jih oropajo in se z uplenjenim blagom umaknejo za trdno grajsko obzidje. *Roparskih vitezov* je bilo že v XIII. stoletju zelo mnogo.

Propadanje viteštva

Kmetje

Svobodni kmetje so se v vseh državah ohranili v razmeroma majhnem številu in so skoraj povsod izgubili javne pravice. Jedro kmetov so bili *tlačani*, ki so dajali graščinskemu gospodu tako zvano *desetino* (ki pa je navadno presegala deseti del pridelkov) in delali *tlako*.

V dobi križarskih vojn se je stanje kmetov izboljšalo; mnogo jih je sicer v sveti deželi padlo, vrnivši se križarji so pa bili svobodni. Tudi mesta so zmanjševala število kmečkega prebivalstva.

Denarno gospodarstvo izprva kmetom ni bilo v škodo. Dvig cen jim je bil celo v korist, odkar so ustaljene dajatve plačevali v denarju. Šele v poznem srednjem veku se je njihov položaj poslabšal.

Mesta

V območju Sredozemskega morja se mestno življenje v zgodnjem srednjem veku ni pretrgalo. Križarske vojne so mu ponekod dale živahen razmah, drugod pa so ga zbudile.

Mesta so bila redno obdana z *obzidjem* in so imela *tržne pravice*; na njihovem trgu so prodajali potujoči trgovci, polagoma pa so se naseljevali v njih tudi stalni trgovci in obrtniki. Dobila so tudi *samoupravo* in *lastno sodstvo*.

Mesta
v Italiji

Najhitreje so se razvila italijanska mesta, ki so bila najbliže gospodarsko močni bizantinski državi in svetim deželam. Razvila so silno trgovino: *Benetke*, *Genua*, *Pisa*. Benečani so preko Prednje Azije navezali trgovinske stike z Indijo in Kino. Benečan *Marko Polo* je v službi mongolskega gospodarja Kine v XIII. stoletju prepotoval to državo in nam je o njej zapustil dragocen opis. Dvignila pa so se tudi v notranjosti ležeča italijanska mesta, predvsem *Florenca* in *Milan*. V velikih italijanskih mestih je poleg trgovine močno vzcvetela tudi obrt, ki je po obsegu proizvodnje dobila industrijski značaj: svilarstvo, suknarstvo, izdelovanje orožja.

Razvita trgovina je v Italiji rodila izboljšanje *denarja*. Drobne srednjeveške novce so zamenjali z debelimi srebrnimi *groši* (*grossi nummi* — debeli novci), v Florenci in Benetkah so pa začeli kovati tudi zlatnike: *florenus* ima ime po cvetlici, *flori*, znaku florentinskega mesta, *dukatus* pa po upodobljenem benečanskem dožu (*dux*). V Italiji so najprej uporabljali *bankovce* in izdajali *menice*, ki so omogočale trgovanje v tujini brez prenašanja denarja. Rastoči denarni

promet je ustvaril prve *banke*. Odpirali so jih italijanski »Lombardi«. Menjavalii so denar in dajali kredit.

Blagostanje italijanskih mest je ustvarilo podlago za politično samostojnost, ki so si jo znala izbojevati, večše izrabljajoč nasprotje med papežem in cesarjem. Pri tem so si mesta osvojila tudi nemestno ozemlje, n. pr. Benetke Benečijo, Zadar in otoke, grške otoke in oporišča na celini, Milan Lombardijo in Florenca Toskano. Večinoma

Cerkev sv. Pavla v Rimu, notranjščina

so bila aristokratske republike. V nekaterih izmed njih so se pa polastili oblasti samozvanci, signori — gospodje, n. pr. v Milanu Visconti.

Onstran Alp so si tudi nekatera mesta dobila velik gospodarski pomen, v političnem pogledu so pa bila samoupravna. Nemška državna mesta so se v tem precej približevala italijanskim.

V Španiji je med mesti prednjačila *Barcelona*, v južni Franciji sta z Italijani tekmovala *Marseille* in *Montpellier*, veliko tržišče je

Mesta
onstran Alp

bil *Bourges* v Flandriji (kjer so iz angleške volne izdelovali sukno), živahne sejme so imela štiri majhna mesta v pokrajini Champagne, ob Renu je mnogim trgovinskim mestom prednjačil *Kolin*, mesta ob Baltiku (*Ljubek*) so se začela razvijati. Na severovzhodu je šel evropski trgovinski promet že tedaj do Velikega Novgoroda. Južneje so bila važna središča: *Praga*, *Krakov* in *Lvov* (po propadu Kijeve).

Mesta so dobivala posebne privilegije, ki so jim dajali samoupravo, lastno sodstvo in trgovinske prednosti; tako n. pr. so morali trgovci voziti blago po potih, ki so vodili skozi določena mesta, in ko so dospeli vanje, so morali neko dobo prodajati svoje blago na mestnem trgu (skladna pravica).

Važen živelj srednjeveških mest so bili *židje*, ki so se ukvarjali zlasti s finančnimi posli. Kristjane je v tem ovirala cerkvena prepoved računanja obresti; židje pa so jih jemali po 40 do 70 %. Za križarskih vojn je zlasti na Španskem in Nemškem proti njim nastala borba; bežali so na vzhod, posebno na Poljsko. V mnogih mestih, zlasti v Italiji in Nemčiji, so prebivali židje v posebnih mestnih delih, imenovanih ghetto, ter so morali nositi svojevrstno obleko in poseben klobuk.

Pesništvo.

Viteštvo je prineslo v pesništvo nove oblike. Dotedanja poezija je bila cerkvena in latinska, zdaj pa je postala posvetna in po jeziku narodna. Viteški pevec je opeval gospo svojega srca, ki je večkrat niti poznal ni, njej na čast je potoval in delal pustolovščine. Svojo pesem je spremljal na harfi ali kitari. Take vrste pesništvo se je najprej razvilo v sončni Provensi. Pevci so se imenovali *trubadurji*. Iz Provence se je trubadursko pesništvo razširilo po sosednih deželah, rodilo je tudi italijanske *petrarkiste* ter je preko njih posredno vplivalo na dubrovniške *levtaše*.

Trubadurji

Truverji

V severni Franciji pa so viteški pesniki *truverji* gojili epsko poezijo: opevali so trojansko vojno, Aleksandra Velikega, Karla Velikega, Rolanda, kralja Artusa, sv. Grala. Tudi truversko pesništvo se je razširilo po sosednih deželah.

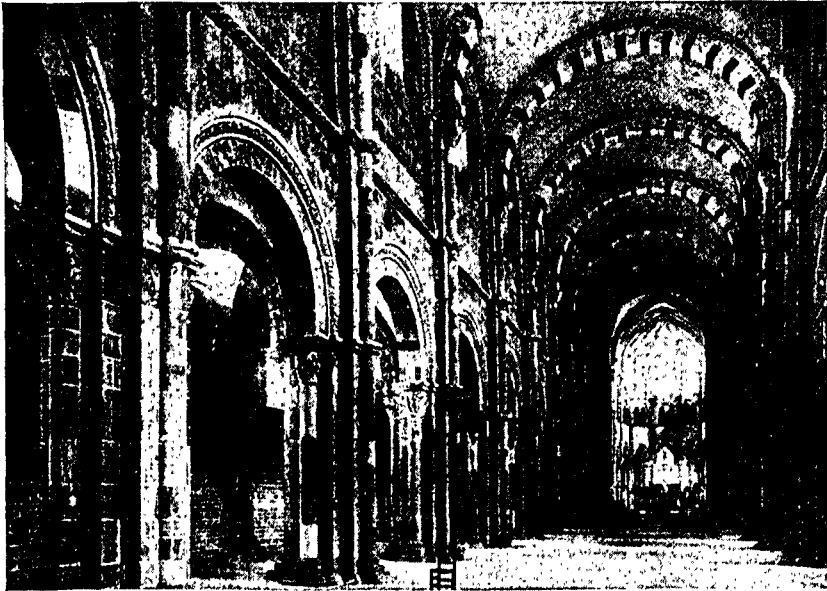
Narodna
epika

Cvetela je tudi prava *narodna epika*: pri Nemcih je dobila dokončno obliko Pesem o *Nibelungih* in pri Rusih ep *Slovo o polku Igorevč*.

Znanost

Srednjeveška znanost je imela cerkveni značaj, Dolgo se je ukvarjala samo z besedno razlago učenih, večinoma verskih spisov. Šele ko so se kristjani pri Arabcih seznanili z Aristotelom, je znanost posegla globlje, najprej v Franciji. Z Aristotelovo filozofijo se je poglobljala v verske spise, ne da bi iskala resnico, marveč zato, da bi jo razlagala in branila proti vsem napadom. Ta znanost se imenuje *sholastika*; pri njej filozofija podpira teologijo: *philosophia ancilla*

Sholastika

Vézelay, La Madeleine, glavna ladja proti vzhodu

theologiae. Kmalu sta se razvili dve sholastični smeri: *nominalizem* in *realizem*. Prvi pripisuje stvarnost individualnim, drugi pa splošnim pojmom (ki jih prvi šteje samo za besede: *nomina*). Sloveči sholastiki so bili: Anglež sv. Anselm, Francoz Peter Abelard in Nemeč Albert Magnus. Vse pa je nadkrilil v Parizu delujoči *Italijan Tomaž Akvinski*.

Tomaž
Akvinski

Sholastiki je pripadal tudi sloveči *Bernard Clairvauxski*, ki pa vere ni pojmoval samo razumsko, ampak tudi čustveno ali mistično. Poleg sholastike je imel tudi *misticizem* znaten pomen. Prav tako Anglež *Roger Bacon*, ki je prava izjema v svoji dobi, kajti ukvarjal

Misticizem
Bernard
Clairvaux-
ski

se je z matematiko in prirodnimi nauki in je zagovarjal izkustvo in eksperiment.

Univerze

Poznejši sholastiki so že delovali na *univerzah* (združenjih profesorjev in dijakov, universitas — celota), ki so nastajale s podporo države, cerkve ali mest ter so bile pod cerkvenim nadzorstvom. Vzor zanje je postala pariška univerza (1180), imenovana *Sorbona*.* Druge univerze so bile v Montpellieru in Salernu, v Bologni in Padovi, Salamanci, Oxfordu in Cambridgeu.

Univerze so se delile na fakultete: bogoslovno, pravno, zdravniško in artistično. Na poslednji so se učile svobodne umetnosti (*artes liberales*) ter je imela kot sedanja srednja šola pripravljalni značaj.

Likovna umetnost

Srednjeveška umetnost je skoraj vsa izključno v službi cerkve in se kaže predvsem v arhitekturi.

Starokrščanski slog. V zgodnjem srednjem veku so gradili cerkve v starokrščanskem slogu, posnemajoč rimske bazilike. To so bile večladijske, lesene ali zidane okrogločne stavbe z nekoliko dvignjenim duhovniškim korom (presbiterijem) in z ravnim lesenim stropom, ki so jim v VII. in VIII. stoletju dodajali prosto stoječe stolpe. V Rimu je ohranjenih nekoliko bazilik: San Paolo fuori le mura, San Pietro in Vaticano.

Romanski slog. Od X. do XIII. stoletja je obvladoval zahodno arhitekturo *romanski slog*. Nastal je prvotno na romanskih — francoskih tleh. V načrtu so romanske cerkve navadno triladijske. Srednja ladja je navadno dvakrat tako visoka in široka ko stranski. Poprečna ladja daje načrtu obliko latinskega križa. Na vzhodu zaključujeta načrt duhovniški kor ali prezbiterij in polkrožna apsida, ki jo obdaja včasih venec kapel.

Značilna za romanski slog je grobnica ali kripta pod prezbiterijem.

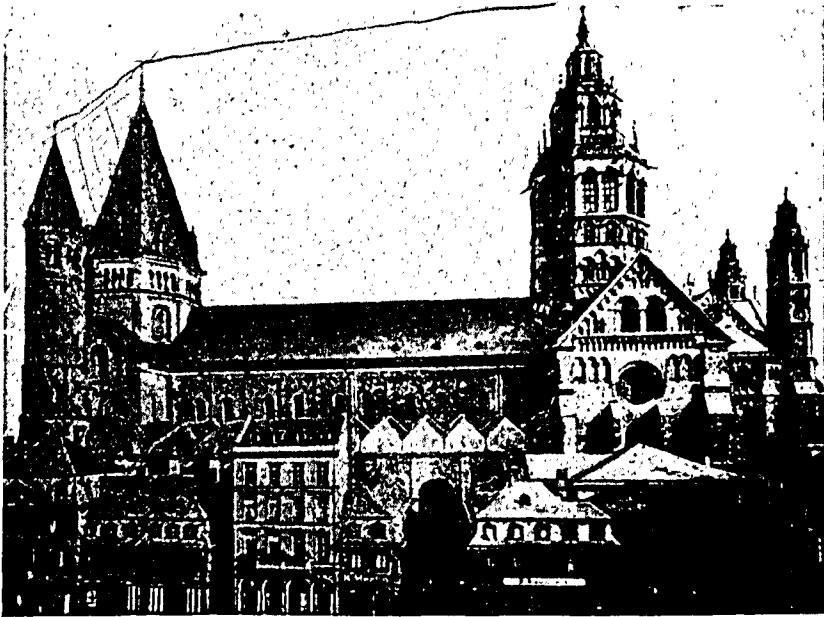
Prvotno so imele romanske cerkve raven strop. Nato so dobile polkrožni (bečvasti) obok. Temu je sledil romanski križni obok, se stoječ iz kvadratnih polj, ki jih izpolnjujeta po dva navpično se sekajoča polkrožna oboka. Obok nosijo stebri in na steno naslonjeni slopi. Stebri imajo različne temelje in kockaste (spodaj ob voglih zaokrožene) ali čašaste, z rastlinskimi ali živalskimi motivi okrašene glaviče. Prezbiterij je dvignjen, ker je pod njim kripta.

Za zunanost so značilni mogočni stolpi. Eden, kupolast, je nad križiščem glavne in stranske ladje, dva sta pa ob glavnem vhodu,

* Plemič Sorbon, ustanovnik konvikta za učitelje in dijake.

njima včasih ustrezata dva druga ob prezbiteriju. Zunanjo steno razčlenjajo navpične proge, lizene, in vodoravni okrogločni frizi. Včasih se vidijo stebraste galerije, portal se zožuje proti notranjosti in ga obdajajo stebri, noseči loke. Nad njim je pogostokrat veliko okroglo okno. Vsi loki, najsi bodo nad stebri ali slopi, nad okni ali vrati, so okrogli.

Cerkve: Poitiers, Vézelay, Clermont-Ferrand, Angoulême; Hildesheim, Mainz, Speyer, Worms; Ferrara, Pisa z visečim stolpom; Zadar, Trogir, Laško, Špitalič.

Mainz, stolnica, zunanjščina

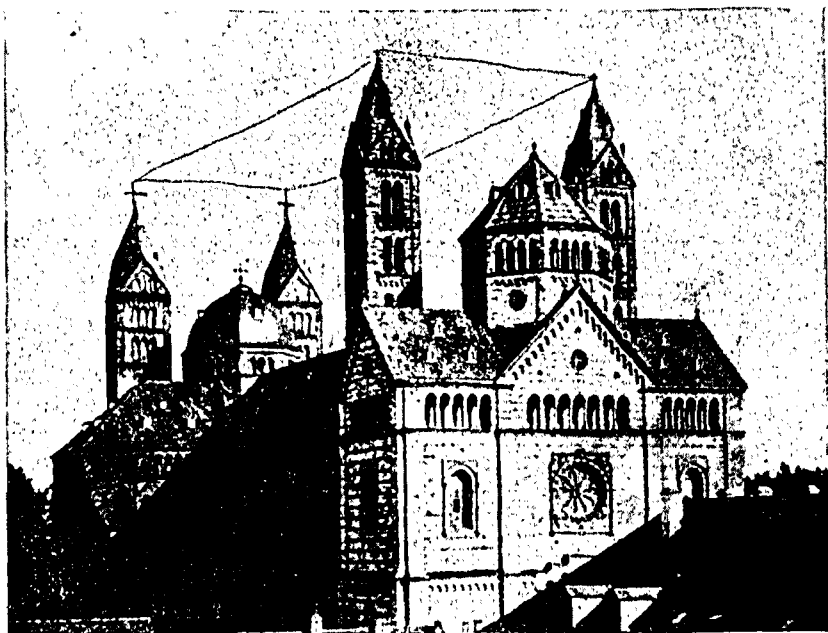
Mnogokrat so romanske cerkve predelane ali dopolnjene v gotškem slogu.

Poleg cerkva so gradili v romanskem slogu tudi druge stavbe: samostane, palače, mestna vrata, gradove (n. pr. grad Coca na Španškem, Wartburg na Nemškem).

Gotski slog. Tudi gotski slog je nastal na francoskih tleh, v Parizu in okolici, in sicer že sredi XII. stoletja. Svoj višek je dosegel v XIII. stoletju, obvladoval pa je arhitekturo do kraja srednjega veka. Ta slog stremlje visoko v nebo, s tem izraža srednjeveško versko gorečnost in je najsjajnejši in najveličastnejši izmed cerkvenih slogov.

Gotske cerkve so najčešče troladijske, manjkata jim navadno poprečna ladja in kripta, apsida jim je poligonalna.

Gotske cerkve imajo visoke križne oboke. Križni obok nosijo mogočni stebri z bujnimi čašastimi glaviči, ki so sestavljeni tako, da se osrednjemu okroglemu stebrnemu jedru pridružujejo polstebri. Ti hite deloma navzgor proti oboku. Tam se razčlenjajo v rebra, ki tvorijo okvir obočnim odsekom. Kjer se rebra na vrhu stekajo, tam je skleplni kamen. Da bi se olajšal pritisk oboka na stebre, so na

Speyer, stolnica, zunanjščina

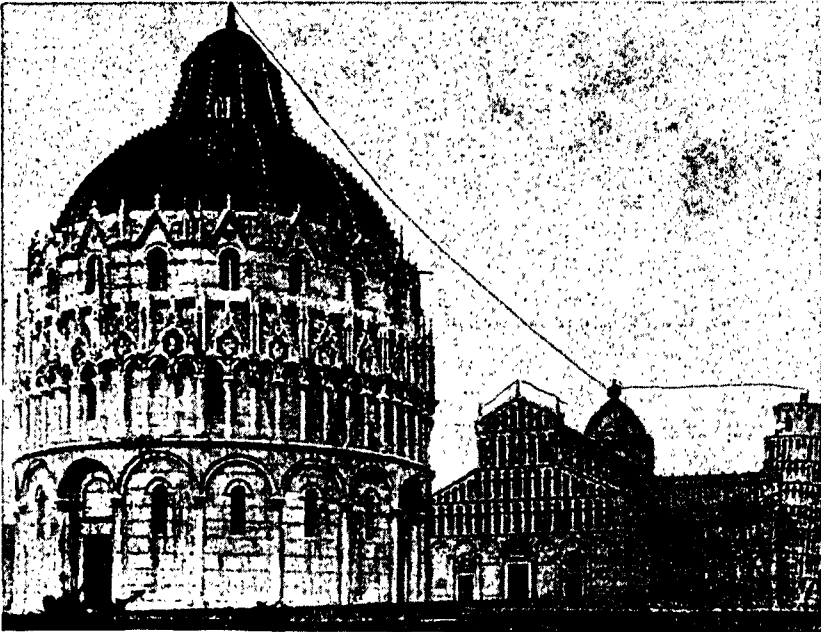
zunanji strani cerkve nameščeni podporniki, od katerih preko stranskih ladij hite podporni loki nosilnim stebrom na pomoč.

Loki nad stebri in nad okni so vsi koničasti. Okna so velika in visoka. Imajo barvaste šipe in jih razčlenja pisano kamnitno krogovičje. Vhodi (portali) se navznoter zožujejo ter so plastično bogato okrašeni; nad glavnim portalom je pogostokrat veliko, barvasto, s krogovičjem prepleteno in ob straneh bogato plastično okrašeno okroglo okno, roža.

Stolpi (pogosto dva, ob vzhodu) so spodaj štirivoglati, nato dobe osem voglov, končno pa prehajajo mnogokrat v piramido, okrašeno

s križnimi rožami, stolpi in stolpiči, ter se dvigajo visoko pod nebo. Sicer pa imamo nešteto kamnitih okraskov tudi drugod, nad podpornimi loki, vrati, okni: koničaste zatrepe, stolpiče ali fiale s križnimi rožami, liste, ob robih pa fantastične bruhalce vode.

Čudoviti izraz gotskih cerkva podpirajo kipi in reliefi realističnega značaja in podobne slike. Toda kiparstvo in slikarstvo se še popolnoma podrejata stavbarstvu.

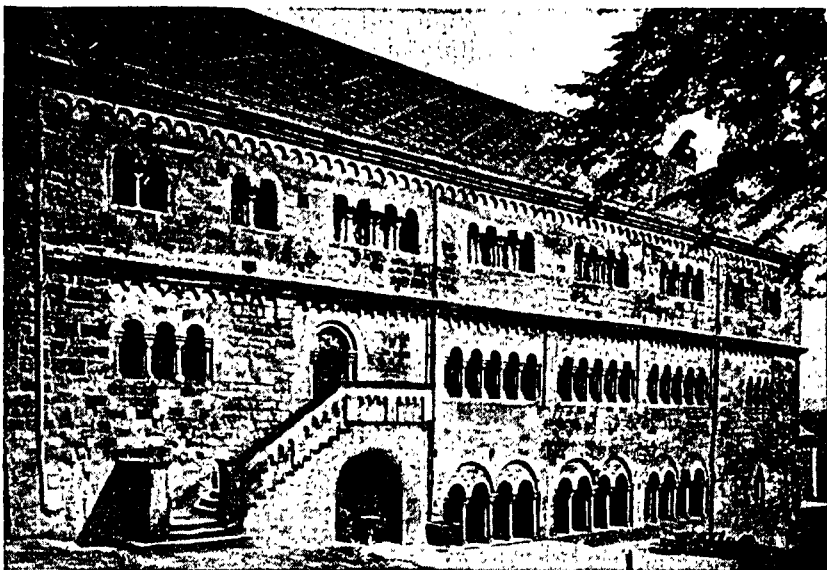

Pisa, stolnica z nagnjenim stolpom in baptisterijem

Gotski slog se nam javlja že tudi v posvetnih stavbah; bogati meščani so si v njem gradili javne stavbe in domove, gospoda pa palače in gradove.

Najpomembnejše cerkve: Pariz (Sainte Chappelle, Notre Dame), Amiens, Rouen, Reims; Bruxelles; Lincoln, Canterbury; Burgos; Köln, Ulm; Dunaj (sv. Štefan); Praga (sv. Vid), Kutna hora; Krakov; Milan; Celje, Ptuj, Kranj, Zagreb.

Značilne posvetne stavbe: suknarska prodajalnica v Ypernu, dvorišče Jagiellonskega kolegija v Krakovu, Karlův Týn na Češkem, doževa palača v Benetkah.

Grad Wartburg

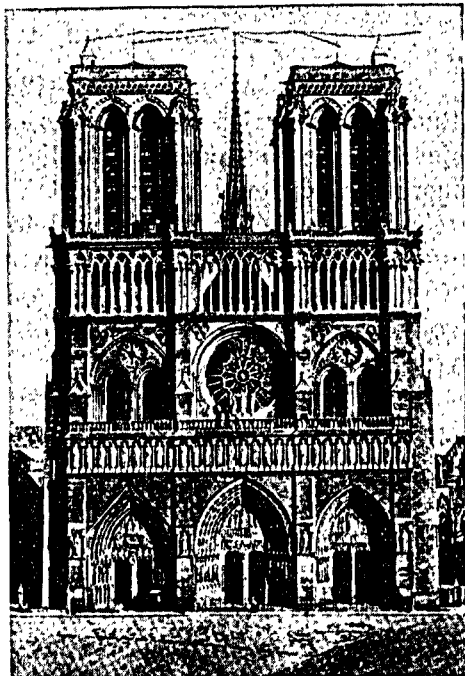
Pregled

V boju s cesarjem zmagovito papeštvo je svoj povečani ugled uporabilo za borbo proti muslimanskemu svetu, ki je prav tedaj v še svežih Seldžukih napredoval ter spravil v stisko bizantinsko cesarstvo. Nesreča je zopet okrepila že zrahljane stike med evropskim zahodom in vzhodom. Križarske vojne so sicer rodile na vzhodu samo začasen politični uspeh. Toda tudi politične posledice so bile velepomembne. Križarske države so za dolgo dobo zadržale padec bizantinskega cesarstva in omogočale še nadaljnje izvrševanje njegovega kulturnega poslanstva. Enako pomembne so bile kulturne posledice. Na zahod so prihajale z vzhoda nove ideje, izenačevale kulturo in jo pomagale dvigati. Predvsem pa so trgovinski stiki silno okrepili italijanska in posredno tudi druga mesta. Napredek mest je zasenčil viteštvo, ki je v samih vojnah doživljalo svoj največji sijaj, pa si pri tem ustvarjalo svoje bodoče zlo. Niti papežem niso prinesle koristi. V sijaju, ki jih je po križarskih uspehih ozarjal, so obnovili borbo s cesarstvom. Zmagali so tudi zdaj, ali uspeh borbe je obe stranki ponižal. To je bilo tem usodnejše, ker so se medtem okrepile zahodne evropske obrobne države. Španija je uspešno potiskala Arabce proti

morju. Francija in Anglija sta ustvarjali podlago za moderno državno življenje, parlamentarizem, politično in sodno upravo, in čeprav sta se medsebojno bojevali, sta napredovali in zlasti Francija je kmalu zasenčila cesarstvo in papeštvo.

Izmed zahodnih slovanskih držav je Češka prebolela iz starešinskega nasledstvenega prava izvirajoče težkoče ter je zavzela odličen politični in kulturni položaj v srednji Evropi: ustanovitev velike države, segajoče od Krkonošev do Jadrana, začasna združitev s Poljsko, čeprav se je ob mejah že začelo zajedati vanjo nemštvo. Polabski Slovani so podlegli in nemški živelj se je že zajedel v poljsko Šlezijo in v poljsko dolenje Povolje; poljska država nasledstvenih težkoč še ni premagala in je morala tudi preboleti sunek od vzhoda. Temu sunku, ki so ga napravili mongolski Tatari, je podlegla od podobnih slovanskih težkoč oslabela Rusija, ki se je na zahodu že začela preporajati s tem, da je zavrnila napad Švedov in v Baltik se zagrizlega reda nemških mečonoscev. V sosedni severnogermanski Skandinaviji pa se je državno življenje vzpenjalo proti višku, približujoč se ustanovitvi skupne, čeprav zaradi sredobežnih sil ne trajne severne države. Splošni tendenci obrobni držav po utrditvi državnega življenja so sledili tudi južni Slovani, na zahodu, pri Slovencih, Hrvatih in Bosancih sicer pod tujo vlado ali vsaj tujim pritiskom, na vzhodu, pri Srbih in Bolgarih, pa iz svojih sil.

Visoki srednji vek je bil politično in kulturno zelo razgibano razdobje, ki je zajelo vso Evropo in bližnji vzhod ter iz daljave pripravljalo nov čas državnega in individualnega svobodnejšega in globalnega razmaha.

Notre Dame v Parizu

C. Pozni srednji vek

Dograditev narodnih držav

Habsburžani, cesarstvo, cerkev

Ustanovitev
rodovinske
moči

Rudolf Habsburški (1273—1291). Zmago nad Přemyslom II. je Rudolf Habsburški izrabil v korist svoje rodovine. Ker je bila kraljevska oblast skromna in kraljevsko dostojanstvo samo volivno, je moral povečati rodovinsko moč. V ta namen je podelil svojemu starejšemu sinu *Albrehtu* (prvo leto mu je bil pridružen mlajši brat Rudolf) Avstrijo, Štajersko in Kranjsko s Slovensko marko (1282), Koroško pa je moral izročiti *Majnhardu Tirolskemu* za pomoč med vojno, razen tega mu je dal v zastavo še Kranjsko, ker mu ni mogel vrniti posojenega denarja.*

Kot kralj se je Rudolf Habsburški dobro izkazal. Skrbel je za javni mir in je v ta namen porušil mnogo gnezd roparskih vitezov.

Adolf Nassavski (1292—1298). Po Rudolfovi smrti volivni knezi niso hoteli izvoliti za kralja njegovega sina Albrehta, kajti zdel se jim je premočan. Zato so izročili prestol grofu Adolfu Nassavskemu. A tudi ta je hodil po Rudolfovi poti: o prvi priliki si je skušal izdatno povečati rodbinsko moč. Volivni knezi pa so ga odstavili in izvolili za kralja Albrehta. Adolf Nassavski je padel v boju.

Albreht I. Habsburški (1298—1308) je prav tako želel okrepiti moč svoje rodbine. Prilika se mu je nudila na Ogrskem, ko so izumrli Arpadoviči (1301). Toda zmagal je Karel Robert Anžuvinski. Podobno je bilo na Češkem po smrti poslednjega Přemyslovca (1306). Albreht je Čehom vsilil za kralja svojega sina *Rudolfa*. Toda ta je umrl že v enem letu in Čehi so izročili prestol *Henriku*, sinu Majnharda, koroškega vojvode.

Početki
Švice

V Albrehtovi dobi so se Švicarji prvič odločno borili za svojo samostojnost. Gorski prebivalci tako imenovanih prakantonov *Schwyz*, *Uri* in *Unterwalden* so nevoljno prenašali poseganje Habsburžanov

* Majnhard je Goriško izročil svojemu bratu, pridržal si je nedavno pridobljeno Tirolsko; tako se je rodovina razcepila v goriško in tirolsko linijo.

na njihovo območje. Habsburžani so si lastili to pravico kot grofje v neposredni sosesčini. Gorjanci pa so priznavali nad seboj samo kralja in nikogar drugega. Da bi se zavarovali za bodočnost, so leta 1291. vsi trije kantoni sklenili med seboj »*Večno zvezo*«, naperjeno proti Habsburžanom. Ta dogovor je temelj švicarske samostojnosti. Z njim je bil Albrehtu zadan hud udarec. Pripovedovanje o junaškem *Viljemu Tellu*, ki naj bi ga bil Albrehtov oskrbnik Gessler prisilil, da strelja v jabolko na glavi svojega sina, je pa poznejšega postanka.

»Večna
zveza«, 1291

Cerkev v Amiensu, notranjščina

Albrehta je zahrbtno umoril njegov nečak Ivan Parricida.

Henrik VII. Luksemburški (1308—1313). Volivni knezi so zopet prešli Habsburžana in izvolili za kralja grofa Henrika VII. Luksemburškega, moža, ki je bil francoski vzgojen. *Henrik VII.* se je zvezal s Čehi. Ti so pregnali nesposobnega Henrika Koroškega in izbrali za kralja *Ivana Luksemburškega* (1310—1346), cesarjevega sina. Ivan Luksemburški se je oženil z Elizabeto, sestro poslednjega Přemyslovca.

Henrik VII. se je napotil v Italijo, kjer so vladale žalostne razmere: velfi in gibelini, imenovani po nekdanji papeški in cesarski stranki, so se borili med seboj. Veliki pesnik *Dante*

Dante

je navdušeno pozdravljal vladarja, nadejal se je, da bo napravil red. Toda Henrik VII. se je dal samo kronati za cesarja, nato se je pa vrnil čez Alpe. Cesarski časi v Italiji so minuli.

Ludovik Bavarski (1314—1347). Po Henrikovi smrti so nekateri volivni knezi dali svoj glas *Frideriku Lepemu*, sinu Albrehta Habsburškega, drugi so bili za vojvoda *Ludovika Bavarskega*. Odločiti je morala vojna. Tudi Švicarji so bili na Ludovikovi strani. Junaški gorjanci so pri *Morgartenu* popolnoma premagali habsburške viteze (1315). Habsburžani so se morali molče odreči pravicam nad gorskimi kantoni, ki so obnovili »*Večno zvezo*«.

1335

Ludovik se je pozneje sprijaznil s Habsburžani. Dovolil je, da so si pridobili Koroško in Kranjsko s Slovensko marko, ko je umrl vojvoda Henrik brez moških potomcev (1335).

Napobil se je tudi v Rim po cesarsko krono. Silno se je trudil, da bi povečal rodbinsko moč svojega rodu. Zato so ga volivni knezi odstavili in mu izvolili za naslednika Karla Luksemburškega, ki je še isto leto sledil svojemu očetu Ivanu na češkem prestolu (1346). Preden je prišlo do vojne med obema nasprotnima kraljema, je Ludovik umrl (1347).

Zlata bula
(1356)

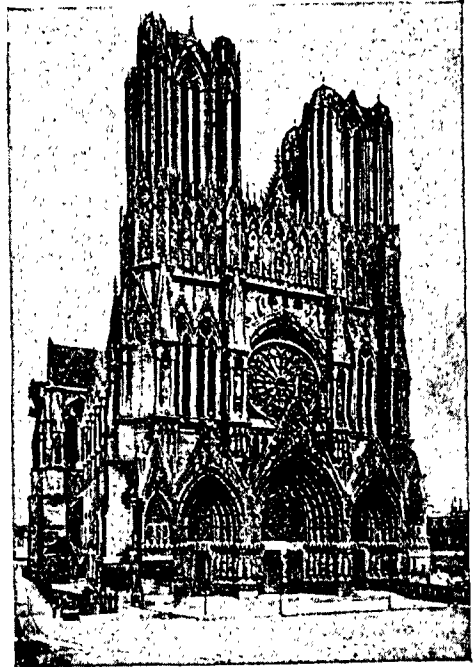
Karel IV. Luksemburški (1346—1378), francosko vzgojeni vladar slovanskega čustvanja, je posvetil vso svojo veliko skrb češkemu kraljestvu, ki ga je razširil z mnogimi novimi ozemlji. — Za Nemčijo je pa storil samo najnujnejše. Leta 1356. je izdal »Zlato bulo«. Z njo je končno veljavno določil, da pripada volivna pravica trem cerkvenim in štirim posvetnim knezom: nadškofu mainškemu, kölnskemu in trierskemu, češkemu kralju, palatinskemu renskemu grofu, saškemu vojvodi in mejnemu grofu bramborskemu. Podelil je pa volivnim knezom tudi popolno sodno neodvisnost.

Petrarca

Karl IV. je šel v Rim po cesarsko krono. Kakor Dante Ludovika Bavarca tako je njega pozdravljaval *Petrarca*. Ali cesar se ni mešal v italijanske spore. Vrnil se je domov.

Nesreče

Za prvih let Karlove vlade so grozne nesreče mučile evropsko človeštvo. Kobilice so uničevale sadeže in povzročale strašno lakoto. Ladje so zanesle v Evropo »črna smrt«, ki je trumoma kosila prebivalstvo. Tedaj so začeli sumničiti žide, da zastrupljajo vodnjake, in so jih nepopisno preganjali. Mnogih kristjanov se je polastilo čustvo pokore, hodili so zato po deželi in se bičali; imenovali so se bičarji ali flagelanti.

Cerkev v Reimsu

Cerkev sv. Štefana na Dunaju

Na čelu Habsburžanov je bil takrat *Rudolf IV. Ustanovnik* (ustanovil je dunajsko univerzo in začel zidati cerkev sv. Štefana). Ta je silno zameril cesarju, da ga ni sprejel med volivnike. Vendar sta se končno pobotala in cesar je dovolil Habsburžanu, da mu je Marjeta Tirolska, hči Henrikova, odstopila Tirolsko (1363) in da je smel oglejskemu patriarhu vzeti nekatere kraške postojanke.

1363

Vaclav I. (1378—1400), Karlov sin in češki kralj, je bil preslab za vlado v nemirni Nemčiji. Zato so ga volivni knezi odstavili.

Rupert Palatinski (1400—1410) je prišel na njegovo mesto, ali tudi njemu vladarsko delo ni šlo po sreči in ga je doletela enaka usoda.

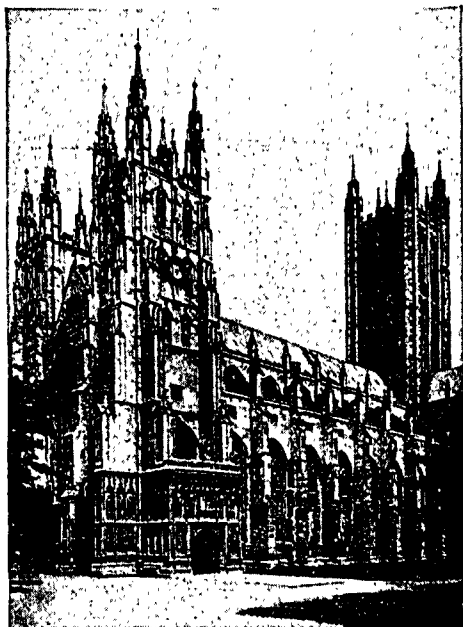
Za obeh kraljev so nasprotstva v Nemčiji rodila obče sovraštvo. Najhujša mržnja je vladala med meščani in knezi ter vitezi (nižjim plemstvom). Da obranijo svojo trgovino in notranjo neodvisnost, so sklepali meščani med seboj zveze. V južni Nemčiji sta nastali *švabska in renska zveza*. Med njima in knezi je prišlo do silovite vojne. Knezi so zmagali in ugled mest je padel.

Nekoliko svojevrstna je bila zveza severnih nemških mest, tako zvana *Hanza*. V dobi svojega največjega procvita (v XIV. in XV. stoletju) je štela okrog 90 mest, ki so bila večinoma ob morju, deloma pa tudi v notranjosti. Hanza je varovala zunanjo trgovino svojih članic. Imela je trgovinske postojanke v Novgorodu, Londonu, Bergenju in Bourgesu. Središče Hanze je bilo v Ljubeku, kjer so se shajale skupščine članic. Zveza je lahko vodila tudi vojne, saj je celota članic razpolagala z močno mornarico in kopno vojsko. Neroden je bil samo postopek, kajti za vsako večjo akcijo je bil potreben sklep skupščine. Ugled Hanze je padel, ko so se okrepile severne države in so se odkrila nova morska pota. Končno se je omejila na Hamburg, Bremen in Ljubek.

Ob času teh nasprotij je znova izbruhnila borba med Habsburžani in Švicarji. Toda Habsburžane je zadel v Švici strahoten poraz. Prakantonom so se pridružili novi kantoni, med njimi mestni republiki Bern in Zürich, in Švicarji so pri *Sempachu* uničili habsburško viteško vojsko (1386). Pač pa so Habsburžani nekoliko prej (1382) pridobili Trst, ki se jim je podal prostovoljno.

Socialni
boji

Hanza

Cerkev v Canterburyju

Sigmund (1410—1437) in cerkveno vprašanje. Sigmund, mlajši sin Karla IV., je bil že dolgo ogrski kralj (krono je priženil). Vso dobo svoje vlade se je moral ukvarjati poleg drugega tudi s cerkvenimi vprašanji.

Zmaga v boju s Hohenstaufovci papeštvu ni bila v korist: potisnila ga je v preveliki meri na posvetno področje. Preselitev v Avignon ga je pogosto spravila v odvisnost od francoskih kraljev,

Stolnica v Zagrebu

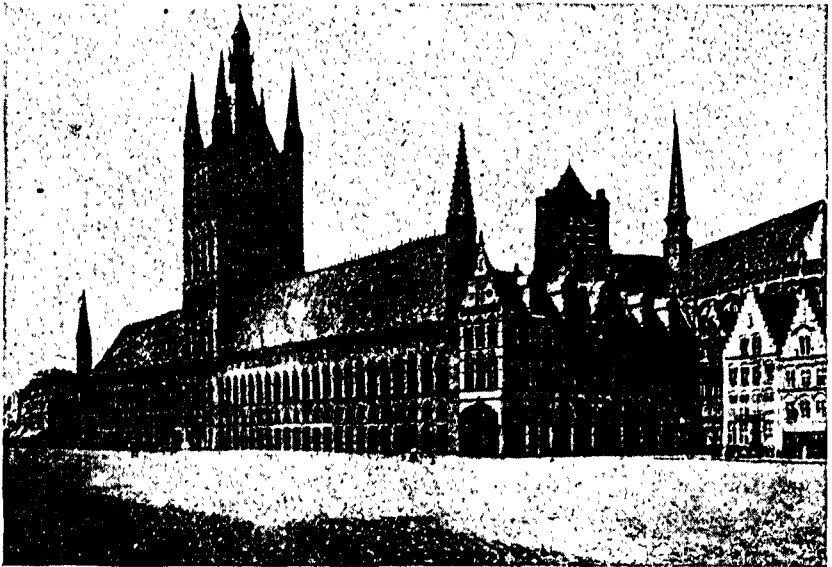
s tem pa ponižala. Cerkevna država je propadala in nudila papežem premalo sredstev, zato so nakladali nove cerkvene davščine in takse in na drug način skrbeli za zvišanje dohodkov. Papeže so posnemali drugi cerkveni dostojanstveniki, nižja duhovščina pa je živela v uboštvu in iskala dohodkov izven cerkvene službe. Ugled cerkve je vidno padal.

Temu se je pridružil veliki *cerkveni razkol* (shizma). Karel IV. je l. 1377. pregovoril papeža, da se je vrnil v Rim. Toda že naslednje leto je papež umrl. Italijanski in francoski kardinali so izvolili zdaj

vsak svojega papeža. Cerkveni razkol ali shizma je bil tu. Koncil v *Pisi* je skušal shizmo odpraviti: odstavil je oba papeža in je izvolil novega. Ker odstavljena papeža nista hotela odstopiti, je imela zdaj cerkev tri papeže.

Proti tem napakam se je že dolgo javljal odpor. Zahtevali so reformo. Najglasneje je to zahtevo izrekala pariška univerza, za cesarjem in papežem tretja »velesila« v tedanji Evropi.

Začelo se je tudi gibanje, ki je bilo usmerjeno proti cerkvi sami. Ivan Wiclii Na Angleškem je nastopil proti njej *Ivan (John) Wicliif*. Sv. pismo

Suknarska prodajalna v Ypernu

je imel za edini vir cerkvenega nauka, odklanjal vidno cerkev, spoved in redovništvo, češčenje podob ter je zahteval, naj se duhovščina odreče posvetni oblasti in živi v siromaštvu. Kristus je bil zanj edini glavar cerkve, papeža ni priznaval. Mirno je deloval na oxfordski univerzi, dokler ni njegov nauk, da vsak oblastnik s smrtnim grehom izgubi pravico do vlade, rodil upora kmečkega ljudstva (1381); tedaj je moral na župnijo. Čeprav je neka sinoda obsodila njegov nauk, so ga vendar pustili v miru umreti (1384). Imel je mnogo pristašev, ki so se imenovali *lolardi*. Zaradi poroke Karlove hčere z Rihardom Angleškim so prišli s tem naukom v stik tudi mnogi Čehi, ki so ga prenesli v svojo domovino. Iz njihove srede je izšlo več verskih

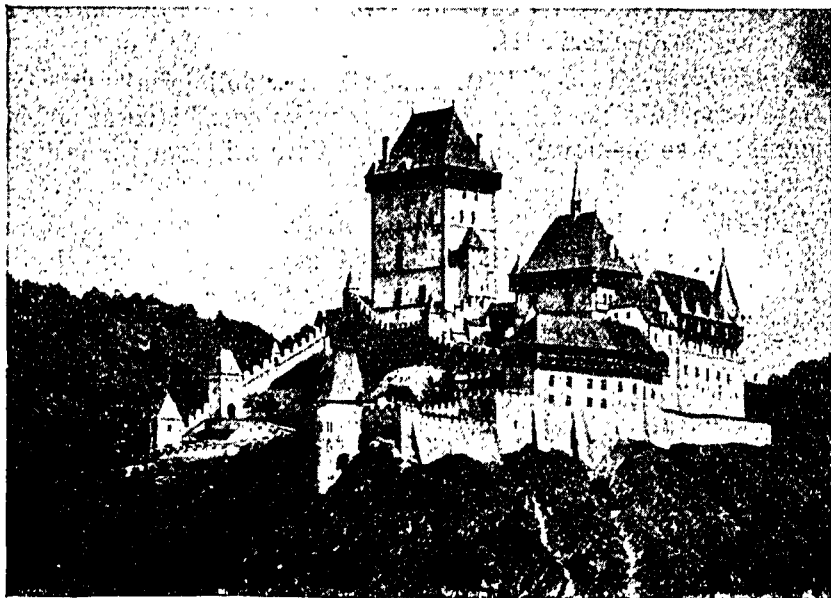
gorečnežev. Med njimi je bil najodličnejši *Jan Hus*, ki je s svojo moralno resnobo in narodno delavnostjo potegnil za seboj velik del Čehov.

Jan Hus

Na Sigmundovo prigovarjanje je sklical pisanski papež cerkveni zbor v *Kostnici* (1414—1418). Poleg cesarja in papeža se ga je udeležilo ogromno število ljudi, posvetnih in cerkvenih knezov, duhovnikov in laikov.

Kostnica
(1414—1418)

Koncil je obsodil Husov nauk. Hus se je sam pojavil na njem. Cesar mu je dal spremno pismo, ker pa ni hotel preklicati svojih

Karlův Týn

trditev, so ga proglasili za krivoverca in sežgali (1415). Enaka usoda je doletela njegovega prijatelja *Hieronima Praškega* (1416). Nadalje je koncil odstavil vse tri papeže in izvolil novega, *Martina V.* S tem je odpravil razkol. Razpravljal je tudi o reformah, ali brez posebnega uspeha.

Ko je kmalu nato umrl češki kralj Vaclav (1419), Čehi niso hoteli priznati nasledstva njegovemu bratu Sigmundu. Dvignili so se v obrambo Husovega nauka. Nastale so *husitske vojne* (1419—1436). Sigmund je brez uspeha pošiljal proti Čehom križarske vojske.

Koncil
v Baslu
(1431)

Končno se je sešel koncil v *Baslu* (1431), da reši spor. V nekih točkah je ugodil zmernim husitom. Del husitov se je zedinil s cerkvijo, drugi pa so bili premagani (1434). Sigmunda je zdaj češki državni zbor priznal za kralja (1436), toda že naslednje leto je umrl. Z njim je izumrl luksemburški rod.

Ladislav
Postumus

Albreht II. Habsburški (1438—1439) je vladal poprej Avstriji. Ker je bil Sigmundov zet, so ga ogrski in češki velikaši ter nemški volivniki izvolili za kralja. Toda umrl je na bojnem pohodu proti Turkom. Avstrijo, Ogrsko in Češko je zapustil svojemu, po očetovi smrti rojenemu sinu *Ladislavu Postumu*. Ta pa je umrl še kot mladenič in tako Ogrji kakor Čehi so si izvolili domačega kralja. Avstrijo pa je podedoval Friderik III.

Friderik III. (1440—1493). Friderik III., dotlej štajerski vojvoda, je bil poslednji v Rimu kronani rimsko-nemški cesar, njegovi nasledniki so se imenovali samo »izvoljeni rimski cesarji nemške narodnosti«.

Vojvodstvo
Burgundsko

Friderik III. kot vladar Nemčije ni pomenil mnogo: v državi so zopet vzplamteli notranji boji, zlasti med mesti in knezi. Imel je srečo, da je izumrl rod grofov in knezov Celjanov (1456), in si je tako pridobil njihova ozemlja. Pač pa je moral na vzhodu doživeti, da mu je ogrski kralj iztrgal Avstrijo z Dunajem (1485—1490). Uspeh pa je imel na zapadu. Tu je bilo med Nemčijo in Francijo vojvodstvo Burgundsko. Leta 1363. ga je francoski kralj *Ivan Dobri* podelil svojemu sinu *Filipu Drznemu*. Obsegalo je ozemlje, ki se je raztezalo na francoski strani švicarskega Jura. Podjetni vojvode so državo razširili tako, da je obsegala tudi današnje Luksemburško, Belgijo in Nizozemsko. Vojvodstvo je vzcvetelo gospodarsko, kulturno in politično.

Nancy (1477)

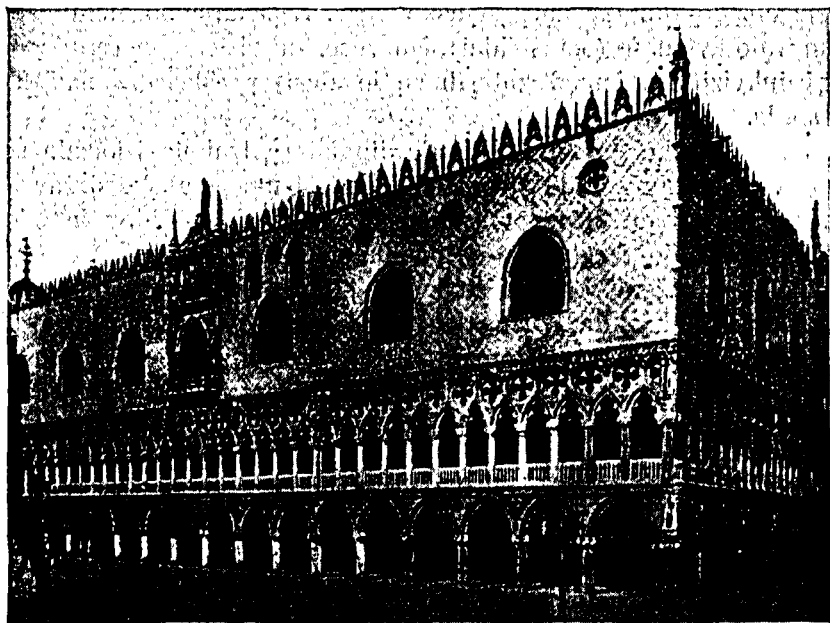
Sredi burgundskega ozemlja pa je bila Lotaringija. Burgundski vojvoda *Karel Drzni* jo je napadel. Toda lotarinški vojvoda je sklenil zvezo s Švicarji. Združeni sili je Karel Drzni podlegel: pri *Nancyju* je l. 1477. zgubil bitko in življenje.

Zapustil je edino hčer *Marijo*, ki se je kmalu nato poročila z Maksimilijanom, sinom Friderika III. Poroko je pripravil cesar sam. Tako je Maksimilijan dobil Burgundijo kot dediščino po padlem vojvodi. Vendar je prišlo do vojne s Francijo, ki si je v njej pridobila južnozpadni del vojvodstva, Bourgogne, medtem ko so vse druge pokrajine ostale Maksimilijanu. Započeto nasprotje pa ni zamrlo, ampak je rodilo mnogo novih vojn.

Zahodne obrobne države

Španija in Portugalska, odkritja

Ustanovitev španskega kraljestva. Izza XIII. stoletja na Pirenejskem polotoku ni bilo večjih bojov med kristjani in muslimani. Na obeh straneh so imeli mnogo dela z ureditvijo notranjih težkoč. Izmed krščanskih držav si je pridobila poseben mednarodni pomen *Aragonija*, kajti postala je gospodarica ne samo Balearov, marveč

Doževa palača v Benetkah

tudi Sicilije. Končno je izpodrinila francoske Anžuvince celo iz Neaplja (1442).

V drugi polovici XV. stoletja se pričinja najslavnejša doba v španski zgodovini. Takrat sta se poročila kraljica *Izabela Kastilska* in kralj *Ferdinand Aragonski*. Tako je nastalo špansko kraljestvo. Vendar je vsako izmed združenih kraljestev ohranilo še svoje posebne uredbe.

Ferdinand in Izabela sta izročila vlado kardinalu *Ximenesu*, ki je uvedel v obeh deželah absolutizem. Da bi kljubovala mogočnemu plemstvu (*grandom*), sta se oprla na mestne zveze (*hermandades*).

Blaginja je vzcvetela. Prav tako kultura. Kralj in kraljica sta ustanavljala nove univerze in velike knjižnice.

Ferdinand Aragonski je postal veliki mojster vseh treh španskih yiteških redov. S tem si je ustvaril velike dohodke in je bil neodvisen od stanov (cortes). S papežem je sklenil *konkordat*, na čigar podlagi je postal gospodar nad špansko cerkvijo: nameščal je škofe in nadziral cerkveno sodstvo.

Kralj in kraljica sta hotela imeti državo v verskem pogledu enotno. Zato sta obnovila inkvizicijo, sodišče zoper krivoverce in tajne pristaše židovske ter muslimanske vere. Sežiganje obsojenih se je imenovalo avtodafé (actus fidei), čin vere. Inkvizicijo so vodili generalni inkvizitorji, izmed katerih se je zlasti proslavil *Tomaž Torquemada*.

1492 Svojo versko gorečnost sta Ferdinand in Izabela izkazala še z osvojitvijo *Granade* (1492), poslednjega ostanka arabske države na Španskem. Mnogo Moriskov (potomcev Mavrov) in židov je takrat zapustilo Španijo, izgnili so se nasilnemu pokristjanjenju.

Poleg združene Španije se je ob Atlantskem oceanu kot samostojna država ohranila *Portugalska*, ki je prav tako črpala svojo življenjsko silo v boju z muslimani.

Stoletni boji z muslimani so živahnemu značaju Špancev in Portugalcev dodali žareče verske vneme.

Pobude Portugalska odkritja. Zapadni svet se je bil navadil na mnoge predmete, ki so prihajali iz Indije, Kitajske, Japonske: slonovino, drago kamenje, bisere, dišave, droge in svilo. Ta trgovina se je razvijala s posredovanjem raznih orientalskih trgovcev, Ti pa so zahtevali velik dobiček, ki je predmete silno podražil. Ko so Turki zasedli Prednjo Azijo in uničili tamkajšnje postojanke italijanskih trgovcev, se je to še bolj občutilo. To je bila gospodarska pobuda za iskanje poti, ki naj bi omogočila neposredni stik z Daljnim vzhodom, tako da bi dobiček posredovalcev odpadel. Proti koncu srednjega veka se je bolj in bolj širil nazor o okrogli obliki zemlje in rodila se je misel, da bi bilo mogoče Daljni vzhod doseči v vzhodni kakor tudi v zahodni smeri. Uporaba magnetne igle je podpirala to misel. Pri Portugalcih in Špancih je bila zdaj prosta energija, ki so jo rodili boji z muslimani. Ta jih je silila na morje: Portugalce proti jugu, Špance proti zahodu.

Portugalce so privedle ob severozapadno obalo Afrike že borbe z Mavri: leta 1415. so zavzeli Ceuto. Tedaj je učeni princ *Henrik Brodnik* začel pripravljati prave pomorske odprave. Podpiral ga je

bogati Kristusov red, ki si je obljubljal, da bo poleg trgovine mogoče razširjati v Afriki tudi krščanstvo. Tako so Portugalci odkrili *Madeiro* in *Azore* ter objadrili *Zeleni rt*. Kralj *Ivan II.* je nadaljeval Henrikov delo. Ko je *Jernej Diaz* dosegel južnoafriški rt (1486), ga je kralj prekrstil v *Rt dobre nade*, češ da se bo kmalu našla prava pot v Indijo. To se je zgodilo nekaj let pozneje, za kralja *Manuela Velikega*: tedaj je *Vasco da Gama* dospel na malabarsko obrežje v Indiji, kjer je pristal v Kalkuti, glavnem tržišču z dišavami.

Jernej Diaz

Vasco
da Gama

Vasco da Gama

Da bi utrdili portugalsko oblast v Indiji, so poslali na pot *Cabrala*. Ta pa je jadral preveč proti zahodu, zašel v severni ekvatorski tok in odkril *Brazilijo* (1500), ki je s tem postala portugalska. Pravi utemeljitelj portugalske oblasti v Indiji je veliki *Albuquerque*; osvojil je *Goo* in razširil portugalsko oblast od *Malake* do *Ormusa*. Po njegovi smrti so Portugalci zasedli še *Moluke* in *Sundske otoke*. Odkritja tvorijo junaško dobo portugalskega naroda; opeval jih je *Camoës v Luzijadah*, junaškemu epu, čigar glavni junak je *Vasco da Gama*.

Cabral

1500

Albu-
querque

Camoës

Odkritja Amerike. V portugalski službi je jadral po morju tudi Genovežan *Christo-*

Kolumb

foro Colombo. Opirajoč se na Ptolomajev nauk o okrogli obliki zemlje in na zemljevid slavnega florentinskega prirodopisca *Toscanellija*, je mislil, da je mogoče v zahodni smeri priti v zlatonosni *Zipangu*, na Japonsko. Odločil se je, da se odpravi na pot. Ker so Portugalci odbili njegov načrt, se je napotil na Špansko. Po osvojitvi *Granade* (1492) mu je kraljica *Izabela* dala potrebna sredstva, mu obljubila naslov višjega admirala, podkralja v odkritih deželah in desetino dohodkov iz njih. V početku avgusta je Kolumb zapustil pristanišče v *Palosu* s tremi ladjami. Pristal je na Kanarskih otokih in v oktobru odkril Bahamskemu otočju pripadajoči otok *Guanahani*, ki ga je imenoval

1492

San Salvador — Odrešenik. Nato je odkril še *Kubo* in *Haiti* in se vrnil na Španjolsko, kjer so ga navdušeno sprejeli. Na svojem drugem potovanju je odkril *Male Antile*, *Puertorico* in *Jamaico*, na tretjem izliv *Orinoca*, na četrtem pa *centralno ameriško celino*, kjer je iskal prehod.

Kolumb je še za svojega življenja v polni meri občutil nehvaležnost sveta. Ko je bil drugič v Ameriki, so poslali za njim strastnega *Bobadillo*, ki ga je v verigah privedel na Španjolsko. Čeprav so ga kmalu izpustili, mu vendar niso izpolnili danih obljub. Globoko užaljen je Kolumb umrl v Valladolidu. V grob je nesel prepričanje, da je odkril pot v Indijo. Srednjeameriško otočje je zato dobilo ime *Zahodna Indija*. Niti njegovega imena niso dali novemu svetu. Imenovali so ga po Italijanu *Amerigu Vespucciju*, ki je, spremljajoč Špance, prepotoval novi svet in ga popisal.

Za Kolumbom so še mnogi hiteli v novi svet, meneč, da bodo tam obogateli: imenujemo jih *konkvistadorje* (osvojevalce). Eden izmed njih, *Balboa*, je prekoračil *Panamsko ožino* in odkril Veliki ocean. *Ferdinand Cortez* pa je odkril *Mehiko*. Tu je našel narod indijanskih *Aztekov*, ki so imeli dobro urejeno državo in znatno kulturo. Cortez je z neverjetno drznostjo napadel Azteke in jih premagal. Nato je odkril še *Kalifornijo*.

Dva druga konkvistadorja, *Franc Pizarro* in *Diego Almagro*, sta se iz Srednje Amerike napotila proti jugu in odkrila *Peru*. Tu sta našla veliko in lepo kultivirano indijansko državo, ki ji je vladalo pleme *Inka*. Moža sta izkoristila borbo za prestol med dvema bratoma in sta se polastila dežele. Almagro je odkril in osvojil še *Čile*.

Medtem je *Giovanni Gabotto*, Italijan v britski službi, odkril *Labrador*.

Krištof Kolumb

Balboa

Ferdinand
Cortez

Franc
Pizarro,
Diego
Almagro

Gabotto

Portugalec *Ferdinand Magelhaës* je pa v španski službi objadral zemljo (1519—1522). Jadrajoč ob Južni Ameriki, je skozi po njem imenovano morsko ožino došel v Tihi ocean. Na Filipinih so ga domačini ubili in ekspedicijo je pripeljal domov neki njegov drug.

Posledice. Odkritja so imela velike posledice. Italijanska mesta so izgubljala svoje prvenstvo na morju v korist Španiji in Portugalski, kajti torišče svetovnega prometa se je preneslo iz Sredozemskega morja na Atlantski ocean. Znanost je imela velik dobiček od odkritja novih zemljin. Evropa je dobila iz Amerike: purana, krompir, koruzo, tobak in kinin. Na Špansko so začele prihajati ogromne količine zlata, ki so silno dvignile cene, zaradi česar so najbolj trpeli siromaki. Ljudje, željni obogatjenja, so se preseljevali v novi svet, doma, na Španskem in Portugalskem, pa je propadalo gospodarstvo. Tako sta v času največjega svetovnega razmaha obe državi začeli zaostajati za sosedi, pri katerih je bilo manj zlata in manj draginje, več delovnih rok in več dela. Na drugi strani so Evropejci prinesli v Ameriko svoje živalstvo in rastlinstvo.

Odkritja so pa neposredno vplivala tudi na Ameriko. Dobila je nove živali, n. pr. konja in govedo, ter mnogo rastlin, n. pr. žita, sadna drevesa, kavo, sladkorni trs, azijske dišave.

Huda usoda je zadela domače prebivalstvo. Španci so ga začeli uporabljati za najtežja dela, n. pr. v rudnikih, in niso imeli usmiljenja z njim. Zato je v množicah umiralo. Tedaj so Španci začeli uvažati v Ameriko močnejše afriške *črnce*. Končno so se pa Evropejci sami naseljevali v Ameriki, kjer so se deloma pomešali z domačini. Vsaj Španci in Portugalci. To pa ne velja za Francoze, Angleže in Slovane, ki so se naseljevali pozneje zlasti v Severni Ameriki.

Črnci

Francija

Stoletna vojna. Ko je leta 1328. umrl tretji sin in naslednik Filipa IV. Lepega, je izumrl rod Kapetovičev v direktnem moškem kolenu.

Zdaj je postal kralj *Filip VI.* Valois (1328—1350), čigar oče je bil brat Filipa IV. Lepega. Z njim je nastopil vladno rod Valois.

Tedanji angleški kralj *Edvard III.* (1327—1377) je pa imel za mater hčer Filipa IV. Lepega. Glede na salijski zakon v Franciji ni imel pravice do prestola. Izprva ga ni niti zahteval, ampak je Filipu VI. prisegel zvestobo kot vojvoda pokrajine Guyenne, ki je angleškemu kraljem ostala v Franciji še potem, ko so za Filipa II.

Filip VI.
(1328—1350)
Rod Valois

Stoletna
vojna
(1339—1453)

Avgusta zgubili vso posest ob Loiri in severno od nje. Nekaj let pozneje pa je Filipu VI. odrekel pokorščino in začel vojno, ki je s presledki trajala nad 100 let (1339—1453). Kot vnuk Ludovika IV. Lepega je zahteval zase francoski prestol.

Crécy (1346)

Za Francijo so se pričeli hudi časi, zdaj tu, zdaj tam so se tolkli oddelki obeh kraljev. Do večjih bitk je prišlo samo, kadar je angleški kralj zbral na Francoskem večjo vojsko. Tako je leta 1346. izkrcal v Normandiji več tisoč dobro izvežbanih čet, med katerimi so bili lokostrelci z velikimi loki. Pri *Crécyju* ob morju se je razvila velika bitka, v kateri se je rabilo strelno orožje. Francoski vitezi niso mogli podreti silnih sovražnih vrst in so se ponoči umaknili (1346). Sledečega leta, 1347., je Edvard III. zavzel utrjeni *Calais*, pregnal iz njega francosko prebivalstvo in ga nadomestil z angleškim.

Calais

Nekaj let pozneje so Angleži udarili od juga. Edvarda III. sin, imenovan *Črni princ*, je iz Bordeauxa, glavnega mesta Guyenne, udaril proti severu in pognal pri *Poitiersu* v beg francosko vojsko (1356). Med ujetniki je bil tudi kralj *Ivan Dobri*. Zmagovalec ga je izpustil, ko je dobil od njega ogromno odkupnino. Sklenili so premirje, v katerem je francoski kralj odstopil vso zahodno Francijo in *Calais* (1360).

Kralj Edvard III. in »Črni princ«

Poitiers

Ivan Dobri

1360

V zadnjih letih so zadele Francijo še druge nezgode. Uprli so se kmetje, ki so strašno trpeli, ne samo zaradi vojne, ampak tudi zaradi surove objestnosti plemiške gospode. Le s težavo so zatrli kmečki upor (*kmetje: jacqueries*). Po sklenjenem premirju pa so se potikale po deželi trume odpuščenih vojakov, ki so povzročale strah in trepet. Zopet je bil potreben velik napor, da so jih zatrli.

Kmečki
upor
Jaquerie

Na nesrečo je Ivan Dobri povzročil cepljenje Francije tudi na vzhodu: v nasprotju z dobrimi tradicijami svojega rodu je podelil sinu *Filipu Drznemu Burgundijo* in položil temelj novi državi, ki pa je bila v usodnem trenutku Franciji nezvesta. K sreči je bil *Karel V.*,

Karel V.

sin Ivana Dobrega, sposoben vladar. S pomočjo svojega hrabrega vojskovodje *Du Guesclina* je iztrgal Angležem vso francosko posest razen Calaisa.

V sledečem stoletju je zopet nastal preobrat. *Karel VI.*, sin Karla V., je bil slabič in se je prepiral s svojimi sorodniki. To priliko so porabili Angleži in so znova napadli Francijo. Bojevanje se je tako zavleklo, da tvori glavno vsebino vlade treh *angleških Henrikov* (Henrika IV., V. in VI.).

Takoj v začetku so Angleži zmagali pri *Azincourtu* (1415) in se polastili vse severne Francije. Prodirajoč proti jugu, so oblegali Orléans. Vojvoda burgundski je bil na njihovi strani. *Karel VII.*, naslednik Karla VI., si ni znal pomagati.

Kralj Karel VII.

Tedaj je Franciji prinesla rešitev preprosta deklica *Jeanne d'Arc* iz sela Domremy na lotarinški meji (Devica Orléanska). Imela je vizije: Zdelo se ji je, da sliši glas, ki jo poziva, naj osvobodi Francijo. Po daljšem obotavljanju se je vdala. Napotila se je h kralju. Z njegovim dovoljenjem se je na čolnu prepeljala v oblegano mesto. Tam je branitelje tako navdušila, da so pregnali Angleže. Nato je pripravila kralju pot v Reims h kronanju.

Končno je junakinja prišla Angležem v roke. Ujeli so jo pri izpadu iz Compiègna, ki so ga oblegali. Postavili so jo pred duhovno sodišče in jo obsodili najprej na dosmrtno ječo, nato na smrt na grmadi (1431).

Čar njene osebnosti pa je deloval še po njeni smrti. Vojvoda burgundski se je vdal in Angleži so se umaknili iz vse Francije (1453); obdržali so samo Calais. Bili so izčrpani, vrh tega se je pričela doma krvava vojna *med rdečo in belo vrtnico*. Vojna se je končala, ne da bi bil sklenjen mir.

Francija postane absolutna država. Zmago nad zunanjim sovražnikom je Karol VII. izkoristil tudi v notranjosti. Preden je razpustil

Karel VI.

Azincourt
(1415)

Karel VII.

Devica
Orléanska

najemniške čete, si je izbral med njimi najboljše vojake, jih razdelil v čete in obdržal pod orožjem kot *stalno vojsko*. Sredstva za vzdrževanje mu je dajal na novo uvedeni *stalni davek*. S tako zvano *pragmatično sankcijo* je omejil oblast papeža nad francosko cerkvijo in je duhovščino postavil v službo kroni.

Karlova naslednika, *Ludovik XI.* in *Karel VIII.*, sta delovala v enakem smislu. Tako je bila Francija pripravljena na usodno borbo s svojim habsburškim sosedom.

Anglija

Medtem ko je Francija zaradi stoletne vojne obubožala, je v Angliji vladalo blagostanje. Zemlja je rodila mnogo rži in razvito je bilo ovčarstvo. Angleška volna je bila odlične kakovosti, zato so jo trgovci dobro plačevali, v tujini, zlasti v Flandriji, so izdelovali iz nje najboljše sukno.

Vojna s Francijo je izoblikovala enoten angleški narod v ostrem nasprotju do francoskega. Vendar pa je stoletna vojna tudi Angliji prinesla svoje prekletstvo, ker se je po nastopu Device Orléanske bojna sreča obrnila na francosko stran.

Takrat je vladala na Angleškem stranska linija dinastije Anjou-Plantagenet. Prvi vladar iz te linije, *Henrik IV. Lancaster*, je l. 1399. nasilno odstranil zadnjega potomca glavnega rodu in sam zasedel prestol. Njemu sta sledila sin in vnuk: *Henrik V.* in *Henrik VI.*

Ko Henrik VI. v Franciji ni mogel ustaviti francoskega napredovanja, se je proti njemu na Angleškem dvignila še mlajša linija vladarskega rodu: *York*. Razvila se je silovita in uničevalna državljanska vojna. Lancaster so imeli v grbu rdečo, York pa belo vrtnico. Zato govorimo o *vojni med belo in rdečo vrtnico* (1455—1485). Po bitki pri *Bosworthu* (1485) je ostal še samo en moški član obeh rodbin: *Henrik Tudor*. Ta se je oženil z Elizabeto York in tako končal vojno.

V vojni je padlo mnogo angleškega plemstva in novi kralj *Henrik VII. Tudor* (1485—1509) je lahko brez posebnega odpora uvedel absolutistično vladavino, opirajoč se pri tem na meščanstvo.

Anglija je do poznega srednjega veka kljub svoji pomorski legi še poljedelska država. Ob pričetku XV. stoletja je bil pa že viden preobrat. Doma so začeli predelovati volno v sukno, ki je kmalu izpodrinilo flamsko in florentinsko blago. Tudi trgovino so Angleži vzeli v roke. Javljajo se na Baltiku pa tudi v Sredozemlju. Anglija postaja polagoma pomorska država.

Vojna med
belo in
rdečo
vrtnico
(1455—1485)

Henrik VII.
Tudor
(1485—1509)

Slovanske države

Češka

Luksemburžani (1310—1437). Po smrti zadnjega Přemyslovca Vaclava III. je Albreht Habsburški vsilil Čehom za kralja svojega sina *Rudolfa* (1306—1307). Toda ta je umrl že po enem letu in Čehi niso upoštevali nadaljnjih Albrehtovih želja, marveč so izročili prestol *Henriku Koroškemu* (1307—1310), soprogu Ane, najstarejše sestre zadnjega Přemyslovca. Henrik pa je bil slab vladar. Zato so ga Čehi odstavili in poklicali na prestol mladega *Ivana Luksemburškega* (1310—1346), sina cesarja Henrika VII. Luksemburškega, ki se je poročil z Elizabeto, sestro poslednjega Přemyslovca (»poslednjo Přemyslovko«). S tem so prišli Luksemburžani na češki prestol.

Ivan
Luksem-
burški
(1310—1346)

Ivan Luksemburški je bil velik junak in ga je bil poln ves svet. Ker pa ni posvečal nikake skrbi notranjim razmeram svojega kraljestva, so se močno poslabšale, zlasti se je okrepila moč plemstva. Pač pa je Ivan skrbel za povečanje svojega kraljestva: pridobil je *Chebsko* (ki je bilo češko za poslednjih Přemyslovcev), *Gornje Lužice*, *gornjo in dolnjo Šlezijo*. Poljski kralj Kazimir se je odrekel vsem pravicam do Šlezije, zato pa je Ivan obljubil, da se ne bo več potegoval za Poljsko.

Boljše razmere so nastopile na Češkem, ko je prišel iz Francije Ivanov sin Karel in prevzel vlado kot očetov namestnik. Karel je pregovoril papeža Klementa VI., svojega bivšega učitelja, da je praško škofijo povišal v *nadškofijo* (1344). S tem je napravil Češko glede cerkve samostojno. Ivan Luksemburški je padel v bitki pri Crécyju (1346), kjer se je boril na francoski strani. Karel je postal češki kralj; kmalu nato so mu volivniki podelili še nemški prestol.

Praška
nadškofija
(1344)

Karel I. (kot cesar: IV., 1346—1378), sin francoskega očeta in češke matere, se je prvotno imenoval Vaclav. Ime Karel je dobil po svojem birmanskem botru, francoskem kralju. Bil je mož velike izobrazbe in češko-slovanskega duha. Za Češko je skrbel v toliki meri, da je dobil priimek »oče domovine«.

Karel I.
(1346—1378)

Pri srcu mu je bilo gospodarstvo. Podpiral je razvoj gozdarstva, sadjarstva, ribarstva in v okolici Mělnika je dal zasaditi plemenito burgundsko vinsko trto. Skrbel je za trgovino in v ta namen je zmanjšal mitnino in carino ter uredil nekatere vozne ceste. Z raznimi trgovinskimi pravicami je obdaril Prago, ki jo je razširil s tem, da je *Staremu mestu* pod Hradom dodal *Novo mesto* na desnem bregu Vltave.

Karel je okrasil Prago z odličnimi spomeniki. Na Hradčaneh je zgradil novo cerkev *sv. Vida*, ki je biser gotskega sloga; gradnjo je vodil slavni francoski mojster Matija iz Arrasa, ki mu je sledil vreden naslednik Peter Parler, Poljak ali Nемеc, hkrati odličen kipar. Preko Vltave je zgradil sloveči *Karlov most*. Utemeljil je tudi samostan v Emausih, kjer je uvedel slovansko bogoslužje.

Zunaj Prage je posvečal posebno pozornost *Karlovemu Týnu* ali Karlštejnu, ki ga je zgradil po vzorcu papeške palače v Avignonu in namenil za shranjevanje vladarskih insignij (znakov).

Velika je bila Karlova ljubezen do znanosti in književnosti. Ustanovil je praško univerzo kot prvo v srednji Evropi (1348) in podpiral je književno delo. Napisal je svoj življenjepiš.

Karel IV. je tudi s skrbjo opazoval pokvarjenost, ki je zavladata v cerkvi. Naštopil je proti njej. V sporazumu s praškim nadškofom je v Prago poklical Moravana *Jana Miliča iz Kroměříža*, ki je s tolikšnim zanosom pridigoval za izboljšanje nravnosti, da so začeli dvomiti v njegovo pravovernost in je moral na papeški dvor v Avignon, kjer je med procesom umrl (1374).

Karel IV. je tudi povečal državo. Pridobil je *Dolnje Lužice*, ki so ostale trajno pri češkem kraljestvu, in *Braniborsko*.

Karla IV. naslednik *Vaclav IV.* (1378—1419) je bil tudi vladar narodnega duha; imel je lepe osebne lastnosti in odlično izobrazbo.

Cesar Karel IV.

1348

Jan MILIČ

Vaclav IV.
(1378 - 1419)

Manjkalo pa mu je odločnosti, tako da ni mogel krotiti upornih gospodov. Bil je tudi rimsko-nemški cesar. Nemški volivni knezi pa so ga odstavili, kar je užalilo češke domoljube, ki so imeli svoje središče na univerzi. Razdraženost je imela še drug vir. Na praški univerzi

Husu vzamejo duhovniško dostojanstvo
in ga vodijo na morišče

cerkveni in z njim združeni moralni propad. Temu srdcu je dajal najjačji izraz Jan Hus, ki je poleg profesorske službe na univerzi imel tudi mesto pridigarja v betlehemski kapeli. Krepko oporo je našel Hus v Wiclifovih spisih, s katerimi ga je najbrž seznanil prijatelj Hieronim. Črpajoč pobudo iz svoje globoke, etične narave in iz Wiclifa, je Jan Hus tudi mnogo pisal in postal utemeljitelj srednje

so si polagoma pridobili preveliko moč Nemci, ki so bili k temu tem manj upravičeni, ker so medtem nastale v Nemčiji nekatere nove univerze.

Ostro so se na univerzi udarili Čehi in Nemci v vprašanju cerkvenega razkola. Václav IV. je naročil univerzi, naj o tem odloči. Češki profesorji so se izrekli za nevtralnost, nemški profesorji pa so bili na strani rimskega papeža. Stališče čeških profesorjev je ustrezalo mnenju samega kralja, ki ga je nastop nemških profesorjev razdražil. Češki profesorji so uporabili to razpoloženje in so pregovorili kralja, da je izdal *kutnohorski dekret* (1409), s katerim je univerzo vrnil domačim sinovom. Vodji te borbe na univerzi sta bila profesorja in pridigarja *Jan Hus* in *Hieronim Praški*.

Jan Hus. Nevtralno stališče, ki ga je zavzela praška univerza do cerkvenega razkola, je bilo v zvezi s srdom, s katerim so Čehi gledali na

Kutnohorski dekret (1409)

češke književnosti in novega pravopisa. Kralj Vaclav je Husa izprva štítil. Končno pa se je le vdal pritisku in mu je odtegnil podporo; praški nadškof in novi (pisanski) papež sta Husa preklela in papež je celo izrekel interdikt nad Prago. Hus je moral zapustiti Prago in iti naposled pred kostniški koncil; cesar Sigmund mu je dal svobodno spremno pismo. Toda kljub temu so ga v Kostnici vrgli v ječo. Pred koncilom se je moral zagovarjati. Ker se ni hotel odreči svojim naukom, ga je koncil izročil posvetni oblasti. Po naročilu cesarja Sigmunda so ga 6. julija 1415. za mestom ob Renu sežgali na grmadi. Sledeče leto je enaka usoda zadela Hieronima Praškega (1416).

6. julij 1415

Husovo obsodbo so Čehi sprejeli kot svojo narodno sramoto. Nastal je pokret, ki sta mu bila na čelu posebna zveza in univerza. Njegovi pristaši so prejemale obhajilo pod obema podobama, kakor ga je med koncilom s Husovo privolitvijo uvedel magister *Jakoubek* iz *Stríbra*. Za simbol so si izbrali kelih. Burja se je vrstila za burjo. Najhujša je bila leta 1419., ko so se nasilno polastili praške mestne hiše in pometali župana in svetovalce skozi okno. Vaclav IV. se je tako razburil, da je kmalu potem umrl.

1419

Praški členi

Tedaj so husiti na zborovanju v Pragi sprejeli sloveče 4 *praške člene*. V njih zahtevajo: božja beseda naj se oznanja svobodno, obhajilo naj se vernikom deli pod obema podobama, duhovščina naj se odpove vsemu svetnemu premoženju, država naj nadzira javno nrvnost tudi pri duhovnikih in naj kaznuje vsak smrtni greh.

Utrakvistí
in taborítí

Kakor v vsakem gibanju je tudi med husiti nastalo več struj, ki so se v glavnem strnile v dve, v zmerno in radikalno. Zmerna struja se je zadovoljevala s praškimi členi in je dobila ime *utrakvistov* (sub utraque specie — pod obema podobama). Radikalna struja pa je šla mnogo dalje; volila je škofo, zametavala posebno duhovniško obleko, priznavala sv. pismo kot edini verski vir in ga dajala v roke vsakomur, vrh tega se je v nemala za odpravo zasebne lastnine in za njen prenos na občino; to komunistično zahtevo pa je kot neizvedljivo kmalu opustila. Radikalni so si kot svoje glavno središče zgradili Tabor, zato so se imenovali *taborítí*.

Husitsko gibanje je bilo vseskozi narodno. Nemci so mu nasprotovali. Zato so jih Čehi potisnili v ozadje in zagospodovali tudi mestom. Ta so dobila zastopstvo pri zvezi in deželnih zborih, pri katerih so odločala skupaj z nižjimi plemiči, kajti visoki plemiči so se zgodaj zbalí posledic in so stopili na Sigmundovo stran.

Sigmund, brat Vaclavov, ni hotel priznati praških členov in husiti ga niso priznali za češkega kralja. Sigmund je pregovoril papeža, da

je dal pridigovati zoper husite križarsko vojno. Nato pa je pošiljal proti njim svoje čete, ali husiti so jih na začudenje sveta vse premagali. Glavne bitke so bile na *Vitkovi (Žižkovu)* pri Pragi (1420), pri *Vyšehradu* (1420), pri *Žatcu* (1421), pri *Kutni hori* (1422).

Husite je vodil enooki junak, nižji plemič *Jan Žižka* s Trocnova. Ta si je uredil posebno taktiko bojnih voz, ki so lahko služili za napad, mogli so se pa tudi sestaviti v četverokotno trdnjavo, sredi katere je bilo taborišče. Poleg kopij, samostrelav, sulic, bojnih sekir in batov so husiti uporabljali že strelno orožje, puške in topove.

Po Žižkovi smrti (1424) je prevzel vodstvo husitov *Prokop*, imenovan *Holý* ali *Veliki*. Križarjem se tudi zdaj ni bolje godilo. Bili so poraženi pri *Ústí n. L.* (1426), pri *Tachovu* (1427), a najtemeljiteje pri *Domažlicah* (1431). Prokop je končno začel sovražnika vznemirjati na njegovem ozemlju, z uspehom napadajoč sosedne pokrajine. Važno je bilo, da je Prokop husitsko versko, demokratsko in narodno misel zanesel tudi v Lužice in na Slovaško ter tako te pokrajine trdneje priklenil k Češki.

Izmirjenje med nasprotniki je rodila šele obojestranska utrujenost. Koncil v Baselu je husitom ponudil roko: obljubil je obhajilo pod obema podobama in žrtvoval cerkvena posestva. Zmerni husiti so ponudbo sprejeli in priznali Sigmunda za kralja. Toda radikalni taboriti so se upirali in so jih zmerni šele po bitki pri *Lipanih* (1434), v kateri je padel Prokop, prisilili, da so položili orožje. Nato je bil proglašen bazelski dogovor, *bazelski kompaktati*, in Sigmund priznan za kralja.

Sigmund je kmalu nato umrl in na prestolu mu je sledil zet *Albreht Avstrijski* (1438—1439). Ta je umrl na bojnem pohodu proti Turkom. Šele po njegovi smrti se mu je rodil sin *Ladislav Postumus* (1439—1457). Mesto Ladislava je vladal *Jurij Poděbradský* kot guverner. Po Ladislavovi smrti pa je bil leta 1458. izvoljen za češkega kralja.

Jurij Poděbradský je bil največji češki kralj. Dasi je bil v narodnem oziru pravičen, je obči zanos njegove vlade še pospešil napredovanje češkega življa. Jurij je bil utrakvist, toda tudi do katoličanov je bil pravičen. Razgnal je taborite. Ali njihovo mesto je zavzela *Enota češkokobraska*, verska skupina, ki se je v svojih verskih in družabnih idejah in temeljih naslonila na prvotno versko občino. Njen najgloblji predstavnik *Peter Chelčický* je učil, da se človek zlu ne sme ustavljati in da za češke brate zaradi njihovega pravega živ-

Jan Žižka
s Trocnova

Prokop
Holý
(Plešasti)

Lipani
(1434)

Ladislav
Postumus
Jurij
Podě-
bradský
(1458—1471)

Peter
Chelčický

ljenja ni potrebna ne posvetna ne cerkvena gosposka. Pozneje se je Enota češkokobraska približala protestantom in kalvincem.

Jurij Poděbradský se je pozneje zapletel v nove verske spore in prišlo je do nove križarske vojne, v kateri je bil najnevarnejši ogrski kralj Matija Korvin. Ta se je hotel polastiti vse češke države, posrečilo pa se mu je samo iztrgati Juriju Moravsko, Šlezijo in Lužice. Za tistih bojev je Jurij Poděbradský predložil svetu načrt, ki spominja na moderno dobo: osnuje naj se društvo krščanskih vladarjev Evrope, iz katerega bosta izključena papež in rimsko-nemški cesar, predsedstvo društva naj opravlja francoski kralj, vsak spor med člani društva naj se reši z mirno poravnavo, na zunanji napad na katerega koli člana odgovori z orožjem vse društvo.

Jurij Poděbradský je priporočil za svojega naslednika poljskega kraljeviča Vladislava, hoteč v hudem času bojev z Matijo Korvinom združiti češke in poljske sile ter dati domovini mir. *Vladislav II.* Jagiellonski (1471—1516) pa ni izpolnil vseh nad. Z ogrskim kraljem je res sklenil mir, toda žrtvoval je Moravsko, Šlezijo in Lužice (1479). Pač pa je država dobila notranji mir, ko so se poravnali katoličani in utrakvisti na podlagi vzajemne strpnosti in verske enakopravnosti. Dolgi boji so narod tako utrudili, da je plemstvo leta 1485. moglo prikovati kmeta na grudo.

Ko je Vladislav II. leta 1490. po smrti Matije Korvina postal ogrski kralj, so se k češkemu kraljestvu vrnile odtrgane dežele, hkrati so se Slovaki tesneje naslonili na Čehe. Razen tega pa je kralj odslej bival na Ogrskem, kar je povzročilo, da je plemstvo lahko neovirano stiskalo kmete.

Vladislavov sin *Ludovik II.* (1516—1526), prav tako hkrati ogrski kralj, je padel v boju s Turki. Nato so si češki prestol pridobili Habsburžani, in sicer z izvolitvijo, čeprav so se opirali tudi na dedne pogodbe, sklenjene z Jagiellonci. Na enak način so postali kralji Ogrske in Hrvatske.

Poljska

Politični razdrobljenosti Poljske je napravila konec vlada češkega kralja Vaclava II. Na njenih temeljih je zgradil neodvisno poljsko državo član piastovske vladarske rodbine *Vladislav I.*, imenovan *Łokietek* (Palček). Vladislav I. Łokietek (1305—1333) je združil vse poljske pokrajine razen Kujavskega in Pomorja, ki ju ni mogel iztrgati iz oblasti nemškega viteškega reda. Naselil se je v Krakovu in se proglasil za kralja.

Vladislav II.
(1471—1516)

Ludovik II.
(1516—1526)

Vladislav
Łokietek
(1305—1333)

Vladislavov naslednik *Kazimir III. Veliki* (1333—1370), poslednji in hkrati najpomembnejši Piastovec, je bil odločen in silen vladar ter spreten diplomat. S češkim kraljem Ivanom Luksemburškim se je poravnal in mu odstopil Šlezijo, zato pa si je na vzhodu pridobil Halič ali Rdečo Rusijo. Pri vsem tem je bil Kazimir miroljuben vladar, ki je vso pozornost posvečal notranjemu razvoju države. Skrbel je za mesta, ki so vzcvetela z razvojem suknarstva (posebno Krakov) in prevozne trgovine, skrbel je pa tudi za kmetsko prebivalstvo, tako da si je pridobil naslov »kmetskega kralja«. Izdal je najstarejši pisani poljski zakonik (statut višlicki, 1347) in ustanovil je *univerzo* v Krakovu (1364), ki je bila v najtesnejših stikih z univerzo v Pragi in češko kulturo.

Kazimir III.
Veliki
(1333—1370)

Po Kazimirovi smrti ni prešla krona na katero izmed še živečih stranskih vej piastovskega rodu. Po pogodbi je postal poljski kralj Kazimirov nečak kralj *Ludovik Ogrski*, ki je prepustil vladu svoji poljski materi in je razpad države pospešil še s tem, da je plemstvu dajal nove privilegije. Ko je umrl brez moških potomcev, so Poljaki po nekoliko let trajajočem medvladju izročili prestol njegovi mlajši hčeri *Jadvigi*, ki se je morala poročiti z litavskim velikim knezom Jagiellom. Ta se je dal šele tedaj krstiti. Pri krstu je dobil ime *Vladislav* (1386—1434) in je ustanovnik poljsko-litavske unije.

Ludovik
Ogrski

Jadviga
Vladislav
Jagiello

Litavci, bivajoči med Vislo in Riškim zalivom, so bili nekaj časa pod rusko nadoblastjo. Mongolski naval jih je te nadoblasti osvobodil. *Gedimin*, Jagiellov ded, je litavsko državo razširil proti vzhodu s tem, da je osvojil Podnjeprovje. Po ustanovitvi poljsko-litavske unije se je v stari zibeli ruske države začel širiti poljski vpliv.

Litavci

Gedimin

Ta vpliv se je v veliki meri razlival tudi preko Litve, ki je brez odpora sprejela krščansko vero. Pri tem je imela Litva kot veliko vojvodstvo lastnega kraljevskega namestnika in lastne uredbe. Unija je bila za Poljake in Litavce ogromnega pomena, kajti z združenimi močmi so se uspešno postavili po robu nemškemu viteškemu redu. *Pri Grunwaldu* ali Tannenbergu so ga l. 1410. temeljito porazili. S tem so Slovani za vedno ustavili nemško prodiranje proti vzhodu. Poljakom so v bitki pomagali tudi Čehi pod vodstvom Jana Žižka, ki je tedaj izgubil eno oko.

Grunwald,
1410

Za Vladislavom II. Jagiellom je po milosti plemstva in duhovščine, ki jima je pomnožil pravice, prišel na prestol desetletni *Vladislav III.* (1434—1444). Sledeč zgledu svojega očeta, si je pridobil

Vladislav III.
(1434—1444)

še tretjo krono; po smrti Albrehta Habsburškega je postal ogrski kralj, ali padel je že l. 1444. pri *Varni* v bitki s Turki.

Varna, 1444
Kazimir IV.
(1453—1466)

Njegov naslednik *Kazimir IV.*, prej litavski veliki knez, je imel znova dolgotrajno vojno z nemškim viteškim redom (1453—1466). Zvezal se je z nezadovoljnimi pruskimi mesti in s plemstvom ter je izvojeval popolno zmago. V *Torunju* je bil sklenjen mir. Poljska je dobila Pomorje (Zahodno ali Kraljevsko Prusko), Vzhodno Prusko pa je vrnila redu kot poljski fevd. To zmago je moral kralj odkupiti z novimi pravicami plemstvu; obvezal se je, da se ne bo lotil ničesar, niti vojne, brez pritrditve pokrajinskih sejmov, ki so pošiljali svoje zastopnike v skupni državni sejm. V tej dobi je živel *Jan Długosz*, kanonik v Krakovu, najslavnejši poljski zgodovinar.

Mir
v Torunju

Ivan
Albreht
(1492—1501)

Za Kazimirovega naslednika *Ivana Albrehta* (1492—1501) se je plemstvo začelo združevati v tako zvanih *konfederacijah* (društvih za obrambo in napad) ter prisililo kralja, da je privolil v dva usodna sklepa: meščani niso smeli več pridobivati zemljišč in kmetje so bili prikovani na grudo. Za Ivanovega naslednika so končno plemiči izsilili še zakon *Nič novega* (*Nihil novi*, 1505). Poslej je bilo za sklep potrebno soglasje odposlancev pokrajinskih sejmov in kraljevskega sveta ali senata, ki so zasedali skupaj v državnem sejmu (navadno v Piotrkovu). S tem je bil onemogočen prevelik vpliv višjega plemstva. Tako je Poljska nastopila pot v novi vek s kalmi notranje slabosti.

1505

Rusija

Osvoboditev izpod tatarskega jarma. Politična razdrobljenost je bila prvo veliko zlo, za katerim je trpela srednjeveška Rusija. Drugo veliko zlo pa je bil tatarski jarem. Rešitev iz obojnega zla je prišla iz Moskve, ki je bila na križišču raznih cest ter je obogatela. Moskovski knezi so bili torej ugledni. Eden izmed njih, *Ivan I.* (1328—1340), imenovan *Kalita*, je napravil prvi korak za osvoboditev izpod mongolskega jarma. Pri tatarskem kanu si je izprosil naslov velikega kneza, tako da je na Moskvo prešlo politično prvenstvo ruske zemlje.

Moskva

Ivan I.
Kalita
(1328—1340)

Ivan Kalita je pobiral davek za kana sam, s čimer je mongolsko breme prebivalstvu postajalo lažje. Na ta način je Ivan mongolski jarem spremenil v neko fevdno in tributarno razmerje. V mesto so pa prihajali novi naseljenci. Kmalu je štelo 100.000 prebivalcev in je imelo lepe palače in cerkve. Veliki knez je prebival v trdnem

Kremlo (tatarska beseda: grad). Ko se je iz Vladimira Suzdaljskega preselil v Moskvo še metropolit, je postalo mesto tudi rusko versko in kulturno središče. Iz moskovskega narečja se je razvil ruski književni jezik.

Ivanov vnuk *Dimitrij Ivanovič* (1359—1389), imenovan Donskij, je na *Kulikovskem polju* na gornjem Donu temeljito porazil Mongole in se otresel mongolske nadoblasti (1380, zmaga mu je prinesla priimek: Donskij), ki pa jo je pozneje zopet priznal. Dimitrij Donskij je mesto seniorata uvedel nasledstvo po prvorojenstvu, s čimer je onemogočil bodoče spore za prestol.

Dimitrij
Ivanovič
Donskij
(1359—1389)
1380

Za Dimitrijevih naslednikov je moč Moskve zopet padla, nato pa jo je dvignil odločni in razumni *Ivan III. Vasiljevič* (1462—1505), ki si je zaslužil priimek *Veliki*. Ivan III. se je zvezal s kazanskim in krimskim kanom, ki sta se odcepila od Zlate horde, in je tatarskemu kanu odrekel letni davek. Nato je napadla Rusijo velika tatarska vojska, ki pa ni dosegla uspeha, tako da je bilo konec tatarske nadoblasti nad rusko zemljo (1480). Ivan III. se je proglasil za »gosudara vseja Rusi« in si je osvojil vse okolne kneževine. Pod svojo oblast je spravil tudi bogati Novgorod, iz katerega je pregnal nemške trgovce; tako pa je škodoval novgorodski trgovini. Vrh tega se je polastil bogate permske pokrajine v Uralu, kjer so našli ležišča zlata in bakra, ter zahodne Sibiriije, tako da je dal svoji državi štirikratni obseg.

Ivan III.
Vasiljevič
Veliki
(1462—1505)

1490

Ivan III. je skrbel tudi za notranji red svoje države, za zakone in upravo. Ugodno je vplivala nanj izobražena žena *Zofija*, nečakinja poslednjega bizantinskega cesarja. Ivan III. je zaradi tega zakona veljal za naslednika bizantinskih cesarjev, sprejel je za grb bizantinskega dvoglavega orla, na dvoru je uvedel bizantinske šege, svojega sina je dal kronati za carja in ščitil je bizantinske duhovnike in umetnike, ki so iz Carigrada pribežali v Moskvo. Sposobnost bizantinskih umetnikov je uporabil za okrasitev svoje prestolnice. Dobila je mnogo novih stavb v bizantinskem slogu, ki je razvil nekatere izrazite ruske oblike: čebulasto kupolo, usločeno streho, jajčaste loke.

Zofija

Ivanovi nasledniki so se morali zanimati tudi za usodo ruskih pokrajin, ki so se jih polastili Litavci. To je rodilo dolgotrajne spore med Moskvo in poljsko-litavsko državo. Že Ivanov naslednik *Vasilij IV.* (1505—1533) je osvojil *Pskov* in važni *Smolensk* (1514).

Vasilij IV.
(1505—1533)

Južni Slovani pod pretežnim vplivom zahoda

Slovenci pridejo pod Habsburžane

1282 Z bitko pri Suhih Krutih se je odločila usoda vzhodno-alpskih dežel za mnogo stoletij. Rudolf je sklenil, da obdrži osvojene dežele za svojo rodovino. V ta namen je leta 1282. Avstrijo, Štajersko in Kranjsko podelil v fevd svojemu sinu *Albrehtu*. Koroško je pa moral podeliti *Majnhardu Tirolskemu* v zahvalo za pomoč, ki mu jo je nudil v boju. Vrh tega je Majnhardu dal tudi Kranjsko v zastavo za posojeni denar, ki mu ga ni mogel vrniti.

Majnhard

Vendar plemstvo ni bilo zadovoljno ne z Albrehtom ne z Majnhardom. V pridobljenih deželah je nastal srdit upor, v katerem se je posebno odlikoval grof *Ulrik Vovbrski* na Koroškem, ki je bil po ženi v sorodu z Babenberžani. Toda oba vojvoda sta zmagala.

Končno je pa nastal hud spor tudi med Habsburgovci in njihovimi dotedanjimi zavezniki, Majnhardovci. Šlo je za češki prestol. Albreht ga je po smrti poslednjega Přemyslovca pridobil svojemu sinu *Rudolfu* (1306—1307), toda ko je ta po enem letu umrl, so Čehi poklicali na prestol svaka poslednjega Přemyslovca, *Henrika Koroškega* (1307 do 1310). Odločiti je morala vojna. Razvilo se je dolgotrajno vojskovanje, v katerem so slovenske dežele zelo trpele. Končalo se je šele po Albrehtovi smrti (1308). Stalni mir pa je bil sklenjen šele 1. 1311. Henrik Koroški je odstopil Habsburžanom *Savinjsko dolino*. Ti so jo združili s Štajersko.

1811

Po smrti Henrika Koroškega so si pridobili Habsburžani tudi *Koroško in Kranjsko* (1335). Cesar Ludovik Bavarski je v to privolil, ker se je bal, da ne bi obeh dežel dobil češki Luksemburžan.

1835

Po slovenskih deželah so imeli tedaj še veliko posest oglejski patriarhi. Najmočnejši so bili na Krasu, kjer so njihovi gradovi in kraji zapirali pot proti Jadranskemu morju. To posest so hoteli Habsburžani osvojiti. Za to se je trudil zlasti vojvoda *Rudolf IV. Ustanovnik*, ki je Kranjsko povzdignil v vojvodino (1364), z vojsko napadel oglejskega patriarha ter ga prisilil, da mu je odstopil vse fevde, ki jih je imel po naših deželah. Rudolfova smrt je patriarhu sicer nekoliko olajšala položaj, ali zmaga je bila v bistvu še nadalje na habsburški strani. Razni gospodarji na Krasu so se odvrčali od patriarhov ter so priznavali nad seboj habsburško oblast. Tako je storil *Hugon Devinski* (1366). S tem so Habsburžani dosegli Jadran. Kmalu nato so kupili *Postojno* (1371). Nekaj let pozneje (1374) so si pri-

Rudolf IV.
Ustanovnik

Kras
1874

dobili *notranjo Istro* na podlagi dedne pogodbe, ki so jo bili deset let poprej sklenili z istrsko vejo goriških grofov. Hkrati so si pridobili tudi mnoga posestva te veje na Kranjskem.

Istrska mesta pa so polagoma prehajala pod Benečane. Enaka usoda je grozila tudi *Trstu*, ki se je bal, da bi s tem propadla njegova trgovina. Da bi se to ne zgodilo, so se Tržačani l. 1382. dobrovoljno podali Habsburžanom. Mestna občina je pri tem še nadalje ohranila svojo avtonomno ustavo, le avstrijskega glavarja je imela nad seboj.

Trst
1382

Ob Soči je še vladal rod *goriških grofov* do l. 1500. Tedaj je umrl *Lenart*, poslednji član rodu, in grofijo so podedovali Habsburžani.

1500

Tako so bili Slovenci združeni pod oblastjo Habsburžanov. Le Prekmurje je ostalo v ogrski državi in *beneški Slovenci* so prišli pod gospodstvo beneške republike.

O kaki ustavni in upravni združitvi seveda ni bilo govora. Vsaka dežela je bila posebna enota, ki jo je vladar upravljal kot fevd. V deželah ga je nadomeščal *deželni glavar*, redno kak mogočen plemiški gospod. Na Koroškem so Habsburžane izprva še ustoličevali na starodavni način na Gosposvetskem polju. Poslednji se je dal tako ustoličiti *Ernest Železni* (1414). Poslej je ustoličenje nadomeščevala prisega novega vojvode, združena s poklonom deželnih stanov.

Ustava in
uprava

1414

Združitev slovenskih dežel pod Habsburžani je v znatni meri pospešila germanizacijo, vsaj tam, kjer je bila že pripravljena: gornja Koroška, gornja in srednja Štajerska so izgubile značaj narodno mešanega ozemlja. Jezikovna meja se je pomaknila na črto, ki je veljala do moderne germanizacije. Potekala je na Ziljskih planinah, Dobraču, severno od Vrbskega jezera in Gosposvetskega polja, pri št. Pavlu v Labodski dolini, ob južnem robu Apaške kotline in severno od Radgone. Globlje v notranjost je v XIV. stoletju prišla samo kočevska naselbina: v gozdnat svet južno od Ribnice.

Celjski grofje

Habsburžane so v slovenskih deželah polagoma začeli ogrožati *celjski grofje*. Njihov rod izvira morda iz karantanskega rodu *seliško-breških grofov*, ki mu je pripadala tudi grofica *Hema*, ter je imel svojo rodbinsko posest na zahodnih obkrajnih delih Savinjske doline. Središče posestev je bil grad *Žovnek* nad Braslovčami; po tem gradu je nosil rod naslov *gospodov Žovneških*.

Žovnek

Vovbržani
1322

Ko so l. 1322. izumrli bogati *vovbrški grofje*, imenovani po gradu Vovbre pri Velikovcu, izvirajoči tudi od seliško-breških, je njihov sorodnik *Friderik Žovneški*, podedoval nekatera njihova posestva, med njimi tudi Celje.

Friderik
Žovneški

1341

Že Friderik I. je močno razširil posest rodu in l. 1341. je Ludovik Bavarski Friderika Žovneškega povzdignil v grofovski stan in mu podelil naslov *grofa Celjskega*.

Od tedaj se je posest rodu hitro množila. Zagospodovali so skoraj vsemu svetu ob Savinji, Sotli in sosedni Savi, kmalu pa so začeli posegati tudi po posesti sosednih pokrajin.

Herman I.
Viljem

Friderika I. sin *Herman I.* je bil poročen s *Katarino*, hčerjo bosenskega bana Štefana II. Kotromanića, Hermanov nečak *Viljem* (sin grofa Ulrika I.) pa je imel za ženo poljsko kraljevsko hčer *Ano* in njuna hči *Ana* je bila žena poljskega kralja Vladislava Jagiella.

Herman II.
(1385—1435)

Najviše pa je dvignil moč in ugled rodu Hermana I. sin *Herman II.* (1385—1435). Ta je postal glavar dežele Kranjske in se je udeležil križarske vojne, ki jo je vodil ogrski kralj Sigmund zoper Turke. V strašni bitki pri Nikopolju je Sigmundu rešil življenje (1396). Te zasluge cesar ni nikoli pozabil. Takoj naslednjega leta je Hermanu podelil mesto *Varaždin* in okolico in kmalu nato še nekaj gradov v *hrvatskem Zagorju*, dalje *Čakovec z Međimurjem* ter ga naposled imenoval za slavonskega in hrvatskega bana. S tem je Herman II. postal eden najmogočnejših velikašev na Hrvatskem in Ogrskem. Ostal je ves čas najboljši Sigmundov prijatelj; spremljal ga je na vseh važnejših njegovih potih in je bil prvi imenitnik na njegovem dvoru. Sigmund je vzel celo Hermanovo hčer *Barbaro* za ženo.

1418

Ko je l. 1418. izumrl rod *Ortenburgovcev*, je Herman Celjski podedoval njihova ogromna posestva na Koroškem in Kranjskem. Najimenitnejša med temi posestvi so bila Radovljica z Lipniškim gradom in široko okolico, Ribnica, Kočevje itd.

Ugled celjskih grofov se je razširil po vsem slovanskem jugu. L. 1427. je bosenski kralj Tvrtko II. določil Hermana Celjskega, ki mu je bil najbližji sorodnik, za svojega dediča in naslednika za primer, da umre brez moških potomcev. Ta načrt se zaradi nasprotovanja bosenskih plemičev sicer ni uresničil, vendar je Herman II. ostal tudi za naprej v najboljših odnošajih z južnoslovanskimi deželami. Zato je svojega vnuka Ulrika oženil s *Katarino*, hčerjo srbskega despota Đurđa Brankovića.

Pač pa je bil Herman II. nesrečen v svoji rodbini. Najstarejšega sina *Friderika II.* je oženil z Jelisavo, hčerjo kneza Frankopana, ki

je Celjanom prinesla za doto več gradov v hrvaškem Primorju. Čez nekaj let se je Friderik z ženo sprl in neko jutro so jo našli mrtvo v postelji. Kmalu nato pa se je poročil z lepo *Veroniko Deseniško*, hčerjo neznatnega plemiča iz Desenic v hrvaškem Zagorju. S tem je očeta silno razžalil. Ta je Veroniko dal utopiti na Ostrovcu pri Sv. Juriju ob Taboru. Friderika pa je razdedinil in zaprl v »Friderikovem« stolpu na gornjem celjskem gradu. Ko je mlajši sin *Hermana II.* po nesrečnem naključju umrl, je oče Friderika izpustil iz ječe in ga zopet postavil za dediča.

Veronika
Deseniška

Friderik je l. 1434. podedoval ogromno očetovo posest. Tudi on je ostal v najboljšem prijateljstvu s Sigmundom. Ta je l. 1436. podelil Celjanom najvišje odlikovanje: imenoval je grofa Friderika in njegovega sina Ulrika za državna kneza, njuno grofijo pa je povzdignil v kneževino. S tem je oprostil Celjane odvisnosti od Habsburgovcev in jim podelil enake deželno knežje pravice.

Friderik II.
1436

Habsburžani so spoznali grozečo nevarnost. Zato je štajerski vojvoda, poznejši rimsko-nemški cesar *Friderik III.*, poskusil z orožjem preprečiti napredovanje celjske moči. Vnela se je huda vojna, v kateri so slovenske pokrajine zelo trpele. Celjske čete je vodil vojskovodja *Jan Vitovec*, ki se je izvežbal v husitski šoli.

Vojna s
Habsburžani

Vojna se je zaključila z *mirom v Dunajskem Novem mestu (1443)*: Cesar je Celjanom priznal knežje dostojanstvo; ako izumre njihov rod, dobe Habsburžani njihova posestva na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, nasprotno pa dobe Celjani večino habsburških posestev na jugu, ako bi Habsburgovci prej izumrli.

Dunajsko
Novo mesto,
1443

Medtem so bili Celjani že v vrvežu velikih političnih dogodkov. Vodil jih je Ulrik II., kajti Friderik II. se je na stara leta odtegoval državnim poslom.

Ko je na pohodu proti Turkom umrl kralj Albreht II., je Ulrik Celjski na čelu močne stranke branil na Ogrskem pravice njegovega sina *Ladislava Postuma*, sina svoje sestrične, Barbarine hčere. Pozneje se je potegoval za Ladislavovo namestništvo na Avstrijskem. Prišel je tudi v hud spor z Ivanom Hunyadyjem, Ladislavovim namestnikom na Ogrskem. Ivan Hunyady je umrl pred Beogradom na bojnem pohodu proti Turkom (1456), in Ulrik Celjski je postal Ladislavov namestnik na Ogrskem. To je razburilo Hunyadyjeva sinova Ladislava in Matijo.

Ladislav
Postumus

Ko je Ulrik Celjski spremljal varovanca Ladislava Postuma na novem bojnem pohodu proti Turkom, je Ladislav Hunyady v Beogradu

Umor v
Beogradu,
1456

umoril Ulrika II. Celjskega (1456). Njegovo mrtvo truplo so prepeljali v Celje, kjer so ga pokopali. Z njim je umrl poslednji Celjan. Trije otroci so mu umrli v nežni dobi in zapustil je vdovo Katarino Brankovičevo.

Borba za
celjsko
dediščino

Za celjsko dediščino se je pričela krvava borba. Zanj so se bojevali cesar Friderik, kralj Ladislav in vdova Katarina. Za Ladislava in Katarino se je vojskoval Jan Vitovec. Cesar Friderik je v Celju komaj ušel, da ga ni ujel. Ko je Ladislav umrl, se je cesar pogodil s Katarino in Vitovcem. Katarina je dobila nekaj posestev, Vitovec pa znatno več. Katarina je pozneje odšla iz domovine ter se je končno naselila v Ježevu v Makedoniji pri sestri Mari, vdovi po turškem sultanu, kjer je tudi umrla.

Hrvatska pod raznimi dinastijami

1310

Kralj Karel Robert Anžuvinski (1301—1342) in borba s plemiškimi dinastijami. Borba za ogrsko-hrvatski prestol, ki se je začela, ko je nastopil vlado zadnji Arpadovič *Andrej III. Benečan* (1290 do 1301), je trajala polnih 20 let, kajti šele l. 1310. je bil njegov naslednik *Karel Robert Anžuvinski* obče priznan za kralja. Med to borbo se je silno okrepila plemiška moč, kajti posamezni pretendenti na prestol so dajali raznim plemičem velike pravice, samo da bi si pridobili njihovo podporo. Nekateri plemiči so postali tako pravi dinasti na svojem ozemlju in Ogrsko-Hrvatski se je obetala usoda, ki je doletela Nemčijo: razpad v teritorialne kneževine. Karel Robert se je po občem priznanju na vso moč trudil, da tak razvoj onemogoči.

Matija Čák
Trenčanský

Najmogočnejši gospod te vrste na Ogrskem je bil *Matija Čák Trenčanský*, ki je vladal na skoraj vsem Slovaškem kot nekak neodvisni kralj in si je pridobil tak sloves, da je postal slovaški narodni junak. Umrl je brez potomcev (1321) in šele tedaj se je posrečilo Karlu Robertu, da je obnovil na Slovaškem kraljevsko avtoriteto.

Pavel in
Mladen

Na Hrvatskem pa je bil najmočnejši dinast *Pavel Šubić Bribirski*, dedni ban med Gvozdom in morjem ter vrhovni gospod nad Bosno (kjer je vladal ban Štefan Kotroman). Pavel je zapustil bansko čast in ogromno posest svojemu sinu *Mladenu* (1312—1322), izobraženemu možu, ki mu je pa manjkala ustaljenost značaja. Mladen Šubić se je bojeval z Benečani za posest Zadra, ki jim ga je hotel iztrgati. Benečani so naščuvali proti njemu velikaše, ki jim je bil na čelu vojvoda *Nelipić* od plemena Svačićev. Tako se je na Hrvatskem razvila krvava borba. To priliko je hotel Karel Robert izrabiti v svojo korist.

Pod vodstvom slavonskega bana je poslal nad Mladena močno vojsko, ki ga je porazila pri Trogiru. Nato je sam prišel na Hrvatsko. V *Kninu* je sklical sabor, ki se ga je udeležil tudi Mladen. Zbrana gospoda ga je slikala kot nasilneža in kralj ga je odvedel na Ogrsko, kjer je še 20 let živel kot svoboden velikaš.

Odpor proti
Mladenu

Toda s kraljevo zmago nad Mladenom moč hrvatskega plemstva še ni bila strta. Na njegovo mesto je stopil vojvoda *Nelipić*, glavni Mladenov plemiški nasprotnik, ki je gospodoval vsej Hrvatski južno od Like in Krbave. Samo *krški knezi* (poznejši *Frankopani*), ki so gospodovali severno odtod na Krku in celini, so se pokoravali neposredno Karlu Robertu. Podobno je bilo v Bosni: ban Štefan II. *Kotromanić* je bil neposredno pod ogrsko-hrvatskim kraljem ter je na zapadu še razširil svoje vladarsko območje: od Hrvatske je odtrgal bivšo Neretljansko krajino in tri stare županije, Dumno, Hlivno in Glamoč; vrh tega mu je ogrsko-hrvatski kralj podelil tudi Usoro in Soli. Ker je Štefan II. *Kotromanić* tisti čas zasedel tudi Zahumlje, česar Srbija zaradi notranjih bojov za prestol ni mogla preprečiti, je segala tako Bosna od Save do Jadrana.

Vojvoda
Nelipić

Krški knezi

Bosna

Za teh bojov so Benečani spravili pod svojo oblast večino primorskih mest med Zrmanjo in Cetino.

Ludovik I. Anžuvinski (1342—1382) stre odpor hrvatskih velikašev. Ludovik I., sin in naslednik Karla Roberta, je sklenil, da zlomi moč hrvatskih velikašev. Prilika se mu je nudila, ko je umrl vojvoda *Nelipić*. Toda delo ni bilo lahko. *Nelipić* je zapustil odločno vdovo *Vladislavo* iz plemena *Gušičev*, ki je vladala v imenu svojega mladoletnega sina *Ivana Nelipića*. Ludovik je poslal nad njo svojega bana. Ali *Vladislava* se je junaško branila v *Kninu*. Vdala se je šele, ko je prispel z veliko vojsko sam kralj. S tem je bila moč *Nelipićev* zlomljena in v bodoče so bili zvesti vazali kraljevi.

Vladislava
vdova
Nelipića

Kmalu nato je Ludovik I. sklenil posebno pogodbo z *Jurijem Šubićem*, sinom brata bana Mladena: *Jurij* je odstopil kralju grad *Ostrovico*, dobil pa je za to od njega grad *Zrinj v Slavoniji*. *Knezi Bribirski* so bili s tem odpravljeni iz ožje Hrvatske, v Slavoniji pa je *Jurij* postal praoče sloveče hrvatske rodbine *grofov Zrinjskih*.

Šubići se
presele v
Slavonijo

V zvezi z borbo proti hrvatskim velikašem je bilo tudi Ludovikovo zanimanje za dalmatinska mesta. Po daljši borbi je osvojil *Zadar* in vrgel Benečane iz Dalmacije (1358). Takrat je priznala nadoblast ogrsko-hrvatskega kralja tudi dubrovniška republika.

Zadar, 1358

Bosna je prav tako spadala v krog Ludovikovega zanimanja. Ko se je l. 1453. poročil z *Elizabeto*, hčerjo Štefana II. *Kotromanića*, je

Bosna

stopil z bosensko vladarsko rodbino v tesnejšo zvezo. Toda Štefan II. Kotromanić je kmalu nato umrl in bosenski ban je postal njegov 15 letni nečak *Štefan Tvrtko I.* (1354—1391).

Štefan
Tvrtko I.
(1354—1391)

Ludovik I. je izkoristil mladost mladega bosenskega bana in ga je prisilil, da mu je odstopil Zahumlje kot doto ženi Elizabeti. Vrh tega se je na vso moč trudil, da si iz Tvrtka napravi pokornega vazala. Toda Tvrtko takega podložništva ni maral prenašati. Tedaj je Ludovik vdrl v Bosno z dvema vojskama. Ali Tvrtko ju je porazil. Kmalu nato so se neki bosenski velikaši uprli svojemu banu in povzročili preobrat. Pridružil se jim je celo Tvrtkov brat *Vuk*. Tedaj se je Tvrtko odpravil k Ludoviku, z njegovo pomočjo se je vrnil v domovino in bil poslej kralju pokoren vazal.

Ta preobrat v Bosni je osvobodil kraljeve sile v toliki meri, da se je lahko obrnil proti Bolgarski: carja zapadne bolgarske države je prisilil, da mu je postal vazal.

1370

Ko je Ludovik kmalu nato postal poljski kralj (1370), je segala njegova oblast od Baltika do Jadrana; razen majhnega števila Madžarov in Nemcev so bili vsi Ludovikovi podaniki Slovani.

Tvrtko
kralj, 1377

Po pridobitvi Poljske je bila Ludovikova pozornost močno deljena, zato ni nasprotoval, ko si je Štefan Tvrtko I. v veliki meri povečal svojo moč. Ded Tvrtkov, Štefan Kotroman, je imel namreč za ženo hčer srbskega kralja Štefana Dragutina, ki je bil iz rodu Nemanjićev. Ko je ta rod izumrl (1371), je menil Štefan Tvrtko I., da ima pravico do nekega dela srbske zemlje. V dogovoru s knezom Lazarom, gospodarjem na srbskem severu, je zasedel tisti del Srbije, ki se je preko gorenje Drine širil do Raše. Tu se je dal v *Mileševu* na grobu sv. Save kronati za kralja (1377), hoteč s tem obnoviti srbsko kraljestvo Nemanjićev. Ludovik kronanju ni nasprotoval, čeprav se je njegov dotedanji vazal z njim izmikal izpod njegove oblasti.

Marija

Homatije po Ludovikovi smrti (1382). Ludovik I. je zapustil prestol hčeri *Mariji*. Ker ji je bilo šele 12 let, je mesto nje vladala mati Elizabeta Kotromanička, gospodovalna in spletkarska žena. Njen glavni pomočnik je bil ogrski palatin (namestnik) *Nikola Gorjanski*. Elizabeta je hotela pridobiti Mariji tudi poljski prestol, toda poljski velikaši so se temu uprli in okronali mlajšo Ludovikovo hčer *Jadvigo*, ki se je morala poročiti z Vladislavom Jagiellom.

Karel
Drački

Toda tudi na Ogrskem in Hrvatskem so se kaj kmalu naveličali ženske vlade. Zato so nekateri nezadovoljni velikaši pozvali v deželo *Karla Dračkega*, neapeljskega kralja, in ga kronali za ogrsko-hrvat-

skega kralja. Karel Drački pa je vladal samo nekoliko dni, kajti kraljica mati in palatin Gorjanski sta ga dala zahrbtno umoriti.

Kmalu nato so nezadovoljni plemiči v Slavoniji napadli kraljico mater, njeno hčer in palatina. Obe kraljici so ujeli in odpeljali v *Novi grad* na morju, palatin pa je padel v boju. V Novem gradu je dal čuvar kraljico mater zadaviti, hčer Marijo je pa rešil njen mož, češki

Herceg Hrvoje Vukčić

princ *Sigmund*, ki so ga ogrski velikaši kmalu nato izbrali za kralja (1387—1437).

Sigmund
(1387 - 1437)

Sigmund, Hrvatska in Bosna. Sigmund si je na Ogrskem in v Slavoniji znal pridobiti pokornost, ni pa mogel preprečiti prizadevanj Štefana Tvrtka I. Ta je takoj po Ludovikovi smrti navezal stike z nekaterimi hrvatskimi velikaši, končno je osvojil Hrvatsko od Velebita do Cetine in se leta 1390. proglašil še za kralja Hrvatske in Dalmacije.

1390

Štefan Tvrtko I. je združil pod svojo oblastjo velik del Hrvatov in Srbov. Na žalost je umrl že naslednje leto (1391). Na prestolu mu je sledil bratranec *Štefan Dabiša* (1391 do 1395), ki pa je vrnil Sigmundu vso osvojeno Hrvatsko in Dal-

Štefan
Dabiša
(1391—1395)

maccijo ter se odrekel naslovu hrvatskega in dalmatinskega kralja. Dabišu je sledila njegova vdova *Jelena Gruba* (1395—1398), njej pa nezakonski sin Štefana Tvrtka I. *Štefan Ostoja* (1398—1404).

Jelena
Gruba
(1395—1398)

Štefan
Ostoja
(1398—1404)

Vlada vseh treh Tvrtkovih naslednikov je bila slaba, zato je v posameznih pokrajinah Bosne prešla oblast na nekatere velikaše, ki so si znali ustvariti politični položaj. Taki velikaši so bili: *Hrvoje Vukčić*, gospodar Dolnjih krajev (med Sano in Vrbasom), *Sandalj Hranić*, gospodar Humske krajine in *Pavel Radenović*, gospodar Prače, Borača (pri današnjih Vlasenicah) in rudnika Olova.

Cepljenje
Bosne

Sigmund teh bosenskih notranjih težkoč ni mogel izrabiti, kajti mnogo skrbi mu je prizadela nesrečna vojna s Turki. Sigmundov

Bitka pri
Nikopolju,
1396

poraz pri Nikopolju (1396) je odprl Turkom pot proti zahodu: takoj po zmagi so turške čete udarile na Ogrsko in v Slavonijo ter strašno plenile in pustošile.

Ladislav
Neapeljski

Med vojno je nastal za Sigmunda zelo nevaren položaj. Nezadovoljneži, ki jim je bil na čelu bivši ban in tedanji palatin *Štefan Lacković*, so oklicali za kralja na Ogrskem in Hrvatskem *Ladislava Neapeljskega*, sina Karla Dračkega.

Sabor v
Križevcih

Po svojem povratku iz nikopolske bitke je sklical Sigmund v Križevce sabor in je obljubil Lackoviću in tovarišem, da se jim ne zgodi nič žalega. Na saboru pa je nastal prepir in Sigmundovi pristaši so Lackovića in tovariše pobili.

Hrvoje
Vukčić,
splitski
herceg

Na glas o tem dogodku je izbruhnul na Hrvatskem splošen upor. Pridružila se mu je tudi Bosna s Hrvojem Vukčićem na čelu. Uporniki so poklicali iz Neaplja kralja Ladislava, ki je bil v Zadru kronan za ogrsko-hrvatskega kralja (1403). Vendar se je Ladislav spominjal žalostne usode svojega očeta in se je vrnil v Neapelj; pred svojim odhodom je Hrvoje Vukčića imenoval za *splitskega hercega* in ga je določil za svojega namestnika na Hrvatskem in v Dalmaciji. Herceg Hrvoje je svoj položaj odlično izkoristil v svoj prid: ozemlje, ki mu je vladal popolnoma neodvisno, je na severu razširil do Une in Save, na jugu pa do morja in celo na splitske otoke.

Štefan
Tvrčko II.
Tvrtković
(1404—1408)

Bosenski kralj Štefan Ostoja je z zavistjo opazoval rastočo moč Hrvoja Vukčića. Ta ga je zato vrgel s prestola in posadil nanj zakonitega sina Štefana Tvrčka I., mladega *Štefana Tvrčka II. Tvrtkovića* (1404—1408). Štefan Ostoja je pobegnil k Sigmundu, ki je poslal proti Bosancem tri križarske vojske. Vse tri so bile poražene. Tedaj je Sigmund s pomočjo papeža pozval ves zahodni svet na križarsko vojno proti Bosni. Tako je zbral veliko vojsko, vdrl v Bosno, ujel po izdajstvu Štefana Tvrčka II. in okrog 170 bosenskih velikašev in plemičev, ki jih je razen kralja dal pod gradom Dobor pomoriti in njihova trupla pometati v reko Bosno. Zdej se je uklonil tudi Hrvoje Vukčić, Sigmund pa mu je potrdil vso posest in herceški naslov.

Sigmundova
zmaga
nad
Bosanci

Benetke
kupljo
Dalmacijo,
1409

Ladislav Neapeljski je spoznal, da se v takih okoliščinah ne more obdržati na ogrsko-hrvatskem prestolu, zato se je popolnoma umaknil in za 100.000 ducatov prodal *vse svoje pravice do Dalmacije beneški republiki* (1409). Tako so se Benetke vgnezdile v vsej Dalmaciji. Sigmund je hotel to preprečiti, vendar ni uspel.

Prav tako Sigmund ni mogel pokoriti Bosne. Ne samo da je hercega Hrvoja Vukčića pustil na njegovem položaju, tudi bosenska krona, po kateri je že davno hrepenel, se mu je izmaknila, kajti ko

je bil Štefan Tvrtko II. ujet, so neki velikaši ponovno posadili na prestol *Štefana Ostojo* (1408—1418), ki ga je Sigmund pozneje potrdil kot svojega vazala.

Štefan
Ostoja
(1408—1418)

Končno je Sigmund udaril po Hrvoju Vukčiću, čeprav s težkim srcem. Hrvoje Vukčić se je namreč iz rodbinskih razlogov sprl s Sandaljem Hranićem in ga je napadel, ko se je ta kot zaveznik srbskega despota Štefana Lazarevića vojskoval proti Turkom. Na pritisk zavidnih madžarskih velikašev je Sigmund proglasil Hrvoja Vukčića za upornika. Hrvoja so takoj zapustili Sličani in otočani, ki so ga mrzili, ker je bil bogomil in se ni bojeval za njihovo avtonomijo. Videč neprijatelje na vseh straneh, je Hrvoje Vukčić prosil Turke za pomoč. S turškimi četami je premagal Sigmundovo vojsko (1415) in ostal gospodar zahodne Bosne. Ob tej priliki so se od glavne turške vojske odcepile neke manjše čete, ki so prodrle prav do Ljubljane. Hrvoje je umrl že naslednje leto (1416). Po njegovi smrti se je raztepla njegova posest. Najvažnejši del, Split in otoke, so zasedli Benečani.

Konec
Hrvoja
Vukčića,
1415

Poziv Hrvoja Vukčića Turkom je bil usoden. Poslej niso več odvrnili svoje pozornosti od Bosne. Tu je Štefanu Ostoji sledil sin *Štefan Ostojić* (1418—1421), ki ga je kmalu zamenjal kralj *Štefan Tvrtko II.* (1421—1443). Ta se je sicer skušal nasloniti na Sigmunda, toda to mu ni mnogo koristilo, kajti Sigmund je bil preveč zaposlen z borbami proti husitom. V Hrvatski in Ogrski je pred svojo smrtjo skušal organizirati obmejno obrambo: ves hrvatsko-slavonski obmejni pas je razdelil v tri tabore, ki so bili nekak zametek Vojni krajini.

Štefan
Ostojić
(1418—1421)
Štefan
Tvrtko II.
(1421—1443)

Močno se je za Sigmunda spremenilo razmerje Ogrske do Srbije. Medtem ko je bila v slavni nemanjički dobi Ogrska velika nasprotnica Srbije, ji je za Sigmunda že zaradi grozeče turške nevarnosti postala prijateljica in pokroviteljica. L. 1403. je izročil Sigmund srbskemu despotu Štefanu Lazareviću v upravo Beograd. Po njegovi smrti leta 1427. ga je sicer zopet prevzel v svojo neposredno oblast, ali to dobrega razmerja med Ogrsko in despotovino (Srbijo) ni skalilo.

Razmerje
do Srbije

Albreht Habsburški (1438—1439). Sigmundu je sledil na ogrsko-hrvatskem prestolu njegov zet Albreht Habsburški, sicer tudi avstrijski vojvoda, češki in nemški kralj. Hoteč pomoči srbskemu despotu *Juriju Brankoviću*, ki so ga iz domovine pregnali Turki, se je napotil z veliko vojsko proti meji, toda preden jo je prestopil, je zbolel na neki kužni boleznin in na povratku umrl.

Vladislav I. (1440—1444) in Ladislav Postumus (1445—1457). Albrehtova vdova je po smrti svojega moža rodila sina, ki je dobil ime

Ladislav Postumus. Mati je hotela obvarovati njegove pravice do prestola in ga je kot dojenčka dala kronati za ogrsko-hrvatskega kralja. Podpirala jo je stranka, ki sta ji bila na čelu mogočna velikaša, *Jan Jiskra z Brandýsa* in *Ulrik Celjski*. Jan Jiskra z Brandýsa je izšel iz husitske šole, po končanih husitskih vojnah se je utrdil na Slovaškem, kjer je skoraj povsod zagospodoval. Tu je okrepil ne samo husitskega duha, marveč tudi češko kulturno tradicijo in veljavo češkega jezika, ki je tedaj postal skupni književni jezik češki in slovaški. Ulrik Celjski pa je bil (poleg svojega očeta Friderika II.) gospodar znatnega dela Slavonije. Ali večina ogrskih in hrvatskih velikašev je ponudila prestol poljskemu kralju Vladislavu III. Razvila se je huda borba, v kateri je na Vladislavovi strani posebno mnogo trpel Zagreb. Končno je zmagala stranka poljskega kralja, ki je prišel na Ogrsko, kjer je zasedel prestol kot *Vladislav I.*

Vladislav I. je imel obilo posla v bojih s Turki. L. 1444. jih je pri *Kunovici*, nedaleč od Niša, tako temeljito porazil, da so se odvrnili od njih Albanci pod junaškim vodjem *Jurijem Skenderbegom*. Na pohodu je Vladislava spremljal srbski despot Jurij Branković, ki se je tedaj lahko vrnil v svojo domovino. Poraženi sultan Murat II. je sklenil z Vladislavom v *Segedinu* mir za deset let (1444).

Toda papeški legat je nagovarjal Vladislava k nadaljevanju vojne, češ da prisege, dane neverniku, ni treba držati. Zaman je Jurij Branković odsvetoval obnovev vojne. Vladislav se je legatu vdal. Vodil je vojsko ob Donavi navzdol in hotel ob Črnem morju dospeti do Carigrada. Toda Murat II. mu je zastavil pot pri Varni. V bitki je Vladislav izgubil življenje (1444); zato je pri Poljakih dobil priimek »Varnenčik«.

Zdaj so na Ogrskem in Hrvatskem splošno priznali za kralja mladega Ladislava Postuma. Za upravitelja države (gubernatorja) so izvolili hrabrega *Ivana Hunyadyja*. Ta je hotel maščevati poraz pri Varni. Zato se je napotil preko Srbije, da napade Turke; hotel se je združiti s Skenderbegom. Toda na Kosovem je bil poražen (1448). Na begu domov ga je ujel Jurij Branković in ga vrgel v ječo. To je storil zato, ker mu je bil Hunyady na pohodu strašno opustošil deželo. Šele po dveh mesecih ga je izpustil. Hunyady je sklenil premirje s sultanom *Mohamedom II.*

Ta sultan je l. 1453. zavzel Carigrad in s tem uničil bizantinsko cesarstvo. Nato je pregazil Srbijo ter začel oblegati *Beograd* (1456). Obleganemu mestu je prišel na pomoč Ivan Hunyady. Njegovo vojsko je spremljal veliki pridigar *Ivan Kapistran*, ki je znal vzbuditi

Jan Jiskra
z Brandýsa
in Ulrik
Celjski

Kunovica,
1444
Jurij Sken-
derbeg

Mir v
Segedinu,
1444

Varna, 1444

Kosovo,
1448

Beograd
1456

v borbah veliko vojno navdušenje. Turki so morali opustiti obleganje in zbežati. Ali kmalu nato sta Hunyady in Ivan Kapistran podlegla kugi.

Hunyadyjevo namestništvo je dobil Ulrik Celjski, kraljev sorodnik. To je bilo zanj usodno. Ko je z Ladislavom Postumom na čelu vojske došel pred Beograd, je njega in kralja brez vojske pustil v mesto Ivana Hunyadyja sin Ladislav. Tu je Celjana zahrbtno umoril. Kralj Ladislav je zatajil svoj srd. Brž ko se je vrnil v Budimpešto, pa je dal Ladislava Hunyadyja umoriti. Kmalu nato pa je tudi Ladislav Postumus v Pragi umrl (1457).

Matija Korvin (1458—1490). Po Ladislavovi smrti so velikaši izvolili za ogrsko-hrvatskega kralja Matijo, mlajšega sina Ivana Hunyadyja, ki se navadno imenuje s pridevkom Korvin. Matija Korvin je v tolikšni meri povzdignil moč države, da se pogosto imenuje njen drugi ustanovitelj. Opiral se je na stalno najemniško vojsko, imenovano črna četa, v kateri so služili samo Čehi in Srbi. Tudi sicer je imela njegova vlada bolj slovanski nego madžarski značaj. Matija Korvin je bil vnet podpornik znanosti in umetnosti: obnovil je univerzo v Budimu in okrasil prestolnico z lepimi renesančnimi stavbami. Po svojem značaju je bil oster in gospodovalen, simpatičnega ga dela edino to, da je ščitil nižje sloje (kmete) pred prehudim zatiranjem velikašev in da je bil dober finančnik.

Matija Korvin se je skoraj nepretrgoma bojeval. Tako s češkima kraljema Jurijem Poděbradskim in Vladislavom Jagiellonskim. Poslednjega je končno prisilil, da mu je izročil v dosmrtno upravo Moravsko, Šlezijo in Lužice (1479). Še silneje je Matija udaril po cesarju Frideriku III. Iztrgal mu je celo *Dunaj* (1485), kjer si je uredil dvor.

1479

1485

Manj se je Matija brigal za turško nevarnost. Ko so Turki zavzeli Smederevo in s tem uničili Srbijo, ni storil nič (1459); uprl pa se je uničenju Bosne (1463): tu je Turkom zopet iztrgal pokrajini, ki ju je uredil kot *jajačko oziroma srebreničko banovino*. Rad bi bil osvojil vso Bosno, toda to mu ni uspelo; Turki so se celo polastili *Hercegovine* (1482). Veliko zgubo je takrat pretrpela Hrvatska s tem, da so Benečani zavzeli poslednjo njeno postojanko na Jadranskem morju: otok Krk.

1482

Slovinci so si prisvojili lik kralja Matjaža in napravili iz njega idealiziranega narodnega junaka in rešitelja.

Matija Korvin je zapustil samo nezakonskega sina *Ivaniša*, ki so ga po očetovi smrti napravili za slavonskega hercega. Ivaniš se je hrabro bojeval proti Turkom in je umrl l. 1504. Za kralja ga velikaši niso marali, ker so sovražili ostro očetovo vladavino.

Vladislav II.
Jagiellović
(1490—1516)
Ludovik II.
(1516—1526)

Na Korvinovo mesto so izbrali češkega kralja *Vladislava II. Jagiellovića* (1490—1516), ki mu je sledil sin *Ludovik II.* (1516 do 1526). Oba kralja sta bila brez prave moči. Ta je bila v rokah velikašev; njim na čelu je bil najprej palatin *Štefan Zapoljski*, mož slavonskega porekla, in za njim njegov sin, sibinski vojvoda *Ivan Zapoljski*.

Krbavsko
polje, 1493
Beograd,
1521
Mohač, 1526

Zato se država ni mogla uspešno braniti proti napadom Turkov, ki so silovito divjali po obmejnih pokrajinah in prodirali v notranjost: l. 1493. so porazili hrvatsko-bosensko vojsko na *Krbavskem polju* in l. 1521. je sultan Soliman II. osvojil *Beograd* in si s tem odprl glavna vrata v srednjo Evropo. V bitki pri *Mohaču* l. 1526. je bil sam kralj Ludovik II. poražen in je na begu utonil. Nedisciplinirani velikaši mu niso prihтели na pomoč.

Marija
Ana

Sodobna cesarja Friderik III. in Maksimilijan I. (1493—1519) sta že mislila na pridobitev Ogrsko-Hrvatske in Češke. Ker si jih nista mogla pridobiti z orožjem, sta to poskusila doseči z dednimi pogodbami. Odločilna je bila pogodba, ki jo je Maksimilijan l. 1516. sklenil z Vladislavom II.; na njeni podlagi se je Vladislavov sin Ludovik oženil z *Marijo* Habsburško, Maksimilijanovo vnukinjo, in Maksimilijanov vnuk Ferdinand z *Ano*, Ludovikovo sestro; na osnovi te pogodbe so se Habsburžani po smrti Ludovika II. (1526) potegovali za češki in ogrsko-hrvatski prestol, ki so ga dobili po sledeči izvolitvi.

Dubrovnik

Ragusium

Sloveni so po svojem prihodu razrušili rimski Epidaurum, ki je bil na mestu našega Cavtata, in njega prebivalstvo se je naselilo 10 km severneje na majhnem polotočku (ali morda takrat še otoku), ki je bil pod zaščito gore sv. Srđa. Mala naselbina se je imenovala *Ragusium*, pozneje Dubrovnik. Prebivalci so bili izprva Romani, izza XII. stoletja se javljajo v mestu v večji meri Sloveni in v XV. stoletju je imelo mesto že slovanski značaj.

Lega Dubrovnika je bila ugodna, obala je členovita in dobro zavarovana, v Dubrovniku se združujejo mnoga pota iz notranjosti. Okolica je rodila le malo žita, večinoma samo vino in olje, zato so se prebivalci zgodaj odpravljali na morje in se ukvarjali z ribarstvom in trgovino.

Dubrovnik se javlja prvič l. 867. Oblegali so ga Arabci in rešilo ga je bizantinsko ladjevje. Pod bizantinsko nadoblastjo je bil Dubrovnik do l. 1205. V notranjih zadevah pa je bilo mesto že tedaj samo-

stojno, mestna uprava je imela rimski značaj. Za vinograde in oljčne nasade, ki so bili zunaj mestnega obzidja, je mesto plačevalo letni davek zahumskemu in trebinjskemu knezu.

Ko je po smrti cesarja Manuela Štefan Nemanja osvajal mesta ob Jadranu, je oblegal tudi Dubrovnik. Toda neretljansko-zahumsko ladjevje je bilo prešibko nasproti dubrovniški mornarici in kopne čete dubrovniškemu obzidju niso bile kos. Nemanja je sklenil mir in Dubrovčani so dobili pravico, da svobodno trgujejo v vsej Raški. Posebno trgovinsko pogodbo je sklenil Dubrovnik tudi z banom Kulinom, gospodarjem Bosne (1189), ta pogodba nam je ohranjena v naši prvi v narodnem jeziku spisani listini. Tedaj je Dubrovnik že trgoval na vsej obali od Istre do Albanije in tudi italijanska pristanišča so se mu odpirala.

Od l. 1205.—1358. so bili Dubrovčani pod vrhovno oblastjo Benečanov. Uprava je bila tudi domača, samo knez je bil Benečan. Trgovinsko območje republike se je širilo. Srbskim vladarjem so Dubrovčani plačevali letni davek. Zaradi trgovine so izza početka XIV. stoletja ustanavljali konzulate in naselbine po vseh balkanskih deželah. Pospeševali so tudi rudarstvo.

Leta 1358. je Dubrovnik prišel pod vrhovno oblast ogrsko-hrvatskega kralja. V notranjosti se je mnogo spremenilo. Beneškega kneza je zamenjal domači *knez* (ali *rektor*), ki so ga volili samo na mesec dni. Knez je prebival v knežjem dvorcu, zgrajenem ob koncu XIV. stoletja. Tu se je poslej razvijalo vse državno življenje. Tu se je shajalo *veliko veče*, ki je izdajalo zakone in volilo uradnike, *veče umoljenih*, ki je izvrševalo sprejete zakone, jih pripravljalo in sodilo, ter *malo veče*, ki je sodilo uradnike ter volilo iz svojih vrst kneza. Visoke državne službe so bile zdaj dostopne samo plemstvu.

Že po nikopoljski bitki so Dubrovčani začeli plačevati letni davek Turkom. Izprva je bil majhen, pozneje se je povečal, sicer se pa Turki nikdar niso vmešavali v notranje zadeve Dubrovnika, tako da je bila republika dejansko svobodna.

V XV. stoletju se je razvila republika do visoke stopnje in v XVI. stoletju je doživela čas svojega največjega procvita. Dubrovniški trgovci so trgovali po vsej Turčiji in njihove ladje so obiskovale vse obale Sredozemskega morja ter evropska pristanišča Atlantskega oceana. Tudi med Kolumbovimi mornarji so bili Dubrovčani in pozneje so dubrovniške ladje vozile tudi v Ameriko.

Zaradi svoje razvite trgovine, ki se je opirala na veliko in dobro brodovje, so bili Dubrovčani naravni tekmeči Benečanov. Treba je

Knez
ali rektor

Veliko
veče
Veče
umoljenih
Malo veče

bilo velikih naporov, da so premagovali težave, izvirajoče iz benečanskega nasprotovanja. Ker so poleg tega trgovali po krščanskih in po turških deželah, so morali budno paziti, da si ne nakopljejo nevolje in jeze ne krščanskih ne turških mogočnikov.

Vzporedno s trgovino je rasla v Dubrovniku tudi industrija in cvetela obrt: suknarstvo, barvarstvo, zlatarstvo, ključavničarstvo in usnjarstvo. Ker so Dubrovčani vrh tega dovažali iz tujine dragocenejše izdelke, n. pr. svilo, žamet, brokat, in izza XV. stoletja celo angleško sukno, so v deželah, s katerimi so trgovali, dvigali blagostanje njihovega prebivalstva.

Materialno bogastvo je budilo tudi smisel za umetnost. Dubrovčani so zgradili svoje mesto po italijanskem zgledu in ga izza XV. stoletja okrasili z mnogimi lepimi stavbami v renesančnem (deloma še gotskem) slogu.

Poleg tega je pri njih vzcvetela lepa književnost, izprva se je posluževala latinskega, izza konca XV. stoletja pa narodnega jezika, ki ga dubrovniški pesniki označujejo kot slovinski jezik. Vzori, po katerih pesniki pišejo, so večinoma italijanski, toda duh njihovih del je svobodoljuben in slovanski.

Dubrovniška republika je edina južnoslovanska država, ki je ohranila svojo svobodo do najnovejših dni, preko francoske revolucije.

Južni Slovani pod pretežnim vplivom vzhoda

Obnova bizantinske države pod Paleologi (1261—1453)

Bizantinska država, ki jo je po osvojitvi Carigrada obnovil cesar *Mihael VIII. Paleolog* (1259—1282), nikakor ni bila močna. Poleg notranjih težkoč (verske in kulturne otrplosti ter borbe za prestol) so izpodjedali njeno moč zunanji sovražniki.

Za Mihaela VIII. se je po zgledu Normanov hotel vgnezditi na albanski obali Karel Anžuvinski in je le napad Petra Aragonskega na Sicilijo rešil Bizanc velike nevarnosti.

Nekoliko desetletij pozneje (okoli 1300) je udarjal na državo srbski kralj Milutin in osvojil Povardarje s Skopljem.

Največje težave so pa nastopile sredi XIV. stoletja. Na evropski strani je jemal pokrajino za pokrajino srbski kralj Štefan Dušan, na azijski strani so pa osmanski Turki ogrožali grški svet. Hudo je bilo, da je prav tedaj divjala v državi notranja vojna: proti mlademu ce-

sarju *Ivanu V.* se je dvignil veliki domestik *Ivan Kantakuzen* in je izsilil, da je bil priznan kot socesar z imenom *Ivan VI.* Ivan VI. je klical celo Turke na pomoč. Ti so zgrabili prvo ugodno priliko in zasedli *Galipoli* kot prvo postojanko na evropskih tleh (1354). Sledila je osvojitve *Drinopolja* (1363), ki je postalo turška prestolnica. V sle-

Ivan V.
Ivan VI.
1354
1363

dečih desetletjih so se Turki v toliki meri utrdili na Balkanu, da je bila bizantinska država končno omejena skoraj samo na Carigrad in Solun.

Grozečo nevarnost so za kratko dobo odvrnili Mongoli, ki so pri Angori premagali sultana Bajazita (1402). Toja že leta 1430. je padel v turške roke *Solun*. V tistem času je cesar *Ivan VIII.* (1425—1448) na koncilu v Florenci osebno sprejel *unižo* z zahodno cerkvijo, hoteč si na ta način pridobiti izdatnejšo pomoč. Ali Grki unije niso hoteli in volje za neposredno pomoč Carigradu tudi ni bilo. Tako je turški sultan Mohamed II. leta 1453. lahko osvojil *Carigrad* in križ

1402
Ivan VIII
(1425—1448)

Ivan Kantakuzen kot cesar in menih

na cerkvi sv. Sofije nadomestil s polmesecem. Poslednji cesar, *Konstantin XI.*, je padel v junaški borbi.

Carigrad,
1453

Možje duha so se tedaj preselili na zahod, kjer so poplemenitili kulturno življenje. Predstavnik Grkov v Carigradu je bil poslej *patriarh* (z duhovščino), a tudi v državnem življenju Grki niso izgubili pomena, kajti Turki so *fanariotom* (carigrajskim grškim plemičem) pogosto izročali visoka upravna mesta, hoteč se okoristiti z njihovo sposobnostjo.

Srednjeveška Srbija na višku svoje moči

Dragutin (1276—1282), ki je nasilno iztrgal prestol svojemu očetu, je takoj ob nastopu vlade svojemu mlajšemu bratu *Milutinu* prepustil v upravo Zeto, Zahumlje in Trebinje. Kralja Dragutina je

Dragutin
(1276—1282)

neprestano grizla vest, da se je dvignil proti svojemu očetu. Kmalu ga je zadela huda nesreča. Ko je nekoč jahal s svojimi velikaši pod gradom *Jelećem*, je padel s konja in si zlomil nogo. To nesrečo je imel za kazen božjo. Zato je sklical državni zbor v *Deževu* pri Rasu ter se odpovedal prestolu v korist Milutinu.

Toda kmalu nato je Dragutinu ogrski kralj prepustil v upravo *Mačvo*, ki se je takrat prištevala k Sremu, in pokrajini *Usoro* (ob Usori) ter *Soli* (ob Spreči) v severovzhodni Bosni. Tu je vladal odslej s prestolnico v *Beogradu* in *Debrecu* (na potu iz Beograda v Šabac) do svoje smrti (1316).

Uroš II.
Milutin
(1282—1321)

Uroš II. Milutin (1282—1321) je bil zelo podjeten in bojevit vladar. Ker so mu iz cvetočih rudnikov dohajali obilni dohodki, je mogel vzdrževati zelo veliko vojsko, ki je bila sestavljena tudi iz najemnikov. Zato se je mnogo in uspešno vojskoval.

Osvojitve

Največ se je bojeval z Bizantinci. Udaril je nanje ob gornjem Vardarju ter zavzel *Skoplje*. Nato si je osvojil *Polog* (t. j. Tetovsko kotlino), *Poreč* (t. j. porečje reke Treske), *Drimovo* dolino z Debrom, *Ovče polje*, kotlino *Zletovo* in *Pijanac* ob Bregalnici ter dolino *gorenje Strume*. Bizantinci so zoper Srbe najeli najemnike iz raznih krajev ter poklicali tudi Tatare na pomoč. Ali Srbi so Tatare premagali na Drimu, Bizantince pa so gonili ob Strumi navzdol ter dospeli do obale Egejskega morja. Odtod so se sicer umaknili, toda vse severnejše pokrajine so jim ostale za trajno. Kralj Milutin, ki mu je v teh bojih pomagal brat Dragutin, si je izbral *Skoplje* za svojo prestolnico ter je odslej bival največ v tem mestu.

Nato je zagrozila nova nevarnost od vzhoda. Bolgarska je bila tedaj razdeljena v dve državi, v vzhodno in vidinsko. Nad obema državama si je lastil vrhovno oblast tatarski kan. Sicer pa v njih ni bilo reda, kajti neposlušni velikaši se niso ozirali na voljo svojih vladarjev.

V severovzhodni Srbiji, v pokrajini *Braničevo*, ki se je raztezala med Donavo, doleno Moravo in Timokom, sta gospodovala takrat nasilna bolgarska velikaša *Drman* in *Kudelin*, ki sta imela za prestolnico močno utrjeni grad v soteski ob reki Mlavi. Odtod sta z bolgarskimi, kumanskimi in tatarskimi četami napadala ogrske in srbske pokrajine ter jim prizadela mnogo gorja.

Da bi napravila temu konec, sta Milutin in Dragutin udarila z vojsko v Braničevo, si osvojila pokrajino in jo združila z Dragutinovo državo.

Toda s tem ni bil zadovoljen *Šišman*, vladar vidinski, ki si je lastil oblast nad Braničevim. Z vojsko, sestojajočo iz Bolgarov in Tatarov, je udaril v Srbijo. Zavzel je Žičo in jo razdejal. Toda arhiepiskop že davno ni več stoloval v tem samostanu; že prvi naslednik sv. Save se je bil preselil v *Peć*, ker je bila Žiča zaradi pogostnih bojev z Ogrji na preveč nevarnem kraju. Šišman je mimo Žiče krenil dalje ter se nenadoma pojavil pred *Pećjo*. Milutin pa je odbil njegov napad, šel za njim ter osvojil celo Vidin. Šišman se je komaj rešil na čolnih preko Donave. Vendar se je kmalu sprijaznil s Srbi in priznal njihovo nadoblast.

S tem pa niso soglašali Tatarji. Kan *Nogaj* je že hotel poslati svojo divjo vojsko v Srbijo. Toda kralj Uroš je poslal brž posebno odposlanstvo, ki je potolažilo kana in obljubilo, da bo Milutin poselej pustil Bolgarsko v miru. Vrh tega je poslal kralj Milutin svojega sina Štefana z nekaterimi odličnimi velikaši na tatarski dvor kot talce, toda k sreči je kan *Nogaj* kmalu nato padel v domačih bojih za prestol Zlate horde. Kraljevič Štefan je porabil zmedo in ubežal domov. Tedaj je prenehal tudi tatarski vpliv na Bolgarskem.

Kralj Milutin je zdaj nadaljeval vojno na bizantinski meji in si osvajal *Albanijo*. Bizantinci so morali skleniti z njim mir, v katerem so mu odstopili severno Albanijo do reke Maće. Da bi bil mir trajen, je bizantinski cesar dal Milutinu cesarično *Simonido* za ženo (1299). Odslej je ostal Milutin trajno v dobrem razmerju z Bizantinci.

Prijateljstva z Bizantinci pa ni odobral brat *Dragutin*, ki se je tudi bal, da bi Milutin postavil za naslednika svojega sina Štefana, ne pa njegovega sina, kakor sta se bila dogovorila ob odstopu. Že so se pričeli boji, vendar se je posrečilo spraviti brata. *Dragutin* je dobil v upravo še severni del Srbije z *Rudnikom*.

Milutin in
Dragutin

Bizancu prijazne politike pa tudi ni priznaval Milutinov sin *Štefan*, ki je bil iz enega izmed prejšnjih zakonov (Milutin je bil štirikrat oženjen).

Milutin in
Štefan

Štefan, upravnik *Zete*, se je uprl, Milutin pa je prišel nadenj z močno vojsko, ga ujel in v jezi ukazal na pol oslepiti. Nesrečnega sina je Milutin poslal v pregnanstvo v *Carigrad*, kjer je živel odslej z dvema malima sinovoma. Šele po več letih je Milutin na posredovanje svetogorskih menihov Štefanu dovolil, da se vrne v domovino.

Leta 1316. je umrl *Dragutin* in Milutin je zasedel vse njegove dežele. S tem pa se je zapletel v vojno z ogrskim kraljem *Karlom Robertom*. Ogrska je zopet dobila *Mačvo* z *Beogradom*, Milutinu pa je

ostalo Braničevo z onimi deli Dragutinove države, ki so bili že poprej srbska, ne ogrska posest (Rudnik).

Leta 1321. je kralj Milutin nenadoma umrl v gradu *Nerodimlju* na južnem koncu Kosovega polja. Za njegove vlade se je Srbija izdatno povečala, toda na znotraj ni bila dobro urejena. Pogostne razprtije so povečale moč velikašev, ki so želeli tudi nasproti kralju biti kolikor le mogoče neodvisni. Tudi kraljevo rodbinsko življenje ni

Gračanica

Zadužbine

bilo zgledno; da nekoliko popravi svoje pogoške, je Milutin izredno mnogo daroval cerkvam in samostanom ter sezidal več lepih cerkva, tako imenovanih *zadužbin*. Najlepši med njimi sta *Gračanica* na Kosovem in *Banjska cerkva* med Kosovsko Mitrovico in Novim Pazarom. Banjska cerkev je prekrasno zgrajena iz velikih rezanih kamnov v treh barvah: v beli, rdeči in modri, največ iz samega marmorja; vse je lepo oglašeno. Prav tako lepa je Gračanica, cerkev s samostanom, okrašena znotraj z lepimi slikami. Vrh tega je zidal cerkve in samostane tudi v tujini, n. pr. v Solunu, na Sveti gori, v Jeruzalemu, v Carigradu, kjer je ustanovil tudi bolnišnico itd. Sicer so gradili zadužbine tudi drugi srbski vladarji, ali Uroša Milutina v tem nobeden ni dosegel.

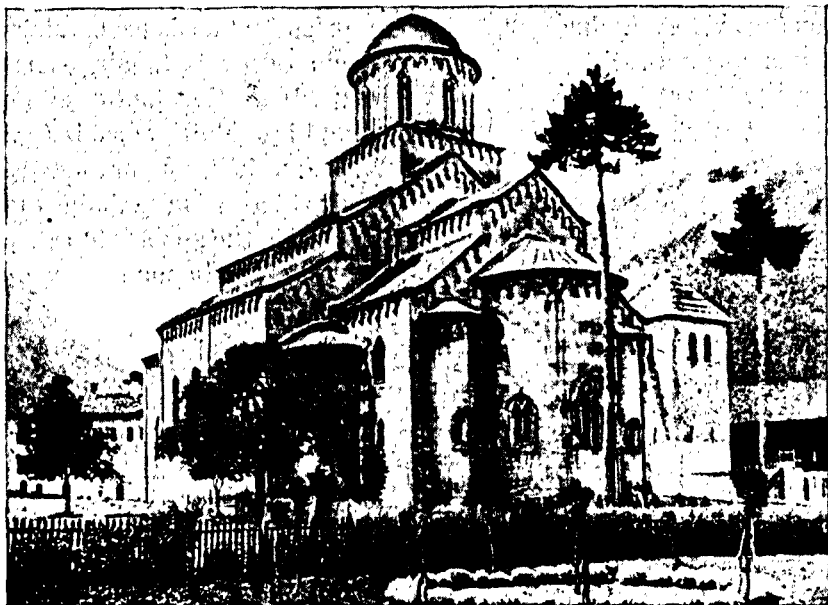
Štefan Uroš III. Dečanski (1321—1331). Po smrti kralja Milutina so zavladali v Srbiji hudi boji za prestol. Zanj so se potegovali Milutinov starejši sin *Štefan*, njegov mlajši brat *Konstantin*, ki je menil, da Štefan zaradi svoje nesreče (bil je na pol slep) ni sposoben za vladarja, in *Vladislav*, sin Dragutinov, ki se je skliceval na pogodbo med Dragutinom in Milutinom, po kateri bi imeli na prestolu slediti najprej sinovi starejšega brata. Štefan je ponudil bratu, da si brez boja razdelita vlado med seboj, toda brat je ponudbo zavrnil. Zaradi svoje blage nravi pa je imel Štefan obilo pristašev med prebivalstvom, zlasti med duhovščino in plemstvom. Zato se mu je kmalu posrečilo premagati brata, ki je bil zelo nepriljubljen. Konstantin je padel v boju. Težja je bila borba z Vladislavom, ki je dobil pomoč iz Ogrske in iz Bosne, toda tudi on je moral zbežati k ogrskemu kralju in Štefana so naposled priznali po vsej državi in ga na velikem državnem zboru kronali za kralja. Njegovega sina Dušana so hkrati proglasili kot »mladega kralja« za sovladarja očetu in mu dali v upravo Zeto.

V času notranjih metežev v Srbiji so si Bosanci osvojili Zahumlje in si s tem pridobili prosto pot do Jadranskega morja. Brezuspešni so bili vsi srbski poskusi, da iztrgajo Zahumlje Bosni; poslej je ostalo trajno pod bosensko oblastjo. Pač pa si je Srbija ohranila Trebinje s Stonskim ratom (Pelješcem) in Mljetom.

Zato pa je bila uspešna borba z Bolgari. Bolgarija je še enkrat poskusila iztrgati Srbom prvenstvo na polotoku. V ta namen je pričela zbirati najemniške čete. Car *Mihael* je zavrnel svojo ženo *Ano*, sestro kralja Štefana, in se oženil s sestro bizantinskega cesarja, da bi si s tem pridobil bizantinsko zavezništvo. Vrh tega je dobil v pomoč še čete od vlaškega kneza *Basaraba*.

Tudi Štefan se je pripravljaj na vojno. Njegova vojska se je zbirala ob izlivu Toplice v Moravo, ker je bilo videti, da nameravajo Bolgari udariti preko Vidina in Niša. Toda nenadoma pride glas, da koraka car *Mihael* preko Sofije proti Makedoniji, da se tamkaj združi z Bizantinci. Srbi so pohiteli Bolgarom naproti in so jih ustavili ob gorenji Strumi. Pri *Velbuždu* (Čustendilu) se je vnela strašna bitka (1330). Srbski vojski sta poveljevala oba kralja, a posebno se je odlikoval mladi kralj Dušan, ki je s svojo konjenico s tako silo udaril proti bolgarskemu središču, kjer je vihrala carska zastava, da se Bolgari niso mogli niti prav razvrstiti v bojni red. Bolgarska vojska je bila poražena in popolnoma razbita, car *Mihael* je na begu padel; v zmed

je med bežečimi padel s konja in zasledujoči ga zmagovalci so ga dohiteli. Kralj Uroš je hitel za razbito bolgarsko vojsko, ki ji je odslej zapovedoval carjev brat. Bolgari so takoj prosili miru, ki ga je Uroš sklenil brez obotavljanja. Bolgari so morali priznati pregnano Uroševo sestro Ano z njenim mladostnim sinom za vladarico Bolgarije in srb-ska vojska ju je povedla v Trnovo. Borba za prvenstvo je bila odločena v korist Srbije, katere vpliv je odločal odslej tudi v Bolgariji.

Samostan Visoki Dečani

Borba z
Bizantinci

Zmagoviti kralj se je zdaj obrnil na jug zoper bizantinskega cesarja, ki je pričel napadati obmejne kraje pri Ohridu in Kičevu. Bizantinci so na glas o bolgarskem porazu takoj odšli, Srbi pa so se zadovoljili s tem, da so zopet osvojili obmejne kraje.

Dečani

Iz hvaležnosti za to zmago je kralj Uroš pospešil dela pri gradnji velike zadužbine, samostana *Dečani*, ki ga je bil začel zidati ob vhodu v veličastno gorsko dolino Dečanske Bistrice blizu Peći. Po tej znameniti zadužbini, ki je ena najlepših zgradb srednjeveške Srbije, je zgodovina kralju Urošu III. dala pridevek »*Dečanski*«.

Uroš III.
in sin
Dušan

Nenadoma pa se je v Srbiji vnela nova borba za prestol. Uroš III. je imel iz drugega zakona sina *Simeona* (Sinišo), ki je bil še dete. Kljub temu je hotel, da mu postane naslednik Simeon, ne pa prvo-

rojeni sin Dušan, ki mu je že bil sovladar. To je povzročilo v državi veliko nezadovoljstvo, kajti Dušan je bil priljubljen, odkar se je proslavil v vojni z Bolgari. Uroš je pozval Dušana predse. Ta pa se ni čutil varnega in se je na prigovarjanje zetskih velikašev uprl zoper očeta. Z majhno vojsko se je naglo dvignil iz Skadra, svoje prestolnice, ter se je nenadoma pojavil pred gradom Nerodimljo, kjer je bival Uroš. Stari kralj je v naglici zbežal na bližnji grad Petrić. Tu so ga obkolili in moral se je vdati. Poslali so ga na močno utrjeni grad *Zvečan*, kjer je kmalu nato umrl. Pokopali so ga v Dečanih. Državni zbor je kronal mladega Dušana za kralja.

Štefan Dušan Silni (1331—1355). Za vlade Dušana je dosegla srednjeveška Srbija višek svoje moči.

Dušanova mladost je bila burna. Njegova mati *Teodora* je bila hči bolgarskega carja. Kot deček je moral z oslepljenim očetom v Carigrad v pregnanstvo; tam je preživel sedem let, bivajoč z očetom nekaj časa v samostanu, največ pa na razkošnem cesarskem dvoru. Tu se je naučil grškega jezika in grških šeg; spoznal je vrline in razkošje življenja v prestolnici, a tudi notranjo slabost in nedostatke bizantinskega cesarstva. Leta carigrajskega življenja so pustila v njem zelo močne sledove.

Dušanova
mladost

Z očetom se je tudi Dušan vrnil v Srbijo in stari kralj Milutin ga je obdržal na dvoru. Ko je njegov oče nastopil vlado, je dobil Dušan v upravo Zeto in odslej mu je bila prestolnica v Skadru; toda zaradi očetove slepote se je moral udeleževati bojov z Bosanci in Bolgari, pri čemer se je odlikoval po osebni hrabrosti in krepki volji. Po uspelem uporu je s komaj 23 leti prevzel vlado, toda imel je že polno izkušenj.

Dušan si je postavil za cilj, da napravi iz Srbije naslednico onemoglega bizantinskega cesarstva. V ta namen je hotel zbrati okrog sebe vse balkanske narode. Z Dubrovnikom je ostal ves čas v najboljšem razmerju in mnogi odlični Dubrovčani so bili na njegovem dvoru prvi finančni uradniki, ali pa so mu služili kot diplomatski odposlanci. Da ostane v prijateljsstvu z Bolgarijo, je vzel za ženo *Jeleno*, sestro bolgarskega carja. S posredovanjem Dubrovnika je sklenil premirje z Bosanci. Pametno gospodarstvo mu je napolnilo državno blagajno, tako da je mogel redno vzdrževati veliko vojsko, ki je sestajala iz domačih čet, pa tudi iz številnih najemnikov.

Po teh pripravah je Dušan udaril na jug in si naglo osvojil skoraj vso južno Makedonijo. Že so njegove čete ogrožale močno utrjeni Solun. Da ga reši, je prihitel sam bizantinski cesar po morju

Osvojitve
na jugu

in se pričel pogajati s Srbi. Bila je sreča zanj, da je baš takrat ogrski kralj Karel Robert napadel Srbijo in prekoračil Savo z namenom, da si osvoji nekdanje Dragutinovo ozemlje. Dušan je sklenil z Bizantinci mir in si je od osvojenega ozemlja obdržal samo *Prilep in Strumico*. Nato je hitel proti severu. Kralj Karel Robert ga ni čakal, ampak se je pravočasno umaknil preko Save.

Toda ko je v Carigradu izbruhnila notranja vojna za prestol, je Dušan znova napadel bizantinsko ozemlje. V kratki dobi je osvojil vso južno Makedonijo z mesti *Ohrid, Kostur, Ber, Voden, Drama in Seres*. Seres je bil najmočnejša trdnjava na potu iz Soluna v Carigrad in Srbi so ga morali oblegati več let. Le Solun in Kavala sta ostala še v bizantinski posesti. Tudi Sveta gora atoška je prišla pod srbsko oblast. Prav tako so si Dušanove bojne trume osvojile vso *Albanijo*. Srbija se je s tem razširila do epirske in tesalske meje, do Egejskega morja, a na vzhodu do reke Meste. Dušan si je bizantinske pokrajine osvojil brez posebnih težav. Zaradi tega se je v njem povečala želja, da kar najhitreje zavzame tudi ostale pokrajine in Carigrad. Da dá svojim ciljem zunanjega izraza, je sklenil, da se proglasi za carja. Ker pa je po stari šegi mogel kronati carja samo patriarh in ker je cesarstvo moralo imeti samostojno patriarhijo, je Dušan srbsko nadškofijo povzdignil v *patriarhijo* in je imenoval *Joaničija* za *prvega* srbskega patriarha. Nato je sklical velik državni zbor v *Skoplje*. Nanj so prišli srbsko plemstvo in visoka duhovščina, pa tudi odposlanci zunanjih držav in tu so na veliko noč dne 16. aprila 1346. srbski patriarh, bolgarski patriarh in ohridski nadškof slovesno ovenčali Dušana za *carja Srbov in Grkov*, mladega kraljeviča Uroša pa za kralja. Car Dušan si je uredil sijajen dvor po bizantinskem vzoru ter se obdal z mnogimi dvorjani in velikaši; najiminitnejše velikaše je postavil za namestnike v novoosvojenih pokrajinah. Cerkve in samostane je obdaroval z najbogatejšimi darili.

Po proglasitvi carstva je Dušan nadaljeval osvajanja. Zasedel je po vrsti *Tesalijo in Epir, Etolijo in Akarnanijo* in v teh deželah imenoval svoje velikaše za namestnike.

Po tolikih zmagah se je car Dušan obrnil na sever. Bosanci so imeli še v posesti Zahumlje, ki ga je Dušan zahteval nazaj. Bosanski ban Štefan II. Kotromanić je celo napadel Trebinje in ga opustošil. Dušan je udaril z veliko vojsko čez mejo ter začel osvajati Zahumlje; že si je podvrigel večino dežele, kar pride glas, da so Bizantinci napadli Makedonijo. Dušan je moral pretrgati vojno z Bosanci in odhiteti na jug.

1346

Dušan, car
Srbov in
Grkov

Nadaljnje
osvojitve

Vojna z
Bosanci za
Zahumlje

Bizantince so privabili v Makedonijo Solunci. Malo poprej je v Carigradu prišlo do sporazuma med Ivanom V. Paleologom in Ivanom VI. Kantakuzenom; poslednji je postal sovladar. V Solunu sta nastali medtem dve stranki. Ena je ostala zvesta Carigradu, druga pa je želela, naj se mesto poda Srbom, ki so gospodarili nad vso okolico do mestnih vrat, zlasti ker je car Dušan one, ki so se odlikovali v službi, tako bogato obdarjal z denarjem in posestvi. Cesarja je pozivala zvesta stranka, naj prideta sama na pomoč in rešita mesto. Tako se je zgodilo. Cesarja sta dospela z vojsko po morju. Pristaše srbske stranke so izgnali iz mesta, nato pa pričeli osvajati srbske kraje; Ber in Voden sta se podala Grkom. Ko pa je v naglih pohodih prihitel car Dušan s svojo vojsko, je zopet osvojil izgubljene kraje.

Zavrnitev
Bizantincev

Bizantinska nevarnost je kmalu prenehala, ker sta se cesarja znova sprla. Kantakuzen je poklical na pomoč Turke iz Male Azije, a Paleolog je prosil za pomoč Srbe in Bolgare. Vnela se je dolgotrajna notranja vojna za prestol, ki se mora imenovati ena najhujših nesreč za Balkanski polotok, kajti turški najemniki so po njem strašno divjali. Turki so imeli tudi v borbi večjo spretnost; njihovi lahki jezdeci so lahko premagovali težko oborožene nasprotnike.

L. 1352. se je srbska vojska prvič srečala z večjim turškim od-
delkom. Paleolog je namreč v Trakiji zbral precejšno vojsko, se-
stoječo iz Grkov, Srbov in Bolgarov. Pri *Dimotiki* ob dolnji Marici
pa jo je presenetila turška vojska, zaveznica Kantakuzenova, in jo
po kratkem boju popolnoma razbila.

1352

Dimotika

Turki so postali *kmalu* neprijetni tudi Kantakuzenovi strani. Ko
so l. 1354. zasedli *Galipoli*, od koder je pobegnilo prebivalstvo zaradi
potresa, je postala njihova nevarnost vsem očitna.

Gallipoli,
1354

Jasno si jo je predočil tudi Dušan. Da jo odvrne o pravem času,
je pripravljaj veliko vojsko proti skupnemu sovražniku in je v ta
namen skušal doseči pomoč tudi od zapadne Evrope. Poslal je od-
poslanstvo k papežu v Avignon, mu sporočil svojo namero in ga
pozval, naj njega imenuje za vrhovnega vojskovodjo krščanskega
sveta zoper Turke; hkrati je izjavil, da je pripravljen priznati papeža
za vrhovnega cerkvenega poglavarja. V odgovor je papež poslal
odposlanstvo na srbski dvor in ugodil Dušanovim željam.

Priprave za
vojno proti
Turkom

Toda ogrski kralj Ludovik je napadel Dušana, da si znova osvoji
Mačvo z Beogradom, ki mu jo je vzel. Ta Ludovikov načrt se sicer ni
posrečil in Sava ter Donava sta ostali severna meja Srbije, odvrnil
pa je Dušana od njegovega glavnega načrta, vojne proti Turkom.

V času, ko bi bila Srbija najbolj potrebovala odločnega vladarja, je car Dušan zbolel v Makedoniji ter umrl dne 20. decembra 1355. star šele 48 let. Pokopali so ga v njegovi najimenoitnejši zadužbini v samostanu *sv. Arandžela* v Prizrenu.

Plemstvo

Notranje razmere v nemanjiški Srbiji. Kakor v drugih državah je bilo tudi v Srbiji plemstvo najimenoitnejši stan. Plemstvo se je delilo na dve skupini. *Visoko plemstvo (velmuž ali vlastelin, vlastela)* je opravljalo navadno najvišje upravne in vojaške posle; iz njegovih vrst so bili dvorjani, vladarjevi namestniki, vojaški poveljniki itd. Imelo je večinoma zelo bogata posestva, ki so jih vladarji množili z novimi darovi. *Nižje plemstvo (vojnin ali vlasteličić)* so tvorili manj premožni in manj vplivni plemiči, ki so bili podobni navadnim vitezom v ostali Evropi. Za Srbijo ni bilo ugodno, da so nastajale med člani vladarske rodbine pogosto notranje borbe za prestol, ker so v domačih vojnah velikaši dostikrat odločali in postali na ta način premogočni. Ni bilo dobro, da je car Dušan podeljeval tako veliko oblast svojim velikašem, zlasti v novoosvojenih pokrajinah na jugu. Velikaši so bivali na močno utrjenih gradovih, zgrajenih na težko pristopnih krajih, zlasti gričih.

Duhovščina

Drug zelo vpliven stan je bila tudi v Srbiji *duhovščina*. Višji cerkveni dostojanstveniki so bili plemenitega stanu. Ko je Dušan osvojil dežele na jugu, so povsod pregnali grške škofe in jih nadomestili s srbskimi. Ko se je proglasila srbska patriarhija, so na novo uredili škofije. Kakor je pravilo pri pravoslavnih, so mogli škofje postati samo menihi. Svetnim duhovnikom, ki so bili oženjeni, ni bilo mogoče doseči višje stopnje. Škofje in nadškofje so stolovali po navadi v samostanih.

Samostani

Samostanov je bilo v Srbiji obilo. Vsak vladar si je štel za svojo dolžnost in čast, da je ustanovil kar največ samostanov in jih obdaroval z bogatimi darili, bodisi z denarjem ali s posestvi ali kmetskimi podložniki. Samostane so gradili po skritih, samotnih dolinah in soteskah, večkrat tudi visoko gori na pobočjih in v gorah. S svojim skrbnim gospodarstvom so bili samostani vzor bližnji in daljni okolici, menihi so pogosto obljudili nezaseljene predele, izkrčili gozdove in spremenili neplodni svet v njive.

Katoličani so bivali skoraj le v zahodnem delu države, kjer so imeli svoje škofe v primorskih mestih ob Jadranu.

Kmetsko prebivalstvo je postalo tudi v Srbiji popolnoma odvisno od gospode. Obstajala sta dva med seboj strogo ločena stanova,

poljedelci in pastirji. *Pastirji* so se ukvarjali le z živinorejo ter se s svojimi družinami in čredami selili kot nomadi; med njimi je bilo največ *Vlahov*, t. j. potomcev predslovanskih romanskih prebivalcev, ki so po prihodu Slovanov zbežali v gore in se odtelej bavili le s pastirstvom in živinorejo. *Poljedelci* so bili podložni graščakom, katerim so morali oddajati davke v pridelkih in jim delati tlako; kmetje niso smeli zapustiti zemljišča, na katerem so bili naseljeni, niti svobodno izbirati poklica svojim otrokom.

Kmetje

Mesta so bila v Srbiji dvoje vrste. V jadranskem primorju so bila mesta, ki so se ohranila še iz rimske dobe, n. pr. Skadar, Budva, Ulcinj ter Kotor in Bar; Kotor in Bar sta bili največji in najbogatejši srbski mesti ob Jadranu. Meščani v teh mestih so imeli veliko samostojnost; bili so neposredno pod vladarjevo oblastjo ter so imeli lasten mestni svet, ki je upravljal mesto z voljenim sodnikom na čelu. Vladar je imel v mestu le svojega namestnika, ki se je imenoval *knez*. Mesta so bila obdana z močnim obzidjem, ki jih je branilo pred napadi s kopnega. V teh mestih, zlasti v Kotoru, sta bili zelo razviti trgovina in obrt. Kotorjani so trgovali po vsej Srbiji, kjer so jim bili najhujši tekmeči Dubrovčani. Prebivalci primorskih mest ob Jadranu so bili prvotno Romani, a pozneje se je med njimi naseljevalo vedno več Srbov iz notranjosti.

Mesta

Tudi v Makedoniji in ostalih novoosvojenih deželah na jugu so bila mesta močno utrjena, obdana s krepkim obzidjem. Prebivalstvo v njih je bilo iz početka po večini grško; imelo pa ni toliko samoupravnih pravic kakor v mestih ob Jadranu.

V notranji Srbiji so mesta nastala pozneje. Ponekod so se razvila iz rimskih mest ali iz njih ostankov, po večini pa so nastala na novo, in sicer največkrat ob vznožju griča, na katerem je bil grad. Glavno svojstvo mesta je bilo, da je imelo pravico trgovanja; tu so bili naseljeni ponajveč trgovci. Te vrste mesta pa niso bila obzidana; v času nevarnosti ali sovražnega napada so se prebivalci umaknili v močno utrjeni grad na višini, kjer je stoloval vladarjev namestnik ali kefalija. Obrti po srbskih mestih niso bile razvite, marveč po selih. Ko se je pričelo rudarstvo, so nastala mesta, v katerih so bivali rudarji; najimenoitnejše rudarsko mesto je bilo *Novo Brdo* v povirju južne Morave.

Prvotno je v Srbiji veljalo običajno pravo, pozneje pa so sklepali o zakonih tudi državni zbori. Veliko zakonodajno delo je ustvaril car Dušan. Na osnovi običajnega prava, dotedanjih zakonov in bizantinskega prava je dal sestaviti obsežni *Dušanov zakonik*, ki je

Dušanov zakonik

bil sprejet na državnih zborih l. 1349. in 1354. Dušanov zakonik ustvarja ustavo veliki državi in urejuje pravno razmerje družbe z raznimi verami, narodnostmi in stanovi. Njegove določbe so večinoma javnopravnega značaja, deloma pa se dotikajo tudi privatnega prava. Dušanov zakonik spada med najvažnejše kulturne spomenike stare srbske zgodovine in med najpomembnejše srednjeveške pravne zbornike.

Književnost

Duhovno življenje nemanjiške dobe je imelo pretežno verski značaj in je imelo središča v samostanih. V njih se je opravljalo živahno književno delo. Iz grščine so prevajali spise verskega značaja. Originalnih del je bilo malo. Poleg verskih spisov je bila najmočnejše zastopana zgodovina; prevajali in samostojno sestavljali so razne letopise. Zgodovini pripadajo »žitija«, življenjepisi vladarjev in nadškofov. Poezije v verzih je malo, več pa je srednjeveških romanov in povesti, ki so orientalskega, grškega, bizantinskega ali zahodnega izvora. Vsa ta književnost je pisana v tako zvani srbski redakciji starocerkenoslovanskega jezika. Loči se od njega samo v tem, da daje nekaterim vokalom srbski značaj. Književni črkopis je cirilica.

Uroš IV.
(1355—1371)

Srbija po Dušanovi smrti, Dušanu Silnemu je sledil na prestolu sin *Štefan Uroš IV.*, ki pa je bil zelo slab vladar. Ko je nastopil vlado, je bil šele 19 let star in se ni z ničimer proslavil; bil je brez vsake odločnosti in volje. Uroševa nesposobnost je bila velika škoda za Srbijo, ki bi ji bilo treba prav v tej dobi krepke vladarske roke. Dušanova vlada je bila prekratka, da bi bila mogla stare in nove pokrajine dovolj krepko zvezati med seboj. Velikaši, ki jim je Dušan poveril upravo v posameznih deželah, so se pričeli odmikati izpod oblasti slabotnega Uroša, ki jih ni znal krotiti. Kmalu so carski namestniki v svojih pokrajinah vladali skoraj kot v samostojnih državah ter se za carsko oblast niso več zmenili.

Simeon

Najprej si je *Simeon* (Siniša), Dušanov polbrat, osnoval gospodstvo v Tesaliji in Epiru ter v južni Albaniji. Vladal je tu povsem neodvisno od Uroša do l. 1370. Bil je poleg carja Uroša edini še živeči član rodbine Nemanjičev. Njegova prestolnica je bila *Trikala* v Tesaliji.

Mrnjavčevića
Vukašin
in Uglješa

Med velikaši v južni Srbiji je bil najmočnejši *Vukašin*, ki je gospodoval v predelu na obeh straneh Šar planine s Prizrenom in Prilepom. L. 1366. se je proglasil za kralja in se s tem popolnoma odvrnil od carja Uroša. Njegova prestolnica je bil *Prilep*, kjer se je dvigal nad mestom na strmem skalovitem griču trden grad. V rodo-

vitni pokrajini ob dolnji Strumi in Mesti je bila oblast vojvode *Uglješa*, ki je bil Vukašinov brat; stoloval je v *Seresu*. Med morjem in Donavo je bilo več gospodarjev, ki so vsaj nekaj časa še priznavali Uroša, a so vendar morali sami skrbeti za svoje pokrajine. V Zeti in severni Albaniji je vladal mogočni rod bratov *Baošičev*, višavje nekdanje Raške je bilo v oblasti *Nikole Altamanovića*, severna Srbija z Rudnikom na sredi pa je pripadala knezu *Lazarju Hrebeljanoviću*.

Slabost Srbije je izrabil ogrski kralj Ludovik, ki je prodril preko Donave ter si zopet osvojil *Mačvo z Beogradom*. Carica-mati Jelena pa je iz samostanske samote opazovala, kako propada delo njenega velikega moža.

Baošič,
Nikola
Altama-
nović,
Lazar Hre-
beljanović

Turki

Ustanovitev in organizacija turške države. Turški nomadi so bivali do XIII. stoletja vzhodno od Kaspiškega jezera. Tedaj so pritiskali nanje Mongoli. Zato so se izselili proti zahodu. Del teh Turkov je stopil v službo seldžuškega sultana v Ikoniji. Ta jim je izročil v fevd ozemlje ob grški meji. S srečnimi vojnami z Grki so Turki svoje ozemlje znatno razširili.

Ustanovitelj turške države je *Osman*. Ko je seldžuška država omagala v boju z Mongoli, je postal Osman neodvisen vladar. Po njem so Turki dobili ime *Osmani* (ali osmanski Turki). Osmanov sin in naslednik *Orhan* je osvojil *Bruso* in si jo izbral za svojo prestolnico. S tem je Bizantincem postala turška nevarnost očitna.

Osman

Orhan

Turčija je bila vojaška država; na novo osvojene dežele so razdelili vladarji v fevde, ki pa niso bili dedni; fevdniki so morali dajati po svojih dohodkih konjenike. Odlični vojaki so bili pešci, janičarji (jeni-čeri = nova četa), ki so si jih vzgajali iz pomuslimanjenih krščanskih dečkov.

Na čelu države je stal najprej *emir*, pozneje pa *sultan*, z absolutno oblastjo, njegov namestnik v posvetnih zadevah je bil *veliki vezir*. Nasledstvo je bilo izprva urejeno po senioratu, kmalu pa je prišlo v veljavo prvorojenstvo. V poznejšem času so po sultanovi smrti pomorili vse njegove sorodnike, izvzemši sinove. Podjarmljeni kristjani navadno niso služili v vojski in so se imenovali *raja*; dajali so krvni davek (dečke in dekleta), plačevali davek (harač) in dajali desetino. Poleg tega so jih stiskali razni mogotci, le v cerkvenem in duhovnem pogledu jim Turki navadno niso delali nikake sile.

Prehod na Balkanski polotok. Po neprevidnosti so Bizantinci Turkom sami pokazali pot v Evropo. Ko sta se borila med seboj Ivan

Kantakuzen in Ivan Paleolog, so jih sprejemali kot najemnike v svojo službo. Pri Dimotiki se je velik turški oddelek v Kantakuzenovi službi srečal s Paleologovo vojsko, v kateri so bili poleg Grkov tudi Srbi in Bolgari, ter jo popolnoma porazil.

Dve leti pozneje (1354) je ozemlje Marmarskega morja zadel strašen potres, ki je nekatera mesta popolnoma porušil, najbolj pa *Galipoli*, od koder so vsi prebivalci pobegnili na ladje. Takoj so prihiteli Turki in zasedli razrušeno ter zapuščeno mesto, ki je nudilo najlažji prehod iz Male Azije v Evropo. Kljub cesarjevemu pozivu niso hoteli zapustiti praznega mesta, marveč so ga pričeli utrjevati, obnavljati porušene hiše in naseljevati vanje turške družine. S tem so dobili Turki prvo točko na evropskih tleh v svojo last; odslej so ne-
prestano napadali Trakijo in Bolgarijo.

Galipoli,
1354

Ti napadi so postali širokopotezni potem, ko je *Murat I.* (1359 do 1389) postal turški sultan. Murat I. je l. 1363. zavzel *Drinopolje*, kamor je premestil prestolnico svoje države. Naslednji udarec je veljal južnim srbskim pokrajinam.

Murat I.
(1359—1389)
Drinopolje,
1363

Bitka ob Marici in osvojitve južnosrbskih pokrajin

Turške napade je najhuje občutil Uglješa, ker je njegova dežela mejila na turško posest. Zato se je pričel pogajati z Bizantinci, da bi skupno udarili na Turke in jih pregnali iz Evrope. Toda Bizantinci so imeli samo še nekaj ostankov svoje države v posesti, Bolgarska pa je bila preveč razrvana, da bi se bila mogla upirati Turkom. Zato so se mogli Srbi zanesti samo na svojo moč.

Uglješa je pozval brata Vukašina na pomoč. Vukašin in Uglješa sta zbrala veliko vojsko in sta se z njo v poletju leta 1371. pomikala proti Drinopolju, da vzameta Turkom novo evropsko prestolnico in jih iztirata v Azijo. Dan hoda zahodno od Drinopolja se je pri *Černomenu* (sedanjem Čirmenu) ob Marici utaborila srbska vojska, ki je bila velika in samozavestna. Kraj okrog Černomena je bil gozdnat. To so izrabili Turki ter nenadoma napadli srbski tabor (26. septembra 1371.). Povzročili so med Srbi takoj silno zmedo in jih kmalu popolnoma premagali. Najboljši junaki so padli v boju; največ jih je utonilo na begu v Marici, mnogo je bilo ujetih, le malo se jih je živih rešilo iz bitke. Tudi Vukašin in Uglješa sta padla v boju.

26. sept. 1371

Posledice

Strašni poraz srbske vojske v bitki ob Marici je eden najusodnejših dogodkov v zgodovini Balkanskega polotoka. Vse srbske pokrajine južno od Šar planine so se brez odpora vdale Turkom, ki so

jim pustili domače gospodarje s pogojem, da priznavajo njihovo nadoblast, jim plačujejo davek ter jim pomagajo v vojnah. Najimenitnejši med velikaši, ki so vladali na jugu pod turško nadoblastjo, je bil Vukašinov sin *Marko*, ki se je po očetovi smrti proglasil za kralja ter je vladal v ozemlju med Šar planino, Ohridom in Vardarjem s prestolnico v močno utrjenem *Prilepu*. Še dandanes se vidijo razvaline njegovega silnega gradu. Kralj Marko je vladal kot turški vazal do leta 1395. Tedaj je moral na turški strani v vojno proti romunski kneževini Vlaški in je padel v bitki na *Rovinah*. Kralj Marko

Turki njegove vazalne kraljevine niso izročili njegovima bratoma (*Dmitru in Andreju*), ampak so napravili iz nje neposredno sultanu podložno pokrajino. Prav tako so združili s Turčijo tudi ostale kneževine, ki so po bitki ob Marici postale vazalne. S tem je za več nego pet sto let prenehala srbska oblast na ozemlju južno od Šar planine.

Severna Srbija po bitki ob Marici

Dva meseca po nesrečni bitki ob Marici je umrl car Uroš brez potomstva, star šele 35 let. Z njim je prav v času, ko je grozila najhujša turška nevarnost izumrla vladarska rodovina Nemanjićev, ki so Srbijo povzdignili v prvo državo na Balkanu.

Z Uroševno smrtjo je padla poslednja formalna vez, ki je še vezala vsaj severne srbske pokrajine.

Tu je bil poslej najpomembnejši vladar knez *Lazar*, ki se je odlikoval po dobrotljivosti in modri preudarnosti. Prestolnico je imel v *Kruševcu*, kjer še spominjajo nanj ostanki gradu in cerkev Lazarica. Lazarjeva žena, kneginja *Milica*, je bila potomkinja kralja Vukana, najstarejšega sina Štefana Nemanje. Zato se je Lazar imel za naslednika Nemanjićev. Vendar se je trudil, da po možnosti na miren način združi srbske sile za obrambo proti sovražniku. Skupno z bosenskim banom Štefanom Tvrtkom je premagal Nikolo Altamanovića, prepirljivega gospodarja nekdanje Raške. Severni del osvojenega ozemlja si je pridobil Lazar, zahod pa je pripadel banu. Lazar ni prav nič nasprotoval, ko se je Tvrtko na grobu sv. Save v Mileševu dal kronati za bosenskega in srbskega kralja (1377); Štefan Tvrtko je bil po ženski strani potomec srbskega kralja Štefana Dragutina. Knez Lazar

Ostali srbski knezi sicer niso priznavali Lazarjeve nadoblasti nad seboj, vendar so ga šteli za prvega med srbskimi knezi in za svojega vodjo. To je knez Lazar dosegel tako, da je po svojih hčerah

in sorodnicah ustvarjal med seboj in njimi rodbinske zveze. Najimenitnejša njegova zeta sta bila *Vuk Branković*, gospodar Kosovega, Prizrena in Skoplja, ter *Đurađ Baošić*, vladar *Zete* in severne Albanije. Knez Lazar je ustanovil zadužbino *Ravanico*.

Bitka na Kosovem (1389)

Po bitki ob Marici so začeli Turki z roparskimi pohodi vdirati globlje v srbsko zemljo. L. 1385. so napadli Baošičevo oblast v Albaniji, l. 1386. pa so se polastili *Niša*, važnega mesta na križišču dolin in dobrih potov; služilo naj bi jim kot vrata v Lazarjevo državo. In res so se zdaj pomnožili turški napadi.. Tako je šel neki oddelek iz Niša po dolini Toplice. Pri *Pločniku* ga je zgrabil knez Lazar in popolnoma razbil (1387). Naslednje leto so Turki skozi Zeto pridrli v Bosno. Toda bosenski kralj Tvrtko jim je poslal naproti vojskovodjo *Vlatka Vukovića*, ki jih je v skalnati dolini pri *Bileći* nenadno napadel in popolnoma zdrobil.

Niš, 1386

Pločnik,
1387

Bileća,
1388

Ta dva poraza sta razkačila sultana Murata. Sklenil je, da si podvrže Srbijo in Bosno. Zbral je silno vojsko iz evropskih in maloazijskih dežel; tudi krščanske vojake iz južnih balkanskih dežel je pozval v boj. Muratova vojska se je pomikala iz Drinopolja skozi Plovdiv proti Kosovemu; v njej je bilo veliko spremstvo z velblodi. Z Muratom so bili sultanova sinova *Bajazit in Jakub* ter najimenitnejši turški vojskovodje. Toda knez Lazar je bil dobro obveščen o turških vojnih pripravah in je tudi sam zbiral veliko vojsko. Odzvali so se njegovemu pozivu najboljši junaki iz Srbije. Bosenski kralj Tvrtko je poslal na pomoč veliko vojsko pod poveljstvom *Vlatka Vukovića*, in tudi iz Hrvatske je dospela večja četa pod vodstvom bana *Ivaniše Horvata*.

— Ko je Lazar zbral čete, je krenil z njimi proti jugu in se utaboril na širokem Kosovem polju na levi strani Laba, nedaleč od Prištine. Srbska vojska se je postavila v bojni red; srednjemu delu je poveljeval knez Lazar sam, levemu krilu, kjer so stali ponajveč Bosanci, je poveljeval *Vlatko Vuković*, a desnemu je zapovedoval *Vuk Branković*. Turška vojska se je ustavila v bližini nekoliko južneje in se razvrstila v bojni red nasproti Srbom.

Vidov dan
l. 1389.

Dne 15. (28. junija) na Vidov dan l. 1389. zjutraj se je pričela strašna bitka. Srbi so udarili s silnim junaštvom na Turke in jih potiskali nazaj, zlasti na desnem krilu pod *Vukom Brankovićem*.

Tedaj se je pred turškimi vrstami nenadoma pojavil znameniti srbski junak *Miloš Obilić*. Turki so mislili, da je izdajalec, in so ga povedli v tabor pred sultana. Tam pa potegne Miloš Obilić nož in zabode z njim Murata. Turki so sicer Miloša na mestu posekali, a sultanova smrt je vendarle povzročila veliko zmedo v njihovi vojski. Zmaga se je nagibala na srbsko stran. Tedaj je s svežimi silami posegel v boj Muratov energični sin *Bajazit*, ki so ga takoj po očetovi smrti proglasili za novega sultana. Bajazit je znal s plamtečim nagovorom in z živim zgledom ohrabriti omahujoče Turke, da so s strašno silo napadli središče srbske vojske, kjer je bil Lazar. Zdaj je srdita borba dosegla najvišjo stopnjo; trikrat je bil ubit konj pod Lazarjem, trikrat je že padla njegova poveljniška zastava, a se je dvignila znova. Ali naposled se je bojna sreča vendarle nagnila na turško stran. Bajazitu se je posrečilo, da je predril središče srbske vojske in zajel v bojnem metežu kneza Lazarja samega. Na tisoče najboljših junakov je pokrivalo bojno polje, velika množica je bila ujetih. Kneza Lazarja in z njim vred najodličnejše velikaše srbske je dal Bajazit obglaviti ob Muratovem truplu.

Pa tudi Turke je krvava borba silno oslabil, zato niso mogli zasledovati srbske vojske. Novi sultan Bajazit se je odpravil takoj nazaj v Malo Azijo, da si zagotovi prestol. Muratovo truplo so vzeli Turki s seboj, le drobovje so pokopali na bojišču ter nad grobom zgradili malo džamijo, ki stoji še dandanes ter kaže kraj, kjer je nesrečna bitka pokopala srbsko svobodo (*»Muratovo turbe«*). Truplo kneza Lazarja so Turki prepustili Srbom, ki so ga pokopali najprej v Gračanici, pozneje pa so ga prenesli v Ravanico in naposled v Vrdnik v Sremu.

Bitka na Kosovem je zapečatila usodo Srbije in vsega severozahodnega Balkanskega polotoka.

Srbi so se v neštetih primerih spominjali kosovske bitke, opevali strašni boj in junake, ki so dali življenje za svobodo. V poznejših časih niso mogli poraza hrabre vojske razlagati drugače kot z izdajo. Narodna pesem pripisuje izdajo Vuku Brankoviću, češ da je on izdal kneza Lazarja, prestopil na turško stran in tako odločil turško zmago. V resnici pa se je Vuk Branković prav junaško in hrabro boril zoper Turke. Izdajstvo se mu pripisuje bržkone zato, ker se je pozneje sprl s sinovi kneza Lazarja.

Spomin na kosovsko bitko v Srbih ni budil le žalostnih spominov, marveč jih je navdajal s trdno vero, da se bodo opomogli

Narodna
pesem o
kosovski
bitki

in postali zopet močni, kakor so bili nekdej. Vsako leto na Vidov dan so si vzbujali spomin na slavno in svobodno preteklost ter se hrabrili v živi veri, da pride zopet čas, ko bodo zdrobili težki sovražni jarem in si pridobili svobodo.

Konec Bolgarske

Ko so v Bolgarski izumrli Asenovići, so nastali za državo zelo resni dnevi. Razvili so se hudi boji in država se je najprej razcepila v dva dela: v trnovsko državo na vzhodu in vidinsko na zahodu. Kasneje se jima je v dolini Tundže pridružila nova samostojna kneževina. Da bi bilo gorje še večje, so preko Rusije pričeli posegati v bolgarske zadeve še Tatari. Nesreči je napravil začasno konec *Mihael* (1323—1330), ustanovitelj tretje in poslednje bolgarske dinastije, ki je državo zopet zedinil. Toda nesrečna politika do Srbije ga je stala življenje (bitka pri Velbuždu, 1330) in država je prišla pod vpliv srbskega carja Dušana Silnega. Po Dušanovi smrti pa ni začela razpadati samo Srbija, ampak tudi Bolgarska; od trnovske Bolgarske se je znova odcepila vidinska Bolgarska, ki se jima je pod vodstvom nekega *Dobrotića* pridružila kot samostojen del še *Dobrudža*.

Mihael
(1323—1330)

Kakor severno Srbijo so Turki po bitki ob Marici začeli napadati tudi Bolgarsko. Pred bitko na Kosovem polju so se zadovoljili s tem, da so bolgarski vladarji priznavali njihovo vrhovno nadoblast. Po bitki so pa napravili konec bolgarski državnosti. Odločilni udarec so ji zadali, ko so l. 1393. po trimesečnem obleganju zavzeli *Trnovo*, ki se je obupno branilo. Mnogo odličnih Bolgarov in meščanov so Turki pobili, mnogo so jih pa tudi preselili v Malo Azijo, njihovih hiš so se polastili sami.

Trnovo,
1393

Trnovo so kmalu sledila še druga mesta, tako da je vsa Bolgarska postala turška.

Turki napadejo Romunsko

Najstarejši natančneje znani prebivalci današnjih romunskih pokrajin so bili *Dačani*, ki so znani tudi pod imenom Geti ter so bili severna veja indoevropskih Tračanov. Dačani so razvili močno državno življenje, toda končno so podlegli napadom rimskega cesarja Trajana (106). Pod rimsko oblastjo se je naselilo v provinci Dacije mnogo Rimljanov in tudi daško prebivalstvo se je poromanilo. Ko je cesar Avrelij zaradi silnih in pogostih gotških napadov

Dačani

umaknil mejo rimske države na dolento Donavo, je potegnil s seboj tudi vodilno plast prebivalstva, jedro poromunjenih Dačanov je pa ostalo v stari domovini.

Ti poromunjeni Dačani so praočetje današnjih Romunov. Z odhodom Rimljanov so nastali za romunske pokrajine slabi časi. Najprej so se podili po njih Gotje in druga germanska plemena. Še hujša šiba zanje pa so bili razni mongolski narodi: Huni, Obri, Bolgari, v poznejših stoletjih pa tudi Pečenegi, Kumani in Tatari.

Medtem so se preko romunskih pokrajin razširili tudi *Slovani*, ki so ostali tu dalj časa nego drugi seleči in potikajoči se narodi. Marsikje so se poleg prvotnih prebivalcev trajno naselili in so se z njimi močno pomešali. O tem pričata še danes romunska kultura in romunski jezik, ki imata mnogo slovanskih potez.

Slovani

Med temi burnimi dogodki je v romunskih pokrajinah popolnoma zamrlo državno življenje. Njihovo prebivalstvo se je skromno preživljalo z živinorejo in poljedelstvom, ali za zgodovino je kakor umrlo.

Šele v XII. stoletju se pričinja dvigati zavesa nad temi pokrajinami. Najprej na severu, nad *Erdeljsko* (Sedmograško). Madžarski Arpadoviči so ob rekah začeli prodirati v to pokrajino in jo spravljati pod svojo oblast. Vanjo so pošiljali Madžare pa tudi Nemce, ki so kopali rude in ustanavljali mesta. Vendar je na erdeljskih tleh romunski živelj ohranil večino. Namestnik ogrskega kralja na Erdeljskem se je imenoval vojvoda.

Erdeljska

Polagoma so se Ogrji jeli zanimati tudi za ravno pokrajino med dolento Donavo in Karpati, za *Vlaško*. Toda v času, ko so Arpadovičem sledili Anžuvinci, je Romun *Basarab* ustanovil tu razmeroma močno narodno državo. Ob koncu XIV. stoletja ji je vladal vojvoda *Mircea* (Mirča).

Vlaška
Basarab

Ko je turški sultan Bajazit uničil Bolgarsko, se je odločil, da napravi isto z Vlaško. Udaril je preko Donave. Pri *Rovinah* je prišlo do usodne bitke, v kateri je vojvoda Mirča sultana temeljito porazil in tako ohranil svoji državi svobodo (1395). Toda ker se je počutil prešibkega, se je začel naslanjati na Ogrsko. Vendar mu to ni prineslo ne koristi ne škode, kajti tudi po nikopoljski bitki se ni uklonil. Šele pozneje je priznal turško vrhovno nadoblast, ki je kmalu po njegovi smrti postala trajna.

Rovine

Nekoliko pozneje je vzhodno od Vlaške nastala *Moldavija*, ki je obsegala tudi južno Besarabijo. Ustanovil jo je vojvoda *Bogdan*. Moldavijo je v početku XV. stoletja dobro uredil vojvoda *Aleksander I.*

Moldavija
Bogdan
Aleksander I.

Štefan
Veliki
(1456—1504)

der I. Moldavija je imela še težje stališče od Vlaške, kajti razen Ogrov in Turkov so posegali po njej tudi Poljaki in Tatarji. Vse sovražnike pa je premagal Aleksandrov vnuk vojvoda *Štefan Veliki* (1456—1504), največji romunski vladar. Po njegovi smrti je tudi Moldavija prišla pod turško nadoblast.

V bodočnosti so bile romunske pokrajine še često torišče hudih bojev s Turki, trpele so tudi zaradi bojev za vojvodski prestol in prenašati so morale objestnost plemičev (boljarov), ki so vzeli kmetom vso svobodo.

V cerkvenem pogledu je pripadalo prebivalstvo teh pokrajin pravoslavju, ki se je opiralo na svete knjige v starocerkvenoslovanškem jeziku. Ta jezik je imel znatno vlogo tudi v romunskem javnem življenju.

Doba Štefana Lazarevića v Srbiji (1389—1427)

Milica,
Štefan in
Vuk

Po nesrečni kosovski bitki je vladala v Srbiji izprva vdova kneginja Milica v imenu Lazarjevih mladoletnih sinov *Štefana in Vuka*. Ogrski kralj Sigmund je skušal nesrečo izrabiti v svojo korist in je udaril z vojsko preko meje. Ker se ni bilo mogoče bojevati na dve strani, je poslala Milica poslanstvo v Drinopolje, da sklene mir s sultanom Bajazitom. Srbija je morala priznati turško nadoblast, Štefan in Vuk sta se morala vsako leto pokloniti sultanu in se udeleževati vojn s primernim številom čet. Nekatere trdnjave v Srbiji so morale sprejeti turške posadke, tako močno utrjeni Golubac, čigar veličastne razvaline se vidijo še sedaj ob vhodu v donavsko sotesko. Vrh tega je morala Milica poslati hčer Oliviero v Bajazitov harem.

Vuk Bran-
ković

Vuk Branković, stolujoč v Prištini, je hotel nadaljevati boj s Turki, zanašajoč se na Ogrsko, Benetke in na Tvrtka. Toda upanje na zadostno zunanjo pomoč je ginilo čedalje bolj, zlasti po Tvrtkovi smrti. Turki pa so pritiskali vedno huje. L. 1392. jim je moral Vuk prepustiti *Skoplje*, kamor so Turki takoj postavili veliko posadko in naselili mnogo svojih ljudi. Skoplje je postalo važna trdnjava, od koder so Turki pripravljali svoje roparske napade in osvojevalne pohode. Naposled je moral tudi Vuk skleniti s sultanom mir in mu plačevati visok davek. Toda nekaj let pozneje mu je sultan vzel vso oblast in izročil poglavitne dele njegove dežele (Prištino, Peć, Dečane) kneginji Milici in njenima sinovoma; Vuk Branković je umrl v pregnanstvu v Turčiji.

Skoplje,
1392

Izvršujoč vazalske dolžnosti do sultana, se je Štefan udeležil nikopoljske bitke. Nekaj let pozneje je povedel svoje čete celo v Malo Azijo.

Iz srednje Azije je namreč prišel zadnji silni mongolski naval. Divji Tataři so pod vodstvom junaškega, a okrutnega Timurlenka preplavili Prednjo Azijo in se bližali Turčiji. Sultan Bajazit je poklical svoje vazale na pomoč in se postavil Tatarom v bran. Toda na ravnini

Despot Štefan Visoki

pri Angori je Timurlenk Turke popolnoma premagal; sultan Bajazit je bil ujet in je kmalu nato umrl v tatarskem ujetništvu (1402).

Orientalški zgodovinarji popisujejo, da so se Srbi v angorski bitki bili zelo junaško. Vztrajali so do zadnjega, a vendar so se rešili iz bitke. Vračajoč se domov, se je Štefan Lazarević ustavil v Carigradu. Misleč, da je nastopil ugodni trenutek, je sklenil tu zvezo z bizantinskim cesarjem; ta mu je podelil naslov *despota*, ki je veljal za prvo dostojanstvo za cesarskim. Srbski vladarji so se odslej nazivali despoti.

Angora,
1402

Štefan,
despot

Štefan
in Vukova
sinova

Vrnivši se domov, je Štefan sklenil, da se nasloni na Ogrsko in si s tem zavaruje neodvisnost od Turčije, kjer so se Bajazitovi sinovi borili za prestol. Toda pri tem sta ga ovirala sinova Vuka Brankovića, ki jima je sultan vrnil velik del nekdanje Vukove dežele; potegnili sta s Turki in Štefan ju je mogel le s težavo premagati v bitki pri *Gračanici* na Kosovem. Nato je Štefan sklenil zvezo z ogrskim kraljem Sigmundom in se priznal za njegovega vazala. Ta pa mu je podelil *Mačvo* in *Beograd*, kamor je Štefan preložil svojo prestolnico. Razen tega mu je podelil Sigmund mnogo gradov in bogatih posestev na Ogrskem. Ostala sta si prijatelja do kraja.

Štefan in
Sigmund

Štefan in
Vuk

Toda velik del srbskih velikašev niti zdaj ni odobral te politike, trdeč, da je Turčija močnejša od Ogrske in da je treba ostati v prijateljstvu z njo. Nezadovoljnežem se je postavil na čelo Štefanov brat *Vuk* ter začel vojno zoper njega; na njegovi strani so bili tudi Brankovići. S pomočjo turških čet ga je prisilil, da mu je odstopil južno polovico države. Toda že naslednje leto je Vuk padel v bojih med Bajazitovimi sinovi (1410).

Štefan je hitro osvojil njegovo ozemlje in se pomiril tudi z Brankovići, od katerih je preostal samo še *Đurađ*. Vsa Srbija je bila zopet pod enotnim vodstvom. Vladal ji je brez notranjih ovir Štefan Lazarević, ki ga zgodovina imenuje *Visokega*.

Srebrenica

Zeta, 1421

Benečani

Štefan Lazarević je pa še nadalje razširjal svoje ozemlje. Sigmund mu je leta 1411. podelil bogato rudniško mesto *Srebrenico*, ki ga je vzel Bosancem. To darilo sicer ni bilo ugodno, zakaj za Srebrenico so se poslej pogostokrat bojevali Srbi in Bosanci. Važnejša je bila pridobitev *Zete*, kjer je l. 1421. izumrl rod Baošičev. Zadnji Baošić je svojo deželo zapustil despotu Štefanu. Toda zetska primorska mesta so si lastili Benečani in Štefan jim jih ni mogel iztrgati. Moral je naposled skleniti mir ter jim prepustiti Kotor, Skadar in Ulcinj. Kot Sigmundov prijatelj in spremljevalec je despot Štefan večkrat potoval po Evropi. Bil je tudi na koncilu v Kostnici in pomagal je Sigmundu v boju proti husitom, o katerih pravi neki srbski vir, da imajo pravoslavju podobno vero.

Gospodar-
stvo

Štefan Lazarević spada med najboljše srbske vladarje. V njegovi deželi sta vladala popoln mir in red. Despot je zelo podpiral rudarstvo, ki se je znova silno razcvetelo; rudniki Novo Brdo, Rudnik, Trepča, Plana, Srebrenica, Krupanj itd., kjer so bile tudi topilnice, so dajali velike množine rud. *Novo Brdo* je imelo do 40.000 prebivalcev in je postalo najimenitnejši kraj na vsem Balkanskem polotoku.

Procvit rudarstva je omogočil razvoj raznih *obrti*, ki so se zelo širile, ter živahno *trgovino*, ki je dosegla za Štefanove vlade svoj višek.

Za vlade despota Štefana se je začela preurejati *srbska vojska*. Spoznavši, da težko oborožena konjenica ne more biti kos lahki, spretnejši turški vojski, je pričel despot uvajati lažjo konjenico. Da se utrdita notranji red in obča pravičnost, je Štefan dal pregledati in izpopolniti *Dušanov zakonik*. V sodstvu, ki je v dobi najhujšega turškega pritiska zašlo v nered, je uvedel zopet natančen red.

Štefan je mnogo storil tudi za cerkve in samostane. Najimennitnejša zadužbina, ki jo je dal zgraditi, je *Manasija* ob rečici Resavi, majhen, toda lepo zgrajen samostan, ki ga je obdajala močna trdnjava z 12 velikimi stolpi. Dajal naj bi zavetje tudi bližnjemu prebivalstvu v času sovražnega napada. Ta samostan in še mnoge druge je dal okrasiti s lepimi slikami in kipi. Razen slikarjev in kiparjev je zbiral krog sebe tudi književnike, ki so pisali srbske knjige ali jih prevajali iz grškega jezika in jih krasili s slikami in risbami. Manasija je postala središče in zbirališče delavnih izobraženih mož; mnogi so pribežali semkaj iz južnih dežel, ki so bile že pod turško oblastjo. Za vlade despota Štefana je srbska srednjeveška prosveta dosegla svoj višek.

Štefan je spoznal, kako veliko nevarnost pomeni za državo prevelika moč *plemstva*. Zato jo je omejeval in dosegel, da je postala vladarjeva oblast zopet neomejena.

Štefan ni imel sinov. Ko se je čutil starega in slabega in je znova grozila turška nevarnost, je pozval pod Rudnik velikaše in visoko duhovščino na zbor ter proglasil za naslednika svojega nečaka Đurda Brankovića, sina Vuka Brankovića. Zbor je temu pritrnil, pa tudi Sigmund je bil zadovoljen s Štefanovo določbo. Malo pozneje je Štefan nenadoma umrl na lovu; njegovo truplo so položili k počitku v Manasiji.

Doba Đurda Brankovića (1427—1456)

Đurad Branković je bil že prileten, ko je zasedel prestol. Doba njegove vlade za Srbijo ni bila ugodna; Đurad je bil sicer zelo dober vladar, toda Srbija se je držala vedno težje med obema močnima sosedomoma, zlasti ker je prav takrat pričela Turčija znova napredovati.

Đurad Branković je moral takoj ob svojem nastopu prepustiti Ogrski *Mačvo in Beograd*, ker je Sigmund edino s tem pogojem priznal Đurdevo nasledstvo. Toda ta čas so Turki napadli Srbijo. Močno

Vojska

Pravo

Manasija

Prosveta

Plemstvo

Nasledstvo

Prvi turški napad

in utrjeno Novo Brdo se je sicer junaško branilo in je več mesecev odbijalo turške napade, toda *Niš* in *Kruševac* so zavzeli Turki ter ju uredili v svoji trdnjavi. Tudi prevažna trdnjava *Golubac* ob Donavi je prišla Turkom v roke. Đurađ jo je poskušal zopet osvojiti, pri čemer mu je pomagal tudi Sigmund, toda turške čete so v silno dobro utrjenem mestu vendarle kljubovale vsem napadom. Turki so si zgradili na Donavi močno ladjevje. Ladje so imeli v Golubcu, da so lahko hitro udarili čez Donavo na Ogrsko, medtem ko so na kopnem z roparskimi pohodi vznemirjali Braničevo. V teh bojih so že na obeh straneh uporabljali topove, streljali pa so še s kamnitnimi krogli. Naposled je Đurađ sklenil mir s sultanom; prepustiti mu je moral osvojene trdnjave, priznati ga za vrhovnega gospodarja in mu obljubiti letni davek ter vojaško pomoč.

Smederevo *Đurađ* je bridko občutil izgubo trdnjav. Zato je začel ob Donavi graditi *Smederevo*, obdal ga je z močnim obzidjem in silnimi stolpi, ki jih je bilo vseh 24. *Smederevo* je bilo odslej njegova prestolnica.

Z ogrskim kraljem Sigmundom je ostal *Đurađ* v najboljšem prijateljstvu. Priznaval je tudi njega za svojega vrhovnega gospoda. Sigmund mu je prepustil one gradove in rudnike na Ogrskem, ki jih je imel Štefan Visoki, podaril mu je pa še mnoge nove, tako da je *Đurađ* dobival od njih poglavitni del svojih dohodkov. Z njimi in pa z onimi v Srbiji je mogel skrbeti za dokaj veliko vojsko.

Đurađ se je dobro zavedal, kako težko mu bo vztrajati med Ogrsko in Turčijo. Zato je skušal, da si z rodbinskimi zvezami okrepi svoj položaj; svojo mlajšo hčer *Katarino* je dal za ženo grofu Ulriku Celjskemu, najmogočnejšemu velikašu na Sigmundovem dvoru, starejšo hčer *Maro* pa je dal za ženo turškemu sultanu Muratu II. Tudi to ni preprečilo nesreče.

Turki zase-
dejo Srbijo Turki so pogostoma napadali obmejno ogrsko ozemlje ter plenili po njem. Ogrske čete so pa tudi udarile čez mejo, prekoračile kljub Sigmundovi prepovedi despotovo deželo, požgale *Kruševac* ter napadle Turke na več krajih, vračajoč jim milo za drago. Dasi despot pri tem ni ničesar zakrivil, se je sultan razsrdil in z vojsko napadel Srbijo. *Đurađ* mu je moral prepustiti Braničevo, da je dosegel mir.

V tem je umrl Sigmund, na ogrski prestol pa so poklicali Albrehta Avstrijskega, ki je bil hkrati nemški cesar (1437—1439). Spremembo na ogrskem prestolu je porabil sultan, da vdre na Ogrsko in v Srbijo. Turške čete so pričele osvajati *Đurdeve* gradove in strašno pustošile deželo; naposled so se zgrnile okrog *Smedereva* ter ga pričele obstreljevati z velikimi topovi. *Đurađ* sam je v tej stiski odšel na Ogrsko

prosit pomoči, svojemu sinu Grgurju je pa prepustil obrambo trdnjave. Ker so Turki s svojimi bojnimi ladjami tudi z vodne strani oklenili Smederevo, je v mestu zmanjkalo hrane in po trimesečni obrambi se je moralo vdati. Domala vsa Srbija je ječala pod divjanjem turških tolpe; samo južni del z Novim Brdom je še kljuboval, toda čez dve leti se je moral podati. Đurdeva sinova Grgurja in Štefana, ki sta bila v turškem ujetništvu, je dal sultan oslepiti.

Na Ogrskem je v tem umrl kralj Albreht; za ogrski prestol so se bili boji, dokler niso vsi mladega poljskega kralja Vladislava priznali za vladarja. Ta čas so Turki z vso silo napadli Beograd, ki jim je zapiral prehod na Ogrsko, in ga več mesecev silovito oblegali. Vendar so se ogrske in hrvatske čete branile tako junaško, da so morali Turki naposled brez uspeha oditi.

Na Ogrskem so napravili načrt za veliko ofenzivo zoper Turke. Zbrali so veliko vojsko in z njo je kralj Vladislav jeseni l. 1443. udaril ob Moravi navzgor. Z Vladislavom je bil despot Đurađ z močnimi srbskimi četami in znameniti junak Ivan Hunyady ali Sibirjanin Janko, ki se je proslavil kot vojskovodja v mnogoštevilnih bojih s Turki. Pri Nišu so premagali sultanovega namestnika in nato prodrli še preko Sofije. Toda ker se je bližala zima in je primanjkovalo hrane, se je vojska vrnila, dasi je Đurađ prigovarjal, naj prezimi v Srbiji. Prevladala je miroljubna stranka in ko je sultan Murat II. ponudil mir, so sklenili v *Segedinu* mirovno pogodbo za deset let. Đurađ Branković je dobil nazaj vso despotovino z vsemi trdnjavami, celo s Kruševcem in Golubovcem, tudi oslepljena Đurdeva sinova sta se vrnila domov (1444). Toda Srbija je bila opustošena, gradovi in mesta porušeni, vasi požgane, prebivalstvo zbegano in razkrojeno.

Mir v Segedinu, 1444

V tem je na Ogrskem zopet prevladala bojaželjna stranka, ki so jo posebno podpihovali papežev poslanec in Benečani, obetajoč sodelovanje z morske strani. Kralj Vladislav je preklical mirovno pogodbo in pričel vojno znova. Ali despot Đurađ je menil, da se je treba držati dane besede, in se ni maral udeležiti nove vojne. Zato je ogrska vojska krenila ob Donavi navzdol, dospela do Črnega morja in prodirala proti Drinopolju. Toda bila je mnogo manjša nego prejšnje leto; *pri Varni* jo je zgrabil sultan Murat in jo popolnoma potolkel (1444). Vladislav sam z večino velikašev je obležal na bojišču, Janko Sibirjanin se je rešil z majhnim ostankom vojske.

Bitka pri Varni, 1444

Na Ogrskem so po Vladislavovi smrti priznali za kralja mladoletnega Albrehtovega sina Ladislava ter mu postavili Ivana Hunyadyja za namestnika. Ta nepomirljivi sovražnik Turkov je hotel maščevati

poraz pri Varni, zato se je pripravljaj na vojno. Napravil je vojni načrt, da prodre do Albanije, kjer se je junaško boril zoper Turke glasoviti junak *Skenderbeg*, kljubujoč jim že več let. Hunyady je pozval tudi srbskega despota na sodelovanje, toda Đurdu so bile ogrske bojne priprave nezadostne in se ni hotel udeležiti vojne. Tedaj je Hunyady s svojo vojsko kljub Đurđevi prepovedi krenil skozi Srbijo na jug ter pustil svojim četam, da so po njej plenile in pustošile, kakor da so v sovražni deželi. Na *Kosovem polju* se je vnela krvava bitka, v kateri so Turki Ogre popolnoma potolkli. Ko je poraženi Ivan Hunyady bežal skozi Srbijo, ga je Đurađ dal prijeti, zahtevajoč odškodnino za škodo, ki so jo ogrske čete povzročile v Srbiji. Janko Sibinjanin je privolil v to, toda ko je dosegel svobodo in se vrnil na Ogrsko, ni držal besede, marveč je celo zaplenil Đurđeva posestva na Ogrskem. Šele tri leta pozneje sta se zopet pobotala.

Skender-
beg

Kosovo,
1448

Carigrad,
1453

Nova doba turških osvajanj se je pričela, ko je Muratu II. sledil mladi in nadarjeni sultan Mohamed II. Osvojitelj. Ko je zavzel *Carigrad* (1453), je postalo očitno, da čaka enaka usoda tudi države na severozahodu Balkanskega polotoka.

Mohamed je brez pravega povoda napadel despota *Đurđa*, zahtevajoč, da mu prepusti trdnjave. Osvojil si je zopet večino despotovine, Smedereva samega, v katerega se je zaprl despot, pa vendarle ni mogel zavzeti. Đurađ je prosil Ogre pomoči. V krvavih borbah je propadala dežela, prebivalstvo je bežalo na tuje, zavladovala je lakota. Nekdaj cveteče Novo Brdo je popolnoma propadlo; prebivalce so Turki po večini ali pomorili ali pa odvedli v sužnost. Đurdu ni kazalo drugega, kakor skleniti s Turki mir; prepustiti jim je moral vso deželo južno od zahodne Morave ter jim razen davka in vojaške pomoči obljubiti tudi prost prehod skozi svojo deželo, ako udarijo zoper Ogre (1455).

Da se ubrani Turkov, se je Zeta podala pod oblast Benečanov, ki so bili osvojili zetsko primorje.

Beograd,
1456

Po uspehih v Srbiji je poleti l. 1456. silna turška vojska nenadoma udarila pod Beograd in ga pričela oblegati od kopne in vodne strani. Vest o novem turškem napadu je zbudila po vsej Evropi, zlasti pa na Ogrskem, silen strah. Menihi so razglašali križarsko vojno zoper Turke, toda nabrali so le malo vojakov. Vabil jih je *Ivan Kapistran* na Ogrsko. Dasi so bili križarji slabo opremljeni, jih je vendar Kapistran s svojimi ognjevitimi govori znal navdušiti za največja junaštva. S križarji se je pridružil ogrski vojski, ki jo je Ivan Hunyady vodil na pomoč Beogradu. S svojimi ladjami je najprej premagal turško bro-

dovje na Donavi. Oblegance je ta uspeh navdal z novim pogumom, da so odbili strašne naskoke silnih janičarskih množic, dasi je bilo mestno obzidje na mnogih krajih že zelo poškodovano. Ker je v turškem taboru primanjkovalo hrane in so začele razsajati kužne bolezni, si sultan ni upal čakati prihoda krščanske vojske, marveč je dal v naglici sežgati oblegovalne naprave in ladje ter odšel z vsemi četami, topov pa ni niti utegnil vzeti s seboj (1456). Obramba Beograda je razširila Hunyadyjevo in Kapistranovo slavo po vsej Evropi. Toda kuga se je razširila tudi v krščanski vojski in terjala silne žrtve. V mesecu avgustu l. 1456. je umrl v Zemunu Ivan Hunyady, ki se ga srbska narodna pesem spominja še danes. Nekoliko pozneje je pobrala kuga tudi Kapistrana.

Poveljstvo v Beogradu je prevzel Hunyadyjev najstarejši sin Ladislav. Ob pričetku zime je došel pod Beograd tudi mladi kralj Ladislav na čelu velike vojske. V njegovem spremstvu je bil Ulrik Celjski. Ladislav Hunyady je pustal kralja in Ulrika v mesto, kjer je poslednjega napadel in posekal. Toda zaradi zavratnega umora je nastalo v vojski veliko ogorčenje, toliko da se ni vnel boj med kraljevimi in Hunyadyjevimi četami. Ogorčeni kralj se je s svojo vojsko vrnil proti Budimu, vojna s Turki se sploh ni nadaljevala. Hunyady pa je moral s svojim življenjem poplačati strašno dejanje.

Na sveti večer istega leta je dohitela smrt tudi starega despota Đurda v Smederevu. Do konca je junaško prenašal bridko usodo svoje države.

Končni propad Srbije, Bosne, Zahumlja in Zete

Zadnja leta srbske despotovine. Đurađ je zapustil tri sinove: starejša dva, Grgur in Štefan, sta bila oslepljena, zato je očetu sledil na prestolu najmlajši sin, Lazar.

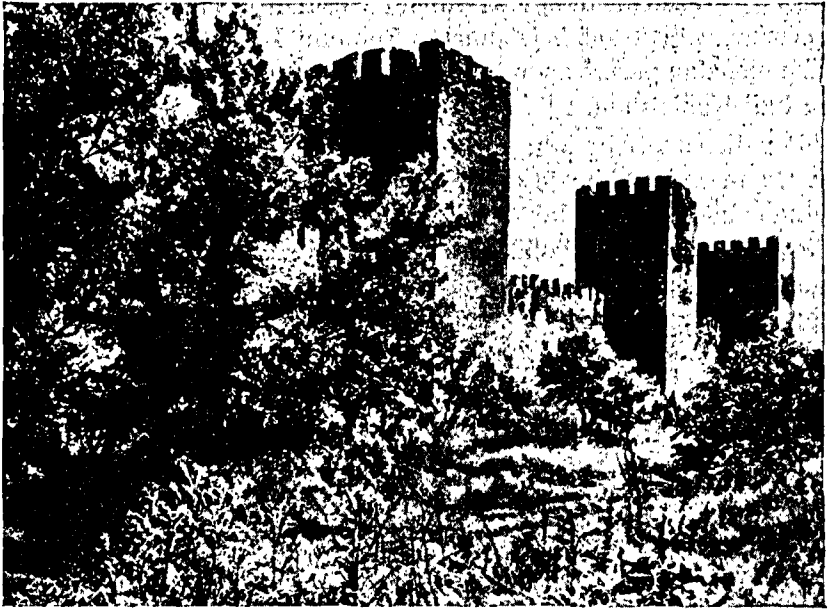
Despot Lazar (1456—1458) je brž sklenil mir s Turki in jim obljubil velik davek. Toda umrl je že drugo leto nato. Po njegovi smrti sta v despotovini nastali dve stranki. Prva je menila, da je brezuspešen vsakršen odpor proti premočnim Turkom, zato je želela ostati z njimi v prijateljstvu. Druga pa je hotela nadaljevati boj z njimi in se nasloniti na Ogrsko. Ta stranka je naposled prevladala in napravila načrt, ki bi bil nekda, v ugodnejših časih, imel zelo dobre posledice, sedaj pa je prišel prepozno. Srbija in Bosna naj bi se namreč združili pod skupno vlado in v ta namen se je imela *Mara*, hči despota Lazarja, omožiti s *Štefanom Tomaševićem*, bosenskim prestolonasled-

Lazar
(1456—1458)

nikom. Novi ogrski kralj Matija, Ladislavov naslednik, je podpiral ta načrt. Poroka je bila v Smederevu, kamor je dospela ogrska vojska in proglasila Štefana Tomaševića za despota.

Toda sultan Mohamed II. je takoj pričel vojno. Ko se je bližal Smederevu, je v mestu prevladala Turkom prijazna stranka. Despot Štefan z Bosanci in Ogri je moral oditi, Turkom pa so odprli mestna vrata. Sultan je despotovino spremenil v pašaluk (1459).

1459

Smederevo

Tvrtko II.
(1421—1443)

Tvrtko II. v Bosni (1421—1443). V Bosni je mogel samo še kralj Tvrtko II., ki je s pomočjo Sandalja Hranića drugič prišel na prestol, vladati dalj časa. Tudi on ni bil boljši vladar, kakor so bili njegovi predniki. Da bi se ubranil Turkov, ki so vedno pogosteje prihajali ropat v Bosno, se je pričel naslanjati na ogrskega kralja Sigmunda, pričakujoč od njega pomoči. Da se mu prikupi, je izdal l. 1427. v Bobovcu, svojem prestolnem mestu, slovesno listino, v kateri je določil za primer, da bi umrl brez sinov, za svojega naslednika na bosenskem prestolu celjskega grofa Hermana II., ki je bil Sigmundov tast, a njegova mati hči bosenskega bana Štefana Kotromanića. Ta načrt se sicer ni uresničil, kaže pa, kako velik ugled je imel celjski

Bobovac,
1427

rod na jugu. Kralj Tvrtko II. je na ogrsko in papežovo željo pričel preganjati bogomile in jih siliti, da prestopijo h katoličanstvu. Toda uspehov ni dosegel. Nasprotno, bogomili so se obračali po pomoč k Turkom, Sigmund pa je imel na Češkem s husiti toliko posla, da ni storil ničesar za Tvrtka. Tvrtko se je moral pobotati s Turki; priznal je sultana za svojega gospodarja in mu obljubil letni davek. Sultanov namestnik se je za stalno nastanil v *Vrhbosni*, kjer se je pričelo kmalu razvijati turško mesto *Sarajevo*; odtod je nadziral Bosno.

Sarajevo

Kralj Štefan Tomaš (1443—1461), Tvrtkov naslednik, se je izprva skušal naslanjati na Ogrsko in si pridobiti pomoč katoliškega zahoda s tem, da je pričel ljuto preganjati bogomile, dasi je bil pred nastopom vlade sam bogomil. Toda v strahu za svojo versko svobodo so bogomilski velikaši iskali pomoči pri Turkih, ki so po osvojitvi Carigrada in Smedereva vedno bolj pritiskali na Bosno.

Štefan
Tomaš
(1443—1461)

Kralj Štefan Tomašević (1461—1463), bivši srbski despot, je prevzel po očetovi smrti Bosno v najnesrečnejšem stanju. Zanašal se je na pomoč ogrskega kralja Matije Korvina ter na pomoč papeža, s katerim je sklenil tesno prijateljstvo; papežev odposlanec ga je ob velikih slovesnostih v Jajcu, novi bosenski pretolnici, kronal za kralja. Zanašajoč se na oba zaveznika, je naposled odpovedal sultanu davek, še preden se je pripravil za vojno in preden mu je z Ogrske ali iz zahoda dospela kaka pomoč. Sultan Mohamed je takoj izrabil priliko ter se dvignil z veliko vojsko zoper Bosno, kamor so ga klicali na pomoč tudi preganjani bogomili. Po večdnevnem obstreljevanje je zavzel staro bosensko prestolnico Bobovac, nato pa se je naglo obrnil zoper Jajce, ki se mu je moralo kmalu podati. Kralj je bežal proti Hrvatski, toda po poti so ga dohiteli urni turški jezdeci, tako da se je komaj še rešil v mali *Ključ* nad Sano. Turški paša je dal obstreljevati slabo utrjeni grad, a kmalu je pridobil kralja, da se mu je vdal, obljubil mu je milost. Štefan Tomašević je tedaj zapovedal vsem bosenskim gradovom in trdnjavam, naj se vdajo Turkom. Ko pa je paša z ujetim kraljem došel pred sultana, ta ni hotel potrditi pomilostitve, marveč je dal kralja v Jajcu obglaviti (1463). Na povratku je dal sultan pomoriti obilo bosenskih velikašev; mnogo prebivalstva je moralo v sužnost. Bosna je postala turška dežela. V naslednjih letih je Matija Korvin Turkom iztrgal severni del in ustanovil tamkaj v obrambo Ogrske dve mejni krajini: banovini *Srebrenik* in *Jajce*, ki so ju čvale ogrske čete še petdeset let.

Štefan
Tomašević
(1461—1463)

Vojvoda Štefan Vukčić. Po smrti kralja Tvrtka se je Zahumlje popolnoma osamosvojilo, velikaš Sandalj Hranić je gospodoval tu kot

Štefan
Vukčić
Kosača
(1435—1460)

Hercego-
vina

neodvisen vladar. Sledil mu je nečak Štefan Vukčić Kosača (1435 do 1466), ki je imel v oblasti vse Zahumlje in Trebinje, a si je poleg tega pridobil tudi Krajino, t. j. ozemlje med Cetino in Neretvo, ter zapadni del nekdanje Raške z Mileševim. Tu se je dal v znak popolne neodvisnosti od Bosne l. 1448. oklicati za vojvoda ali *hercega* sv. Save. Zaradi tega se je vsa njegova dežela pričela imenovati *Hercegovina*. To ime ji je ostalo do danes. Povečal in utrdil je pristanišče ob vhodu v Boko Kotorsko (današnji Hercegnovi).

Vojvoda Štefan Vukčić se je izprva naslanjal na Turke. Pozneje je stopil v zvezo z bosenskim kraljem in z Ogrsko in se postavil proti Turkom. Sultan ga je zato napadel z vojsko, toda vojvoda Štefan se je junaško ubranil turškim napadom v močno utrjenem *Blagaju* nad izvirom Bune. Ali naposled je moral vendarle skleniti mir s Turki in jim plačevati dvojni davek.

1482

Konec samostojnosti Zahumlja. Po Štefanovi smrti sta v Hercegovini zavladata njegova starejša sinova. Bila sta popolnoma odvisna od sultana. Naposled si je sultan l. 1482. kratkomalo vzel Hercegovino in jo podredil neposredno svojim namestnikom. Brata-vojvoda sta zbežala v primorje, najmlajši brat, Štefan, pa se je pomuslimanil in postal celo veliki vezir.

Konec Zete. Po propadu despotovine so si skušali Zeto osvojiti Benečani, toda Turki so jih pri tem ovirali. Izprva so se Benečani res držali v *dolenji Zeti*, t. j. v primorskem delu dežele, kjer jim je moral že Štefan Lazarevič prepustiti nekaj mest. V *gorenji Zeti*, visoko ležeči gorski pokrajini v notranjosti, si je pridobil oblast najmočnejši zetski velikaš *Štefan Crnojević*, ki je priznaval benečansko vrhovno oblast.

Dorđe
Crnojević
(1490—1496)

1499

Sultan Mohamed II. si je naposled osvojil dolenjo in gorenjo Zeto. Šele ko so po Mohamedovi smrti v Turčiji nastali boji za prestol, so Crnojevići znova osvobodili deželo turške oblasti. Med njimi je najimenitnejši *Dorđe Crnojević* (1490—1496), ki je stoloval na Cetinju. Imel je veliko ljubezni do književnosti; v svoji prestolnici je osnoval *prvo srbsko tiskarno*, ki je natisnila več cerkvenih knjig. V tej dobi se prvič pojavi ime *Črna gora* za Zeto. Toda vlada Crnojevičev je imela komaj še senco samostojnosti; Turki so postavljali in odstavljali kneza po svoji volji. Naposled so l. 1499. Črno goro podredili turškemu namestniku ali sandžaku v Skadru. Več članov rodovine Crnojevičev se je pomuslimanilo.

Z Zeto je zadnja srbska dežela izgubila domačega vladarja.

Kultura poznega srednjega veka (XIV. in XV. stol.)

Država in družba

Država je še vedno slonela na starih fevdalnih temeljih, vendar pa je že bolj in bolj prehajala na nove oblike vodstva, na organiziran *uradniški zbor*. Najprej so imela uradniški zbor velika samostojna ali avtonomna mesta. Izmed držav se je v tem smislu prva organizirala južnoitalska kraljevina Friderika II. Kmalu ji je vsaj delno sledila Francija. Pozneje pa je vojvodstvo burgundsko v tem pogledu postalo

Trgovine v srednjeveškem (francoskem) mestu

vzor za sosedne države srednje Evrope. V Nemčiji so države in deželne kneževine začele uvajati uradniški sistem šele ob koncu srednjega veka.

Podoben je bil razvoj v *vojaški organizaciji*. Proti koncu srednjega veka je fevdalno viteško vojsko začela nadomeščati najemniška vojska, ki je bila deloma že oborožena s strelnim orožjem. Pomemben korak je napravila Francija, ki je ob zaključku stoletne vojne uvedla *stalno vojsko*, čeprav ta številčno še ni bila močna.

Izza zgodnjega srednjega veka se je kot močen politični činitelj ohranilo *plemstvo*; na njegovih ramah je še vedno slonelo glavno breme državne uprave in mnogih vojsk. V stanovskih (državnih in deželnih) zborih se je javljala politična in plemiška moč. V nekaterih državah so stanovski zbori dobivali trajno in določno obliko: v Španiji kot *cortes*, v Franciji kot *états généraux* in v Angliji kot parlament.

Zlasti pomemben je bil ta razvoj v Angliji, ki je že tedaj polagala temelje za svoj parlamentarizem.

V teh stanovskih zborih je kot drugi politični činitelj navadno nastopala *višja duhovščina*. Tudi ona je bila vključena v fevdalni red; tvorila je poseben stan ne samo po svojih verskih dolžnostih, ampak tudi po svojih posebnih pravicah. »Babilonsko suženjstvo« papežev v Avignonu in cerkveni razkol sta veljavo duhovščine občutno zmanjšala.

Izza sredine srednjega veka so postala važen činitelj tudi *mesta*. Tudi njihovi zastopniki so sedeli v stanovskih zborih. Vladarji nekaterih držav (Francije, Španije, Anglije) so jih ob koncu srednjega veka že uporabljali proti plemstvu. Mesta so si znala pridobiti notranjo samoupravo in so bila čuvarji osebne svobode. Glavni mestni sloj so tvorili trgovci, največji izmed njih so se bavili tudi z inozemsko trgovino. Njen tok je šel iz Italije, ki je imela že izzza zgodnjega srednjega veka, zlasti pa izzza križarskih vojn, izredno močno mestno življenje, v zahodno, srednjo in severno

Burgundska lovska družba

Evropo, kjer se je tudi razvila vrsta uglednih mest. Poleg severnofrancoskih in nizozemskih mest so postala močna nekatera mesta v južni Nemčiji in ob Renu ter severnonemška mesta, ki so zaradi uspešnega trgovanja in zaščite svojih pravic osnovala posebno zvezo, Hanzo.

Poleg trgovine se je — najprej v Italiji — razvilo *denarništvo*. Obe panogi sta rodili v posameznih rodbinah veliko koncentracijo kapitala, ki so ga lastniki začeli uporabljati že tudi za vzdrževanje velikih *industrijskih obratov* (služečih — na ročni način — predvsem izdelovanju tkanin, kovinskih predmetov in pasov) in celo *rudarskih podjetij*.

V mestih se je razvil tudi številen *obrtni sloj*. Obrtniki so se organizirali v *cehah*, ki so bili po eni strani nekake verske bratovščine, po

drugi strani pa so vršili stanovsko-socialne naloge: pazili so na vzgojo vajencev in na vedenje pomočnikov, dajali so dovoljenja za samostojno izvrševanje obrti, podpirali so popotne in onemogle člane svoje stroke in skrbeli za dobro kakovost izdelkov.

Obrtniki izprva v mestni upravi niso imeli besede. Zato so začeli cehi ostro borbo s trgovci in so polagoma pridobili obrtnikom pravico sodelovanja v mestnem svetu.

Razvoj pa je bil sedaj v škodo *kmetom*. Svobodnih kmetov je ostalo le malo. Večinoma so bili tlačani. Njihovo stanje se je pa slabšalo iz raznih vzrokov. Gospoda jih je začela izsesavati, da se sama reši iz težkega gospodarskega položaja, posestva so se preko mere delila med posamezne dediče in vplivati je jel študij rimskega prava, ki pozna samo gospoda in sužnja, vmes pa nima nikogar. Mnoge vojne so stanje kmetov prav tako slabšale. V zapadni Evropi je prišlo do prvih kmečkih uporov: v Franciji za stoletne vojne (*jacquerie*) in približno takrat tudi v Angliji. Na kmete so vplivali tudi že Wiclifovi verski nauki.

Iznajdbe

Okrepljena osebna zavest je rodila več pomembnih iznajdb, ki so postale silno važne, kajti v veliki meri so vplivale ne samo na gospodarstvo, ampak tudi na duhovno življenje.

Za promet je bila izrednega pomena iznajdba *kompasa*, ki je v puščavi in na morju omogočil orientacijo tudi ponoči in ob oblačnem vremenu. V območje Sredozemskega morja so prinesli kompas Aratci, Italijan *Flavio Gioja* pa je baje prvi v 14. stoletju magnetno iglo združil z busolo, s čimer je napravil iz nje neizogibno potrebno orientacijsko sredstvo, služee mornarjem na širokem morju.

Prav tako važna je bila iznajdba *smodnika*, ki so ga pričeli uporabljati v vojne namene. Kje so ga iznašli, ni znano. Prej ko Evropejem je bil znan Arabcem. V Evropi so uporabljali strelno orožje že v 14. stoletju: tako v bitki pri Crécyju. Z njim se je popolnoma spremenil način bojevanja. Nastopile so tudi socialne posledice, viteštvo je znatno izgubilo na svoji važnosti in dvignila se je veljava pešcev.

Izrazito kulturnega pomena je bila iznajdba *tiskarstva*. Na Nizozemskem so že v 14. stoletju izrezavali svetniške podobe, molitve in pratikarske upodobitve v lesene in kovinske plošče ter jih odtiskovali. V tem je predhodništvo tiskarništva. Pravo tiskarstvo se je pa razvilo šele potem, ko so začeli urezavati *posamezne črke*, ki so jih

zlagali v razne sestave, jih po uporabi razdevali, nato pa zopet sestavljali v novih kombinacijah. To iznajdbo si pripisuje več mest. Najbolj verjetno pa je, da pripada zanjo zasluga *Ivanu Gutenbergu*, ki je v Mainzu l. 1456. natisnil prvo knjigo, biblijo. Ta iznajdba se je kmalu razširila po svetu in je tiskarništvo postalo prava duhovna velesila.

Posebno važna je postala ta iznajdba, ker se je po Evropi razširilo izdelovanje *papirja*, ki je izpodrinil dragi pergament. Papir so iz orienta zanesli v Evropo Arabci.

Književnost in likovna umetnost

Pozni srednji vek je v vsakem oziru doba velikih sprememb, ne samo v državnem, marveč tudi v kulturnem pogledu. Povsod si je novi duh utiral svojo pot. V političnem življenju so se narodne države uspešno uveljavljale in zmanjševale dejansko moč cesarske ideje. Tudi kulturno življenje je prehajalo v narodni okvir.

Hkrati je kulturno življenje dobilo bolj *posvetni* značaj. To je bila posledica križarskih vojn, ustvarjajočih stike z nasprotnim arabskim svetom za upadanja papeškega in cerkvenega ugleda. Ljudska pozornost se ni omejevala več samo na teologijo in filozofijo, marveč se je intenzivneje obračala tudi do zgodovine in prava, nebesnih pojavov, narode in matematike. Novi duh je bil zlasti močan v Franciji.

Posebno barvo pa je dobil v Italiji, kjer so se najgloblji duhovi začeli temeljito baviti s študijem rimskih (pozneje tudi grških) pisateljev in umetniških del. Tu so se že v XIV. stoletju začele razvijati klice gibanja, ki so ga pozneje zgodovinarji označevali kot *humanizem* in *renesanso* (odkritje pravnega ljudskega značaja v antičnih delih in obnova človeškega duha v znanosti, umetnosti in vzgoji).

Veliki pesnik *Dante Alighieri* (1265—1321), Florentinec, s svojo *Božanstveno komedijo* (Divina Commedia) je dete srednjeveške miselnosti. *Petrarca* (1304—1374) pa je pod vplivom antike. Latinski piše po vzoru Ciceronovem, vrh tega pa poje italijanske sonete, ki so mu proslavili ime. Prav tako živi v novem duhu *Boccaccio* (1313—1375), pisec znanih povesti.

Novi duh se je prav posebno kazal v likovni umetnosti. V stavbarstvu je sicer še vladal gotski slog, ki je iz svoje francoske domovine napravil pot do meja vzhodne Evrope in ga posejal z nešteti cerkvenimi stavbami. Ali zgodila se je važna sprememba.

Kiparstvo in slikarstvo sta postajali neodvisni od stavbarstva in sta se dvignili tudi po idejni in formalni dovršenosti. Kipi in slike so surovo ponazorovanje realnosti začeli nadomeščati s podajanjem realistične značilnosti, tipičnosti. Skupine so postajale notranje enotne. Pri slikarstvu posebej je nov učinek rodila tehnika *senčenja* in uporaba *perspektive*. Ta preporod je bil močan v Franciji; iz njega se je ob zaključku srednjega veka rodila *realistična nizozemska slikarska umetnost*.

V Italiji pa je na preporod umetnosti poleg prebujenega čuta za naravo vplival tudi antični svet v svojih spomenikih, ki so jih marljivi

Godba na dvoru

preiskovalci spravljali na dan. Iz teh spomenikov je likovna umetnost črpala smisel za *idealizirano* lepoto in *soglasje* ali *harmonijo*. Slikarja *Cimabue* in *Giotto* sta bila kažipota novi smeri.

Poleg primitivne *ljudske glasbe* je počasi napredovala tudi umetna glasba. Najprej je bila v službi cerkve. Izza *Ambrozija* in *Gregorja Velikega* se je v njej gojila v obliki *korolov*. Velik uspeh je bila uvedba not, pisanih na linijah (okrog 1020). Uporaba orgel je 200 let pozneje v Franciji silno dvignila glasbeno umetnost in je francoske večglasne proizvode zanesla po vsej Evropi.

Posvetne, enoglasne melodije so si izmišljali trubadurji (truverji), ki so petje spremljali z igranjem na harfi in kitari. V Franciji pa je nastala tudi večglasna posvetna pesem, *moteta*, kratka predhodnica opere.

Ob koncu srednjega veka ni bila samo vsa Evropa v krogu zgodovinskega dogajanja, ampak je bilo tudi življenje mnogolično in bujno.

Razširjenje zgodovinskega pozorišča in nova gibanja rode ob koncu XV. stoletja novi vek.

Pregled

Oslabitev cesarstva in papeštva pričenja pozni srednji vek. Cesarstva ideja je sicer močno obledela še živela, ali primerne realne podlage ni imela. Italija se ji je izmaknila, ko je ustvarila vrsto kulturno sicer bujno cvetočih, toda svojo politično moč v medsebojnih bojih uničujočih držav. Nemčija se je pa dejansko spremenila v vrsto večjih in manjših držav. Cesar se je opiral na rodovinsko posest.

Ugled papeštva je silno padel, kajti borilo se je večkrat za posvetne cilje.

Medtem so se pa okrepile evropske obrobne države. Španija je zmagovito končala svoje osvobodilne boje in z združitvijo Kastilije in Aragonije je dosegla svoj narodni cilj. Francija je hodila obratno pot ko Nemčija: združila se je pod vladno močne dinastije, stoletna borba z Anglijo za svobodo je bila temu razvoju samo v korist. Francoska dinastija si je pridobila Neapelj, Ogrsko-Hrvatsko in za kratko dobo celo Poljsko, pa je tako od dveh strani objemala ozemlje rimskega cesarstva. Anglija se je morala iz Francije sicer umakniti, toda poraz je prav za prav doživela krona. Zato je plemstvo doma v opoziciji do nje lahko nadalje razvijalo osnove parlamentarizma. Ko je nato vojna med obema rožama uničila plemstvo, se je lahko tudi v Angliji razvilo močno kraljestvo.

Na severu je Danska politično združila vse tri države. Na vzhodu je Češka postala politično in etično izredno aktivna sila, poleg nje se je Poljska iz nekdanje razdrobljenosti po združitvi z Litvo in zmagi nad nemškimi viteškimi redom razvila v evropsko velesilo. Ko je član njene dinastije zasedel češki in ogrsko-hrvatski prestol, se je zdela njena moč še večja. Ali že so se javljale klice propadanja, izvirajoče iz plemiške samovolje, ki je slabila centralno moč. Na Balkanu je Bolgarija že prešla svoj višek, Srbija je prekoračila meje narodne

države in Bosna je postala važno politično žarišče. Na skrajnem vzhodu je Rusija zavrnila mongolski azijski val in se pripravljala, da napravi prvi korak v evropsko politiko.

Največja izmed teh obrobni držav, Francija, je skušala dobiti moč nad papeštvom. Potem pa so prav iz duhovno bogate Francije prihajale pobude, da se reformira ta nekdanja največja duhovna avtoriteta. Iz Anglije je prišel sunek, ki je zapustil rimsko-cerkvena tla, še večji pa se je pripodil iz Češke, ali uspeha še ni bilo; toda tla so bila pripravljena.

Med tem pa je vzporedno z narodi in državami zorel človeški duh v krepkem individualizmu, razvil je krepko mestno življenje, kazal Špancem, Portugalcem, Francozom in Angležem pot na morje, vrh tega pa je ustvaril pomembne duhovne in tehnične vrednote. Socialne osvoboditve tlačanov še ni prinesel, ali budil je že zavest človeškega dostojanstva. Prihajal je novi vek.

Pa zopet je prišel naval orienta prav v dobi, ko se je moral umakniti s Pirenejskega polotoka, k Uralu in preko njega. Novi naval je ubral staro pot neblagih evropsko-azijskih stikov, pot iz Male Azije na Balkan. Divje čvrsti osmanski Turki, ki jim je muslimanska vera dala opravičilo in idejno podlago, so mu bili nositelj. Ta val je zajel vse balkanske, pretežno slovanske dežele, in je kmalu posegel po srcu srednje Evrope. Zadržal je za stoletja v razvoju mnogo obetajoče državno in kulturno življenje, ni pa mogel ubiti težnje po svobodi.

